belge yayınları

FRANSIZ DİRENİŞİ 3

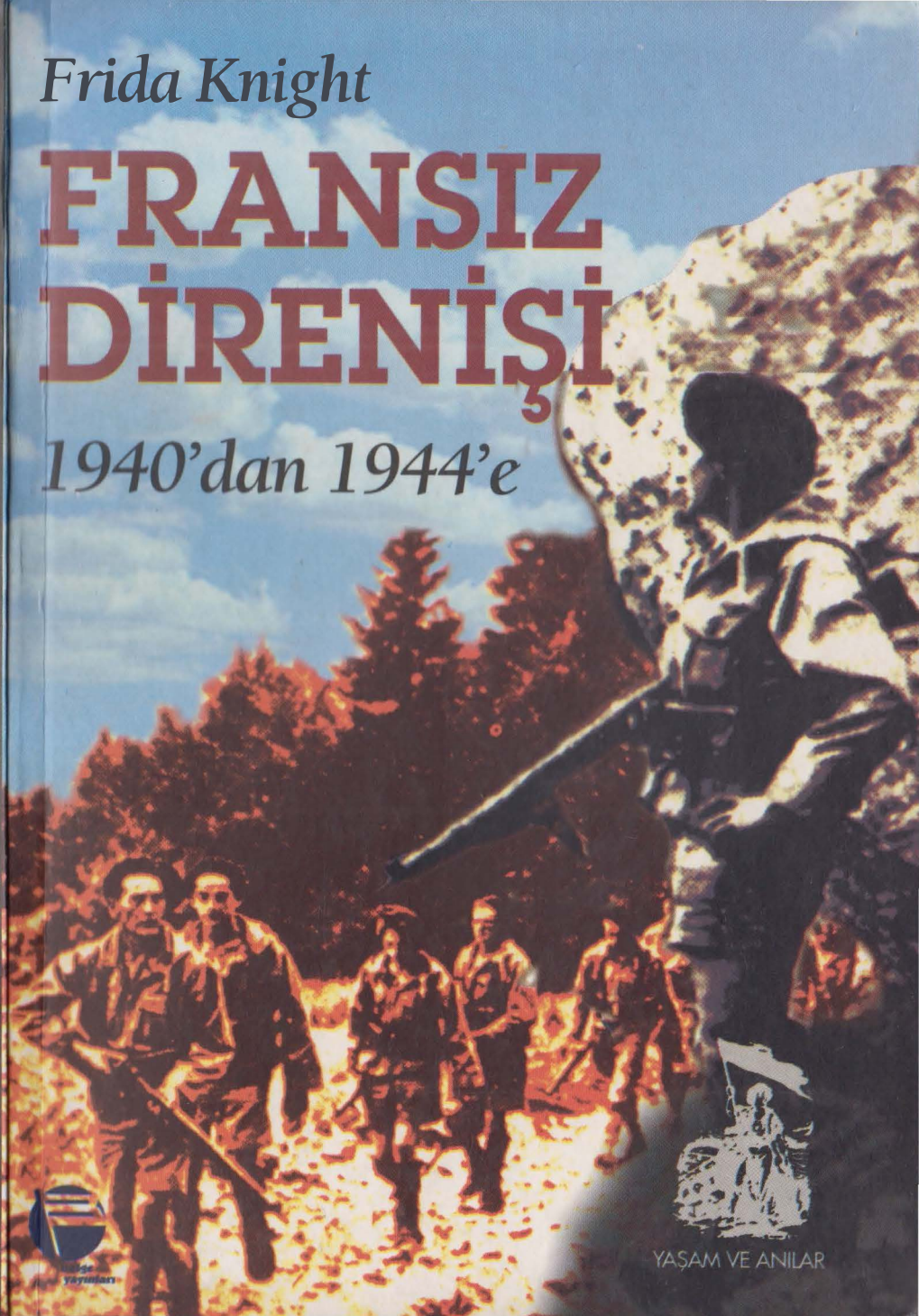
–1940'dan 1944'e–

Frida Knight

Frida Knight

FRANSIZ DİRENİŞİ

1940'dan 1944'e

YAŞAM VE ANILAR

YAŞAM VE ANILAR

Fransız Direnişi, İkinci Dünya Savaşı sırasında Nazi orduları karşısındaki utanç verici yenilgi karşısında Fransa'nın yeniden onurunu kazanmasını sağladı. Fransız sağı, devleti ve aygıtı Nazilerle işbirlikçi bir konuma girdi. Irkçılığı resmi bir politika haline getirdi, kendi yurttaşlarını Nazi savaş aygıtına köle-emeği sunmaya zorlarken, Yahudi yurttaşlarını, siyasal nedenle Fransa'ya sığınmış olan yabancıları, direnişçileri Gestapo'ya teslim etti. Geçmişte Fransız solunun Halk Cephesi sırasında toplantılarını yaptığı "Vel d'Hiv" de, Nazilerin temerküz kamplarına sevkedilecek Fransız Yahudileri toplanıyordu artık. Geçen yıl, Fransız cumhurbaşkanı Chirac, "Vel d'Hiv"de yaptığı bir konuşmada, Fransız devleti adına, Vichy dönemi uygulamalarından dolayı, resmen özür diledi. Yakın geçmişe kadar, sorumluluk işbirlikçi Vichy hükümetinin üstüne yıkılıyor, Fransız devletinin payı es geçiliyor, o dönemdeki sorumluluk bir susku perdesi ile örtülüyordu.

Fransız Direnişi efsaneleşti, yığınla filme konu oldu. Fransa'nın her yanında eski Direnişçiler, yıldönümlerinde toplantılar düzenleyerek, antifaşist hafızayı canlı tutmaya çalışıyorlar. Özellikle Makiler bölgesindeki Direnişin anıları hala çok canlı. Farklı kökenden bir çok yurttaş antifaşist direnişe coşkuyla katıldı. Bunlardan biri de, daha sonra kurşuna dizilen Manuşyan'dı. Onun ve yoldaşlarının yeraldığı bir afişte, şbirlikçi Vichy hükümeti, şu ibarelere yer veriyordu: "Bunlar mı Fransız, bunlar mı kurtarıcı, bunların hepsi terörist!"

İngiliz yazarı Frida Knight, Fransa'nın işgalini bizzat yaşadı, Direniş hareketinin yükselişine tanıklık etti, görev üstlendi. Bundan dolayı, kitabı, belgelere dayalı bir inceleme olmasının ötesinde, apayrı bir sıcaklık da taşıyor.

BELGE YAYINLARI
Ülkeler Bölgeler Deneyimler

© **Frida Knight** 1975
Lawrence And Wishart, London

1940'dan 1941'e
THE FRENCH RESISTANCE
1940 TO 1944

Dizgi / Mizampaj
Kenan Heybelik

İç / Kapak Baskı
Güler Ofset

Kapak Tasarım
Yusuf Aslan

İç / Kapak Montaj
Adım Grafik

Cilt
Güven Mücellithanesi

Birinci Baskı
Ocak 2000

BELGE ULUSLARARASI YAYINCILIK
Divanyolu Caddesi Binbirdirek İşhanı No: 15-4
Sultanahmet / İstanbul
Tel / Faks: (0212) 517 44 53 / 638 34 58

Frida Knight

1940'dan 1941'e

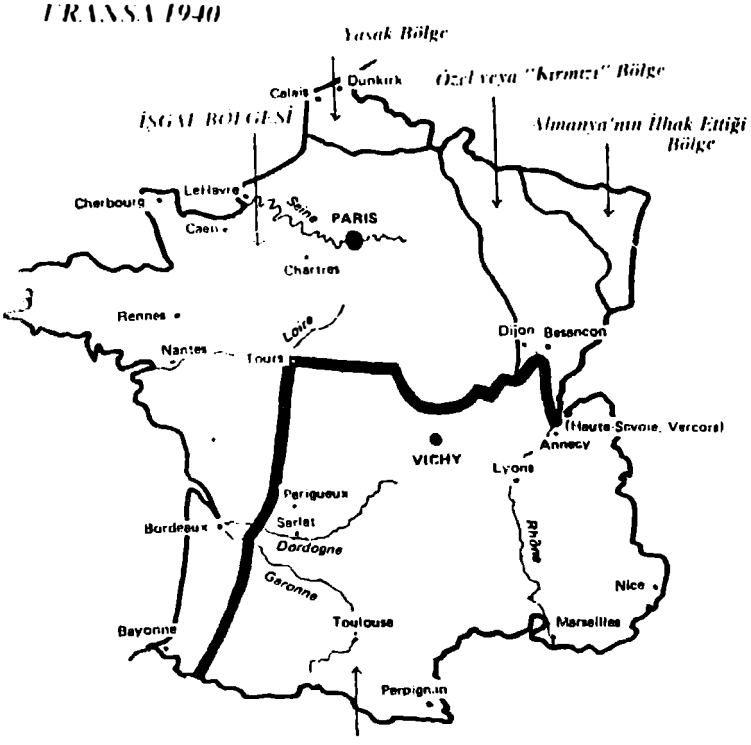
FRANSIZ DİRENİŞİ

TÜRKÇESİ

Oya Nilgün

FRANSA 1940
Yasak Bölge
Özel veya "Karmaşık" Bölge
İŞGAL BÖLGESİ
Almanya'nın İlhak Ettiği Bölge
Calais
Dunkirk
Cherbourg
Le Havre
Caen
Seine
PARIS
Chartres
Rennes
Loire
Nantes
Tours
Dijon
Besançon
(Haute-Savoie, Vercors)
Annecy
VICHY
Lyons
Périgueux
Bordeaux
Sarlat
Dordogne
Garonne
Rhône
Nice
Bayonne
Toulouse
Marseilles
Perpignan
İŞGAL OLMAMIŞ BÖLGE

İÇİNDEKİLER

7
ÖNSÖZ

10
1934-1936
FAŞİZME KARŞI FRANSA

24
1936-1939
HALK CEPHESİNİN
YÜKSELİŞİ VE DÜŞÜŞÜ

40
1939 Kışı
SAHTE SAVAŞ

54
1940 Baharı
İSTİLA

70
1940 Yazı
İŞGAL

84
1940 Sonbaharı
DİRENİŞİN BAŞLANGICI

100
1941
ZONE ROUGE

110
1941-1942
VİCHY

124
1942
LONDRA'DAKİ
ÖZGÜR FRANSIZLAR

138
1942 Kışı
KUZEY AFRİKA SORUNLARI

1943
SAVAŞAN FRANSA

166
1943
AKDENİZ'İN KURTULUŞU

176
1943 Kışı
NACHT UND NEBEL
Gece ve Sis

190
DİRENİŞTE KÜLTÜR

204
1943-1944
MAKİ

220
1944 Haziran
G-GÜNÜ VE SONRASI

236
1944 Yazı
FRANSA ALEVLER İÇİNDE

248
1944 Temmuz
PARİS AYAKLANIYOR

260
1944 Ağustos
PARİS KURTARILIYOR

274
1944-1945
ZAFER VE SONRASI

290
SONUÇ

298
1933-1934
OLAYLARIN TAKVİMİ

316
SEÇME BİBLİYOGRAFYA

ÖNSÖZ

Bu kitap, Fransız Direnişindeki yoldaşlara küçük bir övgü olarak sunulmaktadır. Kuşkusuz, insan, bütün bir tarihi yirmi küsur bölümde yazmaya girişemez. Benim amacım da daha çok, Direnişin nasıl örgütlendiğini, nasıl yürütüldüğünü, nasıl savaştığını, nasıl kazandığını -ve savaştan sonra neler olduğunu- anımsatmaktır. Bu ülkede, gerçekler sık sık yanlış yorumlanır ya da çarpıtılır veya sadece unutulduğu veya bilinmediği de olur.

Eğer ben o korkunç ve kahramanlıklarla dolu devrin dikkat çekici özelliklerini dile getirmede herhangi bir biçimde başarılı olmuşsam, bu, büyük ölçüde, çok müteşekkir olduğum dostlarımın yardım ve teşvikleri sayesindedir. Aralarında, özellikle Dordogne ve Lot vadilerindeki Madam Jeanne Dayre ve ailesini; Saint Julien de Lampon'lu Madam Emilienne Lagarde'ı; Belvés'li M. Roussely ve M. André Marty'yi, Saint Céré'li Madam Jean Lurçat'ı; Perigueux milletvekili M. Yves Péron'u; Limoges'lu M. Castaigne'ı saymam gerekir. Paris'te, Ivry'deki Direniş Müzesi'nden M. Jean Cassou, M. André Tollet ve M. Cukier; M. Francis Cohen, M. Dominique Boyle ve Direniş Hareketi üzerine dizilerinde bulunan pek çok kitabı verme inceliğini gösteren *Editions Sociales* yayıncıları yardım ve tavsiyelerde bulundular.

İngiltere'de de, bilim adamları ve tarihçilerden, hatta görüşleri her zaman benimkilerle çakışmayabilen kişilerden büyük yakınlık gördüm ve sıkıntılı sorunları tartışmak üzere değerli zamanlarını benim için ayıran Profesör M. R. D. Foot'a, Dr. Henry Pelling'e, Profesör Bryce Gallie'ye, değerli kitaplar ve kaynaklar sağlayan Dr. Tony Judt ve Dr. Don Symonds'a, Bayan Guy Chapman'a, Bayan Claudette Kennedy'ye, Bayan

Jean Pace ve Dr. Martin Bernal'a; daktilo edilmiş yazımı okuyup eleştiren Profesör ve Bayan George Thompson'a ve çalışmam süresince bana teşvik ve yardım eden aileme özellikle teşekkür etmeliyim.

Taştan Sınırlar'daki şiirini bana gönderen Dr. Christopher Grieve'e (Hugh *Mac*Diarmid); Frances Conford'un, Aragon'un şiirlerinden yaptığı yayınlanmamış çevirileri aktarmama izin veren Profesör Christopher Cornford'a ve bunları alabilmemi sağlayan İngiliz Müzesi MSS bölümüne; araştırmam sırasında bana kolaylıklar gösteren Cambridge Üniversite Kütüphanesi ve Şehir Kütüphanesi'ne, Londra Fransızca Enstitüsü Kütüphane Müdürü'ne ve Cambridge Lucy Cavendish Koleji Konseyi'ne teşekkürlerimi sunarım.

Cambridge, 1975
FRIDA KNIGHT

BÖLÜM 1

1934-1936

Faşizme Karşı Fransa

L'homme en cette époque agitée
Sombre ocean
Doit faire comme Prométhée
Et comme Adam

.....Il faut que le peuple s'arrache
Au dur decret
Et qu'enfin ce grand martyr sache
Le grand secret

Victor Hugo, Ibo

İnsan bu dar zamanda
kapkara okyanusta,
Promete gibi davranmalı
ve Adem gibi

...Halk kurtarmalı kendini
insafsız hüküm den
ve sonunda büyük şehit öğrenmeli
büyük sırrı.

'Fransız Direnişi' sözcükleri, ister istemez, solgun ama simgesel bir anıyı getirir aklıma: 1940 yılının soğuk bir Kasım günü Champs Elysées ve gençlerden oluşan kalabalık bir topluluk, gergin ve sessiz, çoğunun ceketlerinde üç renkli rozetler, yüzlerce insanı caddenin yukarısına, Meçhul Asker Anıtı'na yürütüyorlar. Nazilere karşı komünistlerin telkiniyle yapıldığını söyledikleri ve o kadar vahşice bastırılan Paris'teki ilk büyük gösterinin hayali öylesine şaşılacak tazelikte ki! 1944'ten beri o günlere ait bu ve öteki anılarla -Alman işgaline, 'exodus'a, toplama kamplarına ve siyasî mahkûmlara edilen zulme, yeraltındaki ve işçilerin gizli örgütündeki kıpırdanmaya, illegal sendikalara, grevlere ve sabotajlara ait anılarla- yaşadım, bir İngiliz yazarının bunları doğru bir biçimde ve tam olarak ne zaman kaleme alacağını merak ederek.

Doğrudur, savaş dönemi Fransa'sının öyküsü, İngiliz kamuoyuna pek çok açıdan, politikacılar, tarihçiler, askerler, gazeteciler ve eski gizli ajanlar tarafından sunulmuştur. Fakat belli şeyler yanlış anlatılmıştır ve pek çok şey de söylenmeden kalmıştır; ve nitelik yönünden daha iyi bir tanığın yokluğu nedeniyle, ben açık kalmış noktaların kimilerini kapamak için bir tür zorunluluk duyuyorum.

Neydi gerçekte Direniş? Bazılarının bize düşündüreceği gibi, özellikle ve en başta General de Gaulle'ün destansı tavrı mıydı? Yoksa GOY (Gizli Operasyonlar Yürütücüsü)' destanı

mı? Fransa'daki zafer Winston Churchill sayesinde mi oldu? Yoksa, ABD Hava Kuvvetleri'nin mi? Yoksa, geceleyin indirilen ajanların bireysel kahramanlığına, yakalananların yiğitliğine, tek tek grupların hayran olunacak başarılarına mı? Kuşkusuz zaferin kazanılması kısmen tüm bunlar sayesinde, ama daha çok da, kimi silâhlı çoğu silâhsız, Nazi egemenliğine 'HAYIR' diyen milyonlarca sıradan Fransız insanının direnişine; hepsinin ötesinde de şehir ve kır işçilerinin Almanları yenmek ve sonunda yeni ve daha iyi bir Fransa yaratmak uğruna verdiği dört yıllık mücadeledeki birlik, disiplin ve bağlılık sayesinde gerçekleşti.

* * *

Bu yılların öyküsü, yüzyılımızın felâketine -faşizme- karşı dünya çapında verilen savaşın bir bölümü olarak okunmalıdır. Direnişin karmaşık siyasal durum ve olguları, ancak, dokuzyüzotuzlar ve kırkların geniş Fransa sahnesindeki aktörlerin -az çok faşist yanlısı ve aleyhtarı- eğilimlerin ışığında anlaşılabilir.

Günlerin tarihsel başlangıcına varmak için 1871'e, liberal burjuvazinin Komün'ü ezdikten sonra olası devrimi önlemek ve halkı "yerli yerinde" tutmak için tasarlanmış bir sistem oluşturduğu Fransa'nın Üçüncü Cumhuriyeti'nin kuruluşuna gitmemiz gerekir.

II. Dünya Savaşı'na, Cumhuriyet'in çöküşüne, Hitler'e teslimiyete ve 1940'ların direnişine götüren olguları açıklamada önemli olmasına rağmen, burada bu tür bir çalışma için pek yer yoktur; fakat o yılların sınıfsal bölünmeleri, ekonomik başkaldırılar , grev ve krizleriyle Alman istilasının hemen öncesindeki siyasal ve askeri koşullar arasındaki ilişkiyi görmek açısından on yıl önceki durumu resmetmek zorunludur.

Bizim amacımız yönünden, öykü 1934 Şubat'ında, o on yılın dünya ekonomik krizinin en yüksek noktasında başlar. Çöküş, Fransa'ya ABD veya Büyük Britanya'dan daha geç ulaşmasına rağmen, bu ülkeyi de diğerleriyle aynı sertlikle etkiledi.

1931'de 1 milyon 500 bin işsiz vardı, çalışanlar için ise kısa

süreli mesai, ücretlerde kesinti ve yaygın sıkıntı sözkonusuydu. Binleşce iflas kaydedildi (1933'de 13 bin 764, 1934'de 15 bin 052); ithalat 1929 düzeyinin kesrine denk düştü (örneğin tekstil bin 679 milyon franktan 1933'te 214 milyona düştü); üretim yarı yarıya azaldı (ipek, savaş öncesi üretimin yüzde 74'ünden 1933'te yüzde 35'e düştü).

İtalyanın, onbir yıllık ekonomik kriz boyunca emekçi halkını elinde tutup devrimi önlemesi faşizm aracılığıyla oldu, Alman kapitalistleri de daha da derin olan sorunlarını faşizmle çözmeyi umuyorlardı. 1933'ten itibaren, büyük sanayici ve bankerler Adolf Hitler'i ve hücum kıtalarını desteklediler, silâh kralları polis devletine silâh sağladılar ve Alman üstünlüğü adına geniş bir savaş programına giriştiler; orta sınıf nasyonal sosyalizmi kabul etmesi için gürültülü ve korkutucu bir demagojiyle aldatıldı; Yahudiler ve liberaller yasal haklarından yoksun bırakıldı, komünistler yığınlar halinde toplama kamplarına tıkıldı ve işçilerin büyük çoğunluğu sessiz kalmaya zorlandı.

Bu çözüm Fransız aşırı sağınca fazlasıyla kaba sayılıyordu, fakat zengin tutucuların çoğu bir polis devleti düşüncesini "halk iktidarı"na son derece yeğliyorlardı.

İşçiler gitgide daha perişan, huzursuz hale gelip militanlaştıkça, ortaya birkaç faşist örgüt çıktı: Eski komünist Jacques Doriot'un *Parti Populaire Français*'i (PPF), Albay de la Rocque'un kralcı *Croix de Feu*'sü, Charles Maurras'nın *Action Française*'i, Pierre Taittinger'nin *Jeunesse Patriot*'u. Bu örgütler sağ kanat politikacılar tarafından destekleniyor ve kimileri Fransız ekonomik tarihinde bankaların ve sanayiin sahibi olarak ün yapmış İki Yüz Aile'nin üyelerinden olan gerici milyonerlerce finanse ediliyorlardı. "İki Yüz Aile", Fransa Bankası'nın *Conseil Général*'i, en büyük hissedarları ve pek çok kilit malî mevkinin, *Comité des Forges* dahil sınaî grupların, ulaşım, ticaret, basın ve silâh sanayiinin denetleyicisiydi.[1]

1. D. N. Pritt, *Fransa Cumhuriyeti'nin Düşüşü* (Londra 1941) s.25.

1930'ların başlarında eğer mümkün olsaydı, bunlar, kârlarını garantilemek için faşist bir rejimi seve seve kabul ettirir ve yurtdışındaki benzerlerinden de yardım alırlardı. Fakat karşılarında işçi sınıfının birleşik gücünü, Fransız Komünist Partisi'ni (PCF), bir milyon küsur üyesiyle *Confédération Générale du Travail* 'yı (CGT), Katolik Birliklerini (CUTC), güçlü cumhuriyetçi geleneklerle yoğrulmuş çok sesli köylülüğü buldular. Fransız orta sınıfının tutucuları, hepsi kanun ve düzen yanlısı, ve *contre le bolchevisme,* bolşevizme karşı olmasına rağmen, genellikle, oldukça yurtseverdi ve Hitler tarzı propagandanın kucağına düşme eğiliminde değildi; sosyalistler - pasifist ve devrim aleyhtarı- cumhuriyetçilik aleyhtarlığını hiçbir zaman benimsemezdi. Herşeye rağmen, Fransız faşist hareketi büyüyordu ve günün demokratik sistemin çürümüşlüğünden ileri geldiği söylenen malî skandalların ürünü olarak güçlendi. Bunların en sansasyonal olanı, 1934 başında Paris Préfet, Chiappe ve çeşitli politikacılarla suç ortaklığı içinde yüzlerce milyon franklık özel ve kamu parasını çaldığı kanıtlanan sahtekâr Stavisky etrafında toplanıyordu. Stavisky esrarengiz koşullarda intihar etti ve Chiappe da Daladier tarafından işten atıldı. Halkın duyguları kabardı ve hükümet bundan yararlanarak, Üçüncü Cumhuriyet'e ve onun çürümüş dalkavuklarına karşı gösteri yapma çağrısında bulunan anti-demokratik önderler, Doriot ve Albay de la Rocque tarafından suçlandı.

Niyetleri, çökmüş demokrasinin simgesi Chambre des Députés'e saldırarak, eğer gerçekte iktidarı almak değilse faşist bayrağı göstermekti. Böyle yapmakla, Fransa'da çok uzun vadeli ve şiddetli etkileri olacak bir olaylar silsilesi başlattılar.

* * *

6 Şubat 1934 Perşembe gününün rüzgârlı, soğuk gecesinde parlamento binaları çevresindeki caddeler, Fransa'da otuz yıldır tanık olunan en önemli ayaklanmalara sahne oldu. Akşam karanlığında, 40 bin faşist taraftardan oluşan kalabalık, Place de Concorde'da ve rue de Grenelle'de toplanmış, sloganlar atıyor,

durmaksızın ayaklarını yere vuruyor ve ileri geri sallanıyor ve sonunda, içerdeki korkuya kapılmış milletvekillerini koruyan, sıkı saflar halindeki polislerle çatışmak için *maison sans fenêtres*'e doğru aniden akın ediyordu. Asiler "Kahrolsun Hırsızlar!", "Hükümet İstifa!", "Yaşasın Chiappe!" uğultularıyla taşlar ve *Place*'dan koparılmış parmaklıkları atıyor, bir otobüsü ateşe veriyor ve Seine'le Chambre arasındaki köprüyü koruyan 170 polisin ellisinden fazlasını yaralıyorlardı.

Akşam saat 7'de, *Action Française* grupları nehri geçip parlamento binalarına ön taraftan ateş açarken, faşist gençlik grupları ile *Croix de Feu*'nün izleyicileri arka taraftan ardarda saldırılarda bulundular, sert çatışmalardan sonra Cumhuriyet Muhafizları[2] tarafından her iki yönden de püskürtüldüler. Çarpışma geceyarısından sonraya dek sürdü ve ancak polis ateş açarak, 16 kişiyi öldürüp 655'ini yaralayarak kalabalığı dağıttığında son buldu. Faşist örgütler parlamenter hükümeti yıkamamış, ama kesinlikle kanlı izlerini bırakmış ve bakanlığı fena halde korkutmuşlardı.

Paniğe kapılan Başbakan Daladier ertesi gün istifa etti ve Cumhurbaşkanı Jean Lebrun isyancıların baskısına boyun eğerek radikal Gaston Doumerque'i merkezci bir hükümet kurmaya çağırdı.

Komünist Benoit Frachon önderliğindeki Paris *Confédération Générale du Travail (Unitaire)*, CGTU'nun kızgın ve öfkeli anti-faşist işçileri, 6 Şubat olaylarının faşist birlikler için kazanım olduğunu sezerek, ayın 9'unda bir ön gösteri, 12'sinde de genel grev çağrısında bulundular. Gösteri polisçe yasaklandı, ama herşeye rağmen, işçiler, komünistlerin yanısıra sosyalistler ve Léon Jouhaux'nun *Confédération Générale du Travail*'i (CGT) da ilk defa olarak Paris'in her yerinde birarada, çok önemli bir birlik gösterisi olarak güçbirliği yaptılar. Polis onları sertçe bastırdı, Gare de l'Est'de ve Place Voltaire'de ateş açarak

2. G. de Benouville, *Le Sacrifice du Matin* (Paris 1947) s.66.

altı kişiyi öldürdü ve yüzlercesini yaraladı. 50 bin göstericiden bin 200'ünün tutuklandığı söyleniyordu.

Yılmayan iki Sendika Kongresi birleşti ve Komünist Partisi'nin desteğiyle 12 Şubat grevini örgütlemeyi sürdürdü. Grev çağrısına Fransa'nın her yerinden derhal ve çok güçlü bir yanıt geldi; 4 milyon 500 bin işçi fabrikaları terketti, bir milyondan fazlası gösterilere katıldı -sadece Paris'te 150 bin- ve bütün işçi sınıfı, faşistlere karşı direnme konusunda kendi gücüne ve kuvvetine güven duygusunun yanısıra eylemde erişilebilecek bir birlik düşüncesini de kazandı. Fransa'nın her yerinde birleşik eylem komiteleri oluşturarak ve sonunda oluşacak Halk Cephesi'nin yolunu gösterdi.

Şubat olayları Fransa'daki güçler arasındaki çizgiyi açıkça ortaya koydu: bir yanda, faşistlerin Cumhuriyet'in kurumlarına saldırmak için başvuracakları çareler (bir simge olarak *Chambre*), otoritenin zayıf, hattâ göz yumma eğilimi (Préfet, Chiappe indirildi, fakat sağ kanat örgütler cezalarını çekmeksizin varlığını sürdürdü); öte yanda, Şubat gösterileri ayağa kalkan işçi sınıfının ezici gücünü gösterdi ve bu, tutucuları dehşete düşürürken, sola da Cumhuriyet'in ve yurttaşlık ve sosyal hakların ilerdeki savunması için enerjik bir biçimde örgütlenmesi ilhamını verdi. Uluslararası dayanışma desteğine sahip olduklarını hissediyorlardı -İspanyol işçileri dayanışma için genel grev çağrısı yaptılar ve İngiliz TUC de desteğini ifade etti. Faşizme karşı olmak -Paris'te Alman anti-faşisti Ernst Thaelmann'ın serbest bırakılması için yapılan 30 bin kişilik mitingin gösterdiği gibi- uluslararası ve ulusal planda güçlü bir birleştiriciydi. İşçiler kendilerini savunmak için örgütlenirken, önde gelen aydınlar Uyanıklık Komitesi kurdular. Komite tanınmış fizikçi Profesör Paul Laugevin ve *Musée de l'Homme*'un müdürü Paul Rivet tarafından yönetiliyor ve André Gide, André Malraux ve diğer pek çok ünlü yazar ve akademisyen tarafından destekleniyordu. Komünistlerle ortak eylemden uzak duranlar, çoğu zaman olduğu gibi, Fransız Sosyalist Partisi üyeleriydi. 1926 ve 1928'de, Poincaré ile savaşmak için güçleri birleştirmeyi reddetmişler, 1932'de Romain Rolland ve Henri

Barbusse'ün çağrılarına rağmen, Savaşa ve Faşizme Karşı Dünya Komitesi'ni boykot etmişler ve 1933'te de birleşik cephe önerilerini sertçe reddetmişlerdi. Fakat 1934 başındaki olaylar yeni ve acil bir durum yarattı ve sosyalistlerle PCF arasındaki pek çok tartışmadan sonra 27 Temmuz 1934'te "Birleşik Cephe Anlaşması" imzalandı.

1935 yılı boyunca, Fransız siyasal cephesinde gerilim arttı. 6 Şubat'ta faşist Ligalar (hâlâ serbesttiler) kiliseyi resmen arkalarına aldıklarını göstermeyi umarak, Notre-Dame Katedrali'nde yıldönümü anma ayini örgütlediler. Buna 10 Şubat'ta 9 Şubat 1934'deki şehitlerin onuruna, Place de la République'de 100 bin kişilik gösteriyle karşılık verildi. O yıl, dev halk mitingleri yılıydı: Mart ayında 200 bin kişi Père Lachaise Mezarlığı'ndaki Komünü Anma Mitingi'ne; 500 bin kişi Halk Cephesi'nin çağrısıyla Mutualité'deki ilk toplantıya, yarım milyon kişi de Bastille'deki 14 Temmuz gösterisine katıldı - bunlar hep dev, canlı ve coşkulu olaylardı ve halk denetiminde değişim ve yeni bir Fransa inşa etme umut ve güvenini açığa vuruyordu.[3]

Ekim ayında Mussolini'nin Etyopya'ya saldırısının ardından, İtalya'yı fiilen temize çıkaran Hoare-Loval anlaşması halkın öfkesini uyandırdı. Faşist güçlerin artan küstahlığının karşısında, Fransız Radikal Partisi 1934 güzündeki kongresinde aldığı kararla sosyalist ve komünist partilerle birleşmeyi kabul etti ve Halk Cephesi'ne 180 bin üyesinin desteğini kattı. Gelecek seçime ortak bir programla girilmesi kabul edildi.

Solda safların sıklaşması karşısında, Fransız Parlamentosu sonunda faşist Ligaları dağıttı.

1936 Mart'ında dışardan gelen, Hitler'in Rhineland'ı yeniden askerileştirme haberi anti-faşist kampanyayı alevlendirdi. Sarraut hükümeti (Daladier ve Loval hükümetlerinden sonra kurulmuştu) İngilizlerin baskısıyla, protesto için etkili bir şey

3. Pritt, *a.g.e.*, s. 64-67.

yapmaktan vazgeçti ve faşistlerin küstahlığı ile Fransız yetkililerinin eylemsizliği nedeniyle halkın öfkesi hızla tırmandı. Nisan-Mayıs 1936 seçimlerinde büyük ölçüde faşizm tehdidi sorununa karşı mücadele edildi ve seçimler Halk Cephesi partileri için genel bir zafer oldu: 618 sandalyeden 378'i Halk Cephesi'ne gitti. Sosyalistler temsilcilerini 101'den 146 milletvekiline, Komünistler de 10'dan 72'ye çıkardılar.[4]

4 Haziran'da Halk Cephesi hükümeti iktidara geldi; başında sosyalist Léon Blum bulunuyordu. Hükümet genel reformlarla içte insan haklarını koruma ve dışarıda barış sözü verdi. Komünist Partisi ve CGT hükümete katılmama kararı aldılar, fakat destek vereceklerini ve işbirliği yapacaklarını söylediler.

10 Mayıs'ta Blum, hükümetinin önerisiyle "tedricen" uygulamaya sokulacak önlemlerden bazılarını açıkladı. Reformlar konusunda istekli olan ve onların "tedricen" değil, hızla tamamlandığını görmek için sabırsızlanan sanayi işçileri, güçlerini ve programa desteklerini en etkili gösteri biçimleriyle - vaadedilen ve müthiş ihtiyaç duyulan yüksek ücretler için yaygın ve ortak grevlerle- ortaya koydular.

26 Mayıs'ta Paris'teki uçak fabrikalarında bir oturma grevleri dalgası başladı ve bir milyondan fazla işçi grev yapana ya da binalarını işgal edene dek ülkeyi sardı. Kadınlar ve erkekler fabrikalarda yerlerde uyudular, fabrika komiteleri örgütlediler, herşeyi temiz, düzenli ve yerli yerinde tuttular, şarkılar söylediler, dans ettiler ve büyük güçlerini hissetmenin zevkini çıkardılar. Bir Amerikalı yazarın gözlemlediği gibi "KP ve CGT önderleri bile bu kendiliğinden gelen zafer şenliği dalgasını hayretle karşıladılar... İşçiler iyi huyluydu, işgal edilen fabrikalarda hiçbir şeye zarar vermediler ve daha sonra ne yapacaklarına ilişkin en ufak bir fikirleri bile yoktu. Fakat mülk sahiplerinin deneyiminin kolayca kırılabilirliğini göstermeleri onları paniğe kaptırdı."[5]

4. A. Werth, *Fransa'nın Kaderi* (Londra, 1937) s. 274.
5. R. Paxton, *Vichy Fransası* (Londra, 1970) s. 247.

Veuve Clicquot Champagne firması yöneticisi Prens Jean de Coraman-Chimay gibi bazı işverenler açıkgöz bir tavır takındılar; bu zatın "mavi işçi tulumu kumaşından dikilmiş bir takımı vardı ve kırmızı bir karanfil takarak çalışmaya zorlandı" (*Observer*, 5 Mayıs 1974); ama çoğu kapitalist gözden uzak durup gelişmeleri bekledi.

Halk Cephesi'nin tam programı yasalaşmadan önce ve işleri hızlandırmak için 7 Haziran'da Paris'teki Hotel Matignon'da CGT ile Fransız İşverenler Federasyonu arasında Blum başkanlığında bir olağanüstü toplantı yapıldı. Toplantıda grevcilerin talepleri ileri sürüldü ve başka seçeneği olmayan gönülsüz patronlar tarafından kabul edildi. Bu *"Matignon Anlaşması"* yasası birkaç saat içinde Meclis'ten geçti ve ilkesel olarak şu önlemler alındı: (a) ücret kaybı olmaksızın haftada 40 saat mesai; (b) yılda on beş gün ücretli izin; (c) her atelyede kollektif anlaşmalar; (d) daha önceki hükümet kararnamelerinin neden olduğu ücret kesintilerinin iadesi.

Sonuç olarak ücretler, normal hallerde yüzde 10 ila 15, sağlığa zararlı koşullarda az ücretle işçi çalıştıran fabrikalarda ise bazan yüzde 50 oranında aniden arttı.

Bazı yerlerde işçiler daha da fazla talep ettiler ve anlaşmaya rağmen taleplerinin karşılanmasını garantilemek için greve devam ettiler -Kuzey Fransa'da yarım milyon maden işçisi, 100 bin tekstil işçisi, ayrıca terzi işindeki ücretliler grevdeydi ve lokantalar da yaz ayları boyunca çalışmadı. Haziran ayında, PCF önderi Maurice Thorez grevlere bir son verilmesi çağrısında bulundu ve proleter disiplinin önemini vurguladı -fakat pek çok kişi Eylül sonuna dek direndi.

Sağ kanat politikacılar, "Cumartesi sabahları iki kişilik bisikletlerine binip birbirine uyan süveterler giyerek sokağa çıkan ve buna 'ilerleme' diyen kadın ve erkek işçiler"in görüntüsü karşısında, Paul Reynaud'un dediği gibi[6], tüm bunların yü-

6. R. Reynaud, *La France a sauvé l'Europe* (Paris, 1947) s. 388

zünden Fransız silâh üretiminin Almanya'nın savaş gücünün altına düştüğünden şikâyet ederek homurdandılar. Robert Schumann (savaş sonrasında ün kazandı), "diğer ülkelerde fabrikalarımızın dört aydır işgal altında olmasını hoş görmemizin yarattığı feci izlenim"den feryat etti; General Gamelini Paris banliyölerindeki tramvay duraklarında gördüğü, kendisi geçerken sıkılmış yumruklarını sallayan işçi grupları karşısında şaşkınlıktan donakaldı; Belçikalı bir bakan Paris'e yaptığı ziyaret sırasında, taşıyıcılar grevde olduğundan kendi bavullarını otel merdiveninden kendisi indirmek zorunda kalınca dehşetini ifade etti ve Paul Reynaud'ya "Fransa'ya ilişkin endişelerimizin olması mazur görülebilir, değil mi?" diye sordu.[7]

İşçilerinse bu türden endişeleri yoktu. Eylemleriyle büyük zafer kazanmışlardı ve sendika üyesi işçi sayısı bir milyondan azken üç ayda 2,5 milyona yükseldi. Bir yıl içinde CGT'nin ücretli izin yapan ve haftada 40 saat çalışan 5 milyon üyesi vardı. Bu ilerlemeler bütün Halk Cephesi'ni güçlendirdi. CGT'nin (artık bütün sendika hareketini bir araya getirmişti) tetikte oluşu sayesinde, gönülsüz işverenler anlaşmaları yerine getirmeye zorlandı. Programın diğer kısımları hızla uygulamaya kondu; *Office du Blé* (tahıl fiyatını düzenliyordu) kuruldu; faşist Ligalar yasadışı ilân edildi, silâh şirketleri millileştirildi, çok başlı Fransa Bankası kısmen hükümet denetimine alındı ve İki Yüz Aile'nin etkisi büyük ölçüde engellendi.

1936 yazında Fransa'da bulunmuş olan hiç kimse o sert ortamı, işçi semtlerindeki neşeli yüzleri, aydınlar arasında sol kanat yanlılarının iyimserliği, siyasal mitinglerin coşkusunu unutmamalıdır. Ağzına kadar dolu *"Vel d'Hiv"*deki (*Vélodrome d'Hiver*, Paris'te kitlesel toplantılar için çokça kullanılan geniş bir salon-ç.n.) bir gösteriyi ve kırmızı perdeleri ve sağkanat önderlerinin bayağı taklitleriyle *"Cabaret du Front Populaire"* deki gürültülü ve neşeli bir akşamı canlı bir biçimde

7. *a.g.e.* s. 393, 400.

anımsıyorum. Herkes bağırarak gözde şarkının koro kısmına (*La Carmagnole* müziği) katıldı. Şarkı şöyleydi: *"M'sieur d'la Rocque avait promis / de chambarder la bourgoisie; /Mais il a raté son coup, et ça y est, c'est à nous / Ah ça ira, ça ira, ça ira..."*

Aksine sağın ve solun ünlü aydınlarının yılda bir kez felsefi ve edebî toplantılar yaptıkları (benim de babamın bilimsel kanatları altında katıldığım) Abbaye le Pontigny'deki *"la Volanté du Mal"*da tartışan entelektüeller temkinli bir iyimserlik içindeydiler. Sahneye egemen olan aydın liberaller (Blum'un Sağlık Bakanlığı Müsteşarı, Profesör Brunschvig ve karısı, Raymond Aron ve Jean Wahl), kendilerini Halk Cephesi'nin faşizme karşı sağlam destekçileri olarak görüyorlardı; partinin genç üyeleri ise, o kuşağın tipik özelliğine uygun olarak, devrim olasılığından hiç de ürkmüyorlardı ve geceleri çoğu kez, inançla, kötü güçleri yenecek sosyalist bir Fransa'nın parlak geleceğini tartışarak geçiriyorlardı.

Fakat Fransız orta sınıfın büyük bölümü pek mutlu değildi. Kökleri derinde olan "bolşevizm" korkusu, dershanelerde, kafelerde, dairelerde ve şehir caddelerinde tartışmalara yol açıyordu. Pek çok meslek sahibi, dairede çalışan işçiler, işadamları, tutucular ve sağ kanat sosyalistleri, komünistlerin örgütlediği söylenen Halk Cephesi'ne güvenmiyorlardı. Tutucu basın hükümet aleyhtarı tiz bir propagandayla onların korkularını artırdı. Ilımlı *Temps* bile, liberal tarihçi Daniel Halévy gibi, Halk Cephesi programını "devrimci" diye adlandırmaya alışmıştı. Sürekli olarak, Fransa'yı Moskova'nın yönettiği ileri sürülüyordu ve sağ kanat da, korkak liberaller de pek yakında bir devrim olmasını bekliyorlardı. O günlerin sessiz çoğunluğu anti-faşist eğilimliydi, fakat 1936'da bir özelliği olmayan kitlenin her iki tarafında, Fransa'nın toplumsal sınıfları arasında hatlar çekilmişti, bu da 1940'daki durumu önceden açıkça belli ediyordu.

Aşırı sağda, çıkarları kapitalizmi her ne pahasına olursa olsun korumakta yatan ve eğer onları "halk iktidarı"ndan korumayı öneriyorsa faşizmi -hattâ Hitler'in Nasyonal Sosyalizmini- sevinçle karşılayacak olan çok üst düzeyde kişiler vardı. Onların

yanında, bolşevizmden faşizmden daha fazla korkan ve kendilerini *statüko*yla kurtarma ve (pek çok samimi sosyalist ve pasifist için olduğu gibi savaşı önleme umuduyla geçici olarak aldatılarak boyun eğen şu küçük mülk sahipleri vardı. Solda, 5 milyonluk güce sahip, sistemi değiştirmeye kararlı olan, fakat toplumsal devrimi demokratik araçlarla gerçekleştirmeyi uman komünistler; onlarla birlikte de işçi sınıfının büyük çoğunluğu ve müttefikleri, faşizm tehlikesine karşı Fransa'nın özgürlük ve bağımsızlığını her ne pahasına olursa olsun savunacak olan insanlar vardı.

1936'da halk için yapılan büyük ilerlemeler karşısında, *statüko*'nun korunması ve geniş özel mülklerinin kurtulabilmesi, bankerlerin ve sanayicilerin, sosyalist bir ekonomi kurma girişimini engellemede, demokratik kurumları yıkıma uğratmada ve muhtemelen *-in extremis* kapitalizm için her zaman elverişli bir çıkış yoluna- savaşa yol açacak ulusal bir krize neden olmada ne denli başarılı olabileceğine bağlıydı. Uluslararası tekelciler gerektiğinde müdahale etmeye kuşkusuz hazır olacaklardı ve basın ve yayın araçları (ki çoğunun sahibi tröstlerdi), kamuoyunu yönlendirmek için kullanılabilirdi. Polis ve silâhlı kuvvetler kuşkusuz hâlâ güvenilirdi -ama insan bilemezdi ki.

Bu sırada, sağ gizlenmeye karar verdi. İşler içte iyi gitmese de, dışardaki durum lehteydi. Almanya ve İtalya'da devrim hayali sertçe bastırılmıştı ve Hitler'le Mussolini'nin toprak isteklerini Fransız kapitalizminin çıkarlarına halel getirmeksizin tatmin etmeleri beklenebilirdi. Sovyetler Birliği'nin zengin buğday alanları ve petrol kuyularının Hitler'i çekeceği umuluyordu ve ne de olsa Almanya'nın diğer yerlerde bu kadar çok gerçekleştirilmemiş tutkusu varken, Batı'ya saldırı tehlikesi önemsemeye değmezdi.

İşte böylece gericiler uygun zamanı bekleyerek kadrolarını toparladılar, Fransız-Alman dostluk komiteleri kurdular, Japonya'yla ticaret yaptılar, sömürge yönetimine yerleştiler ve özgür, kardeşçe ve adil bir Fransa için planları yolunda emin adımlarla ilerleyen Halk Cephesi'ni lanetlediler.

BÖLÜM II

1936-1939

Halk Cephesinin Yükselişi ve Düşüşü

Gelin artık bir şeye son verelim
Madem artık bilim bize erk veriyor
Ve olanaksız kılıyor insanın
Bir saat fazladan çalıştırılmasını.
Kendi ürününü kazanmak için
Ekonomik baskıya bağlı olan bir etki...

Gelin bitirelim tüm lanetli güldürüsünü,
Cinayete dayalı yasa ve düzenin,
Baskı, aç bırakma ve öldürme erkine dayalı
Tüm iki yüzlülüğü, vahşeti ve israfı ile,
Ve tüm insani müdaheleden azade,
Her insana yaşaması için hiç olmazsa
Yeterince araç verelim.

Hugh MacDiarmid

(Stony Limits adlı kitabından)

14 Temmuz 1936 günü bir milyondan fazla insan, yeni Halk Cephesi Hükümeti'ne destek için Place de la Bastille'de biraraya geldi. Büyük kalabalık, aynı zamanda, Fransa'da olduğu gibi liberal, sosyalist ve komünistlerin bileşiminin seçim yoluyla iktidara geldiği İspanya'da yeni kurulan Halk Cephesi'ne olan dayanışmasını ifade etti. Fransız anti-faşistleri yoksul ve geri komşuları için demokratik değişim beklentisinden dolayı çok mutluydular ve bu muazzam miting sağ-kanat katilleri ya da polis müdahalesiyle engellenmeksizin büyük bir iyi niyet ve iyimserlik atmosferi içinde geçti.

Dört gün sonra sürgündeki İspanyol generali Francisco Franco'nun Halk Cephesi'ne karşı darbe haberi geldi. Madrid'deki hükümet ılımlı ve uzun vadeli toplumsal reform programını ileri atıyordu, fakat bu bile Fas'taki gerici cunta için fazlasıyla "devrimciydi". (Faşistlerin dış dünyaya belirttiği bahane, anarşistlerin işleri ele aldıkları ve bir devrim başlatmak üzere oldukları idi.) Mussolini ve Hitler'in söz verdiği desteğe güvenen Franco, 18 Temmuz'da Güney İspanya'ya inmişti ve ordu subayları onun cuntasında toplanıyor ve yerel halkın direniş girişimini ezerek garnizonların bulunduğu kasabaları ele geçiriyorlardı.

Madrid Hükümeti Fransa'ya, onların ödemeye hazır ve yetkili oldukları silâh ve malzemeleri yollaması çağrısında bulundu: İtalyan savaş uçakları İspanya üzerinden uçarken, Mussolini'nin

birlikleri kıyıya çıktılar ve Alman savaş gemileri Nazi teknisyenlerini Franco'nun tarafına çıkarmak için o yöne doğru seyrettiler, fakat İngiliz Muhafazakâr Hükümeti'nin baskısı altında olan Léon Blum, temkinli bir müdahale etmeme politikası izlemeye karar verdi ve 8 Ağustos 1936'da, İspanya'ya savaş malzemesi sevkiyatının yasaklandığını açıkladı.

Paris'in her yerinde güçlü ve kendiliğinden İspanya Cumhuriyeti yanlısı gösteriler vardı; "İspanya İçin Silâh" kampanyaları ile yardım komiteleri Fransa'nın her yanında mantar gibi çoğaldı ve gerçekte, iyi insanların çıplak saldırı ve her tür muhalefetin insafsızca ezilmesi haberlerinden derinden etkilendiği Avrupa'nın faşist olmayan bütün ülkelerinde de böyle oldu.

Franco'nun faşist güçlerin koruması altında ilerlemesi haberi geldikçe Fransızlar artan bir etkinlikle tepki gösterdiler: Gıda ve süt ile tıbbî yardım için para toplandı (kâğıt ve madenî paralar caddelerde sempatizanların taşıdığı Cumhuriyetçilerin kırmızı-sarı-mor bayrağına atılıyordu); Hitler'in bombardıman akınlarının kurbanları için giysi ve yorgan gönderilmesi çağrısı yapılıyordu; yüzlerce genç anti-faşisti askere almak için Uluslararası Tugay oluşturuldu ve karargâh Paris'te kuruldu. Etkili bir şey yapmak için derin bir ortak arzu vardı, hattâ Sartre'ın *Akıl Çağı*'ndaki "garip bir şekilde ateşli bir görünüme sahip" karakteri gibi toplum dışı kişiler arasında bile: "Oraya gitmek istedim ama ayarlanamadı."[1] Pek çok kişi oraya gitti ve 1936'da faşistlerin Madrid'i almasını *"No Pasaràn!"* ve *"Madrid sarà el tumbo del fascismo!"* haykırışıyla engellediler.

Fransa'nın en iyi aydınlarından bazıları Cumhuriyetçilerin tarafını tutarak, faşizm yarımadada egemen olursa bunun her tür düşünce özgürlüğü için tehlike oluşturacağını -çünkü onun Pireneler'de durmayacağını- ilân ettiler. Yazarlar ve şairler kahraman İspanyolları öven etkileyici yapıtlar yayınladılar, ga-

1. J.P. Sartre, *Akıl Çağı* (Penguin Kitapları, Londra, 1961) s.6

zeteciler ve film yapımcıları belgeseller yaptılar (André Malraux'un *Jours de Mépris*'s değerli bir katkıydı ve İspanya'ya kaçırdığı uçaklarsa daha da değerliydi), üst düzey sol-kanat heyetleri Madrid'i ziyaret ettiler ve döndüklerinde dev mitinglerde hararetli konuşmalar yaparak Cumhuriyet için silâh ve malzeme istediler. Fransız sağı tâ baştan Franco yanlısı olduğunu gösterdi; André Champson'un yaptığı gibi, "Sağ-kanat basınımız İtalya ve Almanya'nınkine katıldı, milliyetçilerimiz eylemlerini Hitler ve Mussolini'ninkine uydurdular. İşçi sınıfı dayanışması İspanyol Cumhuriyeti için üzerine düşen herşeyi yaptı, liberal-demokrat destek ise duygusal ve teorikti".[2]

Léon Blum ve arkadaşlarının desteği için, hükümeti o sırada başarısının zirvesinde olmasına rağmen, böyle demek bile hemen hemen mümkün değildi. Birkaç nitelikli Bakan, İspanyol halkına yardım ederek kişisel onurlarını kurtardılar - örneğin Havacılık Bakanı Pierre Cot, 300 uçağın başka ülkeler üzerinden İspanya'ya gönderilmesini örgütledi, bu işte, kendisine, sonradan Fransız Direnişinin önde gelen bir lideri olacak olan Jean Moulin yardımcı oldu. Hükümette onların cesaretine sahip birkaç kişi daha olsaydı, İspanya Cumhuriyeti kurtarılabilirdi. Paul Baudouin *Günlükler*'inde (s.57), Daladier ile Gamelin'in Katalonya'ya Fransız birlikleri göndermeye hazırlandıklarını fakat sağ-kanat militaristlerinin görüşlerinin ağır bastığını söyler. Pétain Baudouin'e şöyle dedi: "Ben orada olmasaydım Gamelin bunu kabul ederdi. O gün ben Halk Cephesi'nin Fransa'yı içine sokacağı bir felâketi önledim."

Geniş uluslararası cephede o yaz, Blum SSCB önderleri ile faşizme karşı bir ittifak oluşturma konusunu görüştü, fakat bundan bir şey çıkmadı; bu sırada Almanya ve Japonya antikomünist bir pakt imzaladılar ve Batılı güçler öteki tarafla meşgulken Japonya Çin'i işgale hazırlandı.

Birkaç ay boyunca Fransız kapitalistleri geri çekilerek bazı ödünler verdiler. Parlamento'da etkili bir muhalefet oluş-

2. A. Chamson, *Rien qu'un Témoignage* (Paris, 1937) s. 95.

turamadılar ve hattâ Temmuz ayında *Comité des Forges* temsilcisi klasik parlamenter oyunu oynamaya hiç niyetleri olmadığını, çünkü "eylemin itici gücünün kesinlikle parlamento dışında olduğunu" bile kabul ettiler -bu, sırası gelince yeni adlar altında ortaya çıkacak olan faşist birliklere bir değinmeydi.

Yine de, Halk Cephesi'ni yıkmak için sağın, İngiliz Hükümeti'nin değilse de Londra kentinin yardımıyla hemen kullanabileceği bir araç vardı -malî baskı silâhı. Bu silâhın 25 Eylül'de etkili kullanımı frankın devalüasyonuna neden oldu. Fransız bankerleri Londra kentiyle bağlantı halinde hızlı bir sermaye ihracına başladılar, güze dek 40 milyar frank "uçmuştu". Blum baskıya boğun eğdi, devalüasyon yapmayı kabul etti ve ardından, malî oligarşiye ödün üzerine öldürücü ödün vermek zorunda kaldı. Blum, sağ-kanattan Paul Baudouin'i (sonradan Vichy'de Dışişleri Sekreteri oldu) malî konularda danışmanlığa çağırarak düşmanı kampın içine yerleştirdi.[3]

Baudouin'in kışkırtmasıyla, Halk Cephesi programında bir "durdurma" olduğu açıklandı ve işverenlerin isteği üzerine pek çok ekonomik ve toplumsal önlemler askıya alındı. 1937 Haziran'ında 60 milyar frank dışarı uçmuştu ve bankalar kredi vermeyi reddediyorlardı. 21 Haziran günü Senato 168'e 96 oyla Blum'u yendi ve Blum, çoğunluk iradesine karşı, bu amirlik taslayan direnişe karşı mücadele vereceğine istifa etti. Yerine 1933-34'ün başbakanı, çeşitli sosyalist meslektaşlarının desteğiyle başbakanlık yapan Camille Chautemps geçti.

Halk Cephesi'ne karşı sağ-kanadın baskısına ve vicdansızca kampanyalara rağmen, Cephe güz yerel seçimlerinde öncekinden daha fazla oy aldı. Destekçileri, kazanımlarını korumaya ve kendilerine karşı kurulmuş faşist tuzakları bozmaya şiddetle kararlıydılar. Uyanıklıkları sayesinde, hükümeti devirmek ve iç savaş başlatmaya yönelik geniş çaplı bir Cagoulard tertibi zamanında ortaya çıkarıldı ve 15 Kasım'da bozuldu. Eugéne Deloncle önderliğindeki Cagoulard'ların Paris'i ele ge-

3. D.N. Pritt, *Fransa Cumhuriyeti'nin Düşüşü* (Londra, 1941) s.96.

çirmek için ayrıntılı planları olduğu, genelkurmayın etkili üyeleriyle bağlantılarının bulunduğu, Alman ve İtalyan silâh stoklarına sahip oldukları ve ordudaki dostları aracılığıyla çok daha fazlasını elde edebilecekleri, Sosyalist İçişleri Bakanı Marx Dormoy tarafından açığa çıkarıldı.[4]

Önderler tutuklandı, fakat sonradan tahliye edildiler ve güçlü bağlantıları sayesinde hiç kovuşturmaya uğramadılar. Bazıları, daha sonra göreceğimiz gibi, 1940 Haziran'ında yüksek mevkilerde görüldüler.

1937 Eylül'üne dönelim. O son yaz Paris'in atmosferi hem siyasal hem fiziksel olarak boğucuydu. O sırada, Madrid'deki basın bürosunda geçirdiğim bir aydan sonra döndüğümde Fransız halkının İspanya'yı hayal kırıklığına uğratmayacağına olan güçlü izlenimimi anımsıyorum; nihaî zafere olan inançları ve "demokrasilerin" ihanetine duydukları kızgınlık, sloganlardan, biraraya toplanmalarından ve sokak gösterilerinden belliydi. Her gün, Chaillot Sarayı'ndaki uluslararası sergide bulunan İspanyol Pavyonu, savaş film ve resimlerini görmek için kuyruk olan, Picasso'nun *Guernica*'sından Fransa'nın ihanetinin utancıyla yumrukları sıkılı dönen Cumhuriyetçi yanlılarıyla hınca hınç doluydu. Kimse faşistlerin kazanabileceği düşüncesini kabul etmiyordu.

Madrid'deki Yazarlar Kongresi'nden henüz dönmüş olan André Chamson, "orada yaşanmakta olan birbirine karışmış sefalet ve ölüm, zevk ve umut dolu, olağanüstü ve korkunç insan deneyimi"nden sözediyor ve kâhince bir kızgınlığın en şiddetli anındaymışçasına şunları belirtiyordu: "Orada gördüklerim, beni, olanaksız olan gerçekleştiği -ve o da ancak Fransa ve İngiltere'nin çılgınca suç ortaklığı ile mümkün olabilirdi- ve Franco bu mücadelede zafer kazandığı takdirde, Avrupa'da savaşın kesinleşeceğine inandırdı."[5]

4. *a.g.e.*, s. 100-101.
5. Chamson, *a.g.e.*, s. 98.

Ne yazık ki "çılgınca suç ortaklığı" ağır bastı. 1937 kışında, İspanya'ya gittikçe daha fazla Alman ve İtalyan malzemesi akıyordu; sonradan Alman Kumandanı Beck'in General Gamelin'e söylediği gibi, bu ülke Wehrmacht tarafından açıkça "yeni malzemelerini, özellikle Stuka bombardıman uçaklarını denemek için bir laboratuvar" olarak kullanıyordu.[6] Bu sırada İspanyol sahilleri faşistlerin gemileri tarafından Sovyet silâhlarının "kızıllar"a ulaşmasını engellemek için abluka altına alınmıştı. Aralık'taki Teruel saldırısı Cumhuriyetçilere yeni mevziler kazandırdı, fakat bunlar 1938 Şubat'ında kaybedildi.

Ebro savaşı halkın umutlarını arttırdı, fakat efsanevî Beşinci Tugay ve Uluslararası Tugay'ın bütün cesareti, Frankistlerin büyük ölçüde üstün silâhlarıyla Katalonya'ya geçmesini önleyemedi. İspanyol halkı kıstırılmıştı ve dostları nefeslerini tutuyorlardı.

1938 baharıyla birlikte, Hitler "demokrasilerin" müdahale etmeyeceğinden ve Franco'nun kazanacağından emin olmuştu. Dikkatini bir sonraki hedefe -Orta Avrupa'nın Almanca konuşan halklarının "Anavatan"la tekrar birleştirilmesi- yöneltti. 12 Mart'ta Nazi Birlikleri Avusturya'ya girdi ve Alman egemenliğinin sağlamlaştırılması yaz boyunca sürdü, bu sırada Führer Çekoslovakya'daki Alman azınlığı -Südet Almanları- için tehdit edici sesler çıkarıyordu.

Kararsız ulusal ve patlamaya hazır uluslararası durum içerisinde, Fransız Hükümeti (adı hâlâ Halk Cephesi idi) düştü ve defalarca sağa yöneldi- Chautemps'ı Blum, onu da 1938 Nisan'ında Daladier izledi.

29 Eylül'de Neville Chamberlain, Daladier'le birlikte Hitler'le buluşmak üzere Münih'e uçtu ve Çekoslovakya'nın bağımsızlığının kaldırılmasını resmen imzaladı -böylelikle gururlu Çek halkını ve onun görkemli ordusunu ve istihkâmlarını boş bir "zamanımızda barış" umuduna karşılık devrediyorlardı.

6. P. Reynaud, *La France a sauvé l'Europe*, I, s. 442.

Fransa'da, İngilizlerin verdiği ödüne karşı nefret ve hayal kırıklığı yaygındı. "Bu Münih mezbahasıyla karşılaştırınca, Hoare-Laval planı, hassas bir ameliyatın bir parçası gibi geliyor" diye yazıyordu Fransız gazetecisi André Simone.[7] Ve bir İngiliz As. İz., Konni Zilliacus, sınırsız onursuzluğa karşılık Fransız sağının, kendi halklarına karşı onları desteklemeleri için açıkça faşist rejimlere güvendiğini gözlemliyordu. "Fransa'nın anlaşma yükümlülüklerine sadık kalmasını veya İspanyol demokrasisine yardımcı olmasını, ya da herhangi bir biçimde faşist güçlere karşı çıkmasını isteyen kimseye hemen savaş kışkırtıcısı deniyordu... Çek ihanetinden beri Fransız kitleleri arasındaki şaşkınlık ve bozgun hali tarif edilemez..."[8] İspanya'da da Münih Anlaşması, "demokrasilerin" tavrından ve İtalyanlar ve Almanlar Franco için savaşmak üzere orada kalırken, Uluslararası Tugayların yabancı gönüllülerinin çekilmesi için Milletler Cemiyeti'nin verdiği emirden (21 Eylül) dolayı derin bir hayal kırıklığına uğrayan uluslararası durumun bilincindeki Cumhuriyetçiler arasında umutsuzluk yarattı.

Avrupa parlamentoları içerisinde hâlâ muhalif sesler yükselten birkaç anti-faşist vardı, bunların hemen hemen hepsi de komünistti. İngiliz Avam Kamarası'nda Chamberlain açıklamasını okurken tek protesto eden William Gallacher'di. Ve 5 Ekim günü *Chambre des Députés*'de 693 üyeden sadece 75'i Münih Paktı'na karşı oy kullandı. Bunlardan yetmiş üçü komünistti.

O zamana dek Halk Cephesi son dönemlerine gelmişti. Düşüşü 1938 Ocak'ında franka akınla başlamıştı. 1937 Haziran'ında Sosyalistlerin desteğiyle görevde olan Chautemps, sağ-kanadın taleplerine boyun eğerek bankaları yanına çekmeye çalıştı. Sosyalistler onun manevralarını desteklemeyi reddettiler ve Chautemps 14 Ocak 1938'de istifa etti. Dört gün sonra yalnızca radikallerin desteğiyle (başka kimse görevi üstlenmek is-

7. A. Simone, *J'accuse* (Paris, 1942), s. 209.
8. K. Zilliacus, *Neden Barışı Kaybediyoruz?* (Londra, 1939).

temiyordu) göreve döndü. Yaşlılık Pansiyonlarını kurmakta içinde, Halk Cephesi'nce gerçekleştirilmemiş öteki reformları başlatmak gibi aşırı vaadleri sayesinde *Chambre*'dan tam oy aldı. Solun Chautemps'ı desteklemesinin nedeni böylelikle sakat koalisyona yardımcı olabileceklerini ummaları, gericilerinkiyse, onun açıklamalarının koflığunu bilmeleriydi.

Birkaç hafta sonra, Britanya'nın ve bankaların yeniden başlayan baskısı altında, Chautemps "olağanüstü yetkiler" istedi; bunlarla çarkı tersine çevirmeye girişti: Şimdi, pansiyonlar önermekten uzak, sosyal hizmetlerde kesintiyi, işçilerin zararına haftada 40 saat mesaide değişiklik yapmayı ve Halk Cephesi programının geri kalan kısmını büyük ölçüde geri çekmeyi öneriyordu. Bu, milletvekilleri için sineye çekilecek gibi değildi ve 13 Mart 1938'de Chautemps, yerini uluslararası sorunlarda oldukça zayıf davranmasına rağmen, hiç olmazsa içte selefinin tehditlerini yerine getirmeyen Blum'a bıraktı. Blum, yine, sol bloktaki Radikalleri bölmek isteyen sağ-kanattakilerin malî baskısına ve yıkıcı taktiklerine maruz kaldı; eleştirmenlerin başında Pierre Laval'la, Paul-Etienne Flandin geliyordu, bunlar üstü kapalı olarak, parlamenter hükümetin baskı altına alınmasını ve sendikaların kapatılmasını imâ ediyorlardı (bu önlemler iki yıl sonra Vichy bakanları olan ikisi tarafından alındı). Nisan ayında Daladier Blum'un ayağını kaydırıp yerine geçti ve 1938 ortalarında demokrasinin kendi evinde ihanete uğradığı belliydi; kararsız burjuvazi ve liberal merkez gericilerin tarafına geçmişti, Sosyalistlerse bilerek ya da bilmeyerek Fransız ve İngiliz kapitalizminin çıkarlarının ajanları gibi davranıyorlardı. 14 Kasım'da Daladier Halk Cephesi'nin pek çok kararnamesini iptal edip bütçeyi dengeleme bahanesiyle haftada 40 saat mesaiyi kaldıran bir *décret-loi* çıkarınca, bu belirgin bir hal aldı.

30 Kasım günü CGT 24 saatlik protesto çağrısında bulundu ve gösteriler polis tarafından insafsızca bastırılmasına rağmen kızgın ve huzursuz işçilerin geniş desteğiyle karşılandı. 8 Aralık 1938'de Meclis tekrar toplandığında, Daladier, geri kalan tek destekçisi gericiler tarafından artık emirleri kendilerinden alması gerektiği şeklinde uyarıldı.

* * *

İçerde gericiliğe verilen her ödüne karşılık, uluslararası cephede başka bir ödün verildi. 1938 sonunda, Daladier'nin Fransız sağıyla olan anlaşmasıyla uyum içinde, Dışişleri Bakanı Georges Bonnet Almanya'daki dengi von Ribbentrop'la bir Fransız-Alman paktı ya da "antant açıklaması" imzalayarak, "ülkeleri arasında halen çizilmiş olan sınırı daimî olarak" resmen tanıdı. Bonnet, çeşitli Avrupa ülkelerindeki büyükelçilerine "Bolşevizme karşı mücadelenin" Berlin-Roma Mihveri'nin esası olduğunu, bunun da dolayısıyla Mihver'i saygın kıldığını; İspanya'ya gelince, "Almanya'nın hareketinin tâ baştan beri yalnızca Bolşevizme karşı mücadeleden esinlendiğini" belirtti.[9]

Hitler'e verilen her ödünün nedeni, kuşkusuz, Nazilerin Sovyetler Birliği'ne saldıracağı umuduydu. 1939 başından itibaren, savaşın kaçınılmazlığı ortadaydı -Hitler'in bir yerden başlaması gerekiyordu. Sağ-kanat hükümetleri artık çabalarını yaklaşan savaşı Batıdan uzaklaştırmaya ve Doğuda SSCB'ye yöneltmek üzerinde yoğunlaştırıyorlardı.

* * *

1939 baharında, İspanya Cumhuriyeti silâh eksikliğinden, "demokrasilerin" faşist güçlerle danışıklı dövüşü yüzünden ve kendisini destekleyen bütün halk hareketlerine rağmen yıkıldı.

Katalan sınırı üstünden Fransa'ya yüzbinlerce mülteci, *milicianos* alayları ve bunların yanı sıra, katır arabalarında, el arabalarını iten ya da sırtlarında biriktirebildikleri ve başları eğik kaçışlarında yanlarında getirebildikleri birkaç yoksul öteberiyi taşıyan köylüler, dedeler, genç analar, bebeler, çocuklar akıp duruyordu. Fransız Hükümeti -insan, yine, uluslararası gericiliği ve Hitler'i hoşnut etmek amacıyla diye düşünüyor- onları almak ve Séte ile Banyuls arasındaki çıplak, tenha bir kıyı şe-

9. Pritt, *a.g.e.*, s. 115.

ridi üzerindeki tevkif kamplarına tıkmak üzere polis ve asker gönderdi. İşte orada, 9 ayak yüksekliğindeki tel örgü ardında, tüfekleri ateşe hazır Faslı askerlerin nezaretinde, bıçak gibi kesen doğu rüzgârlarının süpürüp götürdüğü gri kum arazi üzerinde İspanyol halkının kalıntısı ve aileleri çürümeye terkedildi. Kendi yağıyla kavrulmaya çalışan mülteciler, tahtadan ve oluklu demir levhadan küçük derme çatma kulübeler yaptılar ve ellerinden geldiğince korundular.

Fransız makamları mültecilerin açlıktan ölmemesi için bir tür fasulye çorbası ile şalgamlı mısır unu lapası (*rutabaga*) verdiler ve yavaş yavaş diziler halinde tahtadan barakalar yapılarak İspanyolların orada epeyce kalmasının beklendiği izlenimi verildi. Allahtan, Yardım Komiteleri kısa sürede Perpignan'a (en yakın kasaba) taşındı ve yedek gıda, giysi ve battaniye sağladılar; Fransız sempatizanlar pek çok mülteciye ev ve iş ayarladılar ve komitelere yurtdışından davet yağdı, böylelikle birkaç haftalık telâşlı faaliyetten sonra dikkate değer sayıda insan Şili, San Domingo ve Guatemala ve bunların yanı sıra İngiltere, Belçika ve SSCB'ye gönderildi.

İngiliz yardım bürosunda bir gönüllü olan ben de, komitemizce finanse edilen 5 bin kişiyi taşıyan, Atholl Düşesi ve Cumhuriyet yanlısı birkaç İngiliz As. İz. tarafından *Tanrı Kralı Korusun* ve *Himno de Riego* nağmeleriyle uğurlanan buharlı gemi *Sinaia* 'nın Meksika'ya doğru yola çıkışını gördüm. Simgesel (biraz da uygunsuz) sahne benim için o hazin dönemin en dokunaklı manzarasıydı.

Fakat kampların utancı aylarca sürdü, en berbat yüzkarası ise Komünistlerin ve Uluslararası Tugaycıların tamamen, Vernet les Bains'deki toplama kamplarına (Arthur Koestler'in *Toprağın Tortusu* adlı kitabında anlatılır) ve Pirenelerin batısındaki Gurs'a taşınmasıydı, burada dış dünya tarafından tam anlamıyla unutulmuş olarak iki yıldan fazla kaldılar.

İspanyol eksodüsünün yükünü taşıması gereken Fransız makamları kuşkusuz dev bir sorunla karşı karşıyaydılar ve lüks koşullar sağlamaları beklenemezdi; fakat onlar, talihsiz mültecilerin yaşamını dayanılmaz değilse de zorlaştırarak işi iyice

yokuşa sürer gibiydiler. M. Daladier'nin kafasında başka şeyler vardı: uluslararası ufuk, fırtına bulutlarıyla kararmıştı. 15 Mart 1939'da Hitler, Çekoslovakya'nın tamamını ele geçirdi ve silâhların gücüyle elde etmek için yeni topraklar aradığı belliydi. Bir sonraki kurban olarak Polonya belirlenmiş görünüyordu ve ancak Sovyetler Birliği ile yapılacak bir anlaşmayla kurtarılabilirdi. İngiliz Hükümeti Moskova'yla görüşmelere başladı, fakat oyalama taktiklerine başvurarak -kara yoluyla- bir paktı sonuçlandırma yetkisi olmayan, ikinci derecede bir Dışişleri memuru gönderdi (hemen hemen faşist Polonya Hükümeti, aslında paktı, bu ister istemez savunmasına Sovyet Kızıl Ordusu'nu karıştırmak anlamına geldiğinden kabul etmeyecekti).

Chamberlain'le Britanya'daki dostları, hâlâ Hitler'in Rusya'ya saldıracağından ümitlerini kesmemişlerdi. Fransız Hükümeti Nazilere Doğu'da yardım etmeye razı oldu, fakat direneceklermiş gibi davranmayı sürdürdü ve M. Bonnet, Paris'teki Alman Büyükelçisi Abetz'e savaş çıktığı takdirde Fransız ulusunun hükümeti desteklemek için biraraya geleceği uyarısında bulundu. "Seçimler ertelenecek, halka açık mitinglere son verilecek; ne tür olursa olsun yabancı propaganda girişimleri bastırılacak ve komünistlerden hesap sorulacaktı (*mis à raizon*)"[10] Daladier, savaş fiilen ilan edilince, bu vaadlerin gerçekleştirmesi için elinden geleni yaptı - bu, onun yürekten benimsediği işti.

1939 yılı boyunca, Sol, halkın birliğini korumaya ve İspanya Cumhuriyeti'nin kalıntılarını kurtarmaya çalışırken, Fransız sağkanat hareketleri saldırıya geçmişti. Fransız-Alman dostluğunu ilerletmek için Yahudi aleyhtarı faşist dernekler kuruldu: *Croix de Feu* ile *Action Française*'in en gerici önderleri, Fransız-Alman Cemiyeti ile bağlantı halinde, hep birlikte, kendilerini, zamanı geldiğinde Nazilerin Fransa'yı almasına yardımcı olacak bir Truva Atı'nın hazırlanması işine vermişlerdi. 1938 Eylül'ü ile 1939 Mayıs tarihleri arasında yazılmış bir polis dosyasında,

10. *Livre Jaune*, 1939, s.146.

Darquier de Pellepoix, Fernand de Brinon, Kont Jaunez de Marrés (karısı, kötü şöhretli Nazi propagandisti Juluis Streicher'ın sekreteriydi) gibi şahsiyetlerin Paris'le Berlin arasındaki gidiş gelişleri kayıtlıdır, bu kişilerin hepsi yüksek sosyeteden olup, Kara ve Hava Kuvvetleri'nin yüksek rütbelileri ile bağları vardı ve onlara rüşvet verip, cömert Alman yardımlarına boğabiliyorlardı. Madam des Marrés için polis kayıtlarında şunlar yazılıydı: "Bu kadın, askerî casuslukla meşgul olsun olmasın, Fransa'da Yahudi aleyhtarı ve ırkçı faaliyetle uğraşanlar için malî kaynaklar sağlamakla yükümlü Uluslararası Alman Propaganda Merkezi için çalışır."[11] Sonra bu faaliyete ilişkin ayrıntıları okuyoruz: "Yahudi tehlikesine karşı kampanyalar, propagandanın, provokatör ve terörist grupların örgütlenmesi: tüm araçlar, hattâ en kötüleri uygulanmak zorundaydı."[12]

Bu iğrenç mücadelenin net sonucu, Hitler'e pek çok taraftar kazandırması olası değildir, bununla birlikte destekçilerinin ceplerini doldurmuş ve tek sayfalık gazetelerini yayınlamalarını sağlamış olması mümkündür: Bunlar, Darquier'in, Céline'nin desteğiyle çıkardığı *La France Enchainée* 'si, Coston'un *La Libre Parole* 'u ve Legrand'ın *Le Défi* 'si (çoğunluğu Kara ve Hava Kuvvetleri subaylarından oluşan 9 bin abonesinin bulunduğunu iddia ediyordu) idi.[13] Fakat şu bir gerçekti ki, böylesine ırkçı ve Alman yanlısı propaganda, sol-kanadın faaliyet ve eserlerini yasaklayan Fransız hükümetince yasaklanmak şöyle dursun, engellenmiyordu bile. Bakan Bonnet ve Laval'ın kendilerinin "Fransız-Alman Anlayış" kampanyasını desteklemek için önemli bir fon oluşturduklarını öğrenince, bu belki de insana fazla şaşırtıcı gelmiyebilir. Bu kampanya, biri Déat ve Bergery'nin önderliğinde, diğeri Laval ve Bordeaux Belediye Başkanı Adrien Marquet'nin etrafındaki iki gruba dayanıyordu.[14]

11. *Polis Raporu, 1938-39*, s.9.
12. *a.g.y.*, s. 41-46.
13. *a.g.y.*
14. Simone, *a.g.e.*, s.233.

İşbirliğine -gelecekte olayların alacağı biçim- doğru giden yolları açan, bu pek çok eğitim görmüş Fransızın anti-komünizmi ve diğerlerinin kayıtsızlığı oldu. İşçi sınıfı geri çekiliyordu, 1936'nın umutları kırılmıştı, gericiliğe teslim olan sözde önderlerinin alçaklığı yüzünden birliğini yitirmişti.

30 Ağustos 1939 günü, Sovyetler Birliği'nin Almanya'yla bir saldırmazlık paktı imzaladığı haberinin yarattığı ani sürpriz solu daha büyük bir karışıklığa düşürdü, ortayolcuları anti-sovyetizme itti ve sağa da yurtsever rolü oynayarak saldırıya geçme fırsatını vererek kuşkusuz onları sevindirdi.

Hükümet paktın yorumunun basın ya da radyo aracılığıyla sızmasına izin vermedi: Kimsenin açık gerçeği, SSCB'nin Fransa ve Britanya'dan süresiz olarak garanti bekleyemeyeceğini, kendi öz savunması için önlemler alması gerektiğini ifade etmesine izin verilmedi. Komünist milletvekillerinin Cumhurbaşkanı'na yazdıkları bunu ifade eder nitelikteki mektup gizli tutuldu ve mektubu yazanlar bir süre için makamından yoksun bırakıldı. *L'Humanité,* birkaç hafta önce hükümet aleyhtarı manşetlerinden dolayı yasaklanmış ve 100 bin okuyucusu karanlıkta kalmıştı.

Aniden Fransız orta sınıfının tamamı yurtseverliğin anti-komünist olmak olduğuna karar verdi. O hafta, aydınların Pontigny'deki konferansında olmak aydınlatıcı bir deneydi. Mülteciler sorunu üzerine, ünlü hümanistler ve sosyologlar tarafından yönetilen tartışmalar vardı ve ben de oraya İspanya'ya Yardım Ulusal Birleşik Komitesi'ni temsil etmek üzere gitmiştim. En azından katılan bazı gençlerin samimi anti-faşistler olduğunu düşünerek Sovyetler Birliği'nin öz savunma amacıyla hareket ettiğine olan inancımı dile getirdim. Yazık ki, sosyalist "üniversiteliler"le yazarlar bana düşman kesildiler ve ben, bütün o liberal konuşmaların altında, kökleri derinde olan bir anti-komünizmin yattığını kavradım.

Fransa'da seferberlik ilân edildiği günün -1 Eylül günü- sabahı çantamı hüzünle topladım. Hitler'in birlikleri uydurma bir

provokasyon[15] bahanesiyle Alman-Polonya sınırını geçmiş ve Polonyalılara karşı *yıldırım saldırısında* bulunmaktayken, Rus birlikleri de Besarabya'ya doğru ilerliyorlardı. Batılı müttefiklerinin Polonya'yı yıkılmaktan zamanında kurtarmak için yapacakları pek az şey olmasına rağmen, Fransa'yla Britanya 3 Eylül günü Almanya'ya savaş ilân ettiler.

Çekoslovakya ve Sovyetler Birliği olmadan Chamberlain ve Daladier yönetiminde savaş! Bu nasıl olur da gerçekten faşizme karşı bir savaş olabilirdi? O korkutucu sonbaharda Avrupa'yı tehdit eden ve çok küçültücü bir karşılık alan sorun işte buydu.

15. Bkz. P. Reynaud, *a.g.e.*, s.599. 1946'da Nürnberg duruşmalarında, Heydrich'in teğmenlerinden biri, toplama kamplarındaki bir düzine mahkûma Polonya üniformaları giydirildiğini ve Himmler'in emriyle, Reich toprakları üzerindeki bir Alman trenine saldırmaya zorlandıklarını söyledi. Mahkûmlar vuruldu ve Hitler "Kışkırtılmamış bir saldırıya uğradıklarını" ilân etmeyi sürdürdü ve Polonya'nın Wehrmacht tarafından işgal edilmesi emrini verdi.

BÖLÜM 999

1939 Kışı

Sahte Savaş

Gidin savaşa, işçiler, gidin savaşa,
Kulak asmayın sosyalistlere de, yuvarlanın kan içinde,
Omuzlayın tüfeğinizi, işçiler, sormayın niçin diye,
Bırakın ölsün karınızla çocuklarınız açlıktan ve gidin savaşa.

***Clydeside Balad*ı, 1915**

İngiltere'de insanlar, haberi Fransızlar'dan daha soğukkanlılıkla karşılıyorlardı, yine de aynı türden sersemce bir şaşkınlık bir örgütlenme hevesi gösterisiyle rekabet halindeydi. Kimse ne gerçekten savaşta olduğumuza tam olarak inanabiliyor ne de Nazilerin *yıldırım saldırısı*nın ne anlama gelebileceğini gözlerinde canlandırabiliyordu. Sol tarafından talep edilmiş olan derin sığınaklar yoktu ve Chamberlain'in hükümeti tarafından, Anderson Sığınakları'nın ve pencerelerimize yapıştırılan kahverengi kâğıtların bizi koruyacağına ikna edilmiştik. Dev sosislere benzeyen yere bağlı savunma balonları Londra'nın üzerinde, *Luftwaffe* (Alman Hava Kuvvetleri) ortalıkta gözüktüğü taktirde İngiliz hazırlığının bir simgesi olarak salınıp duruyordu; gönüllüler Baba'nın Ordusu'na katılmaya, savaş görevlerini üstlenmeye ARP kantinlerini doldurmaya çağrıldı; yiyecek vesikaları ve gaz maskeleri çıktı (maskeler kısa süre sonra tavan arasına ya da onur hücrelerine gönderildi).

İspanyol Yardım Örgütleri ile kısa süre önce kurulan Çek Mülteci Komiteleri geleceği tartışmak üzere biraraya geldiler. Ulusal Birleşik Komite'nin tasfiye edilmesi ve yetimlerle İspanya'da bilinen hiç akrabası olmayanlar dışında Basklı çocukların "yuva"ya gönderilmeleri kararlaştırıldı.

1939 Aralık'ı ortalarında, ülkelerine iade edileceklerden oluşan bir kafileyle gitme sıram geldi -sonunda küçük dostlarımızın Bidassoa nehri üzerindeki köprüyü geçip, Franco'nun, yeni

faşist rejimin tehdit edici simgeleri olan üç kenarı kalkık şapkaları ve siyah pelerinleri içindeki Sivil Muhafızları tarafından teslim alınmak üzere Irun'a doğru yürüdüğü, o yürekleri burkan elvadasıyla hazin bir yolculuktu bu.

Hendaye'den Paris'e dönerken Gurs Kampı'ndaki Uluslararası Tugay tutuklularına yılbaşı hediye paketleri almak üzere Pau'da trenden indim. O şiddetli soğuk ve sisli günde dikenli tel çitler ardındaki sıra sıra barakalar gerçekten çok ümitsiz görünüyordu. Sorumlu Fransız subayları naziktiler, ama açıktı ki, gözetimleri altındaki "Kızıllar"a hiç sempatileri yoktu. Gözetimde kasvetli bir gelecekle karşı karşıya 20 bin kişi vardı. Bunlar, Fransa'nın her yanındaki kamplarda bulunan, çoğu Eylül'de ve sonraki aylarda "vatana ihanet" suçlamasıyla -örneğin, solun büyük ölçüde bastırılması için bahane edilen Sovyet-Alman paktını destekleme (ya da suçlamama) nedeniyle - tutuklanmış çok sayıdaki sol-kanat mahkûmun küçük bir örneğiydiler.

Komünistlerin ve komünist sempatizanı sendikacıların toparlanması sırasında pek çok belediye başkanı ve il encümen üyesi tutuklanmıştı. Öyküsü aktarmaya değer olan Boucau *(Pyrenées-Atlantiques)* Belediye Başkanı Jean Lanusse tipik bir örnekti. Lanusse, hasta yatağından alınıp anti-faşist bildiriler dağıtma suçundan jandarmalar tarafından dövüldüğü polis karakoluna götürüldü. Orada pek çok tutuklu meslektaşını gördü ve kendisi de kelepçelenerek Bayonne'a götürüldü, burada hiçbir suçlama getirilmeksizin cezaevinde haftalarca yattı; tahliye edildi, fakat sekiz ay gözetim altında kaldıktan sonra 1940 Nisan'ından savaş sonuna dek Kuzey Afrika'ya sürüldü. Arkadaşı sendikacı André Moine'a da Sovyetler Birliği'ni savunan bir konuşma yaptığı mitingten sonra sürgün edilene dek *zorunlu ikâmete* tâbi tutuldu. Moine, büyük sınavının verdiği zihinsel endişeyi fiziksel acılar kadar kötü buldu: "Şovenist ajitasyon, tedirgin kafalarımızdaki derin belirsizlik ve korkuyu arttırıyordu"; fakat her duruşma boyunca "çoğu tutuklu, işçi sınıfının zaferine olan inanç ve güvenini korudu".[1]

1. A. Moine, *Départation et Résistance en Afrique du Nord* (Paris, 1972), s.18-20.

Buna benzer yüzlerce öykü açığa çıktı sonradan, fakat o zaman bile sol-kanatla bağları olan herkes korkunç şeylerin olduğunu biliyordu. Benim kendi yaşantımda, dostlar iz bırakmadan kayboluyordu ve kuşkulanılmaksızın onlarla yazışmak ya da temasa geçmek olanaksızdı. Düzene karşı gelenleri sindirme avı, korku ve belirsizlik hemen herkesi etkiliyordu; ışık şehri Paris bile, karanlık, endişeliydi ve yabancılardan korkuyordu, bunu 1940 Ocak'ında, örgütleyicileri gizlenmiş olan bir İspanyol komitesinde çalışmak üzere oraya döndüğümde keşfettim.

Basının makul sesi boğulmuştu. 26 Ağustos günü (savaş ilân edilmeden epey önce) *L'Humanité,* "Nazi saldırganlığına karşı Fransız Ulusunun Birliği!" başlığı yüzünden yasaklanmıştı ve o zamandan beri gözükmüyordu.

Bütün sosyalist gazeteler ağır bir sansürden geçiriliyordu. Sağ-kanat basın kötümserdi ve dikkate değer pek az şey söylüyordu; mevcut tek bilgi, Fransa'nın karışıklığına ve polis-devleti durumuna rağmen saldıracağı anı Hitler'in kendisinin seçmesi olasılığına dikkat çekiyordu.

Daladier hükümeti, Fransızlara Maginot Hattı'na güvenmelerini söyledi; Pétain ve Genelkurmay da hattın hiçbir saldırıdan zarar görmeyeceğini ilân ettiler ve bölgede en ufak bir hareketlenmeyi bile imâ etmediler. Winston Churchill'in yazdığı gibi, "İhtiyar Mareşal Pétain'in yetkisi, tuhaf bir biçimde saldırı silâhları diye adlandırılmış olan silâhları engelleme konusunda epey ağır basmıştı". Maginot Hattı'nın kuzeyden gelecek bir istilayı önlemek için çok kısa olduğu genelde biliniyordu ve "en azından Meuse Nehri boyunca ileri taşınması gerekliliği olağanüstü birşey değildi... Fakat Mareşal Pétain bu uzatmaya karşı çıktı".[2]

"Maginot Hattı zihniyeti" tutucular arasında hâkimdi, fakat André Maurois'nın anılarında da açıkça yansıtıldığı gibi aydın insanlar kuşku doluydu. 1939 sonlarında gözlemci olarak Bel-

2. W. Churchill, *İkinci Dünya Savaşı, Cilt I* (Londra, Reprint Society, 1950), s. 382.

çika Cephesi'ni gezen Maurois şunları yazıyordu: "Hat, korkutacak kadar zayıftı -bir tanksavar hendeğiyle bağlandığı varsayılan küçük çimento kazamatları vardı, ama bunlar sayıca pek azdı ve hendek de ancak tanksavar silâhlarla kumanda edildiği takdirde etkili olabilirdi. Sadece orada hiç silâh yoktu. 1914 tarzı siperler vardı, ama Flanders'in çamurunda istihkâm siperleri çöküyordu; peki ne işe yarıyordu bu sefil siperler dev tanklara ve yoğun bombardımana karşı? Sansür (gazetecilerin) hiçbir eleştiride bulunmasına izin vermiyordu; buna rağmen gerçekler tartışma götürmezdi ve düşman tarafından da kesinlikle biliniyordu! Sınırda, yoğun olmayan ve zorunlu silâhların bulunmadığı dar bir hat vardı, bu hattın öte yanında ise, hiçbir şey -hiçbir yedek kuvvet, hiçbir manevra alanı. İşte korkunç manzara böyleydi."[3]

Ve Maurois hatta "güven telkin eden iyi askerler" ve görkemli silâhlar görmesine rağmen, Almanlar diğer yerlere sızdıkları takdirde "bütün bu kuvvetin işe yaramaz hale geleceğini ve bu görkemli ordunun hapsolacağını"[4] düşünüyordu.

Siyasal bilinçli işçiler, baştan beri Fransız askerî zihniyetindeki ölümcül sakatlıkların farkındaydılar ve Polonya'daki bombardıman haberleri geldikçe, şimdi artık Nazi deneme alanı olarak kullanıldığı her zamankinden fazla belli olan İspanya'daki hava akınlarını anımsıyorlardı. Orda komutanlığının gerici ve bürokratik olduğunu biliyor ve aynı zamanda da modası geçmiş ve etkisiz olduğunu hissediyorlardı. Üretmeleri gereken modern silâhlar, açıkça önemsiz sayılıyordu: Renault silâh fabrikalarının personeli, o sonbahar, 30 binden 7 bin civarına indirildi -işçilerse Eylül ayında silâh altına alındılar ve aylar boyunca taşradaki barakalarda eğlenceye daldılar.[5]

"Savaş çabası"nın siyasal yönünün geriye istenecek pek çok şey bıraktığı da açıktı. Büyük kapitalistlerin paralarını dışarıya

3. A. Mourois, *Kimseye Mutlu Demeyin* (Londra, Reprint Society, 1944), s. 259.
4. *a.g.e.*, s. 60.
5. Pritt, *Fransa Cumhuriyetinin Düşüşü*, s. 130.

"güvence"ye göndermelerine izin verilmişti ve 80 milyarlık altın ihraç edilmişti.[6] Renault tank yerine turizm için otomobil yapmayı sürdürdü, ana sanayiler savaş malzemesi üretmeye yöneltilmedi;[7] vurgunculuk ve rüşvet yaygındı -diğer örneklerin yanı sıra, Fransız çelik patronu M. de Wendel, Almanya'daki kuzeni Herr von Wendel'e trenler dolusu demir cevheri gönderiyor ve bu hizmetine karşılık iyi bir ücret alıyordu.[8] Aynı zamanda, işçiler ağır sıkıntılar çekiyorlardı. Halk Cephesi'nin sosyal yasaları bir kenara atılmış, haftalık çalışma süresi 72 saate çıkarılmıştı ve ek ücretsiz sınırsız fazla mesai uygulanmaktaydı. Silâh altına alınan erkeklerin yerini çok düşük ücretlerle kadınlar aldı ve bazı fabrikalarda erkekler asker ücretiyle -günde 1 1/2 *d.* çalışmak üzere geri gönderildiler.

Yaşam maliyet indeksi, sağ-kanat *Peuple*'a göre (25.1.1940), beş ayda 25 ilâ 30 puan kadar yükseldi.

Ücretlilerin elinden bir şey gelmiyordu, çünkü protesto ya da grev hakkından örgütlerinin bastırılmasıyla yoksun bırakılmışlardı: "Savaşın" ilk aylarında 629 sendika hükümetçe kapatıldı ve sekreterleriyle delegelerinin çoğu komünist diye tutuklandı. Boş kalan yerler artık seçimle doldurulmuyor ve tüm atamaların Çalışma Bakanı tarafından dikkatle incelenmesi gerekiyordu. Bütün bu inanılmaz işler, komünistlere karşı korku ve nefret duyguları ağır basar görünen Fransız sosyalistlerinin onayıyla yürütülüyordu.

Tüm anti-faşist örgütler, kararnamelerle ve etkin üyelerinin tutuklanmasıyla ağır bir darbe yediler. Fransa'daki Cumhuriyetçi sürgünleri gözeten İspanya'ya Yardım Komitesi'nde İngiliz pasaportlu bir arkadaş için epeyce iş vardı (bu pasaport sayesinde insanın bir Fransız toplama kampına atılması mümkün değildi); birkaç eşyamı toplamak için Londra'ya kısa bir

6. *Rapport Serre,* IV, s. 860.
7. *Le Parti Communiste Français dans la Résistance* (Paris, 1967), s. 29.
8. Pritt, *a.g.e.* s. 130

geziden sonra kaderin ya da Hitler'in izin verdiği sürece Paris'teki *dröle de guerre* de (sahte savaş) çalışmak üzere geri dönerek, işsizliğe karşı koruyucu bir önlem olarak üniversitede sabah saatlerinde Fransız uygarlığı dersleri vermek üzere işe başladım.

Neşeli bir ortam değildi. Dostlarım bunaltıcı atmosferden, sansürden ve yoldaşların ve meslektaşların kaybolmasından bunalıyorlardı. Traji-komik yaklaşımlar vardı -subayının képisi*, şerit ve nişanları içinde, Massy-Palaiseau'daki ileri karakol mevkiinde tir tir titreyen liberal filozof; 1789'u överken, bir yandan da sinirli sinirli sınıfında muhbir arayan Sorbonne'lu okutman; aksine, yaşlı pansiyon sahibimin odamda Karl Marx'ın bir kitabını bulması -kitabı Seine'e attı ve bana çekip gitmem için yirmi dört saat süre verdi!

***

Sovyetler Birliği'nin Finlandiya'yla, Leningrad'ın savunması için ihtiyacı olan Karelia'daki üsler üzerine olan kısa süreli savaşı (1939 Aralık'ından 1940 Mart'ına dek) Fransa'da ve Britanya'da devlet açısından yeni bir Rus fobisi yarattı (Britanya'da biraz daha azdı). 1939 sonunda, SSCB'yi vurmak için Bakü'deki petrol kuyularını bombalamaktan söz ediliyordu ve Churchill (o sırada Bahriye Nazırıydı), bize 5 Şubat günü Yüksek Savaş Konseyi'nde ana tartışma konusunun Finlandiya'ya yardım olduğunu; İsveç üzerinden gönderilecek üç dört tümenin hazırlanması planlarının onaylandığını söyler. "Tahmin edilebileceği gibi, İsveçliler bunu kabul etmediler ve bütün proje suya düştü" der Churchill. "Sonradan M.Daladier İngiliz Hükümeti'ne danışmaksızın Finlandiya'ya 60 bin gönüllü ve yüz bombardıman uçağı göndermeyi kabul etti. Alman birliklerinin Batı cephesine sürekli yığınak yaptığı şeklinde durmaksızın gelen istihbarat raporları karşısında, bu, sağduyunun

* ***Képisi:*** Fransız askerlerinin giydiği düz tepeli kasket- *ç.n.*

izin verdiğinden çok fazlaydı. Yine de, elli İngiliz bombardıman uçağının gönderilmesi kabul edildi. Fakat 12 Mart günü, Rusların ateşkes koşulları Finliler tarafından kabullenildi -ve tüm planlar iptal edildi."[9]

Finlandiya'nın düşüşü Daladier hükümeti için yıkıcıydı; ve 21 Mart'ta Paul Keynaud başkanlığında kurulan yeni kabine savaşın daha da etkin biçimde yönetileceğine söz verdi.

"Drôle de guerre" 1940 yılı boyunca Hitler'in planlarına göre sürdürüldü. İşçilere, Yahudilere ve Çingene azınlığına karşı en korkunç mezalimde bulunduktan sonra Polonya'ya tam anlamıyla yerleşen Almanlar, sonraki işgaller -Danimarka, Norveç, Hollanda- için güçlerini takviye ediyorlardı. İngiliz Kuzey Denizi sahili boyunca mayın döşemişlerdi ve Churchill misilleme istedi, fakat Fransızlara 1940 Mart'ında Kraliyet Hava Kuvvetleri yanındaki Ren'e mayın döşeme planını kabul ettiremedi. Cumhuriyetin Devlet Başkanı kendisi müdahale ederek Fransa'ya karşı misillemeye yol açabilecek her tür saldırgan hareketi yasakladı. "Bu, düşmanı tedirgin etmeme düşüncesi hoşuma gitmedi benim", der Churchill. "Öyle görünüyor ki, iyi terbiyeli, uygar insanların ölümcül bir darbe alana dek asla vurmamaları gerekiyordu. O günlerde, korkunç Alman volkanı ve yeraltındaki bütün alevleri, patlama noktalarına yaklaşıyorlardı. O durgun aylar boyunca savaş taklidi yapıldı. Bir yanda, önemsiz noktalar üzerine bitmez-tükenmez tartışmalar, alınamayan, alındığı takdirde de iptal edilen kararlar ve 'düşmana karşı sert olma, yoksa onu kızdırırsın' kuralı. Öte yanda, hazırlanan kıyamet -bizi parçalamaya hazır, ileriye doğru yuvarlanan çok büyük bir makine!"[10]

Böyle bir tehdit altındaki Fransız Hükümeti, solun kovuşturulmasından daha iyi bir yurtseverlik faaliyeti planlayamazdı. Bu konudaki sicilleri etkileyiciydi. Fransız Komünist Partisi'ne (PCF) karşı dev temizlik operasyonu hakkında, M.

9. Churchill, *a.g.e.*, s. 459.
10. *a.g.e.*, s.460.

Sarraut tarafından 19 Mart günü Senato'da bilgi verildi: "300 komünist belediye meclisinin faaliyeti durduruldu; seçimle gelmiş 2 bin 778 encümen üyesinin sandalyeleri alındı; PCF'ye mensup 443 kamu görevlisi diğer pek çoklarıyla birlikte işten uzaklaştırıldı; *L'Humanité* (tiraj 500 bin) ve *Ce Soir* (250 bin) ile diğer 159 komünist gazete kapatıldı. 629 sendika feshedildi; komünistlerin biraraya gelmesine hizmet edebilecek binalara 11 bin baskın düzenlendi. 675 siyasal grup dağıtıldı." M. Sarraut 7 Mart günü de 3 bin 400 militanın tutuklanmış olmasıyla övünüyor ve av hâlâ devam ediyordu. Pek çok yabancı suç ortağı toplama kamplarında gözaltına alındı ve sınırdışı edildi. Bir bütün olarak, komünistler için ayrı ayrı 8 bin mahkûmiyet kararı verildi.[11]

Yer azlığı yorum yapmayı olanaksız kılıyor, ama Fransa'daki belirli siyasal durumda, hâkim sınıfın güçlü sol-kanat muhaliflerini bastırmak için savaş bahanesini kullanmasının gerekliliğinin kaçınılmaz olduğu belirtilebilir. Gericilik, gücünü her zaman, liberallerin, radikallerin, sosyalist ya da komünistlerin eğilimleri hakkında en vicdansız yalanlarla korumaya çalışmıştır (döneme göre). 1940'da Fransa'da gericiler her ilerici unsuru "komünist" diye haykırarak, bu terimi "hain"le eşanlamlı hale getirerek ve gerçek ve adalet ne olursa olsun uygun muamelede bulunarak yoketmeye çalışıyorlardı.

Daladier hükümetinin en anti-demokratik yasalarından biri Parlamento'da temizlikti, burada yetmiş komünist milletvekilinin koltuğu ellerinden alınarak birbuçuk milyon seçmen oy hakkından yoksun bırakıldı. Bahane, milletvekillerinin 1939 Ekim'inde bir "İşçiler ve Köylüler Grubu" kurmuş olmaları ve Cumhurbaşkanı M. Herriot'ya bir mektup yazarak Sovyet-Alman paktına ilişkin görüşlerini bildirmeleri ve bunun üzerine bir tartışma istemeleriydi. Her ikisi de tamamen yasal olan bu eylemlerin, artık ilişki kurmak suç sayılan "Komünist Üçüncü Enternasyonal sloganlarının propagandası" olduğu söy-

11. Pritt, *a.g.e.*, s.132.

leniyordu -tıpkı Paris Komünü'nün kasabı Thiers'in Birinci Enternasyonal'le ilişki kurmayı suç sayması gibi. Ve tıpkı 1870 yurtseverlerinin (Gustav Courbet ve Blanqui de dahil) bu suçtan dolayı yargılanıp cezalandırıldıkları gibi, 1940 kuşağının da başına aynı şeyler geldi.

Milletvekillerinin yargılanmasının iddianame, yönetim ve koşulları, her tür adalet standardı açısından o kadar kötüydü ki, tutanakların gizli tutulmasının daha iyi olacağı düşünüldü; fakat Fransız hukuku dava usulüne ilişkin tüm noktaların kamuoyuna açık olarak tartışılmasını zorunlu kılar, bu yüzden yargıç duruşmanın *huis clos* (gizli celsede) sürmesi gerektiğine karar vermeden önce on iki saatlik açık duruşma yapıldı.

O ilk gün, 20 Mart günü, bir dost beni *Palais de Justice* 'e götürdü ve ben koridorda, sanıkların, haftalardır tutuklu bulunan sevdiklerini görmek ve konuşmalarını dinlemek -çünkü, haklı olarak, sanıkların kamuoyu önünde kendilerini temize çıkarma fırsatını kaçırmayacakları varsayılıyordu- için endişeyle bekleyen akrabaları arasına karışmayı başardım. Gerçekte, mahkeme, savcılara sert saldırılarda bulunan milletvekilleri için bir foruma dönüştü. Yetkilileri küçük düşüren ve Fransız tarihinde kapalı kapılar ardında yapılan bir siyasî mahkeme örneği olmadığını ilân eden avukatları Maître Willard'ın verdiği örneği izlediler. "Danton, Babeuf ve Blanqui'nin duruşmaları hep kamuoyuna açıktı. Yargıç 'savaştayız' diyebilir, ama geçen savaş sırasında gizli yapılan dava duruşması olmadı."[12]

Savunma, üç Bakanı tanık olarak çağırmıştı, fakat Herriot Meclis Başkanı, Daladier'de Bakan olarak dokunulmaz olduklarını iddia ettiler, mahkemeye çağrılan Bonnet ise hastalığını mazeret gösterdi (aslında ertesi gün Radikal Parti Kongresi'nde konuşma yapacak kadar iyiydi). Sanıklara hiçbir ödün verilmeyeceği tâ baştan belliydi; fakat onlar faşist yanlısı hükümetin kendilerine karşı davranışı protesto ve "beşinci kolcular"ı teşhir eden uzun, heyecan verici konuşmalar yapma fır-

12. *a.g.e.* s. 140

satını yakaladılar. François Billaux hâkim sınıfın bütün iç ve dış politikasını suçlayarak, şunları iddia etti: "Uluslararası faşizm tehlikesi uyarısında ilk bulunan biz komünistlerdik... Yıllarca Fransız Hükümetini, Avrupa'nın her yerindeki bütün iyi niyetli insanları biraraya getirmeye çalışarak barışı, ülkenin bağımsızlığını korumak için ikna etmeye çalıştık." Bu çabaları baltalayan onlarsa, o sırada patlak verecek olan savaşın sorumluluğunu da onların taşıması gerekir. Billaux ısrarla, "Burada yargılanan ne komünist milletvekilleri ne de komünizmdir... esas sanık, Jaurés'in deyimiyle -savaşı, bulutun fırtınayı taşıması gibi içinde taşıyan- kapitalist rejimdir" dedi.[13]

Bütün açık duruşma istemlerine rağmen, bundan sonra duruşma gizli yapıldı. Son gün, 3 Nisan 1940'da mahkeme kararını verdi. Otuz iki milletvekilinin hepsi beş yıl hapis, 4 bin veya 5 bin frank para ve bütün kamu ve siyasal haklarından yoksun bırakılma cezasına çarptırıldılar. Gıyabında yargılanan dokuz kişi (Maurice Thorez, Gabriel Péri ve Jacques Duclos dahil) aynı cezayı aldı. Yalnızca, dört savaş gazisinin, içlerinden biri tamamen kör olan Jean Duclos'ydu ve üç hainin -Parsal, Vazeille ve Béchard- cezaları tecil edildi. Bütün bir yıl boyunca milletvekilleri bir Fransız cezaevinden ötekine gönderilerek korkunç hakaretlere ve adi suçlulardan daha kötü koşullara maruz bırakıldılar; 25 Nisan 1941'de Cezayir'e sevkedilerek 1943'e dek buradaki kötü şöhretli ve iğrenç Maison-Caree zindanında tutuldular.[14] Florimond Bonte, *Le Chemin de l'Honneur* (Paris 1970) adlı kitabında, 1200 kişilik nüfustan, hastalık ve kötü beslenme yüzünden her ay doksan kişinin öldüğü gerçeğiyle birlikte, oranın koşullarını ayrıntılarıyla verir.

Mahkemeye ilişkin pek az bilgi yayınlandı, fakat mahkemede hazır bulunan İngiltere'den iki tanık aracılığıyla milletvekillerinin cesur tavrı ve insafsızca verilen cezanın öyküsü dışarı çıktı. Fransa'nın dışındaki demokratlar vahşi baskı ve ondan da

13. F. Bonte, *Le Chemin de l'Honneur* (Paris, 1970) s. 163-165
14. *a.g.e.* s. 317

fazla davanın sonucundan şaşkınlığa kapıldılar. 8 Nisan günü, Fransa'da "ulusal savunmaya engel olmak amacıyla... Orduya ya da devlete karşı isteyerek düşmanca davranma girişiminde yer alan her Fransız"a ölüm cezası veren kararnameler açıklandı. Deniyordu ki, bu hem "komünist" hem Hitler yanlısı propagandaya darbe indirecekti! Böylece hükümeti eleştiren herkes ya da hoşa gitmeyen düşüncelere sahip olan kim olursa olsun, düşüncelerini açıkladığı için idam edilebilirdi.

Üstüne üstlük, "komünist propaganda araçlarını hazırlamak, stok etmek ya da sağlamak"da ölümle cezalandırılabilir bir suç haline gelmişti. Bir bildiri bu türden "araç" sayılacaktı; "stok etmek" yani bir tane bulundurmak da cezası ölüm olan bir suçtu; "hazırlamak" sadece toplumsal koşullara ilişkin gerçeklerin ve sayıların derlenmesini kapsıyordu -bunun da cezası ölümdü.

Aralarında G. B. Shaw, H. G. Wells ve E. M. Forster'ın da bulunduğu bir grup ünlü İngiliz yazarı, İngiliz basınına, "Komünist ve 'bozguncu' düşüncelerin propagandasını ölümle cezalandırılabilir bir suç haline getiren" yeni Fransız kararnamesini şiddetle protesto eden bir mektup gönderdiler. "Dünyanın Nazizmden ve o terimin ifade ettiği barbarca baskıdan, o iğrenç rejimin standartlarını ve yöntemlerini taklit ederek kurtarılamayacağı inancındayız."[15]

Fransa'da halktan hiç ses çıkmıyordu; Komünistler ve dostları susturulmuştu, sosyalistlerse razı olmuşlardı. Terbiyeli liberaller rahatsızdılar fakat bilgi eksikliğini mazeret gösteriyorlardı. Resmî kararname dışında yorum ve açıklama anlamında hiçbir şey yayınlanmadı; kamp ve cezaevleriyle, gerçeği biraz olsun bilecek kadar bağları olan yeterince insan olmasına rağmen, sessiz terör devrinde, protesto örgütlemek ya da gerçekleri yaymak olanaksızdı.

Kişi olarak bütün bildiğim, mülteci bürosundaki meslektaşlardan ve hâlâ ders verdiğim Sorbonne ve çevresindeki üniversitelerden toparladıklarımdı. Bir zamanlar Henri Barbusse'ün

15. Pritt, *a.g.e.*, s. 144.

sekreteri olan bir dost, çok cesur ve canlı bir kadın, bana polisin zulmü ve yozlaşmasına ve zulmedilen anti-faşistlerin yiğitliğine ilişkin pek çok öykü anlattı. Bir pazar günü öğleden sonra, Barbusse'ün Père Lachaise Mezarlığı'ndaki mezarına çiçek koymaya gittik. Oraya gittiğimizde mezar taşının devrilmiş ve epeyce zarar verilmiş olduğunu gördük. Arnette ağlamadı, bu ona uygun değildi. Yalnızca öfkeyle başını salladı ve acı bir güvenle şöyle dedi: "Mezartaşını kırarak onun düşüncelerini yok edeceklerini sanıyorlar -ama nasıl da yanılıyorlar!"

* * *

Bütün solu boğma çabaları, işlerin aslında Fransa devleti içerisinde iyice çürümüş olduğu gerçeğini saklayamazdı. İnsanlar, geceleri Goebbels'in *Reich* 'ın Fransa'yla ihtilafı olmadığını ve Fransa'nın İngilizler yüzünden istemeye istemeye savaşa sürüklendiği şeklindeki teminatlarını yüksek sesle ilân eden Alman radyosuyla teselli bulmuyorlardı.

Chamberlain ve Daladier'nin "savaş düğmesini çevir" politikasının tamamen başarısız olduğu, Nisan ayında Almanya'nın Danimarka'yı işgali ve Norveç'e saldırıları ile ortaya çıkmıştı. Mart ayında Daladier'nin istifa etmesi gerekmişti ve genelde, yerini alacak olan Reynaud'nun "Merkezden tam bir Fransız" olma ününü doğrulayacak biçimde davranacağı umuluyordu. Ne yazık ki Reynaud'nun Mecliste hiç taraftarı yoktu ve aşırı sağın desteği olmaksızın başbakan olarak kalamazdı. Onlar, Reynaud'nun kendi planları için paravan olması şartıyla bunu seve seve kabul ettiler. Halkın Reynaud'nun sıkı duracağı ve Nazilere karşı koyacağı şeklindeki genel izlenimi aslında onlar için yararlı oldu. (Gerçekte o, çok dolaylı bir biçimde Nazilerin etkisi altındaydı, çünkü metresi, Madam Hélène de Portes, Alman büyükelçisi Abetz'in çalıştırdığı en önemli ajanlardan biriydi. Kadının salonu Beşinci Kol için bir toplanma yeri ve *Comité France-Allemagne* 'nin merkezlerindendi.) Hitler'in Fransa'daki dostları, daha Almanya'yla ülkenin ya da Britanya'nın zararına bir uzlaşmayı kabul ettirecek kadar güçlü de-

gillerdi, fakat Reynaud daha etkin bir savaş vaad ederken tetikte bekliyorlardı.

Umut verici işaretlerden biri savaş kabinesinin değişerek Alman yanlısı Bonnet'nin düşüşüydü; diğeri ise Britanya'yla yapılan "Hollanda Almanya tarafından işgal edildiği takdirde, Müttefiklerin Hollanda'ya yardım etmek üzere Belçika'ya girmekte serbest olduğu" anlaşmasıydı; 28 Mart günü İngiliz ve Fransız hükümetlerinin, "mevcut savaş sırasında, karşılıklı anlaşma olmaksızın bir ateşkes ya da barış anlaşması üzerinde görüşme yapmayacakları -veya sonuçlandırmayacakları" şeklindeki resmî deklerasyonları da yurtseverlerce aynı ölçüde sevinçle karşılandı.[16] Etkileyici sözler -ne yazık ki eylemler bunlara uymayacaktı.[17]

16. Churchill, *a.g.e.*, s. 462-3.
17. *a.g.e.*, s. 463.

BÖLÜM IV

1940 Baharı

İstila

...C'est alors
Qu' élèvant tout à coup sa voix désespérée
La Déroute, géante à la face effarée
...Se lève grandissante au milieu des armées,
La Déroute apparut au soldat qui s'étneut
Et se tordant les bras cria: Sauve qui peut!

Victor Hugo, L'Expiation

Sonra, aniden yükselterek kederli sesini,
Bozgun, kül rengi yüzlü dev,
Doğruldu büyüye büyüye ortasında oraların
Bozgun göründü askere artık savaşmayacak olan
Ve vahşi hareketlerle haykırdı, kaçsın kaçabilen!

1940 Mayıs'ının başında, artık Varşova'dan Viyana'ya dek Orta Avrupa'nın denetimini tam olarak elde etmiş ve Norveç ve Danimarka'ya (halkın sert düşmanlığına karşın) da yerleşmiş olan Almanlar dikkatlerini Batı Avrupa'ya çevirdiler. 10 Mayıs'ta, Neville Chamberlain'in görevinden istifa ettiği ve Winston Churchill'in İngiliz Başbakanı olduğu gün, Almanlar mekanize ordularının ağır bombardıman akınlarıyla (Rotterdam'ı, dumanı tüten harabelere çevirerek) ve güçlü hamleleriyle Hollanda ve Belçika'ya saldırdılar. Önlerinde kaçan yüzlerce Belçikalı, hızla Fransa'ya doğru ilerlediler.

İngiliz Kuzey Ordusu, Churchill'in deyimiyle "Belçika'nın imdadına koşar" ve "halkın alkışları arasında yollardan akıp giderken", Fransız 7. Ordusu Belçika içlerine o kadar hızlı ilerledi ki, mühimmat malzemeleri geride kaldı. Fakat bu düşman için hiç de engel değildi, o, bütün gücüyle Müttefik orduların güneyine doğru ilerledi ve onları yan cenahına alarak 13 Mayıs'ta Meuse'e vardı ve ertesi gün de tank ve bombardıman uçaklarının muazzam bir bileşimiyle Sédan'a çıktı. "Hemen her noktada... Alman saldırısının ağırlığı ve şiddeti galip geliyordu." 15 Mayıs'ta on panzer birliği Ardennes'deki boşluğu temizleyip geçerek Maginot Hattı'nı (artık sekiz ay boyunca bütün o "iyi askerlerle" tamamıyla boş yere doldurulduğu belli olmuştu) aştılar ve Fransa'nın altmış mil içindeki Leon ve St-Quentin'i aldılar.

15 Mayıs günü Reynaud ağlayarak Londra'ya telefon etti, "Yenildik, savaşı kaybettik!" Churchill böyle bir kötümserliği kabul etmedi, fakat gerçekte iki gün sonra İngiliz Keşif Kuvveti (İKK) Scheldt'deki ileri ama yararsız mevzilerinden çekilme emrini aldı -uğursuz, ne var ki, zorunlu bir karardı bu.

16 Mayıs'ta İngiliz Başbakanı uçakla Paris'e geldi ve Reynaud, Gamelin ve Daladier ile buluştu: "Yüzlerinden tam bir keder okunuyordu."

Churcill "Stratejik yedek kuvvet nerede?" diye sorduğunda, Gamelin başını sallayarak ve omuzunu silkip, *"Aucune"* dedi - "Hiç yok!". Churcill hayretler içinde kalmıştı: "Büyük Fransız ordusu ve yüksek komutanları hakkında ne düşüneceğiz şimdi? 500 millik tutulmuş cepheyi savunmak zorunda olan bir kumandanın kendilerini manevra alanından yoksun bırakılmaya terkedeceği aklıma bile gelmemişti."[1]

Alman zırhlı araçları Amiens'la Arras arasındaki geçitten geçip Somme'un kuzeybatısına dönerek denize doğru yöneldiği sırada durum hızla kötüleşiyordu. 20 Mayıs'ta Almanlar, Kuzey Ordularının haberleşmesini keserek veya çok az ya da en ufak bir direnişle karşılaşmaksızın Abbeville'e girdiler. Nazi tankları yanlarında çok sayıda Fransız tutukluyla, en ufak bir direnişle karşılaşmadan sayısız kasabayı geçerek günde 40 mil ilerliyorlardı. Beş İngiliz tugayı Arras'ı savunmaya hazırlandı, fakat Rommel komutasındaki 400 tankın saldırısı altında çekilmek zorunda kaldı.

Kuzey batıya doğru hareket halinde bulunan çok sayıda Alman birliği İKK'yı ve Fransız Birinci Ordusu'nu yoğun zırhlı araç ve uçak baskısı altında kanala doğru gerilemeye zorlarken, Alman 6. Ordusu Müttefiklerin kuşatılmasını hızlandırmak için doğuya doğru ilerledi. Sahilde Lord Gort'un organize ettiği bir köprübaşı mevziinde İngilizler, Rundstedt'in günlüğüne[2] göre, "olağanüstü bir inatla" savaştılar, fakat bu aynı zamanda ümit-

1. W. Churchill, *İkinci Dünya Savaşı, Cilt II*, s. 52.
2. *a.g.e.* II s.76.

sizliğin verdiği cesaretti, çünkü Alman tuzağı kapanmaya başlamıştı ve 160 bin Müttefik askeri deniz yoluyla kaçamadıkları takdirde ele geçme ve ölümle karşı karşıyaydı.

Başka yerlerde öteki cepheler de çöküyordu -tüm hat boyunca Fransız orduları geri çekiliyor, limanlar *Luftwaffe* tarafından insafsızca bombalanıyor ve yollar askerî araçlar ya da dehşete düşmüş mültecilerce kesiliyordu.

Fransa'nın geri kalan kısmı olup bitenler hakkında pek az şey biliyordu, fakat Paris'te 20 Mayıs'tan itibaren işlerin gerçekte ciddî olduğu biliniyordu. Sıkı bir sansür kondu. Cepheden anlaşılır hiçbir haber gelmiyordu, hiçbir şey karartmayı delip geçemiyordu. Gazetecilere şöyle talimat veriliyordu: *"Rien sur le bombardement du Havre. Rien sur l'Espagne et l'Italie."* "Paris'teki İngiliz kolonisinin boşaltılma olasılığına ilişkin hiçbir şey yok."[3] Bu, halkın endişesini azaltmak içindi, fakat gerçekte epeyce arttırdı. Paris gazeteleri dört sayfadan iki sayfaya indi ve bazı günler de okunmaya bile değmez tek bir sayfa çıkıyordu. Bütünüyle karanlıktaydık ve bilgi, rehberlik ve önderlik yokluğunda tamamen çaresiz kaldığımız duygusunu anımsıyorum. Hükümet ne yapıyor? diye soruyor insanlar. Kuşkusuz moral ya da destek toplamıyordu.

17 Mayıs günü illegal *Humanité* 'yi ele geçirebilecek kadar şanslı olanlar, halkı Alman işgaline karşı etkin bir direnişe yöneltmek amacıyla elini kolunu sallaya sallaya gezen düşman ajanlarına karşı eylem ve anti-faşistlerin serbest bırakılması talebini okuyabildiler. Ama Soldan gelen çağrılar boşunaydı.

İşler daha da kötüye giderken, Reynaud yardım için aşırı sağa yöneldi. 18 Mayıs günü, Almanların hızlarını kesmeksizin Arras'a ulaştığı sırada, Başbakan sınav saatinde Fransa'yı kurtarmaları için "yeni ve taze güçleri" göreve çağırdığını ilân etti. Bu güçlerin, Başbakan Yardımcılığı'na atanan 84 yaşındaki Pétain ve C in C gibi Gamelin'in yerini alan yetmişlerindeki General Weygand olduğu ortaya çıktı.

3. A. Werth, *Paris'in Son Günleri*, s.65.

Gazeteci Alexander Werth günlüğüne o günlerle ilgili olarak "Savaş Bürosunda Kasvet" diye yazıyor ve Weygand'ı şöyle tanımlıyordu: "Hayat dolu, şık, ufak tefek bir adam...Hay Allah, üstlendiği işe bakın ! Pétain ondan çok daha ciddi duruyor. Zavallı ihtiyarcık-bu yaşta bunca şeye sürüklenmesi ne tuhaf."[4]

Pétain'in atanması onun kamu görevindeki siciline bakanlar için güven tazeleyici değildi. İmgesi sürekli 'Verdun Fatihi' olarak yansıtılmasına rağmen, daha az saf olanlar, daha 1917'de bile bir bozguncu olduğunu ve Clemencau'nun bir keresinde "Pétain'i arkadan zafere doğru itmesi gerektiğini!" söylemiş olduğunu anımsıyorlardı. 1939'dan beri Fransa'nın Madrit Büyükelçisiydi; oradaki meslektaşları "tamamen bunamamışsa bile", belleğini kaybetmekte olduğunu, "bir günden ertesine herşeyi unuttuğunu" ve en korkunç gafları yaptığını kaydediyorlardı. Bununla birlikte, efsanesi sürüyordu ve herşeye rağmen, Kabinedeki kilisenin ve faşistlerin çıkarlarını temsil etmeye pek uygundu.[5]

Hükümet artık bol bol "ultra" ile doluydu; Maurrassien Pétain'in ve kendi kendini anti-komünist ilan eden Weygand'ın yanısıra 1937'de Halk Cephesi Programı'nı "duraklama"ya zorlamak için banka oligarşisi adına hareket eden Baudouin, Franco yanlısı Ybarnégaray, *Croix-de-Feu* 'yle yakın bağlantılarıyla tanınan Reibel vardı. Bunlar güven telkin eden insanlar değildi; kendileri faşist yanlısıyken, nasıl olur da antifaşist bir savaş verebilirlerdi?

Bonnet ve Flandin'in bir toplama kampına gönderildiği söylentisi ortalıkta dolaşıp duruyordu, ki bu gerçek olmak için fazlasıyla iyiydi; gazeteciler belirli siyasal çevrelerin Laval'ın Dışişleri Bakanı olması lehine kışkırtmada bulunduklarını söylüyorlardı. Werth günlüğünde şöyle diyordu: "Reynaud bunu kesinlikle onaylayamaz...yine de Mme de Portes'in güçlü olduğu kadar garip etkisiyle, hemen hemen herşey müm-

4. *a.g.e.* s.61
5. J.R. Tournoux, *Pétain ve de Gaulle* (çev../ Londra, 1966) s.90-91

kün..."[6]

Askeri alanda da, hiçbir şeyin olması gerektiği gibi olmadığı apaçıktı: 25 Mayıs günü, Wehrmacht kuzeydeki Müttefik birliklerini kuşatarak ilerlerken, onbeş Fransız genarali kumanda ettiği askerlerden yoksun bırakılmış bulunuyordu. Bu çayın ortasında at, ya da savaş ortasında general değiştirme haberi kamuoyu geneli için güven verici değildi. 28 Mayıs'ta Belçika Kralı, Ordusuna Hitler'e teslim olma emri verdiğinde sansürden daha kötü bir haber sızdı. Leopold gözlemciler tarafından genel olarak "çürük yumurta, Nazi yanlısı, Degrelle yanlısı, Mussolini yanlısı" diye değerlendiriliyordu; "Hoare-Laval planı oluşturulmadan hemen önce Londra'ya esrarengiz bir ziyaret yapmıştı ve bu işte parmağı olduğu düşünülüyordu. Alman bir metresi vardı ve Nazilerin, Kralın işbirliğini ona bir şato vererek ödüllendirdiği söyleniyordu..."[7]

Paris'te, Belçika'nın teslim olma haberi nefretle karşılandı ve *"snob"* mağaza vitrinlerinde Leopold'un portresinin yerini İngiliz Kraliyet ailesininkiler aldı. Reynaud Leopold'u sertçe azarladı ve tahminen Weygand'ın emriyle, Almanları süresiz olarak Somme'da tutmak için yeni bir hattın oluşturulduğunu ilan etti. Yüksek Müttefik Konseyi, "mücadeleyi nihai zafere kadar mümkün olan en sıkı uyum içinde amansızca sürdürmeye kararlı oldukları" anlamında bir resmî bildiri yayınladı. Fakat bu güzel sözler Almanların Somme'a önem vermeksizin saldırıyı sürdürmelerini ve batıda Dieppe, Boulogne ve Calais'yi ve Dunkirk'ün batısındaki Dixmude ve Nieuport'u alarak kuzeye doğru kıskaç hareketlerini engellemiyordu.

Her kanattan ağır Alman baskısının tehdidi altında, dar bir geçitten kıyıya ulaşmış olan Müttefik kuzey orduları, 26 Mayıs günü Dunkirk'ün içinde ve civarında toplanıyorlardı ve Haziran başında, yaklaşık 400 bin asker, 15 mil uzunluğunda, 5 mil derinliğinde bir kumsalda tutuluyordu. İngiltere'den, geniş ve o

6. Werth, *a.g.e.*, s.65
7. *a.g.e.*, s.97.

anda bulup buluşturulan bir donanma ile kurtarılışlarının öyküsü burada yinelenmek için fazlasıyla iyi bilinen bir şey, ama belki de ilgili rakamları belirtmeye değer: Dunkirk plajları ve limanından 338 bin 226 kişi (26 bin 175'i Fransız), içinde 39 destroyer, 77 balıkçı gemisi, 40 eski Hollanda Schuit'i, 26 yat, 22 römorkör ve 372 "diğer küçük aracın"da bulunduğu 861 gemiden oluşan bir filoyla boşaltıldı.[8]

Gen'de binlerce Fransız bırakıldı ve büyük miktarlarda silâh ve teçhizat Nazilere kaldı. Kaçış operasyonuna pek zafer denemezdi, ama bu, anlık yaratıcılığın zaferiydi; BEF'in çoğunluğunu kurtardı ve *Luftwaffe* 'yi arkadan vuran ve gemilere havadan koruma sağlayan RAF'nin* değerini kanıtladı. Bu, ayrıca Avrupa'nın işgal altındaki ülkelerine İngilizlerin gayretliliğini gösterdi. Churchill'in 4 Haziran günü radyodan yayınlanan sözleri, duyuldukları her yerde direniş ilhamı verdi ve sonradan her taraftaki partizan hareketlerinde yankı buldu: 'Kumsallarda, iskelelerde, tarlalarda ve sokaklarda savaşacağız, tepelerde savaşacağız, asla teslim olmayacağız..."[9]

Fransa'da buna benzer kullanılan tek dil, yeraltındaki Komünist Partisi'nin Yürütme Komitesi'ne aitti. Komite, 6 Haziran günü Profesör Georges Politzer aracılığıyla hükümete "savaşın niteliğini ulusal özgürlük ve bağımsızlık uğruna bir mücadeleye dönüştürme, halkta coşku yaratma, bir kitle ayaklanması emri verme, halkı silâhlandırma ve Paris'i yenilmez bir kaleye dönüştürme" çağrısında bulundu. Bu sözlerin Reynaud ve ortakları tarafından dikkate bile alınmadığını söylemeye gerek yok.[10]

25 Mayıs günü Sovyet Hükümeti'nin korkunç ihtiyaç içindeki Fransa'ya yardım etmek için savaş uçakları sağlama önerisi de aynı derecede görmezlikten gelindi. Bu konuyu görüşmek için gönderilen bir Fransız diplomat, 22 Haziran'a dek Moskova'ya ulaşmayı başaramadı.[11]

8. Churchill, *a.g.e.*, s.97 ve 108.
* Kraliyet Hava Kuvetleri - *çn.*
9. *a.g.e.*, s.109.
10. *Le PCF dans la Resistance*, s.49.
11. Pierre Cot, *Letters françaises*, 15 ve 21 Aralık 1966.

Bu sırada, Fransa hızla yeniliyordu. Almanlar, kıyıdaki operasyonlarda düşmanlarını temizledikten sonra, güneye doğru ilerlemelerine, örgütlü pek az direnişle karşılaşarak devam ettiler; sekiz panzer tümeniyle tahkim edilmiş olarak Marne'a ulaştılar ve iki büyük hamleyle Fransızları bozguna uğrattılar. 16 Haziran'da bir akınla Orleans ve Loire'a, diğer biriyle Dijon ve Besançon'dan geçerek (burada 400 bin kişi kuşatıldı ve ele geçirildi) hemen hemen İsviçre sınırına ulaştılar.

Paris'i savunan ordular dağılmıştı. Başkent açık şehir ilân edildi ve 14 Haziran günü Almanlar şehre girdiler.

* * *

Paris'in düşüşü felâketine bakmadan önce, genel olarak çöküntüye ilişkin yapılması gereken bazı gözlemler var. Almanların bir aydan kısa zamanda Fransa'nın büyük bir bölümünü istila ederek, bütün kuzey kıyı ve sanayi kentlerini ele geçirmesi, ordusunu ezmesi ve başkenti olmuş bir armut gibi alması nasıl mümkün olmuştu? Bütün kayıtlar Fransız Başkumandanlığı'nın umutsuz kötü yönetimini kanıtlıyor: Profesör Marc Bloch'un, yaz sonunda öfkesinin doruğundayken yazdığı gibi: "Felaketin derinlerde yatan nedenleri ne olursa olsun mevcut olayın tamamen Başkomutanlığın yetersizliğinden ileri geldiğine ilişkin en küçük bir kuşkusu olan ...tek bir memur bulmak güç olurdu. Önderlerimiz...yeni bir savaşa uygun düşünme yeteneğine sahip değillerdi. Biz savaşı, uzun yılların sömürge yayılmasıyla bize aşina hale gelen, assegai'ye* karşı tüfek bağlamında düşündük."[12]

Her zaman modern bir Fransız ordusu konusunda ısrarlı olan Paul Reynaud sonradan şöyle yazıyordu: "1940 Mayıs'ında motorize Alman tümenleri Pétain'in cephesini, bir sirk sürücüsünün kâğıttan bir çemberi yarması gibi yardılar."[13]

* ***Assegai:*** Güney Afrika'da kullanılan hafif bir mızrak, *ç.n.*

12. M.Bloch, *Tuhaf Yenilgi*, Oxford, 1949, s. 25-27.
13. P.Reynaud, *La France a sauvé l'Europe* (Paris, 1947), s.497.

Ve Weygand da 25 Mayıs'ta, "Fransa'nın esas hatayı gerekli malzeme ve tek başına bile başarıya götürebilecek askerî teori temeli olmaksızın bu savaşa girmekle yaptığını" ve kendisinin de herkes kadar suçlanması gerektiğini itiraf etti.[14]

Malzeme eksikliği, defalarca gözlemlendiği üzere, elbette can alıcıydı. O kadar sık dile getirilmeyense, bu durumun siyasal eğilimlerden, hiç bir zaman Almanya'yla savaşa girmeye niyeti olmayan ve orduyu esasen sömürgelere ya da içteki yıkıcılara karşı kullanılacak bir silâh olarak gören üst düzey askerî danışmanların kasıtlı ihmalinden ileri geldiğiydi. Bidault'nun dediği gibi: "Bütün ordular içinde, Fransızlar, savaşa hem malzeme, hem de moral olarak en kötü hazırlanmış", ama "her duvardaki afişin ilân ettiği gibi, gücü konusunda kendinden en emin ve en gönül rahatlığı içinde olanı" idi.[15]

Temel bir sakatlık da Müttefik Komutanlıkları arasında irtibat eksikliği idi. "Felâketle karşı karşıya kalan iki Genelkurmayı artık işbirliği havasından hemen tamamen vazgeçtiler." İngilizler geri çekilmelerinin üzerini kapatmak için köprüleri havaya uçuruyor ve bazı şehirlerdeki tüm telefon sistemini vaktinden evvel yok ederek, Fransızlara cidden engel oluyorlardı. "Petrol depolarını yakmadılar, İngiliz ve Fransız güçlerince sabotaj üzerine birbirlerinin aksi emirler yayınlanıyordu. Bütün bunlar moral gücün mahvedici bir biçimde çöküşüne neden oluyordu." İngilizler Dunkirk'te gemiye binişte önceliğe sahip olduğunda Müttefikler arasındaki ittifak bozulma noktasına yaklaştı. "İngilizler güvenlik içinde gemiye bindiğinde denizciler Fransızlara aynı ölçüde nazik davrandılar; fakat sona bırakılmış oldukları gerçeği Fransızlara çok kötü geldi ve sonradan Almanlar tarafından, kendi çıkarlarına İngiliz aleyhtarı duygular yaratmak için kullanıldı."[16]

14. Weygand, *Fransız Genelkurmayı'nın Gizli Belgeleri*, s.140.
15. G.Bidault, *Résistance* (çev. Londra, 1967), s.9.
16. Bloch, *a.g.e.*, s.74-77.

Alman akınları öncesi Fransız geri çekilmesinin pek çok görgü tanığının anlatımları, üstleri arasında savaşma isteği yokluğuna rağmen sıradan *poilu'nun (tüylü-argoda Fransız askeri. ç.n.)* savaşma isteğini kanıtlar. "Adamlar endişeliydi: 'Beşinci Kolun ihanetine uğradık' diyorlardı. O endişeli insan kalabalığını, gerçek savaş bölüklerine dönüştürmek fazla zaman almazdı. İhtiyaç duydukları tek şey bir ideal, bir önder ve eğitim görmüş subaylardı. Karanlıkta bırakılınca, tökezleyip düştüler..."[17]

Marc Broch'un adamları, Almanları durdurmak için ellerinden gelen her şeyi yaptılar: "Petrol depolarımızın hiçbirini asla çalışmaya uygun durumda bırakmadık. Mons'dan Lille'e bütün geri çekilme hattımız, Attila'nın yakabileceğinden daha fazla ateşle aydınlanıyordu... Varil ardına varil alev alıyordu."[18]

Asker grupları damlarda ve kilise kulelerinde pusuya yatarak köylüleri yaklaşan Wehrmach'tan koruyorlardı. Genel "pagaille" ve dağınıklığın arasında gösterilen bireysel yiğitlik Jean Paul Sartre tarafından *La Mort dans l'Ame*'de tanımlanır[19]: Mathieu'sü, sonuna dek savaşmaya kararlı binlerce kahramandan biriydi (buna rağmen özgürlük yanlısı Mathieu, sürekli olarak makineli tüfekle ateş edişinde bir yiğitlik görmüyordu); aynı kitapta, binlerce asker tarafından kuşatılmış bir tutuklama kampındaki komünist Brunet, savaşı sürdürmelerine izin verilmeyenlerin acısını yansıtır.

Sartre, doktriner, sert bir KP üyesi ve bir zamanlar Uluslararası Tugaycı olan Brunet'den pek hoşlanmamasına rağmen, çizdiği potre, Brunetlerin düşünme çizgilerini gösterir - bir an bile ideallerinden asla vazgeçmemek ve kendilerini nerede bulurlarsa bulsunlar, ister cezaevinde ister sonradan Nazi işgali altındaki Fransa'da yeraltı direnişi sırasında olsun, toparlanmaya ve örgütlenmeye devam etmek.

17. Bidault, *a.g.e.*, s.11.
18. Bloch, *a.g.e.*, s.65-66.
19. Sartre, *Ruhtaki Demir* (Penguin Kitapları, Londra, 1963), s.239 et seg.

Aksine, kumandanın diğerlerininkinin önüne geçen arabası, terk edilen mevziler, sorumlular tarafından verilen "herkes kendi başının çaresine baksın" emirleriyle başı önde kaçışa ilişkin pek çok öyküye göre subaylar arasında korkaklık hüküm sürüyordu. Bozgunculuk, askerî direnişin mümkün olduğu kanısında olan Marc Bloch'u şaşkınlığa uğrattı: "Genç sonhendekçilerimiz haklıydı. Onlar, tanklara ve motorize müfrezelere karşı gerillalar tarafından verilen modern tipte bir savaşı düşlüyorlardı... İstilacılar, ana yollar boyunca uygun bir biçimde mevzi almış, yeterince kamufle edilmiş, yeterli derecede yer değiştirebilen ve birkaç makineli tüfekle donanmış küçük direniş adaları tarafından fena halde hırpalanabilirdi... Bir kez düşman saflarında dağınıklık yarattık mı, 'kır'lara karışabilir ve aynı işi sürdürebilirdik. Adamların dörtte üçü böyle bir oyunu oynama fırsatının üstüne atlarlardı. Fakat, yazık ki, yönetmelikler böyle bir olasılığı asla öngörmemişlerdi."[20]

Bloch'un sözleri kâhince bir çınlamaya sahipti - kısa süre sonra direnişe katıldı, fakat düşüncelerinin direniş örgütünde pratiğe geçirildiğini göremeden trajik bir biçimde öldürüldü.

İster Bloch'un yenilgiye ilişkin açıklaması -felâkete götüren askerî erkân ve yöntemler- ister Werth'in bunun nedenine ilişkin değerlendirmesi -Mihver yönelimli siyasal önderlik- gerçeğe yakın olsun, açık olan bir şey var: Yetkililer, sivil ve asker, aynı ölçüde, oldukça gericiydi ve ulusal mücadelenin kaynağında olan halka - fabrika ve tarlalardaki işçilere, cephedeki askerlere - hiç güvenmiyorlardı; halk da bunu hissediyor ve haklı olarak "üstlerine" güvenmiyordu.

İşte felâket, Fransa'nın başına böyle geldi. Aldatılmış ve ihanete uğramış emekçi halk, cezanın asıl yükünü taşıyordu. Yöneticilerinin ihanetini açıklayabilecek ya da protesto edebilecek veya bunu önlemek için örgütlü bir biçimde davranabilecek binlerce siyasal bilinç sahibi sendikacı cezaevindeydi: 2 1/2 milyonu Alman POW (Savaş Esiri) kamplarındaydı; daha yüz-

20. Bloch, *a.g.e.*, s.51.

binlercesi ise gruplaşmalarının dağıtılması, ordudaki kargaşa, mülteci olma gerçeği nedeniyle kasten düzenleri bozulmuş durumda, kendilerini ve ailelerini savunacak durumda değildi. Mülteciler, yollarda dolaşır, POW konvoyları doğuya doğru gider ve kimse ileriye bakmaya cesaret edemezken, o parlak ilk yaz güneşi Fransa'nın karanlık umutsuzluğuyla eğlenir gibiydi.

Savaşın son günlerinde, durumun belki de en kötü unsuru korkunç belirsizlikti. Son ana dek, hattâ Almanlar Paris'in gözü önündeyken bile kent sakinleri buranın açık şehir ilân edilip edilmediğini ya da hava bombardımanı mı, yoksa kenti savunmak için sokak çarpışması mı beklemek gerektiğini bilmiyorlardı. Hükümet ne bir önderlik, örgütlenme ya da tavsiye işareti veriyor, ne direniş ne düzenli tahliye çağrısında bulunuyordu. Etrafta dolaşan, hükümet gidiyor, gitmiş, kalacak, söylentilerini anımsıyorum. Kimse bir şey bilmiyor, fakat hemen herkes bu yenilgi işaretinin verilmeyeceği umudunu taşıyordu. *Journal Officiel* 'in* paketlenip, mühürlü furgonlarla gönderildiğini gördüğüm zaman, ayrılma kararının alındığı hayli belirgindi, sonra duvarlarda ve metro vagonlarında halktan sakin olmasını rica eden ve devlet memurlarına görevlerinde kalmaları emri veren uyarılar gözüktü. Bir öğretmen bana acı acı şöyle yakınıyordu: "Yetkililer gitti ve bize kalmamız söyleniyor. Hiçbir şey örgütlü değil ve kimse bizim kime karşı sorumlu olduğumuzu bilmiyor." Fabrikaların boşaltıldığı ve donanmanın işçileriyle birlikte güneye gönderildiği, cezaevlerinin boşaltılarak mahkûmların sığır kamyonlarıyla bilinmeyen yerlere götürüldüğü öğrenildiğinde, halkın Paris'i terketme haberi sızışı, kısa zamanda bir *sauve qui peut (panik)* haline geldi.

Aslında hükümet bakanları 10 Haziran'da kaçıp gittiyse de bu çok gizli tutuluyordu; onlar Tours'a doğru giderken, Başkumandanlık Orleans yakınındaki Briary'ye geçici olarak yerleşti, burada Reynaud, Churchill'i ayın 11'inde acilen bir konferansa çağırdı.

* Resmi Gazete-*ç.n.*

Churcill'e göre, Fransa'nın önderlerinin bozgunculuğu fazlasıyla belliydi. Churchill sonradan "Büyük bir kentin bir istila ordusuna karşı dev, emici ev-ev savunma gücünü" vurgulayarak Fransız Hükümeti'ni Paris'i savunmaya nasıl zorladığını yazdı.[21] Onlara ayrıca, İngiliz ağır bombardıman uçaklarının 10 Haziran'da Almanya'nın tarafında savaş ilân eden İtalya'yı vurmaya hazır, Güney Fransa'da bulunduklarını anlattı. Buna rağmen, yerel makamlar, İtalyanların misilleme yapması korkusuyla bombardıman uçaklarının kalkmasını yasaklamışlardı. O zaman Churchill, Paris'in savunulması için çeşitli önerilerde bulunarak, "Böylece Birleşik Devletler savaşa girene dek direnişi uzatmanın mümkün olup olmadığını" sordu.

Fransız kabinesi kesin bir biçimde bölünmüştü. (ya da öyle görünüyordu); Mandel ve Campinchi'nin desteklediği Reynaud, savaşmayı sürdürmekten sözediyordu ve konferansa katılan ve Churchill üzerinde iyi bir izlenim bırakan General de Gaulle de gerilla savaşı yürütmekten yanaydı. Amiral Darlon da desteğini belirtti ve "Almanya'nın Fransız filosunu almasına asla izin vermeyeceğine ciddî olarak söz verdi".

Fakat 13 Haziran'da öğle yemeğinde Churchill'i ziyaret eden o zaman Reynaud'un (sonradan Vichy'de) Dışişleri Bakanı olan Baudouin, "Hemen o yumuşak, niyakâr tavrıyla herhangi bir Fransız direnişinin umutsuzluğundan söz etmeye başladı. Ve General Weygand da, "Fransızların savaşmaya devam etmesi için hiç bir olasılık görmüyor ve Mareşal Pétain de barış yapılması gerektiği konusunda kararını tam olarak vermişti." Churchill, derhal Reynaud'a, "Pétain'in bu bağlamda tehlikeli bir adam olduğunu, onun her zaman, hattâ geçen savaşta bile bir bozguncu olduğunu" anlattı.[22]

Bütün çabalarına rağmen, ne Churchill'in önerileri ne de 16 Haziran'da şimdi Bordeaux'da olan Fransız Hükümeti'ne yap-

21. Churchill, *a.g.e.*, s.136.
22. *a.g.e.*, s.157.
23. *a.g.e.*, s.179.

tığı, Fransa'nın Britanya ile tek bir savaş kabinesi emrinde bir Birlik Deklerasyonuna katılarak "Savaş nerede olursa olsun, düşmanın gücüne karşı"[24] savaşı sürdürmesi çağrısı dikkate alındı. Heyecan verici bir "Ve böylece biz galip geleceğiz"le biten bu çağrıya, "Ateşkesin soruşturucu şartları lehindeki güçlerin Reynaud için fazla zorlu bir hal aldığı" yanıtı geldi ve savaşı ortaklaşa sürdürme önerileri reddedilmişti. "Weygand, Pétain'i İngiltere'nin kaybedildiğine ikna etmişti" ve Mareşale göre Britanya ile birlik, "Bir cesetle birleşmek" olurdu.

Reynaud'un bakanları tarafından kullanılan kanıtlardan bazıları, yorum için aydınlatıcı olur: Ybarnagaray bağırıp duruyordu, "Nazi eyaleti olmak daha iyi. Hiç olmazsa, ne anlama geldiğini biliyoruz". Senatör Reibel, Churchill'in planının Fransa için tam bir yıkım demek olduğunu ilân etti.

Mandel ve Campinchi'nin, Reynaud'un savaşı Kuzey Afrika'dan sürdürme önerilerini kuvvetle desteklemesine rağmen, çoğunluk muhalefetiyle karşılaşan Başbakan, yenildiğini kabul etti ve istifasını verdi. "Mareşal Pétain ve General Weygand'ın biraraya gelmesi... hükümetin, devrim hayaletini sallayarak iş gören zayıf üyeleri için çok ağır gelmişti."[24] Bu açıklayıcı sözler, kitaplar doldurur ve şimdi Nazilerle en onursuz bir barış anlaşmasını imzalayarak bir halkın zaferini göze almaktansa, Fransa'yı Hitler'e teslim edecek olanların eğilimini özetlemektedir.

14 Haziran'da *Madrid Informaciones* gazetesindeki başlıklar şunu ilân ediyordu: "Paris'in düşüşünü, demokratik rejime indirilmiş ölümcül bir darbe olarak selâmlıyoruz." Ve aynı gün İspanyol bölükleri Tanca'yı işgal etti. *Swastika**, Alman panzer tümenleri tarafından işgal edilen Hendaya üssünden uçarken, Fransız Hükümeti'nin yeni lideri Mareşal Pétain, İspanyol elçiliği aracılığıyla ateşkes isteminde bulundu. Acoz'da führer ta-

24. *a.g.e.*, s.183.
25. M.Gallo, *Franco'nun Kumandası Altındaki İspanya* (çev. Londra, 1973) s.94-95

* *Swastika:* Gamalı haç, *ç.n.*

rafından kabul edilen Franco'nun generali Vigon, Fas konusunu görüştü, ordusu "Cezayir ve Oran İspanya'ya"[25] diyen afişler astı. Mussolini Güney Fransa'ya 32 tümen gönderdi. Churchill'in dediği gibi, "Yağma için hücum başlamıştı."[26]

26. Churchill, *a.g.e.*, s.120.

BÖLÜM V

1940 Yazı

İşgal

O mois des floraisons mois des metamorphoses
Mai qui fut sons nuage et Juin poignardé

Aragon, Le Crêve-coeur

Başkalaşım ayları, herşeyin açığa çıktığı aylar
Bulutsuz geçen Mayıs ve ölümüne hançerlenen Haziran

Fransız bakanları ne yapacağını bilmezken, Fransa çöküyor ve Nazi işgali korkunç bir gerçeklik halini alıyordu. 13 Haziran'da Churchill'in Tours'da Reynaud'yla görüştüğü sırada, Alman ordusu, önünde yüzbinlerce mülteciyi, Parisliler exodusa katılırken çığ gibi büyüyüp milyonlara varan büyük bir sefalet kitlesini güderek, Paris'e doğru hızla ilerliyordu. Benim kişisel izlenimlerim -zira, şehirde çıkış için bir yol bulunamadığından, trajik sahneyi izledim- Simone de Beauvoir'den Nevil Shute'a pek çok yazarınkine uyuyor ve Louis Aragon'un şu şiiriyle en iyi biçimiyle özetleniyordu:

Je n'oublierai jamais les lilas ni les roses
Ni ceux qui le printemps dans ses plis a gardés
Je n'oublierai jamais l'illusion tragique
Le cortége les aris la foule et le soleil [1]

Asla unutmayacağım leylaklarla gülleri
Ya da düşüp üstü örtülenleri Baharda, biz yürürken ileri
Asla unutmayacağım o trajik saatlerini körlüğün,
Kalabalığı, çığlıkları, güneşi, sesini ağır adımların

1. Aragon, *Le Creve-coeur* (bas. La France Libre, Londra, 1944), s.56.

Dışarda yol boyunca Vincennes'e doğru, nereye olduğunu bilmeden, durumu daha iyi olanların arabaları yavaş yavaş, yoksul, yorgun insan kitlesi yayan, bisikletleri ve eşyaları yığılı el arabalarını iterek ilerliyorlardı; gençlerle yaşlılar aynı derecede sersemlemiş ve bezgin görünüyorlardı, günlerdir yollarda olanlar tamamen tükenmişlerdi. Altı milyon sivil mülteci, ayrıca ordunun artıkları yolları kaosa çevirdiler. Fahiş fiyatla verilenler dışında dinlenecek bir yer, yiyecek, içme suyu, benzin yoktu. Bütün bu tarifsiz sefaletin üstünde, Nazi uçakları uzun alayı makineli tüfekle tarayarak, panik ve ölüm saçıyordu. Kalabalıkları görüp, sonradan trajik öyküler dinleyince, insan ancak böyle bir felâketin olmasına nasıl izin verildiğini sorabiliyor ve ileriyi göremeyen, eğer görmüşlerse de şehrin düzenli bir biçimde tahliyesini organize edemeyen yetkilileri lanetliyebiliyor.

O zamanlar, kişi olarak Paris'te kalmış ve müzikle karşı karşıya bulunmuş olmak kesinlikle daha iyi geliyordu. Müzik bu defa bandonun borusu, zorbaların adımları ve Almanların gelişinden sonra haftalarca gece gündüz devam eden askerî marşlardı.

Wehrmacht şehre 14 Haziran gününün ilk saatlerinde, topun yaklaşan uğursuz gümbürtüsü, patlama sesleri, ilerleyen umutsuz insanların görüntüsü, öğleden sonra geceyarısı göğü karanlığı ile dolu bir günün ardından girdi. Yağmur, şehrin kuzeyinde petrol depolarının ateşe verilmesinden -belki bir tür direniş belirtisi, ama herşeye rağmen, korkunç ve masum- ileri gelen kalın siyah damla sağanağı halinde düşüyordu.

Uykusuz geçen kısa bir gecenin ardından, ilk Alman motorsikletlerinin Paris'teki boş sokakları yaran gümbürtüsünü duyduğum zaman, sonun gelmiş olduğunu bilmek neredeyse bir teselliydi. Yeni ve korkutucu beklentiler ortaya çıkmasına rağmen hiç olmazsa insan, düşmanın kim olduğunu biliyordu.

İşbirlikçiler açığa çıkarken "Biz baştan beri biliyorduk" diye düşünmek, kasvetli bir biçimde tatmin ediciydi. Bir çoğunun hükümetle birlikte gitmiş olmasına rağmen, sıkı faşistler kısa zamanda meydana çıktılar. *Le Matin*'in müdürünün Nazi subaylarını binalarında karşıladığı kaydedildi ve bir gün sonra da

gazetesi çıkıp derhal ve tamamen işbirliğini savundu. Kısa süre sonra diğerleri arkasından geldi: *L'Oeuvre* (bir zamanlar Blum'un gazetesiydi), Marcel Déat'nın yönetiminde, bariz bir şekilde Alman yanlısı başlıklarla çıkarken, *Paris-Soir*'ın yeni editörü -beşinci koldan bir asansörcü- dalkavukça Nazi propagandasıyla okurlarının anlayışına hakaret ediyordu.

Paris'in alınışı, nüfusun çoğunluğunun ve örgütlü direniş yokluğunda hızlı ve nispeten sancısızdı. 14 Haziran günü öğleden sonra Reichswehr, tanklar, zırhlı arabalar, atlar ve arazinin rengine göre giyinmiş askerleri -milyonlarca gibi gözüküyorlardı- zafer girişini yaparak Champs-Elysées'den saflar halinde geçerken ben de kurşun gibi bir yürekle seyrediyordum. Kamu binalarının resmen istenme işlemleri derhal uygulanır ve *Chambre des Députés* ile Eyfel Kulesi'ne Gamalı Haç bayrağı çekilirken, bakanlık, müze ve ulusal anıtların girişlerine kaz adımlı muhafizlar yerleştirildi.

Paris'te heyecanlanan Fransızları sakinleştirme amacıyla tasarlanmış telâşlı afişler çıktı: *"Faites confiance au soldat allemand"*, "Alman askerine güvenin" diye ısrar ediyorlardı. Askerlere doğru dürüst davranma emri ve arada bir *"Spazieren, Fräulein?"* (Gezmek ister misiniz?) teklifi dışında kadınlar rahatsız edilmiyor ve tecavüze uğramıyorlardı. İlk birkaç gün uygunsuz hiçbir olay yoktu.

Gazete bayilerinde *L'Oeuvre* ve *Le Matin*'in yanısıra yeni, tuhaf gazeteler belirdi: *Aujourdhui*, *La France au Travail*, *Derniéres Nouvelles de Paris*, bunlar Alman etkisinde ve hemen hiç güvenilir olmayan, ama habere susamış olanlar için iyi gazetelerdi. 16 Haziran Pazartesi günü Reynaud hükümetinin teslim olduğu ve Almanya'yla derhal ateşkes yapmak amacıyla yeni bir bakanlığın kurulduğu ilân edildi. Ayın 16'sının akşamı Pétain Cumhurbaşkanı, Chautemps Cumhurbaşkanı Yardımcısı, Weygand Milli Savunma Bakanı (!), Baudouin Dışişleri Bakanı ve Darlan Deniz Bakanı ilân edildi. (Laval 23 Haziran'da Başbakan Yardımcısı oldu ve dört ay sonra da Dışişleri Bakanlığı'nı üstlendi.) Alman egemenliğinden hoşlanmayanlar için bu, *sauve qui peut,* kaçış nedeni idi. Mandel, Daladier ve

Campinchi Afrika'ya doğru yola çıktılar, ama tutuklandılar ve Pétain tarafından "hain" diye hapsedilmek üzere geri gönderildiler.

Aralarından Charles de Gaulle'un (Werth tarafından "mekanize ordu üzerine o önemli kitabı yazan albay...Daladier ona tahammül edemiyordu" diye tanımlanıyordu.)[2] de bulunduğu birkaç politikacı İngiltere'ye gidecek gemilere binmeyi başardı; fakat çoğu, yenilgiyi kaçınılmaz diye kabul ederek Pétain'in maiyetinde kaldı. Böylece -o an için- Churchill'in savaşın İngilizler ve Fransızlar tarafından sürdürülmesi hayali ve Darlan'ın filoyu bir İngiliz limanına yönelteceğine ilişkin umutları sona erdi. Alman yanlısı Paris gazetelerinde yazılan herşey işgalcilere büyük hoşnutsuzluk ve hırpalanmış ve kan ağlayan Fransızlara büyük bir acı veriyordu.

Bu, moral gücünün karaya oturduğu andı. Ülkeyi etkileyen fiziksel zararın, maruz kalınan derin hakaretin yanısıra halk Cumhuriyet Fransası'nın öz yapısının parçalanarak onları amansız bir düşmanın merhametine, bir uçurumun kenarına terkettiğini hissediyordu. Onları kurtaracak ve Fransa'yı yeniden kuracak güçler neredeydi?

Çöküntüye ve meslekî ve sendikal örgütlenmenin yok oluşuna tanık olan bir öğretmen meslektaşlarından gelen tüm raporların tam bir düzensizlik içinde olduğunu yazıyordu: "Pétain'in meleyen sesi ateşkes için yalvarırken, bu *l'effondrement le plus total* idi (toptan çöküş)". Fakat o zaman bulunabilecek umut vardı: "İşçiler arasında, geçici olarak örgütsüz ama tutuklamalara ve zulme rağmen kısa zamanda kendini gösterecek olan gerçek bir güç vardı. Ve -o sırada pek nadir de olsa - bir askerin, de Gaulle'ün - Londra Radyosu'ndan asker ve subayların toparlanması çağrısı yapan sesini duymuş olan bazı kişiler de vardır..."[3] De Gaulle'ün *Appel* 'inin ve Londra'daki Özgür Fransız Kuvvetleri'nin örgütlenmesinin haberi büyük ve sevindirici bir sürprizdi ve onu dinleyen ve hızla etrafa yayan

2. A. Werth, *Paris'in Son Günleri*, s.87.
3. P. Delanque, *Les Enseignants* (Paris, 1973), s.84.

kederli dinleyicilerde bir umut kıvılcımı çaktı. O zamanlar Almanya'da tutuklu bulunan Georges Bidault bunu fısıltı gazetesi yoluyla duymuştu: "De Gaulle'ün Londra'da tecrit edilmiş olması gerçeği beni rahatsız etmedi... Biri zaferden söz ediyordu. Fransa'nın esir edilmediğini, savaşı kazanmasını sağlayacak bütün bir imparatorluğa sahip olduğunu söylüyordu. Bu benim için yeterliydi, adam hakkında hemen hemen hiçbir şey bilmememe rağmen onun tarafındaydım."[4] Bu eğilim, yurtsever orta-sınıf ve Katolik Fransıza özgüydü.

Bununla birlikte, de Gaulle'ün sözleri esas olarak onun etrafında toplanmaya çağrılan silâhlı kuvvetlere yönelikti; sivil yurttaşlarına tavsiyesi sessiz kalmak ve beklemekti. Bu, Fransa'nın içinde bir tür eyleme çağrıyı sessiz sessiz arzu edenlere soğuk duş etkisi yaptı.

Konuşmanın başka eksiklikleri de vardı. General, belki de eski meslektaşlarını soğutmamak için, diyordu ki: "Alman tankları, uçakları ve yöntemleri askerî komutanlarımızı şaşkınlığa uğrattı ve onları şu andaki durumlarına getirdi." Böylelikle yenilgiden sorumlu olan Başkomutanlığı neredeyse affediyordu. Kendini önderlikten ayırmadı ya da onların korkunç siyasal hatalarını göstermedi, sadece dünyaya Fransa'nın bitmediğini ilân etti. Bu, umutsuz gelecek için umut ve güven arayan pek çok kişiyi cesaretlendirmeye yetiyordu. Fakat gelecekle Fransa'nın içinde yüzyüze gelmeye terkedilenler için *Appel* 'de, de Gaulle'ün kendisinde de eksik olan bir şey vardı: İstilacıya devredilen, eli kolu bağlı ve susturulmuş Fransız halk kitlelerin o günkü kaygılarıyla bağlantılı herhangi bir şey.

Emekçi sınıflar de Gaulle'ün planlarına dahil edilmemişti. Onlar için farklı bir önderlik gerekiyordu ve bu da esas olarak, geçen yılın krizleri boyunca sağ salim yeraltında kalmış olan Komünist Parti tarafından sağlandı. Sonraki aylarda doğan komünist gerilla hareketi FTP'nin (Fransız çetecileri-Partizanları) lideri Charles Tilon'un yazdığı gibi, PCF'nin, rüzgâra göre yel-

4. G. Bidault, *Resistance*, s.79.

ken açma kışkırtmalarına rağmen, de Gaulle'cü olmayıp kendi politikasını izlemesi de işçiler için doğru olan tek şeydi. "Komünistler görevlerini" olayları, işgalle birlikte emekçi halka empoze edilen yeni koşullarla bağlantılı olarak değerlendirmek; Pétain'in demagojisinin maskesini düşürmek; direnişin Fransız halkı olmaksızın, Fransa dışında başarılamayacağını göstermek" olarak görüyorlardı. Faşizme karşı mücadele polis baskısı, casus ve muhbirler, yeni terfi edenlerin ihanetiyle karşı karşıya devam etmek zorundaydı. O güne dek cadı avından kaçmış olan militanlar, insan ormanında birbirini aramaya koyuldular... Uğursuz bir sisin karanlığı içinde sessiz bir fırtına patlamak üzereydi...[5]

19 ve 21 Haziran tarihleri arasında, hâlâ Saumur çevresinde ve Laire yakınındaki direniş bölgelerindeki mevkiini koruyan askerler vardı. Fakat ayın 21'inde Almanların ateşkes koşulları, General Keitel tarafından Bordeaux'daki Pétain hükümetine verildi ve ertesi akşam uysalca imzalanarak Fransızların askerî aygıtı tarafından Nazilere karşı bütün silâhlı direnişe son verdi. Fransız ateşkes heyeti başkanı General Huntziger koşulları sert olarak tanımladı ama, "içlerinde onuru doğrudan zedeleyen hiçbirşeyin bulunmadığı" düşüncesiydi.[6]

Bununla birlikte getirilen koşullar ortalama Fransız kadın ve erkeğine aşırı derecede onursuz görünüyordu. Fransa'nın üçte ikisi süresiz Alman işgal ve denetiminde olacak; Fransızlar Hitler'in askerlerinin bakım masraflarını ödeyecek, düzeni sağlamak için gerekli 100 bini (sözde *Armée de l'Armistice*) dışında tüm Fransız kuvvetleri silâhsızlandırılacak, tüm silâhlar ve teçhizat Almanlara devredilecek; dünyanın en büyük filolarından biri olan Fransız savaş filosu, sömürgelerdeki çıkarları korumak (Darlan'ın Churchill'e verdiği "ciddî söz"den bu kadarı) için gerekli birkaç gemi dışında Alman ve İtalyan gözetimi al-

5. C. Tillon, *Les FTP* (Paris, 1962), s.37.
6. Gen. Weygand, *Memoirs*, III, s.249-257.

tında silâhsızlandırılacak; Fransa'da yaşayan her Alman çoğunlukla Nazi aleyhtarı mülteciler- istek üzerine Almanya'ya iade edilecekti.[7]

Huntziger bazı maddelere itiraz ettiyse de bunun etkisi olmadı. Almanya'yla ateşkes koşulları 22 Haziran'da akşam saat 7'de ve İtalya'yla da iki gün sonra imzalandı. 25 Haziran'da her iki anlaşmanın bir önceki geceden itibaren yürürlüğe girdiği ilân edildi ve Mareşal Pétain yayınlanan pek ünlü konuşmasında -"Fransa'ya ben kendimi armağan ediyorum"- ülkeye, bundan sonra kendisinden, hükümetinden ve Almanlardan ne beklemeleri gerektiğini anlattı.

Fransa'nın kuzeyinde, Hitler'e tamamen teslim edilmiş insanların çoğu, Pétain'i nefretle karışık kinizm içinde dinlerken, güney bölgesindeki Fransızların belirli bir bölümü de ateşkes ilânını ferahlayarak karşıladılar. Hiç olmazsa artık kötünün kötüsünü biliyorlardı. Katolik nüfus ve tutucu orta sınıflar kaderlerine boyun eğdiler ve ihtiyar mareşalin sözlerine gerçekten güvendiler. Daha fazla sağduyu sahibi merkezci düşünce ateşkesi bu koşullar altında varılabilecek en iyi anlaşma olarak görüyordu, herhalde Fransa tamamen Hitler tarafından yönetilmeyecek, diye düşünülüyordu. Fakat çoğu kişi Pétain'in bundan sonra ileri sürülebilecek Alman taleplerine direnip direnemeyeceği konusunda endişeliydi. Lyon, Marsilya ve Toulouse'un, hakları ortadan kaldırılmış ve yaşam standartları en aşağı düşmüş emekçi halkı, ulusal düşman yerine sınıf düşmanları tarafından yönetilmekte hiçbir yarar göremiyordu. Ülkenin bir sınır çizgisi ile bölünmesi, ağır kişisel zorluklar ve felâket değilse de ciddî ekonomik sorunlar doğacağını gösteriyor ve ortak bir Alman aleyhtarı cepheyi örgütleme çabaları için özellikle güçlükler çıkarıyordu.

2 Temmuz 1940'ta Pétain ve maiyeti Vichy'ye yerleşti, burası onlar için merkezî olma ve doğası itibariyle sınaî huzursuzluklara karşı iyi korunmak yönünden avantajlara sahip gürültüsüz ve sakin bir kaplıca kasabasıydı. Fransız Ulusal Mec-

7. G. Warner, *Laval* (Londra, 1968), s.184.

lisi'nin Komünistler, yurtdışına kaçmış olanlar dışındaki üyeleri Pétain'in yüksek komutasında, Laval ve arkadaşları tarafından tasarlanan yeni anayasayı 10 Temmuz günü oyladılar. 569 lehte oya karşı 80 aleyhte oy vardı, aleyte oy verenler arasında Blum ve Daladier (cezaevindeydiler) ve Reynaud ile Herriot (Nonay yakınında ev hapsine gönderilmişlerdi) da vardı.

Yeni hükümet (yatak odalarının ve hattâ banyoların bakanlık ofisi görevi yaptığı aşırı kalabalık otellere yerleşmiş aşırı sağkanat politikacılar, işadamları ve bankerlerden oluşan bir karışım) üyelerini savaştan önceki yıllarda başa geçiren ayrıcalık ve kişisel iktidar rejimini sürekli kılmayı hedefliyordu. Politika olarak bir "millî devrim" ve *"Travail, Famille, Patrie"* (Çalışma, Aile, Vatan) adlı bir program aracılığıyla çökmüş liberalizmin temizlenmesini öneriyorlardı. Bu gerçekte, yoksullar için sürekli sıkıntı ve orta sınıflar için geçim darlığıyla birlikte; Hitler'in Fransa için *Mein Kampf*'da çizdiği plana uygun olarak Almanlar'a toptan boyun eğmek anlamına geliyordu.

* * *

Nazilerin ülkeyi ele geçirmesini izleyen haftalarda insanlar esas olarak evlerine, işlerine (eğer varsa) ve bir ölçüde normal yaşama dönmekle ilgiliydiler. Paris'e dönen mülteciler, Alman askerlerinin ayak sesleri, şarkılarının kaba gürültüsü veya manzaralı yerlerin çevresinden *Wehrmacht* üyelerini alan çift kapılı otomobillerinin uğultusu ile dolu garip bir şehir buldular. Almanların her zaman en fazla toplandıkları yerler ise Sacré Coeur semti ve oradaki gece klüpleri ile bir Alman mühendisinin eseri olduğuna inanarak muhabbetle tıkırdattıkları Eyfel Kulesi idi.

İşgalciler Parislilerin iyi niyetini kazanmaya giriştiler. Gereksiz yere saldırganca davranmadılar; aç çocuklara çorba dağıtmak için merkezler kurdular (yine de hiçbir Yahudi çocuğuna servis yapılmadığı farkedilebiliyordu); büyük miktarda lüks eşya, şekerleme ve giysi (bunlar uzun zamandır *Reich* 'da yoktu) satın alıp parasını verdikleri dükkânlarda kibardılar.

Bir ay kadar halkın tepkisi şaşkınlık ve rahatlamaydı, fakat Almanlar temelli yerleştikçe, işlerin o kadar kötü gitmediği şeklindeki aldatıcı görüntü silinip kayboldu. Raflar çekirge üşüşürmüşcesine boşaldıkça, Almanların kâğıt parasının (özel olarak işgal için basılmıştı) değersiz olduğu anlaşıldı. Marketlerden yiyecekler kayboldu ve *Les Halles* 'da sebze ve etle dolu ve *Reich* 'a doğru yola çıkan büyük furgonlar görülebiliyordu. Benzin de ortadan silindi ve Parisliler, karaborsadaki fahiş petrol fiyatlarına güçleri yetmediği sürece, homurdanarak çaresiz bisiklete binmeye alıştılar. İçinde oturulmayan daireler müsadere edildi, fiyatlar yükseldi ve işsizlik korku verecek derecede arttı.

Üstü kapalı bir tarzda ifade edilmesine rağmen hoşnutsuzluk kısa sürede belirgin bir hal aldı. Postanede bir kadının, kuyruktaki yerini sabırsız bir Alman subayına gösterişli bir şekilde verirken şöyle dediğini duydum: *"Laissez done passer le monsieur -il est bien pressé d'aller en Angleterre!"* (Beyefendi geçsinler -İngiltere'ye varmak için acele ediyorlar!) İnsanlar, *"les doryphores"u* (Colorado böcekleri) yanlış yönlere ya da olmayan adreslere gönderip yanlış yöne sevketmekle övünüyorlardı. Kafelerde "sahibi Yahudidir" uyarısı belirdiğinde (amaç, üstün ırkı hastalık bulaşmasından korumaktı) Ari ırktan olmayan şirketlerin masaları kalabalıklaştı, insanlar *les Boches* 'un müşterisi olduğu yerlerden uzak durdular.

Daha da belirgin olanı, Alman afişlerinin üstünün çizilip karalanması ve duvarlarda görülen tebeşirle yazılmış sloganlardı: *"Vive l'Angleterre","A bas la Nazis " ve "VV Thorez"*. Bir gün, Churchill'in Rue de Rivoli'nin sütunları üstüne yapıştırılmış olduğunu gördüğüm Fransa'yı kolları arasında boğan bir dev ahtapotun ortasındaki iğrenç resimleri, ertesi sabah "bozma"ya verileceği ilân edilen ağır cezalara karşın yırtılıp atılmıştı.

L'OEuvre ve *Le Matin* reklamlarının üzerinde sık sık *"vendu"* (satıldı) karalamaları olurdu. Marina balığını sormak için bir gazete istediğimde, balıkçı hiç kalmadığını söyledi. *"C'est pas assez resistant!"* (yeterince dirençli değil). Önemsiz de olsa bu küçük isyan belirtileri büyüyen bir muhalefet havasını yansıtıyordu.

Halkın ruh halinin, Almanların denetimindeki sinemaların boykot edilmesi gibi daha açık ve etkili ifadeleri de vardı. Nazi haber filmleri gösterildiğinde izleyiciler hepbirlikte dışarıya çıkıyorlardı, bu yüzden Almanlar, onları içerde tutmak için kapıları kapattırdı. Açık bir çekişme vardı; karanlıkta, Parisliler duygularını iyice açığa vuruyordu. Nazi şeflerinin perdede beliren görüntüsünü ıslıklar, yuhalamalar, *"mort aux Boches!"* lar (Almanlara Ölüm!) selamlıyordu. Sinemaların bir hafta süreyle kapatılması denendi ve yeniden açıldığında da haberler sırasında ışıklar yanık bırakıldı; Parislilerin buna yanıtı, sinemaya bir kitap ya da dergi götürme ve *actualités* boyunca okumak oldu - bu Almanların hiçbir karşılık veremeyeceği bir protesto biçimiydi.

Théâtre Français'de bir gösterim sırasında KHK'nin hava akımı nedeniyle ara verilmesi anons edilince, bir izleyicinin dediğine göre, "eski tiyatroda, Almanları çok şaşırtan, daha önce duyulmamış derecede bir alkış tufanı oldu."

Tek tek kişiler, sık sık, yaygın ruh halini ifade eden görüntüler veriyorlardı. Böylelerinden biri de, oğlu Almanya'da bir POW kampında bulunan ve bir Fransız-Alman anlaşmasıyla tahliye edilebilecek olan yaşlı bir *Croix de Feu* kıdemlisi idi: "Oğlumu seviyorum ve geri istiyorum" diyordu yaşlı adam, "ama gelmesinin bedelinin burada utanç içinde yaşamak olması gerekiyorsa orada üç yıl kalmasını tercih ederdim!"[8] Başka bir ilginç anlatım da Rennes'i ziyaret ettikten sonra şöyle şikâyet eden bir Beyaz Rus'tan geliyordu: "Korkunç bir şey! Oradakiler hep de Gaullcü. Lokanta ve kafelerde Alman subaylarının silâhlarını çalıyorlar. Zavallılar -şimdi yemek saatlerinde kemerlerini bile çıkaramıyorlar..."[9]

Bunlar ve öteki sayısız öyküler, gerçekten ve kuşku götürmez bir biçimde Nazi aleyhtarı olan Fransızların duygularını yansıtıyordu. Bu duyguların bir adım ötesi örgütlenme ve eylemdi ki, Fransız yurtseverleri kısa sürede bunu da gerçekleştirdiler.

8. A. Weil-Curiel, *Eclipse de la France* (Paris, 1947), s.142-143.
9. *a.g.e.*, s.169.

İlk politik olmayan eylemci grubunun sonbahar başında oluştuğu *Musée de l'Homme* 'da çalışan bir bilimadamı olan Madam Germaine Tillon sonradan şunları yazıyordu: "1940'da ancak bir avuçtuk, fakat yine de Fransız kamuoyunun büyük bir bölümünün temsilcisi değil miydik? Kendi payıma ben buna ilk günden itibaren inanıyordum ve yoldaşlarımın hiçbiri de bundan kuşku duymama neden olmadı..." Madam Tillon'un söylediğine göre bu grup "bundan sonra *'pour faire quelque chose'* (birşeyler yapmak için) düzenli olarak görüşmeye karar veren birkaç eski dostun" bir toplantısıyla oluştu. Kimi zaman birbirini pek az tanıyan insanlar olaylara aynı biçimde tepki gösterdiklerini farkederdi, diğer bazıları ise eğilimi kendisininkine uymayan eski dostlarını terkederdi. "Ateşkes Fransa'da bir baştan bir başa ani bir bölünmeye yol açtı, fakat toplumun her kesimindeki çoğunluk işgale karşıydı."

Sonradan, Madam Tillon'un grubunu başka pek çoğu izledi, bunlar direniş için yeraltı çalışması yapan şebekeler, ya da réseaux, oldular. *Musée de l'Homme* grubuna yeni katılanlar esas olarak Madam Tillon'un kişisel dostları ve onların dostları idi. O ilk günlerdeki başlıca görevler, kaçak mahkûmlara yardım etmek, onlara sahte evrak ve giysi vermek, İngiliz kasabasındakilerin Güney bölgesine geçirilmesini sağlamak ve kuşkusuz gruba başkalarını almaktı. Grubun üyeleri esas olarak orta sınıflardı. Madam Tillon şöyle yazıyor: "Aramızda sol kanat sosyalistlerden monarşistlere dek bütün partiler temsil ediliyordu -Komünist Parti hariç. Bu istisna neden? Çünkü örgütlenmemiz, 1941 Haziran'ından önce PCF'nin direniş konusunda aşırı hatalı bir mevzide bulunduğu bir dönemde yürütülüyordu."[10]

Cesaret ve yurtseverliği her türlü övgünün üstünde bulunan *Musée de l'Homme* grubu için bütün saygı ve hayranlığıyla birlikte, insan, onların, nasıl bu denli dikkat çekecek biçimde ko-

10. Mme G.Tillion, *Première Resistance, Bulletin Du Musée de l'Homme*, Mayıs 1958, s.6-7.

münistlerin tavrını anlayamadıklarını, ya da neden "hatalı" olarak gördüklerini merak edebilir. Olayların seyrini izlemiş olan herkese, çoğu da direnişin içinde olan pek çok yazarın, bilinen gerçekleri görmezden gelerek, komünistlere "1941'e dek işbirliği", "balayı dönemi", "Hitler yanlısı tavır" sözleriyle iftira etmesi gerçekten tuhaf gelir. Madam Tillon yine de bir şeyi anlıyordu - apolitik aydınlar, monarşistler ve ateşli devrimci işçileri içinde bulunduran bir grubun içinde bölünmelerin pekâlâ ortaya çıkabileceğini. Biraz da acı acı şunları yazıyor: "Kendi örgütlerine sahip olan PCF'nin adamlarının, kendi denetiminde olmayan yapılanmalara kaymamasını gözettiği kanısındayım."

Cesur ve yurtsever olmasına rağmen, Madam Tillon, kendi şebekesini "İşgal Altındaki Bölgedeki İlk Direniş" olarak adlandırırken gerçekleri görmezlikten geliyor; zira -bir sonraki bölümün kanıtlayacağını umduğum gibi- onun kuruluşundan haftalar önce komünistlerin kendi tarzlarında aktif biçimde direnmekte oldukları çok açıktır.

BÖLÜM VI

1940 Sonbaharı

Direnişin Başlangıcı

...Quand nous étions des étrangers en France
Des mendiants sur nos propres chemins
Quand nous tendions aux spectres d'espérance
La nudité honteuse de nos mains

Alors alors ceux-lè qui se levèrent
Fut-ce un instant fut-ce aussitôt frappés
En plein hiver furent nos primevères
Et leur regard eut l'éclair d'une epée...

Aragon, *La Diane française*

Biz yabancıyken Fransa'da, bir dilenciler
Ordusuyken yollarında kendi yurdumuzun;
Herkes uzatırken umudun mutsuz hayaletine
Çıplak utancını yalvaran bir elin;

Ah, işte o zaman, ayağa kalkan o adamlar,
savaşmak için ayağa kalkan
Bir an için düşseler de ayağa kalkar kalkmaz
Onlar bizim çuha çiçeklerimizdi kış gecesinde
Bir kılıcın şimşeğiydi gözlerindeki...

De Gaulle'ün radyo konuşmasından bir ay kadar sonra, sendikacı bir arkadaş, bana Thorez'le Jacques Duclos'nun hâlâ Fransa'da olduklarını ve yeraltı faaliyetleri örgütlediklerini söyledi. 10 Temmuz'da bildiri olarak basılan ve işçiler arasında yaygın biçimde elden ele dolaşan bir açıklama yapmışlardı. Özellikle Almanlardan sözetmemesine rağmen, bu kesinlikle, yabancı işgalcilere ve onların kuklalarına karşı bir ulusal birlik çağrısıydı. "Ulusal kurtuluşun büyük umutları yalnızca halka bağlıdır" diyordu. "Özgürlük, bağımsızlık ve ulusal yeniden doğuş için bir cephe ancak güvenilir ve yiğit işçi sınıfı etrafında inşa edilebilir."[1]

Bu *Appel*, Komünist Partisi'nin devam eden varlık ve mücadelesinin ilk açık işaretiydi. Ve, militan işçilerin, özellikle de şimdi Almanya için üretime devredilen büyük makina fabrikalarında, atelye bölümüne dönmüş olanların morali üzerinde hemen etkili oldu. Zulme, dağınıklık ve teröre rağmen Partinin yapısının ve önderliğinin hâlâ var olduğunu öğrenmek onlar için bir silâhın patlaması gibiydi. Üyeler, kendi yapılarının, geçen yılın olayları sırasında parçalanmamış tek siyasî yapı olduğunu düşünerek gurur duyuyorlardı.

Bir başına kalmış üyeler merkez komitesi tarafından birbiriyle temasa geçirildi ve diğer üç kişilik gruplara tek bir so-

1. Tillon, *Les FTP.*, s.40.

rumlu kişi aracılığıyla bağlanan üç kişilik gruplardan oluşan *réseaux* (ağ) ya da şebekeler oluşturma talimatı aldılar. Sendikalar da örgütlerini yeniden kurmak ve Nazilere karşı faaliyet tasarlamak için gizlice bir araya geldiler. Destek, en iyi biçimde, emekçi halkı kendi haklarını ve yaşam standartlarını savunmaları için toparlayarak kazanılabilirdi. Ortam hazırdı, sefalet ve huzursuzluk yaygındı. 1940 Temmuz'unda sadece Paris bölgesinde 60 bin kayıtlı işsiz vardı. İşsizlik yardımı kişi başına 6 frank, aile başına 12 frank -çocuklarını beslemesi, elbise ve ayakkabı giydirmesi gereken ailelerin gereksinimleri için çok az ve yetersizdi. Vesikayla dağıtılan miktarlar, yaşamı sürdürmeye yetecek düzeyin neredeyse altındaydı: Aile başına günde 350 gr. ekmek, haftada 350 gr et ve 40 gr peynir düşerken, süt, yumurta ve balık karaborsa dışında hemen hemen bulunmuyordu. Almanların halkın sıkıntı çekmeyeceğine dair verdiği sözler ve mareşalin Fransa'nın kaderine boyun eğmesi şeklindeki ricalarının boş bir kinizmden ibaret olduğu ortaya çıkmıştı ve 1940 Haziran sonundan bile önce teksirle çoğaltılmaya ve dağıtılmaya başlanan bildirilerde, işçilere haklarını kazanmak için kendi öz çabalarına güvenmeleri söyleniyordu. Polis kayıtları Temmuz ayı boyunca "broşür" basma ve dağıtma amaçlı dokuz yeraltı örgütünün imha edildiğini belirtiyor - fakat ulaşılamayan ve çoğalanların sayısını vermiyordu. Aynı dönemde, Paris bölgesinde doksan militanın tutuklandığı kaydedildi - fakat yine kimse, bu onurlu işi kaç kişinin sürdürmeye devam ettiğini söylemiyordu.

10 Temmuz günü, Vichy hükümeti, Almanlarla muhaliflerin gözaltına alınması ve diğer baskı önlemleri üzerine yaptığı anlaşmaları ilân etti. Onlara illegal sendika gazetesi *Vie Ouvrière*'in önderlik ettiği işçileri hem işgale direnmede hem de kendi çıkarlarını savunmada birleştirmek amacıyla Paris fabrikalarında *comités populaires** kurma kampanyası ile karşılık ve-

* Halk komiteleri-*ç.n.*

rildi. Ücretleri arttırma ve çalışma süresinin kısaltılması hayatî bir sorundu, yarım milyon işsizin geçimini sağlama konusu da öyleydi. İşçilere düşmanın hâlâ aynı olduğu gösterilmeliydi: İşverenleri (Renault, Wendel, Schneider) Fransız olabilirdi, ama onlar işgalcilerle çok yakın ilişki içinde, hemen hemen yalnızca Nazi savaş makinesi için üretim yapıyorlardı.

Yaz boyunca Thorez'in *Appel*'inin yanısıra, diğer illegal bildiriler de dağıtıldı; Komünist Gençlik hareketi kendi gazetesi *L'Avant-Garde*'ı çıkarıyordu; illegal *Humanité* ayda on kez 140 bin tirajla çıkıyordu. Komünist Parti'ye getirilen, onun Alman makamlarına, *Huma*'nın legal olarak[2] çıkması için izin alma çabası içinde yaklaştığı suçlaması, yanıltıcıdır ve PCF tarafından sertçe reddedilmektedir. Bu, kendini böylesi hareketlerden resmî olarak uzak tutan - ve Komünistlerin Almanlarla işbirliği yapması önerisini tamamiyle düşünülmez gören Partinin asla politikası değildir.

İllegal ve dağınık olmalarına rağmen, Komünistler, sonraki aylarda işgal altındaki Fransa'da tek örgütlü ve aktif siyasal direnişi getirdiler. Yaz sonunda parti bildirileri *Brigades de Jeunesse'* in (Gençlik Tugayları) oluşturulmakta olduğunu ilân etti, fakat ta Temmuz ayında, genç Komünistler toparlanıyor, Bois de Vincennes'de piknik ve top oyunu görüntüsü altında toplantılar düzenliyor ve hattâ Garches'in dış mahallesindeki bir toplantı için iki ya da üçyüz genç toplayabiliyorlardı. Fakat, Haziran ve Temmuz aylarındaki genel kargaşa sırasında düzeni bozulan Fransız polisi Nazi emirleriyle hareket ederek yetkinleştikçe, gençlerin de büyükler gibi daha uyanık olması, piknıklerde daha az kişiyle biraraya gelmesi ve iki ya da üç kişilik gruplar halinde hareket etmesi gerekti.

Gençler Paris'teki bildiri dağıtımından, duvarlara tebeşirle yazı yazılan yazıların çoğundan sorumluydu ve birçok cesurca eylem kayıtlara geçmişti: 18'inci *arrondisement*dan yirmi yaşındaki Jacques Grinbaum, kendine bir *roneo* kopya aleti edindi ve bildiri basmaya başladı. "1940 Temmuz'unda bir gece Jac-

2. P.Novick, *Vichy'e Karşı Direniş* (Londra,1968), s.47.

ques, Sacré Coeur çevresindeki çeşmelerin duvarları üzerine tebeşirle *'A bas l'Occupant'*, *'Vive l'URSS'* ve *'Vive la France'* sözlerini içeren sloganlar yazmaya çıktı. Temmuz ayında, Alligre Pazarında Thorez'in *Appel*'ini ilk dağıtanlar 11'inci bölgenin gençleriydi." Belge ve tanıklar, Paris'in her yanındaki benzer faaliyetlerden sözeder: "Temmuz ayında, Saint-Denis'de genç komünistler anti-Nazi broşürler dağıtmak suçundan tutuklandı"; yine de, "Ağustos ayında, geceleyin mahallenin polis karakolu, *Légion d'Honneur* Karargâhı ve *Hotel de ville* (Belediye) dahil her yerinde Alman aleyhtarı bildiriler dağıtıldı".[3]

Ağustos ayında *L'Oeuvre*'de "Komünist broşürler"in dağıtımına ilişkin tehditkâr makaleler bulunuyor ve Temmuz'dan beri 871 tutuklama ve otuz beş illegal baskı matbaasının (ya da roneo) ele geçirildiği kaydediliyordu. Bunların çoğu sonradan rehine olarak idam edilen genç insanlardı.

Direniş hareketinin başlangıcı, sadece Paris'te değil işgal altındaki bölgenin tamamında, her tür *"manifestations hostiles aux Allemands"* (Almanlara karşı hasmane davranışlar) için bir hafta ile altı ay arası hapis cezası kararlarını kaydeden denetimli gazetelerden izlenebilir. Almanlara *"sales boches"* (Pis Alman) demek ya da subaylara tükürmek gibi küçük suçlar bile bir yıl hapis cezasıyla sonuçlanıyordu.[4]

Ağustos-Eylül aylarında, daha önemli suçlar otoriteleri ciddî ciddî endişelendirmeye başladı. İletişim araçları ve demir yollarına yönelik sabotajlar resmî açıklamalarda büyük oranda yeraldı. Eure vilayeti Eylül ayı başında bir sabotaj soruşturması başlattı. İhbar karşılığı 10 bin frank teklif ediliyordu. 10 Eylül günü Nord'dan gelen zalimce bir Alman uyarısı "iletişim araçlarına verilecek her tür zarar yasaklanmış olup, cezası ölümdür" idi. Bundan da önce, on dokuz yaşındaki Pierre Roch askerî telgraf tellerini kesmek suçlamasıyla, Fransız polisi tarafından tutuklandı ve resmî işlem beklenmeksizin idam edildi.

3. A. Ouzoulias, *Les Battalions de la Jeunesse* (Paris, 1969), s.52.
4. Tillion, *a.g.e.*, s.43.

6 Eylül'de Kuzey Fransa Nazi Askerî Şube müdürü, "silâh altına alınma yaşındaki erkek nüfusu, halk tarafından askerî tesislere zarar verilmiş bulunan yerlerde alıkoymaya zorunlu olduğunu "bildirdi. "Güvenlik ve düzenin tehdit edildiği yerlerde, silâh taşıyacak yaştaki nüfusun başıboş bırakılamayacağını" açıkladı. (İnsan "güvenlik ve düzeni tehdit eden"in *Herr Kommandant* değil de kim olduğunu pekâlâ sorabilir?) Evruex'de, biri *Wehrmact* 'ın telgraf tellerini kestikten sonra on sekizle yirmi beş yaş arasındaki bütün erkekler akşam 6.30'dan ertesi güne dek kışlalara tıkıldı.

Tehditlere ve ağır cezalara rağmen sabotajlar sürdü. Bütün Kuzey Fransa'da telgraf telleri kesildi ve 17 Eylül'de Almanlar, ölüm cezasını Rennes'li makinist Marcel Drossier'ye uyguladılar.[5]

Telgraf telleri kesmenin yanısıra, pek çok Alman aracı yakıldı, *Reichswehr* askerlerine ateş açıldı, 14 Ağustos'ta Bois de Boulogne'da bir Alman devriyesine saldırıldı ve Parisliler için tehlike arttı. Royan'da bir Alman denizcisi meçhul bir Fransız tarafından öldürüldü. Misillemeler, tutuklamalar ve yerel halka verilen ağır para cezaları biçiminde ardarda geldi: İki sabotaj eylemi (7 Ağustos ve 6 Eylül) için Royan'a 3 milyon, Nantes'a 7 milyon frank ceza verildi. Benzer suçlar ise Rennes'in 1 milyon ve Tumbres köyünün 100 bin frank ödemesi gerekti

Resmî kayıtlardan bu tür küçük alıntılar, işin içindekilerin siyasî görüşlerine ilişkin pek az fikir veriyordu; onlara genellikle "Komünist"deniyordu ve uygulansa da uygulanmasa da, bu etiket, sanığı ağır cezaya maruz bırakıyordu. Bununla birlikte 1940 Temmuz'undan itibaren Direnişin artık bir gerçeklik olduğu açıktır. Tek tek kişilerin eylemleri yavaş yavaş grup faaliyetine dönüştü; baskı önlemleri artarken, silâhlı mücadelenin örgütlenmesi etkili bir hal aldı ve yiğit protestoları tamamen bireysel olduğu için çoğu kez boşuna olan yalnız isyancıları içine çekti. Büyük çapta sabotajların gerçekleştirilmesi için gruplar

5. *a.g.e.*, s.54-55.

oluşturmada önderliği Komünist Parti yapıyordu ve bu oldukça tehlikeli iş güvenilir militanlarca üstleniliyordu. Örneğin Batı Paris Federasyonu Sekreteri, *réseaux* (ağ) örgütlemesi için Aube'a ve diğer bölgelere gönderildi. Bunlar, mahkûmların POW ya da toplama kamplarından kaçmasına yardım etmeye, bildiri dağıtmaya, destek toplamaya giriştiler; ama, artık silâhlı mücadelenin gündemde olduğu kabul edildiğinden (Pétain'in protestolarına ve de Gaulle'ün sabır ricalarına rağmen), en acil görev bir gün oluşacak olan yeraltı halk ordusu için silâh toplamaktı.

Haber maddelerinin sık sık belirttiği gibi, insanlar zaten silâh saklıyorlardı: 26 Eylül tarihli *L'Oeuvre* bir davayı aktarıyor ve 26 Ağustos'la Kasım sonu arasında, Quest-Eclaire "silah bulundurmak" suçundan on altı yıla varan on üç mahkûmiyeti bildiriyordu. Sanıkların biri papaz, biri öğrenci, geri kalanı da işçiydi.[6]

Ama malzemenin esas kaynağı, Mayıs ve Haziran aylarında geri çekilme halindeki Fransız askerleri tarafından atılmış askerî teçhizat depolarıydı: Silâhlar tüfekler ve kullanılmamış cephane, atılmış oldukları koruluklarda, çakıl çukurlarında bulunabiliyordu.

Aube bölümünün yöneticisi Kasım ayındaki özel bir raporunda şunları kaydediyordu: "Komünist Parti ülkenin her yerinde Fransız ordusu tarafından terkedilmiş silâhların toplanmasını örgütlemektedir. Altı ile sekiz kişilik yıldırım tugaylarının oluşturulması planlanıyor";[7] bir komünist raporu, ilk örgütlü silâhlı direnişin gizli merkezi haline gelen Corrèze'deki Darnetz'de bir ormanda pek çok silâhın bulunduğundan sözeder. 1940 sonunda ormanda faal üç kişilik yirmi grup vardı; fakat silâhların bulunduğu her yerde, fırsat çıkar çıkmaz onları kullanmak üzere gruplar oluştu. Bu tür grupların faaliyeti artınca, PCF onları bir *"Organisation spéciale de combat"a* (OS) dönüştürdü, OS 1940 günü başındaki oluşumuyla sonunda Direniş Ordusu'ndaki öncü unsur olan *Franc-Tireurs Partisans'a* (FTP) dönüştü.

6. *a.g.e.*, s.61-62.
7. Paxton, *Vichy Fransa'sı*, s.226-7.

Bu gerçekler karşısında, tarihçiler nasıl olur da "ilk anda hiç direniş olmadığını" belirtirler? Söylentiye göre iyi haber alan Dr. Robert Paxton şunları yazıyor: "Sayıları çok azdı ve birinci yıl boyunca daha da azaldı" (1940 Haziran'ından 1941 Mayıs'ına dek) "İlk direniş grupları", diye yazar, "rejim için hiçbir gerçek sorun oluşturmuyordu... Almanlar, işgal altındaki Paris'teki balayı dönemleri 4-5 Ekim 1940 gecesi kitle tutuklamalarıyla sona eren komünistlere karşı olanlar hariç, ilk aylarda hiçbir büyük bastırma operasyonu yürütmediler" diyor.[8] "Balayı" sözcüğünün ifade ettiği çarpıtmanın dışında, komünistler dışında kimseye baskı yapılmadığını söylemek, yaygın sabotaj ve propagandanın, tek bir siyasî parti tarafından yürütüldüğü için hiçbir önemi olmadığını söylemek gibidir.

Fransa'nın her yanında yüzlerce militan ağır cezalara çarptırılmış, dövülmüş, işkence edilmiş, vurulmuşken "Komünistler hariç"! Yazar, aynı şekilde işçiler dışındakilerin sıkıntı çekmediğini de söyleyebilirdi -ama işçiler nüfusun önemli bir bölümüdür. İki sağ-kanat gazete sorunu daha iyi ortaya koyuyordu. 20 Aralık 1940 tarihli *Daily Telegraph* gazetesi, varolan tek siyasî partinin KP olduğunu ve Kasım ayında binden fazla üyesinin Fransız halkının yurtseverliğine hitap eden Alman aleyhtarı bildiriler dağıtmak suçundan tutuklandığını belirtiyordu. Mart 1941'de *Journal d'Amiens* Komünist Partisi örgütlemesinin gücünden duyduğu endişeyi ifade ediyordu: "Yukarılarda düşünüldüğünden daha fazla tehlike var. Kuşkusuz Alman ordusu toprağımızdayken düzen etkin bir biçimde korunacaktır, ama ya daha sonra?"[9]

Bu aşamada tek örgütlü direnişi Komünistler oluşturmuş olmasına rağmen, pek az bireysel ya da pasif muhalefet olduğunu öne sürmek epeyce yanlış olur. 10 Temmuz'da seksen milletvekili Pétain'e karşı oy verdi, sosyalist belediye başkanları ve liberal generaller, özellikle Chartres ve Lille'de düşüncelerini

8. Paxton, *a.g.e.*, s.38.
9. Ouzoulias, *a.g.e.*, s.36.

dile getirdiler; De Gaulle'ün tavrı kısa zamanda öğrenildi ve alkışlandı ve Londra Radyosu da milyonlar tarafından dinleniliyordu. Bu pasif direnişin önemi, o kâranlık günlerde Fransa'nın kurtuluşuna inananların aktif direnişi mümkün kılan ortamı yaratmış olmasıdır. Bu, ayrıca, Paris'te isteği dışında tıkılıp kalmış benim de içlerinden biri olduğum birkaç bin yabancı için de yaşamı dayanılır kılıyordu.

Bir İngiliz kadın için, o yaz boyunca Paris'te yaşamak, uzun süre Demokles'in kılıcının düşmesini beklemek gibiydi. Bize baskı yapılmıyordu, buna rağmen, her hafta yerel *Poste de police*'e imza vermemiz gerekiyordu. Paris'te hâlâ bürosu bulunan *American Chargé d'Affaires* tarafından nafaka sağlanması şansına sahiptik, benim durumumda ise buna resmî olmayan dersler vermenin geliri ekleniyordu -Nazilerin Almanca'yı birinci yabancı dil yapma çabalarına rağmen şaşılacak sayıda insan İngilizce öğrenmek istiyordu. Almanların, Fransızların denizaşırı topraklarına *"la menace brittanique"e* (İngiliz tehditi) dair propagandasına ve İngiliz korumasındaki Özgür Fransız gemilerinin Temmuz ayında Dakar ve Oran deniz üslerine ve Vichy'ci komutanların, gemilerinin Müttefiklere katılmasına izin vermeyi reddettiği Eylül ayında yine Dakar'a yönelttiği saldırılara rağmen, Fransızlar tarafından bize karşı asla olumsuz bir duygu gösterilmiyordu.[10]

Her taraftaki İngiliz aleyhtarı afişlerin -birinde Churchill'in sırıtan yüzü, birinde "Mers-el-Kebir'i Hatırla"(Oran üssü) ve bir diğerinde *"C'est l'Anglais qui vous a fait cela!"*(Bunu size İngilizler yaptı!) başlığı altında aç Fransız çocuklarının ortasında bir İngiliz subayı- dikkate değer hiçbir etkisi yoktu. Churchill, Oran'daki İngiliz ateşi altında ölen iki oğullarını gömen Toulon'daki köylü ailelerinin öyküsünü anlatır, ana babalar "tabutların üzerine İngiliz ve Fransız bayraklarının yanyana serilmesini talep ettiler ve istekleri saygıyla yerine getirildi".[11] Halk bu işlerin neden olup bittiğini anlıyordu,

10. Churchill, *İkinci Dünya Savaşı*, Cilt 2, s.390-392.
11. Delanque,*a.g.e.*, s.108-110.

İngilizlerle de Gaulle'ün savaşmaya devam etmesinden hoşnuttu ve ne kadar derinden yaralansalar da, bu eylemleri umut işaretleri olarak görüyordu.

İngiliz olmama rağmen Sorbonne'da 1940 Temmuz'unda yeniden açılan derslere kaydolmakta hiç bir zorluk çekmedim. Bu, Almanların kullanılmayan binaları resmen talep etme tehdidi nedeniyle normalden çok erkendi. Daha önceki personelin büyük kısmı solcu ya da Yahudi olduğu için işten atılmasına rağmen, *recteur* (rektör) Roussy hâlâ görevdeydi ve standartları korumak için elinde geleni yapıyordu. Kuşkusuz, Nazilerin empoze ettiği personel ve müfredat programı değişiklikleri, dağınık öğrenci nüfusu ve Haziran'da okulu bırakanlar için ek konferanslar, dersler ve kurtarma yazılılarıyla ilgili sorunları vardı.

Üniversite, direniş için bir yetişme ortamıydı ve kısa süre sonra öğrenciler kendi gazeteleri *La Relève* 'i çıkarmaya başladılar. Solcu gençlikle "apolitik" gençler Nazi aleyhtarı faliyetlerde işbirliğine girerek, yasal mitinglerle yeraltında örgütlenmiş gösterileri birleştirdiler. Vichy'cilerin ve Almanların cumhuriyetçi ve radikal düşüncelerin kökünü kazıma planlarına karşı Fransız kültürünü savunma amacıyla, üniversite çerçevesinde esas olarak komünist öğrencilerin önderliğinde çalışma grupları kuruldu. Soru yağmurları ve planlı müdahaleler Yahudi aleyhtarı konferansları engelliyordu ve bir yeni düzen profesörü ile karatahtasına öğrenciler tarafından (tek üzüntüleri yumurtanın o günlerde pahalı olması ve zor bulunmasıydı) yumurta fırlatıldı. Kütüphanelerde genç kız ve erkekler kitaplar arasına, masaların ve merdivenlerin üzerine bildiriler dağıtıyor ve geceleri de propagandalarını kapıların altından atıyor, Quartier Latin'in her yanında duvarlara ilânlar yapıştırıyorlardı. *Recteur* Roussy iyi bir Fransızdı ve bu faaliyete göz yumuyordu, Almanların değişiklik taleplerine karşı pek az şey yapabilirdi, ama bunlar için beslediği nefret mümkün olan her yerde gösteriliyordu. Çok küçük bir odada ders veren ve büyük salonu kullanmak istediğini ama üniversitenin yüksek bir yetkilisinin buna izin vermediğinden yakınan, sevilmeyen bir

Pétain'ciyi anımsıyorum. Bu, profesörü fazlasıyla rahatsız eden bir alkış tufanı ve *"Vive le Recteur!"* bağırmalarına neden oldu ve bundan sonra da dersi o kadar gürültülü bir biçimde kesildi ki kısa sürede dersi bırakıp çıktı.

Daha önemli bir gösteriyi de canlı bir biçimde anımsıyorum, bu 30 Ekim günü laboratuvarında Naziler tarafından tutuklanan büyük fizikçi Paul Langevin'i desteklemek amacıyla Kasım başında organize edildi.

Langevin komünist olmamasına rağmen (partiye daha sonra katıldı ve gizli Paris Kurtuluş Komitesi'ndeydi), Politzer, Solon ın ve Joliot-Curie gibi komünist aydınlara çok yakındı. Bu Sorbonne profesörleri, üniversitede hemen liste başı olan bir broşür çıkarmışlardı, broşür Vichy'nin "cehaleti bir devlet kurumu ve bilgisizliği de ulusal bir Amentüye dönüştürme"deki rolünü gösteriyordu; Ekim sonlarında da Langevin'in desteğiyle direniş gazetesi *Université Libre* 'nin ilk sayısını çıkarmakla meşguldüler -Langevin'in o sırada tutuklanmasına kuşkusuz bu neden oldu.

Sorbonne'da kendiliğinden bir tepki vardı. Langevin serbest bırakılana dek laboratuvarının kapalı olduğunu ilân eden Joliot-Curie'nin önderliğindeki bilimadamları hemen etkin bir biçimde protesto ettiler. Komünist öğrencilerin vakit geçirmeksizin çıkardıkları bildiri şöyle başlıyordu: "Öğrenciler!.. Profesör Langevin'in tutuklanması bilgisizlik taraftarlarının kültüre ve düşünce özgürlüğüne karşı ilk açık savaş işaretidir! Vichy'nin eğitimdeki önlemleri, *Ecoles Normales* 'in kapatılması, üniversiteyi Fransız kadınlarına kapatma planları, hep orta çağ uygarlığının en alt düzeyine dönüşü ifade ediyor..." Bildiri genç aydınlara yönelik şu çağrıyla bitiyordu: "Yoldaşlarınızı ve hocalarınızı uyandırın! Langevin'in hemen serbest bırakılmasını talep edin!"[12]

Bildirinin dağıtılmasına ilişkin hiçbir sorun yoktu - hemen her öğrencide bir nüsha vardı ve 8 Kasım Cuma günü bir "gösteri" olacağı sözleri etrafta söndürülmesi olanaksız bir ateş gibi

12. Ouzoulias, *a.g.e.*, s.60-66.

yayıldı. Sorbonne dışında çok büyük bir kalabalık toplanarak *"Libérez Langevin"* diye bağırdı. Polisler ve Alman askerleri kalabalığın kenarlarına üşüşürken biraz huzursuz oldum ama hiç ateş edilmedi ve hiç tutuklama da olmadı. Buna rağmen yetkililer rahatsız oldular ve gazeteleri *La France au Travail* "tam da Mareşal Pétain'in Fransız-Alman işbirliği politikasını net bir biçimde ifade ettiği bir sırada, bir süredir Yahudi-Mason etkilerinin işlendiği Latin Quarter'da söylenti ve el altından hilekârca ajitasyonun hâkim olmasından" yakınıyordu. Gazete, "Yahudi provokatörlerin ekmeğine yağ sürecek olan yurtsever duyguların ifade edilmesine" karşı uyarıda bulunuyordu.

Bunun, Yahudi-Mason etkisi altında olmakla suçlanmayı pek gülünç bulan öğrencileri yıldırması bir yana, onlar bir sonraki gösterilerinin başarısı için daha da sıkı çalıştılar. Günün talimatı "Herkes Étoile'e" etrafa yayıldı ve Sorbonne'daki tüm karatahtalara tebeşirle "11 Kasım 1940, saat 17 Champs-Elysées" mesajı yazıldı.[13]

Ateşkes günü "hiçbir toplu gösteriye hoşgörü gösterilmeyecektir" şeklindeki resmî bildiri ne dev bir katılımı, ne de Clemenceau'nun mezar taşı üzerine yüzlerce çelenk konmasını engelledi (*"La France Libre"* sözlerini taşıyan, mavi, beyaz ve kırmızı çiçeklerden yapılma en büyük çelenk, karanlıkta de Gaulle'ün bir elçisi tarafından bırakılmıştı). Paris ve banliyölerinin her yerinden çok sayıda üniversite öğrencisi, lise ve ortaokul öğrencileri, öğretmenler çiçekçilerin -şaşılacak bir biçimde- o gün satışa çıkardığı kırmızı, beyaz ve mavi buketleri ve Fransız bayrak ve rozetlerini taşıyarak caddede toplandılar. Kalabalığın sayısına ilişkin tahminler 3 binle 10 bin arasında değişiyordu.

Almanlar seslenildiğinde duyulacak uzaklıktaydı ve Nazi yanlısı Fransız gençlik örgütleri de birlikte gelmişlerdi, öğrencileri kışkırtmak ve önderlerini Fransız polisine göstermek üzere bekliyorlardı. Etoile'a doğru yürüyüş başlar başlamaz, yuhalamalar, küfür ve itişmeler oldu ve tutuklamalar yapıldı. Yü-

13. Weil-Curiel, *Eclips en France*, s.233-235.

rüyüş sürerken, gençlerin polisten kaçışıyla birlikte düzenli sıralar bozuldu. Sonra, aniden, Alman ordu araçları her taraftan ortaya çıkarak, Champs Elyesées'yi yardı, yürüyüşü dağıttı, askerler sağa sola ateş ettiler ve kalabalığın ortasına el bombaları fırlattılar. Cadde açılmadan önce 140'dan fazla tutuklama yapıldı, pek çok kişi yaralandı ve en düşük tahmine göre beş öğrenci öldürüldü.

Paris sersemletilmiş ve saldırıya uğramıştı. Faşistlerin provokasyonu olmasa bu tamamen barışçıl ve yasal bir toplantı olacaktı; karşılığın etkisi, her tür ve durumdaki Parisliler arasında şimdiye kadarkinden daha büyük bir nefret ve çok daha güçlü bir direnme isteği yaratmak oldu. Özellikle öğrenciler, bir yandan kendilerine verilen cezaları çekerken, o muazzam ve coşkulu gösteride Fransa'ya olan inançlarını ortaya koymuş olmaktan dolayı en gururlu olanlardı.

Olayda bulunan liselerin pek çoğuna misillemeler yapıldı ve Sorbonne da bir aydan fazla süreyle kapatıldı. *Recteur* Roussy, Vichy tarafından görevden alındı ve öğrencilerin her hafta polis karakollarına kaydolması gerekti; Paris dışında yaşayanların şehri terketmesi ve üniversite kariyerlerini bırakması zorunlu kılındı.

Kasını pretosto ve gösterileri devrimci bir temelden çok geleneksel yurtseverlikten doğmuş olsun ya da olmasın (Dr. Paxton'ın öne sürdüğü gibi),[14] yetkililer olayın bütününü bir komünist entrikası olarak ele aldılar ve adları tutuklanan göstericilerden birinin üstünde bulunan solcu öğrencilerin büyük bir kısmını tutuklamaya devam ettiler (böylece bundan sonra öğrenci "yeraltı"nda takma adlar kullanıldı). Tutuklamaların etkisi, gerçekte komünist öğrenci örgütü üyelerinin artması ve daha çok sayıda genç insanın militanların yanında çalışmaya gelmesi oldu.

Sekreterleri Francis Cohen şöyle yazıyordu: "O zamandan önce tek aktif siyasal örgüt komünistlerinkiydi, fakat günün olayları pek çok demokrat ve yurtsever kişiyi harekete çekti; ve

14. Paxton, *a.g.e.*

farklı eğilimlerin bu bir araya gelişi Fransız direnişinin özü olacaktı ve 2 Kasım 1940'a tarihî önemini veren de buydu."[15]

Almanlar o gün gerçek yüzlerini gösterdiler. İşlerine geldiği sürece "korrekt" olmuşlardı, fakat o sonbahar haftalar boyu çok sert önlemler alındı. Ekim ayında yüzlerce komünist militan ve sendikacının yanısıra, milletvekilleri Fernand Gernier ve Henri Michels ile düzinelerce şehir encümen üyesini Fresne La Santé ve Mont Valérien zindanlarına götüren vahşi bir baskı dalgası oldu.

Teröre yanıt, Komünist Partisi'nin *Organisation Spéciales*'ından fabrikalarda -(Lury'de olduğu gibi) sık sık makinelerin içine kum ve zımpara dökülüyor ve büyük benzin tankerleri ateşe veriliyordu- ve Almanya için gıda ve diğer malzemelerle dolu vagonların raydan çıkarıldığı veya yakıldığı tren yollarında bir dizi sabotaj- biçiminde geldi.

Bu tür suçların cezası ölümdü. Genellikle sabotajcılar gece çalışıyor ve yakalanmaktan kurtuluyorlardı; güpegündüz çalışmak çok daha tehlikeli olmasına rağmen çoğu kez kaçınılmazdı -insan, sokakta bir Alman subayına hakaret etme suçunu işleyen bir dostu için yaşamını veren genç mühendis Bonsergent gibi rehin alınmayı göze alıyordu. Paris bu hunhar cinayetin haberiyle şaşkına dönmüştü. Simone de Beauvoir şöyle yazıyordu: "28 Aralık günü Saint Michel Bulvarından aşağı doğru yürürken, üzerinde büyük kırmızı bir afişin bulunduğu bir tahta perdenin önünde bir kalabalık gördüm:

AVIS / KARAR

Parisli Jacques Bonsergent,
Alman askerî mahkemesi tarafından,
Alman ordusunun bir üyesine karşı şiddete
başvurmak suçundan ölüme mahkûm edilmiştir.
Kendisi bu sabah kurşuna dizilmiştir.

15. Ouzoulias, *a.g.e.*, s.71.
16. S. de Beauvoir, *La Force de l'Age* (Paris,1960), s.486-487.

O kimdi? Ne yapmıştı? Bilmiyordum. Fakat ilk defa olarak "dürüst" işgalciler, diz çökmemek suçundan bir Fransızı idam ettiklerini resmen ilân etmişlerdi."[16]

Ben ilânı görmedim, zira 5 Aralık günü sabah erkenden, Fransız polisi tarafından alınmış ve beş yüz civarında yaşlı erkek, kadın ve çocukla birlikte Besançon, Caserne Vauban'daki "İngiliz uyruklular" toplama kampına gitmek üzere trene bindirilmiştim.

BÖLÜM VII

1941

Zone Rouge

Au nom des hommes en prison
Au nom des femmes deportées
Au nom des tous nos camarades
Martyrisés et massacrés
Pour n'avoir pas accepté l'ambre
Il nous faut drainer la colère
Et faire se lever le fer
Pour preserve l'image haute
Des innocents partout traqués
Et qui partout vont triompher

Paul Eluard, ***Les Sept Poèmes d'Amour en Guerre***

Hapistcki erkekler adına
Sürgündeki kadınlar adına
Tüm yoldaşlarımız adına
Şehit edilen ve katledilen
Kabul etmedikleri için karanlığı...
Yöneltmeliyiz öfkemizi
Ve demiri kaldırmalıyız
Korumak için yüce imgesini
Masumların, her yerde avlanan
Ve her yerde zaferi kazanacak olan.

Alman Komutanlığı, düşman kadınları "gözünün önünde bulundurmak için onların hepsini *"Zone Rouge"* da toplamaya karar verdi, burası Fransız-İsviçre ve Fransız-Alman sınırları arasında ve sıkı bir biçimde korunan bir bölge ve Ardennes'den güneye doğru Jura'daki Poligny'ye uzanan bir hattı. İşgal altındaki ve işgal altında olmayan Fransa'yı (ZNO) ayıran sınır çizgisi 10 mil kadar güneydeydi. Kampımız Besançon'daki ondokuzuncu yüzyıldan kalma kışlaların içindeydi. Burası 1940 Haziran'ından bizim varışımıza dek, yaz çarpışmalarındaki 500 bin kişinin içinden ele geçirilen 20 bin savaş esiri ile doluydu. Onlardan kalan gübre, pislik ve haşarat, yaşamı, kışlaları miras alan çoğu yaşlı ve genç insan için uygunsuzdan beter hale getiriyordu; ve kamp komitemizin önderliğindeki gösteri ve protestolardan oluşan küçük küçük direnişler iyi sonuçlar doğurdu. Bizim baskımız sonucu Almanlar yatakhaneleri baştan sona dezenfekte ettiler ve temiz yatak takımları verdiler ve iki hafta sonra yerimiz az çok uygun hale gelmişti. Başlangıçta yenilmeyecek gibi olan yemek yavaş yavaş iyileşti ve *"rutabaga"* mısır unu lapasına ve *"ersatz"* kahvesine ve *"kunst marmelade"*ye ek olarak kızıl haç paketleri geldikçe dizanteri salgını duruldu. En büyük şikâyetimiz, hareket ve özgürlük ve dışarıdan haber eksikliği idi. Kışlaların yüksek duvarları ile kuşatılmış, ağzı sıkı Alman nöbetçilerinin korumasındaki beş bin kişilik "İngiliz grubumuzun (çoğu İngilizce konuşmayan Maltalılar, Mo-

ritanyalılar, Filistinli Yahudiler, Cebelitarıklılar, Afrikalı ve Beyaz Rustu) dünyanın geri kalanı ile bağlantısı fiilen kesikti. Bırakın uluslararası planda, bulunulan mevkiide ne olup bittiğini öğrenmek için pek az olanak vardı.

Bununla birlikte, Fransız POW'ları ve kampta Almanların emrinde çalışan İspanyol mülteciler, Londra ve İsviçre radyosundan alınan söylentileri iletiyordu ve KHK akınlarını, Kuzey Afrika savaşlarını, Yunanistan'ın ve Balkanların önce İtalyanlar sonra Naziler tarafından işgalini öğrendik. Diş tedavisi için kasabaya götürülme şansına sahip olan tutuklular bize dişçinin, dişlerini doldururken Almanya'ya KHK akını söylentisi nedeniyle onları mırıldanarak kutladığını söylediler. Dişçi biri yardım istediğinde ona güvenebileceklerini de söylemişti ve kasaba halkı, onlar Alman askerleri refakatinde sokaklardan geçirilirken, dostça bakıp el sallamış ve *"Bonne chance!"* demişti. (Kaçmayı düşünen kadınlar bu olgulara özel ilgi gösteriyorlardı.)

Kamp halkı, Nancy'nin 30 mil kuzeyinde ve Alman sınırına 10 mil uzaklıkta bulunan Vittel'e taşındığında kendimizi daha kopuk hissettik, fakat böyleyken bile karanlıkta tutulamayacak belli olaylar vardı: Örneğin 1941 Mayıs'ında Paris'teki yabancı Yahudilerin toplu olarak tutuklanması - bu aramızdaki anne baba Parisli olan ama yabancı sayılan Ari ırktan olmayanlar için trajik bir haberdi. (Fransız Yahudileri sonradan sınırdışı edilmelerine rağmen çoğu işini kaybetti ve tâ başlangıçta *Zone Non-Occupée*'ye -ZNO- gitti.)

Yine de Hitler'in Sovyetler Birliği'ne saldırdığını öğrenişimiz ne büyük heyecandı! Bunun muhtemelen, Fransız komünistlerine daha da insafsızca bir zulüm dışında ne anlama geldiğini tam olarak bilmiyorduk; fakat tel örgülerin ardında bile hissediyorduk ki, bu saldırı savaşta bir dönüm olacaktır. Bozguncu savlara rağmen ben SSCB'nin istila edileceğine inanamıyordum. Hitler'in yenilgisinin Napolyon'un 1812'deki yenilgisi kadar kesin olduğunu hissediyorduk.

Kampta Rusya'nın savaşa girişini *Fête Nationale* ile aynı zamanda, 14 Temmuz günü otel alanlarında, Fransız işçi ve

POW'larının coşkuyla katıldığı bir gösteriyle kutladık. Alman nöbetçiler sırıtarak ortalıkta dikilip durdular; onlar Hitler'in doğu seferinin kolay kazanılan bir at yarışı olacağı izlenimi altındaydılar. Rus cephesinde olmak için can atıyorlardı: *"Lieber dort als hier"* (orası buradan daha iyi) dedi biri, "piknik olacak!" Neden böyle düşündüğünü sorduğumuzda vakur bir edayla "bunu *Führer* istiyor; *Führer* her zaman haklıdır" diye yanıt verdi. Buna rağmen, sansürden Rusların şiddetle direndiği haberi sızdı. Alman askerleri sıkıcı ama barışçıl kamptan ayrılmak için daha az heves duymaya başladılar ve Fransızların sevinci belliydi. Cepheden *Wehrmacht* subayları geliyor ve oranın lanet olası, bırakıp gidilesi bir yer olduğunu gizlemiyorlardı; kayıplarına ilişkin ilk elden haberleri Almanların kendilerinden almamız, oldukça ironikti.

1941 yılında Paris'ten gelen mektuplar kuşkusuz sıkı bir biçimde sansürden geçiriliyordu, buna rağmen, "Pazarda geçirdiğimiz uzun zaman her zaman kazançlı olmuyor" ve "Berlin Schiller Tiyatrosu burada olmasına rağmen pek tiyatroya gitmiyoruz ve Serge Lifar hâlâ dansediyor ve Sacha Guitry de tiyatroda oynuyor..." gibi cümlelerin önemini farketmiyor değildik. Yahudilerin tutuklanması dışında orada ne olup bittiğine ilişkin pek fikrimiz yoktu. Direniş hareketinin fabrikalarda, yüksek okullarda, tren yollarında ve -yeni bir gelişme- Londra Radyosu'nu dinleyen, bildiriler basan ve genelde illegal anti-faşist propaganda yapan küçük guruplar halinde nasıl geliştiğini ancak sonradan duyabildim. Ortak düşmana karşı büyüyen muhalefete ilişkin bilgimiz olsaydı tutsaklık koşullarında moralimiz fazlasıyla güçlenecekti.

5 Nisan günü Paris Valiliği *"Wehrmacht*'ın emirlerini önemsemeyen ve duvarlarında sloganların ve afişlerin kalmasına izin veren" kapıcı, dükkân ve ev sahiplerine 6 bin 400 frank para cezası verildiğini duyurdu.[1] Georges Bidault gibi "1941'de

1.Tillon, *Les FTP,* s.85.

Paris'in felce uğradığını" söylemek, slogan yazanların faaliyetinin ve duvarlarında slogan görünenlerin pasif direnişinin ölçüsünü önemsememekti. Bidault'nun düşüncesine göre, "belirsiz ve uzak bir zafer için yaşamını tehlikeye atabilecek veya buna istekli adamlar bulmak çok uzun zaman alacaktı", fakat o parçalanmış bir siyasî partiye bağlı, o içerden çıkmış bir tutuklu olarak yeraltında temas kurmayı pek de kolay bulmayacaktı. Çoğu insan gibi o da umudunu de Gaulle'e bağlıyordu, fakat "Londra grubunun çok tecrit olmuş ve ayrı bir durumda olduğu" izlenimine sahipti, çünkü mesajlarına hiçbir yanıt alamıyordu.[2]

Gaullist yapı üzerinde bir an durup, 1941'de şebekelerin örgütlenmesinin ilk aşamalarında olduğunu ve generalin, sonradan etkili bir hareket oluşturmak için İngilizlerden alma konusunda ısrar ettiği olanaklara sahip olmadığını belirtmek gerekir. 1941 ortalarına dek iç direnişin ne anlama gelebileceğine ilişkin net bir anlayışı bile yoktu. "Denizaşırı üssümüzü güçlendirirken" diye yazar *Memoirs* 'ında, "öncelikle düşündüğümüz metropolitan Fransa idi. Orada ne yapmak gerekli? Nasıl? Neyle ?.. Gizli faaliyet bizim için tamamen yeni bir alandı. Fransa'da ülkenin içine savrulduğu duruma ilişkin bir bakış açısıyla hiçbir hazırlık yapılmamıştı... Hareketimizin bağlanabileceği hiç bir şey yoktu." "İngilizler" diyordu, "sadece, bilgi toplamak için casus gönderilmesini istiyorlardı. Fakat biz daha iyisini yapmayı... şebekeler kurmayı düşünüyorduk."[3]

De Gaulle'ün *reseaux* yeraltı mücadelesinde yeni bir unsurdu. Gaullizm, Fransız halkının bağlılığını ilerici soldan uzak bir yere ve gelecekte reformcu bir politikaya kazanmaya çalışan farklı renklerden siyasal grupların toplanma noktası oldu. Gaullizm temelde tutucuydu, fakat Nazi emperyalizmine muhalefet gibi görünüyordu ve burjuvaziye hitap edişi de buradan ileri geliyordu. De Gaulle gerçekte işçi sınıfına hiçbir şey önermemişti; konuşmaları anti-Alman olduğu kadar anti-komünistti de ve İngiliz savunucuları Tory önderleriydi. İlk günlerde sür-

2. Bidault, *Resistance*, s.75.
3. *De Gaulle.*

gündeki pek çok Fransız ona katılmayı reddetti ve o da kendi payına solla birleşmeyi reddetti: "M. Pierre benden onu kullanmamı istedi" diyor, "ama bunun arzu edilebilir bir şey olması için fazla kötü şöhretliydi." Yetişen Katolik ve tutucu ordusuyla, de Gaulle'ün etrafına kafadar meslektaşlarını toplaması ve bırakın "Kızılları" ünlü radikallere bile güvenmemesi doğaldı.

Generalin BCRA'sının *(Bureau de Renseignements et d'Action)* istihbarat ajanları da doğal olarak düşünceleri onunkiyle çakışan adamlarla temas halindeydi, solcu bir yazarın gözlemlediği gibi, "hattâ bazıları, kendi payına, bütün sermayesini tek bir işe yatırmamış olan *Cagoule* (aşırı sağcı Cagoulards derneği, "kukuletalı adamlar") ile temas kurmuştu.

Fakat 1941'de Nazi denetimindeki haber servisinden değişik bir şey olarak Londra Radyosu'nu seve seve dinleyen Fransız yurtseveri için bütün bunlar meydanda değildi. Yıl sonunda da Churchill'den "Avrupa'yı ateşe verme" emri alan SOE, Fransa'nın her iki bölgesine de İngiliz İstihbarat Servisi (IS) ajanları indiriyordu ve BCRA da buna uymakta gecikmedi. Bu yiğit erkek ve kadınlar, çoğu tek tek gruplar halinde oldukça tehlikeli işler yaptılar ve büyük bir bölümü ya yaşamını yitirdi ya da işkence yapılıp sınır dışı edildi. Onlar bu aşamada İngiltere veya Gaullizm çalıştılar ve çoğu, yenilginin ilk günlerinde gelişen kendi mücadele biçimleri olan ve siyasal ideallerle hareket eden işçi ve köylülerle işbirliği yapmadılar.

1941 yılı sonunda Londara'daki Özgür Fransızlar orta sınıflar arasında kitlesel destek kazanmış durumdaydı, bu kesimden binlerce yurtsever, güçlerinin yettiği her görevi üstleniyor, kendi özgürlük ve hattâ yaşamları pahasına mahkûmları barındırıyor, ajanları saklıyor, postalanan şeyleri alıyor, gözaltındakileri emin yerlere aktarıyorlardı. Kendi deneyimimden bunu doğrulayabilirim ve insanlar (bugün sık sık yaptıkları gibi) sıradan Fransız yurttaşının direnişe ilgi duymadığını söylediğinde, onlara, kaynak olarak ben ve arkadaşım kamptan kaçtığımız zaman bizim kasabalarında kalmamızı ve Nazilerle Vichy polisinin burnunun dibinde Fransa'nın büyük bir bö-

lümünü geçmemizi sağlayan Nancy ya da Besançon, Arbois, Lyons ve Marsilya sakinlerini gösteririm. Bizi evlerine alan ve saklayan aileler çok sağlam vatandaşlardı; bisiklet dükkânı işleten adam, bize sahte evrak sağlayan dişçi (Besançon'lu), bizim için vesika kartları ayarlayan Belediye Başkanı, 11 Kasım günü bir halk kahvesinde birlikte zafere içtiğimiz emekli askerler, bizi resmî bir arabayla sınır çizgisine götüren polis memurları-onların İngiliz yanlısı olmakla kazanacakları hiç bir şey, bunun için hiçbir özel nedenleri yoktu, tutumları tamamen Fransız ve yurtseverceydi. Fransa'nın özgür ve bağımsız olmasını istiyorlardı ve Alman işgaline öfkeleniyorlardı. Çoğunun 1914-18'e ait hâlâ canlı anıları vardı ve bazılarının damarlarında belki de 1870'in, hattâ 1789 Cumhuriyetçilerinin kanı dolaşıyordu. Hiç de eylemci değildiler, ama hayır demek gerektiğini hissediyorlardı; ve bu birlik için ilk adımdı -Fransız hâkim sınıfının Londra'daki temsilcileri bunun çok tehlikeli olduğuna karar vermiş olmasalardı, bu adım, halkın anti-faşist mücadeledeki gerçek işbirliğine dönüşebilirdi.

Yine de o soğuk Kasım ayında "yasak bölge"den geçerken, bütün çevrelerden *"Les boches"* un işini bitirmek için genel bir anlaşma gözlemledik. Kaçmamızı sağlayanlar -tel örgüden geçmemize yardımcı olan elektrik teknisyeninden, epeyce şüpheli kimlik kartlarımızı görmezlikten gelen otelciye, bizi doyurmak için kendi vesikalarından vazgeçen İspanyol mülteci işçilerinden, (İsviçre'ye geçmek için yaptığımız boşuna girişim sırasında) bizi bütün gece bir dolapta saklayan köylü ailesine ve sahte kimlik kartlarımız için resim çeken fotoğrafçıdan Arbois'da bizi konuk eden saygıdeğer avukata dek- çok büyük farklılıklar gösteriyordu.

7 kilometrelik metruk araziden geçip sınır çizgisinin ötesindeki güvenliğe ulaşmamız için bize kılavuzluk eden, yerel bir fabrikadan genç bir işçiydi -bu delikanlı her gece kaçak mahkûmları işgal altında olmayan bölgeye geçirirken Alman muhafızlar tarafından vurulmayı göze alıyordu. Vichy Fransa'sına varınca, bir çiftçinin karısı karnımızı doyurdu ve bir meyhanecinin kızı da bize yatak verdi.

Ticarî amaçla seyahat eden iyi giyimli iki kişi bizi arabayla Lyons'a götürdü ve *Laissez-passers* (seyahat belgesi) veren ABD Konsolosluğu'yla temasa geçirdi. Minnettar olduğumuz toplum kesit çeşitliliğini Marsilya'daki ev sahibemizle tamamlıyorum; onun, pırıl pırıl bir 1941 *Boule de Suif*'i olduğuna inanmaya başlamıştık (adı Madam Morbelli idi ve kahinlerin en iyisi olduğunu düşünüyorduk, rue Sainte Victoire'da oturuyordu) ve bizi pek çok dostuna ve müşterisine açık açık *"Les dames de Londres"* (Londralı hanımlar) diye tanıştırıyordu.

Eğer - hiçbir özel siyasî inancı olmayan - bu değerli insanlar bize yardım ederek ve böylelikle direnişi destekleyerek canlarını tehlikeye atacak kadar yiğit ve kararlı ise, toplumsal nedenlerle baştan beri anti-faşist olan (rastlayamadığımız) sanayi işçilerinin büyük bir çoğunlukla "direnişçi" olması çok daha kesin değil midir?

Ev sahiplerimiz ve kurtarıcılarımızla konuşmalarımızda, bu izlenimi güçlendiren pek çok şey öğrendik. Fabrikalarda ve demiryollarında sürüp giden grev ve sabotajlardan herkes haberdardı. Mayıs'ta insanlar kuzeydeki madencilerin grevinden sözediyordu ve Marsilya'daki bir "yoldaş" bana ayrıntıları bile verdi: 26 Mayıs'tan 9 Haziran'a dek 100 bin kişi grev yapmıştı; "yaklaşık 500 bin iş günü kayıp" diye sevinçle anlattı habercim: "Düşün bir kere, Almanların yarım milyon ton kömür kaybettiğini söylüyorlar. Kömürümüzün her parçası ya onlara ya da Fransa'daki sanayilerine gittiğine göre."

Kısa süre önce Paris'ten güneye gelen dostlardan, akademik mevkilerini kaybeden, ama temas kurmayı başarabilen Yahudi sosyalistlerinden öyküler dinliyorduk. Temmuz ayında kitlesel işçi tutuklamaları (Aube bölümünde yetmiş iki, Beauvais'de yirmi yedi kişi) ve Ağustos'ta da bir Alman subayı direniş önderi Albay Fabien tarafından vurulduktan sonra korkunç misillemeler olmuştu: Keitel öldürülen her Alman için 400-500 komünist vurulacağını duyurmuştu. Rehinelerin idamı, Rus cephesi için silâh üreten fabrikalarda bir protesto ve sabotaj dalgası yarattı. Başka Alman subayları öldürülünce Chateaubriant

cezaevinde yirmi yedi, Nantes'dakinde yirmi bir, Bordeaux'dakinde elli Komünist rehin öldürüldü ve Fransa'nın her yanında şehitlerin onuruna şimşek gibi bir grev oldu. Almanların nezaretindeki İvry fabrikasında bile işçiler iş aletlerini bıraktılar.

Dostumuzun bütün bunları nereden bildiğini sorduğumuzda, bize, bunu bir düzine farklı eğilimden bir çok gazete sahibi olmakla övünen yeraltı basınında yazılı olduğunu söyledi; Sendika gazetesi *Vie Ouvrière* ile *Humanité* 'nin yanısıra, her nasılsa sınır çizgisini geçmeyi başaran illegal Paris gazeteleri *Resistance, Valmy, Défance de la France* ve ZNO'da *Libérateur* ve *Combat* (Lyon'da), *Franctireur, Progres* ve *La Marseillaise* vardı. Çoğu insanın eline arada bir, bir yeraltı bildirisi ya da gazetesi geçiyordu ve onlar da başkasına veriyordu, böylece hatırı sayılır bir tiraj oluyordu ve "elbette" herkes "*la Bé Bé Cé*" yi (BBC) düzenli olarak dinliyordu.

Vichy Fransası halkı, de Gaulle'ün Eylül'de kurulan komitesi *La France Libre* 'in (Özgür Fransa) İngiltere (ve dolayısıyla Londra'daki diğer Müttefik hükümetler) tarafından Fransa'nın meşru hükümeti olarak kabul edildiğini Londra Radyosu'ndan öğrendi -bu haber sevince fena halde ihtiyaç duyulan bir zamanda bize biraz olsun mutluluk verdi. Fransa'nın yenilmediğinin resmen tanınması moral güç için oldukça önemliydi; bu benim için belki de ZNO'da (Pétain'in bölgesi) *Zone Rouge* 'da (Kızıl Bölge) olduğundan daha fazla böyleydi, *Zone Rouge* 'da insan, Vichy'nin, kısa zamanda aşina olacağım yapmacık yurtseverliğinden çok ulusal düşmanla yüzyüzeydi.

BÖLÜM VIII

1941-1942

Vichy

Fantomes, fantômes, fantômes
Général sans armée Amiral sans bateaux
Payés bon prix se levent tard se cauchant tôt
Fantômes, fantômes, fantômes
Faussaires fassoyeurs nervis et négriers
Porte-plume buvant à taus les encriers
Fantômes, fantômes, fantômes
C'est Vichy-Grônde-Grille On vent à la criée
Le chair de la Patrie au choix crue ou grillée

Aragon, ***Le Musee Grévin***

Hayaletler, hayaletler, hayaletler
Ordusuz Generaller, donanmasız Amiraller
Erken yatıp geç kalksınlar diye bolca para ödenen
Sahtekârlar, mezarcılar, dolandırıcılar, köle tacirleri
Her mürekkep hokkasından içen dolmakalemler
Vichy et lokantası, Fransa'nın etini satan,
Çiğ ya da kızarmış...

1941-1942 kışı Vichy Fransa'sında geçirdiğim iki ay, beni sokaktaki adamın, hiç kuzeyde düşünüldüğü gibi Pétainci ve İngiliz aleyhtarı olmadığına ikna etti. Doğal olarak ZNO'daki duygularda Almanlara karşı nefret o kadar şiddetli değildi, bunun nedeni zorbaların görünürde olmaması ve Pétain'in kadife eldivenlerinin sonradan büyüyen muhalefete darbe indiren saldırı tehdidini o zamana dek gizlemiş olmasıydı. 1940'da *Bienpensant* (sağ düşünceli) işadamları ve sofu Katolikler rejimi minnetle benimsemişlerdi ve bazıları hâlâ *"le père Pétain"* in (babanın) Fransa'nın üçte birini hem Nazilerden hem de bir komünist devrimden tam zamanında kurtarmış olduğuna olan inançlarını dile getiriyorlardı. Orta sınıftan siyasî olarak tarafsız pek çok erkek ve kadın durumu olduğu gibi kabul ediyor ve mümkün olduğu kadar normal bir yaşam sürmeye çalışıyorlardı.

Bu, en azından, tüketim maddelerinin kıt, yiyeceğinse lokantalarda bile az ve kötü olduğu kasabalarda az iş değildi. 1941 Aralık'ında pek çok yemek havuca dayanıyordu. Tipik bir menüyü anımsıyorum: *Potage Paysanne* (havuç ve su); *Filet de Boeuf garni* (havuç ve küçük bir parça et); *Macédaine de légumes* (esas olarak havuç) ya da sadece *Carottes Vichy*. Yemeklik yağ, şarap, et, kahve yoktu. Çok az balık vardı. (Balıkçı teknelerinin benzin sıkıntısı nedeniyle.) Yaşam için gerekli diğer şeylere gelince, sabun taklitti - ünlü *Savon de Marseille*'in tüm stokları diğer pek çok şey gibi - üzüm, gübre, deri (ayakkabılara

tahtayla pençe yapılıyordu) - Almanya için isteniyordu. Kömür arzı savaş öncesindekinin yüzde 35'ine, petrol 1939 düzeyinin onda birine düşmüştü. Az miktardaki kaliteli mal ve kozmetikler karaborsadaydı ve bu kuşkusuz, kıtlığı arttırıyor ve fiyatları kent dışında akrabaları olmadıkça (hattâ olsa bile) ailesini besleyip geçindirmeyi çok zor bulan sıradan vatandaş için yükseltiyordu.

İngiliz ablukasının bizi gözden düşüreceğinden korkuyordum: fakat aksine dükkân ve bürolarda bize *"C'est naturel"* ("Bu doğal") ve "Limana yiyecek gelirse dosdoğru Almanya'ya gönderiliyor" deniyor ve insanlar kemerlerini sıkmayı *Boches* 'i beslemeye yeğ tuttuklarını söylüyorlardı. Fransa'nın İngiliz hareketi nedeniyle sömürgelerde uğradığı kayıplara rağmen sıradan insan bizim için iyi şeyler diyordu.

"Oğlu denizaşırı bir yerlerde" olan ve rahatça göz kırpışı onun Özgür Fransa kuvvetlerine katıldığını belli eden bir Marsilyalıyla karşılaştım ve tesadüfen tanıştığım bir çok kişi bana seve seve İngiltere'ye gidip savaşı sürdürmeye yardım edeceklerini söylediler: "Bu iş nasıl ayarlanabilirdi?"

Vichy Fransası'ndan çıkmayı arzu eden diğerleri, kafelerde oturup sabırla kâğıtlarının "düzenlenmesini" ve New York ya da Latin Amerika vizelerinin verilmesini bekleyen sürgün Polonyalı ve Avusturyalılardı. Nazi işgalindeki Orta Avrupa'da ölüm kamplarına gönderilen yurttaşlarının pek çoğunun karşısına çıkan kaderi bilerek sürekli bir gerginlik içinde yaşıyorlardı.

Marsilya'nın Vieux Port semti kimsesizler ve kaçaklar için gözde bir uğrak yeriydi ve şehirde kalışımızdan sonra çok geçmeden - 1943'de "arzu edilmeyen unsurların" uğrak yerlerini ve evlerini, temizlikleri sırasında havaya uçan Almanların tamamen yıkımı sırasında- zorla "temizlendi". Bu talihsiz yabancılar, Pétain için tehlikeli değildiler, ama varlıkları sürekli bir lekeydi ve o belirsiz düşünce ortamında hoşgörülmesi mümkün değildi.

Bununla birlikte, Vichy hükümetinin (elbette görünmez Alman süngülerinin koruması altında) sıkı sıkıya sağlamlaştığı

gerçeği inkâr edilmiyordu. Bana öyle geliyordu ki, o sırada Pétain'in *Etat français* (Fransız Devleti) -Cumhuriyet ölüp gömülmüştü- adı altında etrafında topladığı bir bakanlık dolusu uğursuz ama yüzsüz adam, hiçbiri hakkında farklılık iddiasında bulunulamayacak olan faşistlerin ve beşinci kolcuların, Maurrascıların ve Albay de la Rocque'un izleyicilerinin kötü bir kolleksiyonu idi. Dr. Paxton'ın dediği gibi, bu "1930'ların bütün bir Yahudi düşmanı, parlamento düşmanı suçlular tabakası"ydı. En aşırıları propaganda ve kanun-ve-düzen departmanlarında iş buldular: Polis memuru Darnond, Paul Marion, Franco'nun dostu Ybarnégaray, Henriot, Darquier de Pellegoix. Daha saygıdeğer yönetim görevlerinde Üçüncü Cumhuriyet elitinden 1940 Temmuz'unda Pétain'e oy veren bir kaç kişi vardı; oy vermeyen 80 kişiden çoğu sürgün edilmişti ve Blum, Daladier, Reynaud ve Mandel (sonradan Darnand'ın *milisi* tarafından öldürüldü) cezaevindeydi. Comité des Forges'dan Pierre Pucheu'ye Flandin'e, neo-monarşist Raphael Alibert'e ve Georges Bonnet'ye yüksek mevkiler verilmişti. İlk günlerde Laval önemli bir göreve, Başbakan Yardımcılığı'na sahipti; diğer bakanlarla tartışınca 1940 Aralık'ında düşürüldü, fakat 1942 Nisan'ında hem Dışişleri Bakanı hem İçişleri Sekreteri olarak Vichy'ye döndü.

Hükümetin başı olarak Pétain'in yeri güvenliydi ve tüm kararnameler, Fransa'nın kaderi konusunda tek söz sahibi sıfatıyla onun tarafından imzalanıyordu. Fakat hükümet anlamsız bir biçimde istikrarsızdı. "Bakanlar, Üçüncü Cumhuriyetin en kötü dönemlerinden bile daha başdöndürücü bir hızla gelip gidiyorlardı."[1] 1940 Haziran'ı ile 1944 arasında dört Dışişleri, beş İçişleri, beş Eğitim, altı Sınai Üretim Bakanı vardı. Propaganda departmanında, 1940'la 1944 arasında sekiz Enformasyon ve onbeş Radyo Bakanı vardı! Kuşkusuz bu olağanüstü bir verimsizliğe neden oluyordu. İç ve dış Vichy polisi sürekli dengesizlik içindeydi. Her konuda en sağlam iki unsur.

1. R. Paxton, *Vichy Fransası*, s. 199.

Pétain'in kendisi ve halkın kendini ifade etmesini özel mahkemelerle cezalandırma tehdidiyle ve "yıkıcıları" sürekli sindirme avıyla engelleyen güçlü bir polis otoritesiydi.[2]

Pétain'in vaadlerinin çoğu gerçekleşemedi: İşbirliğinin POW'lerin tahliyesi, işgal maliyetlerinin azalması, sınır çizgisinin gevşetilmesi (böylelikle parçalanmış aileler birleştirilebilecekti) ile sonuçlanacağına dair parlak ümitler, bunların hepsi zaman geçtikçe, tıpkı daha az sıkı bir yönetim umutları gibi sönüp gitti.[3] Yaşam standardı sürekli kötüleşti ve yıkımlar dile getirildiğinde umutsuz öğütlerle yanıtlanıyordu: *"La France a été vaincue"* ("Fransa yenildi") ve sonuçlarına katlanması gerekirdi.

Böyle olduğu halde, Vichy'nin programı, mareşalin yumuşak, kasvetli yüzünün bulunduğu yüzlerce dev afişin başındaki *"Travail, Famille, Patrie"* ("İş, Aile, Vatan") sloganı altında dinci-faşist önlemlerden oluşan bir çorbaydı. De Gaulle, Pétain'in sloganı üzerine yorumu "İş? Alışkanlığı çok önce yitti. Aile? O, ihtiyar bir hovarda. Vatan? Verdün'ün Kurtarıcısı bir hain oldu" idi. Fransa'daki popüler bir çarpıtma "Travail forcé, 200 Familles, Patrie trahie" idi ("Zorla Çalışma, 200 Aile, Vatana İhanet") ; bir diğeri ise *"Trahison, Famine, Prisons"* du (İhanet, Açlık, Hapisane). Dine büyük öncelik verildi. Pétain Roma Katolik Kilisesi'ne 1905'de el konulan mülkiyetini geri verdi ve "Tanrısız okul"un sonunun geldiğini ilân ederek kilisenin Fransız eğitimindeki gücünü yeniden getirdi. Gençlere Pétain'ci düşünceleri aşılamak için büyük çaba harcadı ve ZNO'nun her tarafında *"Maréchal, nous voula!"* ("Mareşal emrindeyiz") diye şarkı söyleyerek resmî geçit yapan çocuklar için kamplar ve klüpler ve üniformalar veren gençlik örgütleri kuruldu. Jean Guéhenno günlüğüne şunları kaydediyordu: "Vichy bölgesi 'gençler'den kıdemlilere gruplara ayrılmış, Francisques (Mareşal bastonu üzerine çapraz konulmuş bir balta) ve

2. *a.g.e.*, s. 200.
3. *a.g.e.*, s. 222.

Lejyon simgelerini takmış altı yaşından büyük çocukların her birinin insana aynı gibi geldiği garip bir yer." Ama bu örgütlere verilen destek hiç bir zaman fazla olmadı ve zaman geçtikçe - 1940'da sözde 25 binden 1944'de 8 bine- yavaş yavaş azaldı.

Sanayi ve emek alanında Vichy acı bir biçimde yetersiz çıktı. Üretim, Vichy yönetimi boyunca, kısmen durumdan ileri gelen maddî zorluklar, kısmen de her ikisi de denetim gücüne sahip olmak isteyen iş adamları ve bürokratlar arasındaki çelişki nedeniyle çok düşük bir düzeydeydi. Sanayiyi rasyonalize etmek için belli bir oranda tekelleşmeye gidildi, fakat Vichy Almanların malzeme ve usta işgücü istemeleri ve fabrikaları kapatmaları ile işlemez hale gelmişti. İşsizlik yaygındı ve 1940'da Pétain'in getirdiği tek çözüm kadınları çalışmaktan vazgeçirmek ve 18 ile 45 yaş arasındaki tüm yabancıları tutuklamaktı. İkinci önlem bir taşla iki kuş vurdu: (a) "ekonomideki işgücü fazlasını" azalttı ve (b) "arzu edilmeyen" ve muhtemelen yıkıcı yabancılardan (İspanyollar ve Nazi aleyhtarı Almanlar, Avusturyalılar ve Çekler) kurtulurken bu süreçte Franco ve Hitler'i hoşnut etti. Aynı zamanda, 1927'den beri vatandaşlığa kabul edilen 500 bin Fransızdan 15 bin 154'ünün vatandaşlığı iptal edildi. Bunların 6 bin 307'si bir çoğu Hitler Almanyası'ndan sürgün gelen Yahudilerdi.[4]

Fransız ulusunun "arıtılma işlemi" böyle başladı. İlerki yıllarda, pek çok Fransız Yahudisinin görevlerinden ve pek çok meslekten çıkarılması gibi Yahudi aleyhtarı önlemlerle hızlandı. Yahudilerin sadece yüzde 2'sinin tıp, hukuk ve mimarlık alanında çalışmasına, yüzde 3'ünün üniversiteye gitmesine izin verildi. Yahudilerin Vichy'nin kurulu bulunduğu Allier Departmanına girmesi tamamen yasaklandı.

Pétain'in sanayi meselelerini ele alış biçimi de aynı ölçüde gerici idi. İşçilerin uzun süredir geçerli olan haklarına getirilen kısıtlamalar, hükümet gazetesi *Charte de Travail* 'in 4 Ekim 1941'de yayınlanan sayısında açıklandı: Grev hakkı yok, siyasal

4. *a.g.e.*, s. 171.

çalışma yok, hiçbir sanayi dalında işçi katılımı yok. "İllegal" CGT duygularını yaygın bir biçimde dağıtılan bildiri ve yeraltı gazetelerinde dile getirdi; fakat 1941 ve 1942'de işsizlik o kadar büyüktü ki, işçilerden yeni faşist iş yasalarını ihlâl ederek işten kovulma ya da tutuklanmayla yüzyüze gelme riskini göze almalarını istemek kolay değildi.

Vichy bir yandan sanayi işçilerini karşısına alırken bir yandan da köylülere yanaşıyordu. Mareşal'in ideolojisi 12 Ekim 1940 tarihli konuşmasında tanımlandı, bu, geniş ölçekte "Fransa'nın ana ekonomik ve sosyal temeli" olarak "aile tarımı"nı başlatma girişimiydi. Üçüncü Cumhuriyet'ten kaba saba bir adam olan Pierre Caziot, terkedilmiş çiftlikleri restore edecek ailelere para yardımı yapmak ve 21 yaşındaki tüm Fransız gençlerini bir kereliğine 8 aylık kırsal çalışma kamplarına yerleştiren *Chantiers de la Jeunesse* 'i ("Gençlik Şantiyeleri") örgütlemek suretiyle "toprağa dönüş"ü başlatmaktan sorumluydu.

Bu önlemlerle ikili bir amaç gerçekleşiyordu - hâlâ Alman kamplarında bulunan binlerce köylünün yokluğunda insan gücü sağlamak ve Fransa için *Mein Kampf* 'ta belirtilen kırsal rolü kabul ederek Hitler'i yatıştırmak.

Bütün bunların gerileme olduğu ve Pétain saati ters yöne doğru çevirdiği pek çok Fransız gencinin (belki de Mareşalle Barré'in ütopik kırsal toplum düşüncelerine satılmamış olan herkesin) dikkatini çekti. Sıkı çalışma ve sade yaşam idealleri ne denli övülmeye değer olursa olsun diye düşünüyorlardı, kesinlikle, çağdaş dünyada Fransa'nın aile gruplaşmalarına dayalı bir köylü ekonomisinden daha fazlasına ihtiyacı vardı. Caziot'nun yasası sonunda itirazların bazılarını gerçekten dikkate aldı. Dağınık toprak parçalarının birleşik çiftlikler halinde tekrar bir araya getirilmesini kolaylaştırmanın yanısıra toprağa dönüş için daha fazla iknaya ihtiyacı olanlara başka ayrıcalıklar da tanındı. Fakat şu veya bu nedenle, propaganda Fransızları tarıma dönmeye ya da orada kalmaya ikna etmeyi başaramadı; Caziot'nun tasarısı uyarınca ancak binin üzerinde aile yerleşti. 2 Aralık 1940'da pazarlama yöntemlerini iyileştirmek için yazılan *Charte Paysanne* ya da Tarım İşçileri Sözleşmesi de daha fazla

destek toplamadı ve Caziot'nun planları, daha çağdaş düşünceye dayalı planlara izin verdi. Caziot, 1942'de çekildi ve halefi Jacques Le Roy Ladurie tarıma doğrudan devlet müdahalesi getirdi, ama bunun da pek az etkisi oldu; Vichy'nin sorunları çözülemiyordu.

Gübre, makine ve işçi eksikti ve çiftçiler kendilerine yetmelerine rağmen bütün bölgeyi besleyemiyorlardı. Karaborsa, zenginlerin devası olurken, yoksullar gerçekten çok aç kaldılar. Roger Martin Du Gard'ın André Gide'e yazdığı gibi: "Günlük ekmek vesikasından başka hiç bir şeyi olmayan aileler var hep: *C'est fou ce que les gens peuvent avoir faim* (insanlar açlıktan deli gibi)."[5]

Pétain'in propagandasında ifade edilen hastalıklı ilgi, yaşamın acı gerçeklerini halkın gözünden silmiyordu. Ne Hıristiyanların tevekkül erdemlerinin yüksek tutulması ve kralcı gençlik klüplerinin kurulması; ne de "Aile"ye övgü, boşanmanın kaldırılması, doğuma teşvik ve annelere evde oturma öğüdü yoluyla nüfusu artırma çabası sokaktaki adama Vichy'i sevdirmedi. Almanların *Küche, Kirche, Kinder* (Mutfak, Kilise, Çocuk) ideali özellikle iki yakayı bir araya getirebilmek için ek gelire fena halde ihtiyaç olduğu bir zamanda kadınlara hitap etmiyordu.

1941 ortasında Mareşalin kendisi bile artan hoşnutsuzluğa ilişkin yorumda bulundu ve şunu itiraf etti: "Fransız halkını bir kırıklık pençesine almış -hükümetimin otoritesine karşı koyuluyor, emirleri pek az yerine getiriliyor." Sözde Vichy Fransa'nın her yanında kanun ve düzen konularında otoritesini yürütüyordu ve Pétain'in artan protestolar, illegal gazetelerin yaygın dağıtımı, hatta daha açık meydan okumalardan endişe duyması şaşırtıcı değil.

Paris'teki Nazi yöneticisi General Speidel 1941 Temmuz'unda 54, Ağustos'ta 73, Eylül'de 134 ve Ekim'de 162 sabotaj eylemini kaydediyordu. Almanlara yönelik suikast sık-

5. Gide, *Correspondence*. II, (Paris, 1968), s. 272.

laşıyor ve o yıl Nantes *Feldkommandant* 'ının vurulmasıyla zirveye ulaşıyordu.

Nazi misillemelerinin vahşeti (Paris'te 1615 tutuklama ve 1 milyon frank para cezası) ve yüzlerce kişinin rehin alınması ülkeyi dehşete düşürdü; Kuzey ve Güney, Alman makamlarının vahşetinden aynı ölçüde dehşete kapılıyordu ve eğer düşman askerlerine bireysel saldırıları onaylamayan varsa, o, ancak, bunları Moskova'dan gelen talimatların sonucu olarak gören M. Jacques Nordal gibi işbirlikçilerdi. Nordal, yazılarında sonradan "De Gaulle ve Pétain'in seslerinin bedeli, yalnızca Fransa tarafından ödenen anlamsız hareketleri paylamada birleştiği 1941'in o uğursuz yaz ve güz dönemi"inden[6] söz etti. Belki de hiçbiri "anlamsız hareketler"in kendilerini hâlâ savaşta diye düşünen insanların eylemleri -insafsız bir düşmana karşı meşru silâhlı saldırılar- olduğunu anlamıyordu.

De Gaulle'un partizan saldırılarına yaklaşımı gerçekten onaylamama yönündeydi; 23 Ekim tarihli resmî emrine göre işgalciler öldürülmemeliydi, "bunun nedeni, şu anda, geçici olarak silâhsızlandırılmış savaşçılarımızı katlederek karşılık vermenin, düşman için çok kolay oluşudur. Saldırıya geçmeye hazır olduğumuz zaman emirler verilecektir". Generalin partizanlara karşı tavrına daha sonra daha yakından eğileceğiz, şu an için bizi ilgilendiren Vichy.

Pétain'in idamlara açık tepkisi keder ve şaşkınlıktı; aynı zamanda partizan faaliyetinin Nazi makamları üzerinde yapacağı etkiden de endişeleniyor ve tüm Fransızlara, hattâ kendi taraftarlarına karşı bile bir sertleşme olacağını seziyordu. Barışı korumak için herkese bir çağrıda bulundu radyodan: "Silâhlarınızı bıraktık. Almanları arkadan vurmak için onları tekrar almaya hakkımız yok!" Fakat Vichy bakanları komünist ve "terörist" eylemcilerin temizlenmesinde kendileri için gizli gizli yarar görüyor ve Almanlardan hoşgörü istemek yerine kamu cellatlığı rolünü kendi ellerine geçirmek istiyorlardı. İçiş-

6. Tillon, *Les FTP*, s.122.

leri Bakanı Pucheu, Fransız polisine Kuzey'de daha fazla yetki sahibi olma fırsatı gördü ve bir işbirliği ve yarı bağımsızlık jesti olarak cezalandırmaları Almanlar yerine Fransızların yürütmesi konusunda ısrar etti. Pucheu ayrıca, Abetz'e rastgele rehineler yerine komünistlerin idam edileceğini vaad etti. Zamanın Başbakanı Darlan tarafından hızla geçirilen özel yasa, askerî mahkemeler için özel bölümler kuruyor, hükümete komünist ve anarşistlere karşı özellikle sert davranma yetkisi veriyordu. (Rejime karşı her tür muhalefet komünizmle bir tutulduğundan, ağın geniş kapsamlı olduğu açıktı.)

Bakanların huzursuz olmak ve intikam almak istemek için bir nedenleri daha vardı. Kendi meslektaşlarından birkaçı yazın saldırıya uğramıştı - Laval ve Marcel Déat 29 Ağustos'ta bir suikast girişiminde yaralandı ve Marcel Gitton 5 Eylül'de vurularak öldürüldü. Böylece Paris "Özel Bölümü" işe girişti ve pek çok komünisti partiyi fesh eden 1939 tarihli kararnameye karşı gelmek suçundan ölüme mahkûm etti. Fakat Almanlar Vichy mahkemelerinin nispeten önemsiz sayılarından hoşnut kalmadılar ve sonunda Nazi Komutanlığı rehineleri kendisi seçmeyi sürdürdü.[7]

İktidardaki ilk yılı boyunca Pétain Fransa'yı tamamen işgal edilmekten kurtarma ve "işbirliği yaparken", ulusun çıkarlarını koruma görüntüsünü korumayı başarmıştı. Dış dünya ile saygıdeğer bağları vardı. Vichy'de bir Amerikalı ve bir Sovyet Elçisi (1941 Haziran'ına kadar), ve Washington DC'de, Kanada'da ve Pétain'in onayladığı Vatikan'da, tarafsız ülkelerin çoğunda Fransız diplomatları vardı.[8] Vichy imparatorluğun sağlam ve Maraşele sadık oluşuyla da övünüyordu - bir de "hain de Gaulle" ile İngilizler sorun çıkarmaya son verselerdi. Bu göz boyama ekonomik başarı yokluğunu, Almanlardan ödün alamayışı, kardeş katli misali zulmü gizleyemiyordu; Pétain'in hayranlarının çoğu ona olan inancını yitirmeye başladı. Pétain, 7

7. Paxton, *a.g.e.*, s. 38-41.
8. Weil-Curiel, *Eclipse de la France*, s. 57.

Temmuz 1941'de *Légion de Volontaires contre le Bolchevisme*'i (Bolşevizme Karşı Gönüllüler Lejyonu) kutsayıp onları Alman üniformaları içinde Rus cephesinde savaşmaya yollarken ılımlılar arasında bile sert tepkiler vardı. Bazı ünlü Katolik önderleri Yahudi aleyhtarı politikaları onaylamıyordu; Örneğin, Kardinal Saliège, Pétain 1941 Aralık'ında Yahudi sürgünlerin Nazi ölüm kamplarına gönderilişine göz yumduğunda ve sonradan sınır dışı etmeler resmî Vichy politikasının parçası haline geldiğinde açıkça protesto etti.

Pek çok aydın, hattâ tutucu, okullarda ve üniversitelerde girişilen bilgisizlik yanlısı politikalardan rahatsız oldular, bunlar Pétain tarafından Fransa'nın yenilgisinden büyük ölçüde sorumlu, muhtemelen belli başlı etkenler olan *"foyers empoisonnés"* (zehir ocağı) olarak görülüyorlardı. Vichy Fransız eğitimini *toptan* mahkûm ediyordu: Yok edin onu! Kahrolsun Descartes ve onun eleştiri ruhu! Yaşasın Pétain'in "manevî eğitimi"! Bunu ilerletmek için özel konferans ve toplantılar düzenlendi ve yeni eğitimin kurallarının uygulanmasını öngören pek çok kitap çıktı. Bir kaç alıntı yapalım: "Siyasî çılgınlıkla yozlaşmış bu kuşağın (öğretmenlerinin) gelecek kuşakları da yozlaştırması trajiktir..."[10] "Öğretmenlerin ezici çoğunluğu Ulusal Devrime kazanılabilir... Yeni Fransa'nın yeni bir idealden esinlenen hizmetkârlara ihtiyacı olduğunu söyleyen Mareşale yöneleceklerdir."[11] "Yenilgiye uğramış ülkemizi yeniden kurarken, entellektüelizmi, bilimsel araştırma ruhunu reddetmemiz ve genel bir eğitim geliştirmemiz gerekiyor."[12]

Çoğu öğretmen bir yolunu bulup yeni kurallardan kurtuluyor, bir kısmı Mareşalin portresini sergilememeyi başarıyor ve diğerleri de portreyi bir dolaba tıkıyor olsa da, Vichy'nin

9. Tournoux, *Pétain ve de Gaulle* (çev. Londra, 1966), s. 133.
10. Delanque, *Les Enseignants*, s. 121.
11. S. Jeanneret, *La Vérité sur les Instituteurs*.
12. P. Crouzet, *La vraie Révolution nationale dans l'Instruction publique*, aktaran Delanque, *a.g.e.*, s. 120-122.

yaptığı çok kapsamlı propagandayı, Pétain'in felsefesini yayan afiş, film ve yayınların etkisini ortadan kaldırmak mümkün değildi. Ona karşı olan hiçbir şeye izin verilmiyordu ve "kültür" işini, yasal yetkisi olmadan asayişi sağlama amacıyla kurulmuş *Légion de Combattants* (Mücahitler Lejyonu) adlı örgüt ZNO'da fiilen ele almıştı, bu örgüt hoşlarına gitmeyen halka açık toplantıları yasaklıyor - örneğin 1941 Mayıs'ında André Gide'in Nice'deki konferanslarının iptal edilmesi- ve kitap ve filmleri seçip sansür ediyordu.

1941 sonlarında ve 1942 başında, Pétain'e verilen desteğin yalnızca en gerici unsurlara, polise ve milis içindeki paralı ajanlarına dayandığı Vichy Fransa'sındaki her gözlemci için açıktı. Henüz örgütlenme ve önderlik konusunda az yol katetmiş olan halkın çoğunluğunu geçici bir sessizliğe zorlamak için bu insafsız ve vicdansız adamlardan yeterince vardı. ZNO'daki yeraltı hareketi dağınıktı ve yeterince etkili değildi; fakat Pétain diyarında gezer, dostlarla ve hattâ yabancılarla konuşurken bana öyle geliyordu ki, boyun eğmeme ruhu yönlendirilip örgütlendiğinde o, heybetli bir hareket haline gelecekti. Nereye gitsek bize *"A quand le deuxième Front?"* (İkinci Fransa ne zaman?) diye soruluyor ve "*Ne vous en faites pas*, İngilizlerin ve de Gaulle'in emrine amadeyiz" deniyordu. İnsanların çaprazlanmış oltalar (*deux gaules*) taşıdığını duyuyorduk ve ben şahsen duvarlara tebeşirle yazılmış "V"ler gördüm ve *Etat français* (Fransız devleti) sözlerinin altına damgalanmış minik bir *de G* 'nin bulunduğu, elden ele dolaşan madenî paralardan birini rastlantıyla buldum -bunlar kamuoyunun düşüncesinin küçük ama anlamlı işaretleriydi.

Marsilya'da insanlar kendilerine gelebilecek tehlikeyi akıllarına bile getirmeden konukseverlik gösterdiler; Katolik ve herşeyden uzak olmanın rahatlığı içindeki bir aile Pétain'ciydi ("Mareşal ikili oynuyor") ama İngiliz yanlısıydı ve *La victoire (Zafer)* şerefine içmek için yedekteki son zeytinleri ve yıllanmış şarapları çıkardılar. Bulduğumuz başka bir evde alabildiğine konukseverlik gösterilen bir dizi firariden ikisiydik: Ev sahibemiz Madam Fiocca (sonradan Nancy Wake olarak tanınan SOE

kahramanı), pek çok İngiliz subayının Fransa'dan çıkmasına yardımcı olmuştu ve Nice'den Toulouse'a dek uzanan oluşum sürecindeki şebekelerle temas halindeydi. Bizi Marsilya'nın pek çok barına götürdü, buralarda fazlasıyla popülerdi, en çok da sözünü sakınmayan Alman aleyhtarlığından ötürü. Dışarda geçen bir geceden sonra adamakıllı keyifli olan Nancy bizimle kolkola Canebière'den aşağı eve doğru yürürken avazı çıktığı kadar *"Rule Britannia"* yı söyledi - ve yerel jandarma da benim endişelenmeme rağmen uygun bir biçimde duymazlıktan geldi. Sonradan Almanlar, Güney Bölgesi'ni işgal ettiğinde, Nancy'nin Marsilya'dan ayrılıp Pireneleri geçerek İngiltere'ye kaçması ve yiğit kocasını Nazilerin elinde feci bir akıbete terketmesi gerekti. Fakat 1941 Ocak'ında çevrelerinde, inançlarını ve Almanya ile Vichy'nin yenilgisine olan tam güvenlerini paylaşan iyi dostlar olduğundan hiçbir ihbar korkusu duymuyorlardı.

Londra'ya doğru yolculuğumuz (İspanya, Portekiz ve İrlanda üstünden) sırasında Toulouse'da konuştuğumuz son Fransız ailesi -o sırada anti Pétain'ci propaganda suçundan yerel cezaevinde tutuklu bulunan yazar Jean Cassou'nun akrabalarıydı. Yahudi olduklarından, durumlarından ötürü çok üzülüyor, ama Vichy'nin Yahudi aleyhtarlığına karşı bir protestoyla, eskiden Sorbonne Üniversitesi'nde profesör olan dostumuzun kampüslerinde görev almasını sağlayan Toulouse Üniversitesi'ndeki meslektaşlarının yakınlığından destek alıyorlardı. Ana babasının geçici evinde yine Paris'ten sürülen Profesör Friedmann'la tanıştık, profesör kısa süre önce kurulan yerel direniş grubunda etkindi. Çıkartabildiğim kadarıyla grubun faaliyeti henüz Londra Radyosu'nu dinleyip teksir edilmiş haber gazetelerini illegal yollardan dağıtmakla sınırlıydı. Friedmann benden Londra'daki *Porte-parole de la France Libre*'ye (de Gaulle'un radyodaki sözcüsü) "çok önemli bir şey" götürmemi istedi ve içlerinden birinin içinde rulo haline getirilmiş gizli bir mesaj bulunan bir paket *Gauloises* sigarası verdi. Bunu en kısa zamanda vermem ve ülkeme dönüş yolculuğum sırasında sigaraların hiç birini asla içmemem sıkı sıkı tembih edildi.

BÖLÜM VIII • *1941-1942* VİCHY

Vichy Fransası'nda bana son sözleri, trenimiz Toulouse istasyonunda istim alırken bu arkadaş söylemişti: "Londra'dakilere İkinci Cepheyi kısa zamanda açmalarını söyleyin - biz hazırız ve onları bekliyoruz!"

BÖLÜM IX

1942

Londra'daki Özgür Fransızlar

Puisque le juste est dans l'abime
Puisque'on donne le sceptre au crime
Puisque tous les droits sont trahis
Puisque'on affiche au coin des bornes
Le déshonne ur de mon pays...
... Je t'aime, exil! dou leur, je t'aime!

Victor Hugo, ***Puisque le juste...***

Adalet çukurda olduğundan,
Cinayet hüküm sürdüğünden,
Tüm haklar ihanete uğradığından
Her köşebaşında
Ülkenin utancı ilân edildiğinden
Sürgün, seni seviyorum, seviyorum seni hüzün!

O kadar uzun süre Alman himayesindeki Fransa'da kaldıktan sonra, insanın Vichy'nin kötülüklerinden özgürce sözedebileceği ve direniş hareketinin rolünü ve geleceğini açık açık tartışabileceği (ben öyle görüyordum) İngiltere'deki Fransızlar arasında olmak rahatlatıcı bir değişiklikti. Toulouse "yeraltı örgütü"nden gelen mesaj, Londra'daki *Forces Françaises Libres* 'in (Özgür Fransız Kuvvetleri - FFL) merkezindeki insanlara hemen ulaşmamı sağladı. De Gaulle'un karargâhı Carlton Gardens'daydı ve Batı Yakası'nda pek çok bürosu vardı. FFL'de toplanan asker ve denizciler banliyölerde kalıyorlardı, ama Londra'da kendi sosyal merkezleri vardı, yönetimin üyeleri ise St. James Alanı'ndaki konforlu klüpte dinlenebiliyorlardı.

France Libre 'nin kadrosu, Generalin yakın danışmanı sağcı Palewski ve BCRA (*Bureau Central de Renseignemet et d'Action*, gizli servis departmanı) örgütleyicisi Albay Wavrin'den (diğer adı Passy), Georges Boris ve André Philip gibi sosyalistlere dek farklı siyasal eğilimlerden ayrı ayrı insanların biraraya gelişinden oluşuyordu. Pasajlarda gözüme, tutucu maliye uzmanı René Pleven, radikal Mendès-France (subay üniformalıydı), diplomat Viénot, yazar Benjamin'in eğitimci erkek kardeşi Crémieux ilişti -hepsi de çok farklı siyasal düşüncelere sahipti ama geçici olarak *gaulliste* etiketi altında birleşmişlerdi.

Tanıştırıldığım ilk kişi Maurice Schumann'dı; uzun boylu, kambur duruşlu, iri kemikli, Cizvit olduğunu öğrendiğim bu

adam, Gaullist Radyo servisinin coşkulu örgütleyecisiydi ve Fransa'da *"la Porte Parole de la France"* (Fransa'nın Sözcüsü) diye ünlüydü. Her gece monoton bir sesle şöyle dediği duyulabilirdi: *"Le 250 me - 350 me* de olabilirdi *-jour de la lutte du peuple français pour sa libération!" (Fransız halkının kurtuluş mücadelesinin 250nci günü)* , bundan sonra cesaret verici sözler, son haberler ve şifre mesajları gelirdi. (Beni, *Gaulloise* sigarası mesajımın şifresinin çözüldüğü ve uygun karşılığın bu programdan Toulouse yeraltı örgütüne iletildiği konusunda temin ettiler.) Fransa'dan yeni gelenlerden sık sık *Bush House'* da (BBC) bu dalgaboyundan konuşmaları istenirdi; bu, insanın duygularını vurgularla ifade edişi açısından sinir bozucu bir sınavdı, fakat sadece Fransa'daki dostlara yardım ve fedakârlıkları için teşekkürlerimin bir yolunu bulup onlara ulaştığını umuyordum.

De Gaulle'ün çevresindeki insanlar kısa süre öncesine ait deneyim ve izlenimlerimle ilgilendiler, ya da ilgilendiklerini söylediler ve aynı zamanda İngiliz halkı arasında da işgal altındaki Fransa'dan gelen ilk elden bilgilere karşı yaygın bir talep vardı. O 1942 baharının bir ayını makaleler yazarak, radyoda konuşarak ve her yerde -Galler, Manchester, İskoçya, Oxford- konferanslar verip fabrika işçi'erinden akademisyenlere ve kamplardaki ordu birimlerine dek (hattâ bir keresinde Stanmore'daki KHK Komutanlığı'na) büyük kalabalıklara hitap ederek ve her zaman da dinleyen herkesi ihtiyaç duyulan şeyin "Şimdi İkinci Cephe" olduğuna ikna etmeye çalışarak geçirdim. "Onlara gelmelerini söyle -biz hazırız!" sözleri kulaklarımda çınlayıp duruyordu.

Dinleyiciler arasındaki askerlerle havacıların, Fransızların yenilgiyi hazmetmediklerini öğrenince şaşırdıklarını ve kendilerinin de Fransa'da eyleme girmekten memnun olacakları izlenimi edindim; onların savaşı sürdürme anlayışları İngiliz kırlarında yaşamak değildi ve "Hitler'e ne kadar kısa zamanda darbe indirirsek o kadar iyi" diyorlardı. Ferranti'nin Moston fabrikasında gece vardiyasındaki yaklaşık bin kadar işçiye gelince (büyük ölçüde silâh üretimiyle uğraşıyorlardı), onlar da Fran-

sa'daki işçilerin Almanlara sınaî sabotaj ve direniş öykülerine insanın yüreğini ısıtan bir biçimde karşılık verdiler.

O yaz FFL bana Enformasyon Departmanı'nda mütevazi ama tatmin edici bir iş verdi, iş, hem legal hem "gizli" Fransız basınını ve *Journal de Genève*'i -yararlı bir İsviçre kaynağıydı- okumak ve karşılaştırmaktı, bunlardan en önemli haber maddelerinden oluşan haftalık bir bülten çıkarıyorduk. Departman Başkanı'nın karısı olan Madam Soustelle'le birlikte çalışıyordum; çok çekici ve enerjik bir kadındı ve iyi anlaşıyorduk (ikimizin de Amerika'ya karşı olması nedeniyle; Meksika'da yaşamıştı ve en sevdiği ifade *"Abajo los Gringos!"* du , Kahrolsun Yankiler!) Günlük olayların dışında hiç politika tartışmadık, çünkü temel ayrılıklarımızı hissediyorduk; fakat o Kızıl Ordu'yu ve başarılarını tutuyordu ve kocasının ve de Gaulle'ün de böyle düşündüğüne beni temin etti: "*Mon général* İngilizlerin, Rusların yaptıklarını takdir etmediğini düşünüyor" dedi. Albert Hall'da (Stalingrad) zaferinin kutlanması münasebetiyle de Gaulle soğukkanlı dinleyicilere hor görerek bakmış ve "Biz daha iyisini yapacağız!" demişti - "O ve kocam tamamen aynı fikirdeler" diye ekledi Soustelle.

Jacques Soustelle, geniş omuzlu, esmer ve enerjikti. Herkes bana onun antropolog ve politikacıyken ne kadar başarılı olduğunu anlatıyordu. Gayreti ve hırsı sayesinde epey ilerlemişti; şimdi daha otuzunda de Gaulle'ün baş sırdaşıydı, enformasyon servislerini yönetiyordu ve güvenlikten de sorumluydu. Bu (pek az ayrıntısını bilmeme rağmen) zor ve çetin bir görevdi, zira, her sürgün grubunun yaşamında olduğu gibi FFL'nınkinde de gizli plan ve suikastler büyük bir rol oynuyordu. De Gaulle'ün "polisi" sık sık aşırı titiz olmakla suçlanıyordu ve Duke Caddesi'ndeki bodrumda kullanılan işkence yöntemleri ve Carlton Gardens'da kol bükmelere ilişkin garip öyküler dolaşıyordu. Benim kişisel deneyimim hoş olmayan bir görüşme ile sınırlı; iki sivil polis benden Fransa'daki temaslarıma ilişkin tüm ayrıntıları vermemi istediler, bunu yapmazsam Gaullist kuruluştaki işimi kaybedeceğimi söylediler. Onları uydurma birkaç isimle atlattım ve dosdoğru Soustelle'e rapor etmeye gittim. Çok hiddetlendi.

"Bu Gestapo yöntemlerini personelim üzerinde kullandırtmayacağım" dedi açıkça ve bana sorgucumun uygun şekilde cezalandıracağına söz verdi. Şefi şahsen tanımasaydım, çaresiz bir durumda olacaktım. Soustelle iyi bir patrondu ve sonradan başarısının onu uygunsuz tavırlara ittiğini öğrenince çok üzüldüm; yeteneklerini, Fransız emperyalizmini Cezayir'de en "üstün" noktasına yükseltmek için kullanmak yerine çok daha iyi şeyler yapabileceği antropolojiye dönmemesi yazık olmuş gibi geldi. Ama bu ayrı hikâye.

Dostluk havası esen küçük ofisimiz dışında, Carlton Gardens'daki ortam tamamen hoş sayılmazdı. Personelin çoğunun sürdüğü yaşam, İşgal Fransası'ndaki korkuç yaşamla çok acı bir biçimde zıtlık içindeydi. Çoğu ülkelerinde olup bitene ilişkin haberlerden duygusal olarak gerçekten acı çekmelerine rağmen, bana öyle geliyordu ki özellikle cezaevlerinde ve kamplarda çürüyen komünistlerin kaderiyle pek azı ilgiliydi. De Gaulle'ün çevresinde pek çok sağcı tutucu, zengin eski diplomatlar, kendi işçi sınıfının acınacak koşullarını iyi bilmeyen ya da pek ilgilenmeyen arkası sağlam insanlar vardı. Doğal olarak, İngiltere'ye gelebilmiş ya da İngilizlerle temas kurmuş olan meslek sahipleri ne yoksul ne de solcuydu. Ofis binalarındaki günlük işleri gören ve konuşulması, seçkinlerin sohbetlerinden sonra bir değişikliğin zevkini veren askerler dışında Özgür Fransızlar arasında işçi sınıfından pek az kimse vardı.

Bir de, (doğru ya da yanlış) gerçekten arzu edilmeyen unsurların ofislere çok kolay ulaştığı ve üniformalı erkek arkadaşlarınca iş verilen ağır makyajlı genç kadınlardan bazılarının oldukça şüpheli kişiler olabileceği dikkatimi çekti. Dişi bir ajan için içeri sızmak, gizli dosyalara ulaşmak ve pek çok zarar vermek epeyce kolay olurdu. Belki bu aşırı şüphecilikti; ama İşgal Fransası'nda iki yıl, insanı, tamamen içten ya da yurtsever olarak kanıtlamamış herkese karşı şüpheci hale getiriyordu. Sanırım Londra'daki Fransızlar arasında aynı biçimde düşünen ve de Gaulle'ün yapısına güvenmeyen pek çok kişi vardı. De Gaulle'ün, sürgünler arasında herkes tarafından sevilmediği kesindi: Bazıları sadece kuşkulanıyordu, diğerleri Carlton Gar-

dens'e yaklaşmazdı, yine bazıları kliklerin etrafında dolaşıyor ve Generalin ne kadar otoriter olduğunu kanıtlamak için gazeteler çıkarıyorlardı, sol-kanat sosyalist Louis Levy ile *France* gazetesini çıkaran parlak gazeteci Gombault kardeşler Gaullizmin yurtseverlik "tekeli"ne çok kızgındılar. Sonra, Generale karşı durmak bilmeyen bir karalama kampanyası açan André Labarthe, Özgür Fransız Donanması'nın Saint-Paul ve Miquelon'daki eylemi konusunda onunla sertçe tartışan Amiral Muselier - Amiral tam tersini önermişti - [1] ve silâhlı kuvvetlerin, de Gaulle'ün istediği sadakat yeminini reddeden pek çok üzgün üyesi vardı. Bir grup, amirlik taslayan Amirale boyun eğmektense İngiliz Ordusu'na katılmayı yeğledi; hattâ hiç de iyi duygular uyandırmayan BCRA yerine İngiliz Haberalma Servisi'yle birlikte çalışan Fransızlar bile vardı.

Churchill'in kutsamasıyla Fransa'ya ajanlar indirmek ve Müttefik yanlısı gruplar oluşturmak için kurulan Avrupa'da Gizli Operasyonlar (SOE) için IS departmanı, Gaullistlerden daha iyi olanaklara ve üstünlüğe sahipti ve sonunda iki örgütün işbirliği yapması gerekmesine rağmen 1941-1942'nin ilk günlerinde birbirlerinden nefret ediyorlardı. Onunla konuşan biri bana de Gaulle'ün İngiliz güvenliği ile telefon konuşmalarının "siz domuz İngilizler!" küfrü ile bitme eğiliminde olduğunu ve Winston Churchill'den kendi (ya da Fransa'nın) haklarını isterken de kesinlikle kibarca konuşmadığını anlattı. (Kişisel deneyimimden, astlarına karşı saygıda kusur etmediğini ve ofisin eşiğindeki en önemsiz çalışana dahi selâm vermemezlik etmediğini belirtmeliyim.)

Bütün bu muhalefete rağmen General, hareketinin tartışmasız gerçek yetkilisi ve esin kaynağıydı ve bu denli "zor" ve otoriter olmasaydı, imajını yansıtma ve kazandığı gücü koruma konusunda başarılı olamazdı. Geçmişinden ve yetişme tarzından, eğiliminin tahmin edilmesi gerekirdi; gerçekte şaşırtıcı olan siyasi muhaliflerine karşı gerçekçiliği, o kadar temelden ay-

1. Churchill, *İkinci Dünya Savaşı III*, s.521.

rıldığı komünistlerle bile işbirliği yapmaya hazır oluşuydu. Sovyetler Birliği'nin tavrı anti-komünist önyargılarının bazılarını sarsmış ve PCF'nin direnişteki önder rolü de onların cesaret ve azmine gözünü açmış olmalıydı. Zeki olduğundan, emekçi halkı aleyhine çevirmenin işine gelmeyeceğini anladı ve böylece, bugüne kadar ve o an için onlarla iyi geçinmeye hazırdı.

De Gaulle yalnızca gizli operasyonlar alanında değil, her zaman İngilizlere bağımlı olmaya içerliyordu. Ne yazık ki, savaş sırasında aylar boyunca İngilizler Fransa'yla özel olarak ilgilenmediler. 1941 Aralık'ında Japonların Pearl Harbour baskını ve ABD'nin savaşa girmesiyle birlikte düşmanlıklar dünya çapında yayılmıştı. Pasifik'te ve Uzak Doğu'da çatışmalar şiddetleniyordu. 1942 Şubat ve Mart'ında Singapur ve Java, Yeni Gine'den Avustralya'yı da tehdit eden Japonların eline düştü. Kuzey Afrika'da Rommel Trablus'ta ilerliyordu ve Mısır tehlikedeydi. Kızıl Ordu, Güney Rusya'daki sert bir Alman saldırısı karşısında geri çekilmek zorundaydı.

İngilizlerle Amerikalıların kafasını esas meşgul eden şey, Batı emperyalizminin topraklarının mümkün olduğu kadar büyük bir bölümünü kurtarmaktı; Rusların İkinci Cephe istekleri ve işgal altındaki ülkelerin kötüleşen durumları, Asya, Afrika ve Güney Akdeniz'de askerî varlık gerektiren dünya tablosunun önemli konularıyla ilgili olmadığı gerekçesiyle bir kenara itildi. Yine de Churchill "büyük güçlerin hiçbir şeyin olmadığı cepheleri işgal ettiklerini" itiraf etti ve kuşkucu solcular da ABD ve İngiliz liderlerinin oyalama taktiklerini terketmediklerini ileri sürdüler. Harriman bile ABD askerî liderlerinin bir saldırı eylemine sürekli olarak muhalif olduklarını söyledi. "Kurmaylar bir saldırıya başlamadan önce bizi, son tozluktaki son düğme dikilene dek bekleteceklerdi."[2]

SSCB'nin o kadar acilen istediği ve ezilen ülkelerin özlemini çektiği İkinci Cephe o an için İngilizlerin gündeminde değildi.

2. R. Sherwood, *Beyaz Saray Anıları*, Cilt I, s. 395.

KHK'nin ağır bombardımanları, 10 Mayıs 1942'de Churchill tarafından aynı derecede etkili diye arttırıldı. Haziran'da bir İngiliz-Sovyet-Amerikan bildirisinde ikinci bir cephenin 1942'de oluşturulabileceğinden sözediliyordu, ama hiçbir şey gerçekleşmedi. Ruslara bir kurtarma operasyonu olarak söz verilen Balyoz Operasyonu'yla, 1943'de Fransız kanal kıyısına pek çok tümen indirilmesi düşünüldü; fakat, o sırada Hitler'in darbe birlikleri Rusya'ya gitmek üzere yola çıkmış olmasına ve taze ABD ve İngiliz tümenleri kurulmuş ve hazır durumda bulunmasına rağmen bu yapılmadı.

1942 Mart'ında Saint Nazaire'e ve Ağustos'ta Dieppe'e yapılan çıkarmalar yerel direniş grupları tarafından sevinçle karşılandı, fakat bunlar hayal kırıklığı uğratacak kadar etkisizdiler ve Kanadalıların ağır can kayıplarıyla sonuçlanarak Müttefiklere ve Fransızlara yok denecek kadar az kazanç sağladılar.

Fransız halkı *le Deuxième Front* 'dan (İkirci Cephe) tabiî ki ya abartmalı bir umut ya da acı acı bahsediyordu. Londra'daki Gaullistler her hafta *"débarquement imminent"* (acil çıkarma) hakkında iyimser sözcükler yineleyip durunca çoğu kişinin bunu bir blöf sayması mantıksızlık değildi. Yine de benim izlenimim de Gaulle ve taraftarlarının 1942 ya da 1943'de ağır baskı altındaki yurttaşlarını rahatlatacak her eyleme kesinlikle seve seve katılacakları biçimindeydi.

Ama öyle olamazdı. Generalin elinde Fransız İmparatorluğu'nun uzak bölgeleri dışında etkili eylemler yürütmek için hiçbir araç yoktu. 1940'la 1943 arasında, Batı ve Kuzey Afrika'yı, Suriye'yi, Lübnan vs'yi ziyaret etti. Morali yüksek tutmak ve İngilizleri dürtmek için elinden gelen herşeyi yaptı. SSCB'ye iyi niyet göstermek ve sembolik yardım göndermek zahmetine katlandı, Kızıl Ordu'yu açıkça övdü ve Rusya'ya Özgür Fransa uçak ve pilotlarından oluşan bir filo yolladı.

Sovyetler Birliği jeste 28 Eylül 1942'de Fransa'yı ve de Gaulle'ün otoritesini tanıyarak karşılık verdi. Bu haber, anakara Fransa'sında onu radyodan dinleyen ve Doğu cephesindeki mücadeleyi gergin bir merakla izleyenler için sevindiriciydi. Hitler,

Rus cephesinde savaşmak için askere alınan Almanların yerine işçi istediğinden Fransa'nın insan gücü akıp gidiyordu. 21 Mart'ta Nazi çalışma şefi Sauckel 350 bin işçi istemiş ve Vichy hükümeti bir "kurtarma operasyonu", "*La Relève*" başlatmıştı, bunun için Almanya'ya gönderilecek her üç işçiye bir Fransız POW'nun serbest bırakılacağına söz verdiler. Bu karar kuşkuyla karşılandı ve operasyon da Vichy'nin umduğu sonuçları yaratmadı.

Hitler'in 20 Temmuz'da Stalingrad'a saldırmasının ardından, Fransa'ya yine kemerleri sıkması söylendi. Nisan ayında o kötü açıklamayı, *"Je souhaite la victoire de l'Allemagne"* (Almanya'nın zaferini istiyorum), yapmış olan Laval, Sauckel'e bir 350 bin kişi için daha söz verdi ve 4 Eylül'de Fransızları ya Alman fabrikalarına gitmeye ya da hapishane, hattâ ölümle karşı karşıya kalmaya zorlayan yeni çalışma yasaları kabul edildi.

Enformasyon bürolarında çalışan bizler için, Fransa'nın güçten düşüşüne ilişkin haberleri okumak acı vericiydi. Benim haftalık 'belgeler" bültenim, Fransa'nın her yanındaki idam ve *rafles yani* "temizlik" öyküleriyle doluydu. En fazla acı çeken özellikle "militan" bölgelerdeki emekçi halktı. 7 Mart'ta Nazilerin PCF'nin kurucu üyesi ve Demiryolu İşçileri Sendikası Genel Sekreteri Pierre Semard'ı kurşuna dizmelerinden sonra halkın patlak veren gösterileri yirmi rehinenin idamıyla sonuçlandı. 27 Şubat'ta Yahudilerin büyük çapta ilk sınır dışı ediliş haberi muazzam protestolara ve Nisan ayında da bir misilleme dalgasına neden oldu; Pas de-Calais'de otuz beş ve Rouen'da otuz yurtsever idam edildi. 10 Nisan günü Rennes'de kötü ünlü Yahudi düşmanı Dariot'ya girişilen bir saldırının ardından Paris'te on beş rehine idam edildi ve sokağa çıkma yasağı kondu. 6 Mayıs'ta Rouen'da kırk yurtsever ve 12'sinde yirmi tanesi daha idam edildi, bunu Paris'te partizanların yaygın biçimde tutuklanması izledi.

Bütün 1942 yazı boyunca terör sürüp gitti: 22 bin Yahudi (ne utanç verici ki Fransız polisler tarafından) tutuklanıp *Vélodrome d'Hiver*'e götürüldükten sonra sınırdışı edildi ve Auschwitz'de hemen hemen kesin bir ölüme gönderildi; bu

büyük salonun 1930'larda solcuların gösterileri için geleneksel toplantı yeri olduğunu düşünmek ne acıydı. Nancy'deki protestocular yakalandı ve on beşi idama mahkûm edildi. 30 Temmuz günü Gore d'Orléans'da sınırdışı edilen büyük bir kafilenin gidişine karşı yapılan gösteri hemen misillemeye neden oldu - Fransa'da 200 yurtsever kurşuna dizildi ve 100'den fazlası Almanya'da bilinmeyen bir yere gönderildi. 11 Ağustos günü Ivry komününün 93 sakini idam edildi -düşünün bir, sanki Londra'da Stepney ya da Bermondsey'in yaklaşık 100 kadar işçisinin üstüne çullanmış ve aniden kurşunlanmıştı.

Eylül de kara bir aydı. Ayın 4'ünde Laval'in yeni Çalışma Yasası Fransa'nın her yanında uygulamaya kondu ve 19'unda da çoğu yeni yasayı ihlâlden 116 idam cezası infaz edildi. Partizanların 20 Eylül'de Marbeuf Metrosu'nda ve Rex Sineması'nda Alman askerlerine saldırılarının ardından Paris'te öğleden sonra 3'ten ertesi güne dek sokağa çıkma yasağı kondu. İntikam için 30 Eylül günü 21 FTP üyesi ölüme mahkûm edildi.

Bunlar bilinen ve kuşkulanılan "komünistlere" yapılan büyük misillemelerden basında yer alanların sadece bazılarıydı. İsviçre üzerinden bize ulaşan Fransız taşra gazetelerinde hemen her gün tek tek kişilerin ya da küçük grupların cezalandırılmasından, düzinelerce kişinin ölümünden ya da sınır dışı edildiğinden söz eden kısa paragraflar bulunuyordu. Bütün bunlar, elbette çok daha sonra öğrendiğimiz direniş şebekeleri üyelerinin ardarda tutuklanmalarının yanısıra, birbiriyle bağlantısız komünist ya da sendikacı gruplarıydı. 1942 sonlarında, 1940'dan beri mücadeleyi kendi araç ve görüşleri doğrultusunda sürdürmek amacıyla hemen hemen kendiliğinden ortaya çıkan ve yıl sonunda da Özgür Fransız ya da İngiliz IS ile bağlantıya geçen bu ***réseaux*** 'dan (ağ) çok sayıda vardı. Kuzeyde ilk grupların çoğu yetersizlik, boşboğazlık ve ihanet nedeniyle çabucak imha edilmişti; onların küllerinden, seleflerinin trajedisinden bir şeyler öğrenildiği umularak yenileri doğmuştu, ama bu pahalı bir dersti - 1941 ve 1942'de ***Musée de L'Homme réseau (İnsanlık Müzesi ağı)*** yirmi bir üyesini kaybetti, ***Ceux de***

la Résistance (Direniş Adamları) sonradan *Celui de la Résistance* (Direniş Adamı) diye bilinen bir önderi dışında silinip gitti.

Grupların çoğu dostlar arasında başlıyordu, tarihçi Henri Michel'in belirttiği gibi: "Eylem yapmak isteyen herkes bildikleri herhangi bir harekete katılıyordu... 1942'ye dek direnişe mensup olmak temaslar kurmak, cesareti korumak için diğerleriyle görüşmek, örgütlenmeler kurmak... haber iletmek anlamına geliyordu. Hareketler çabucak doğup çabucak yok oluyordu. Katoliklerle komünistler, din konusunda özgür düşünceli olanlarla müminler arasında savaştan önce aklın ucundan bile geçmeyecek uzlaşmalar oluyordu..."[3]

Eski siyasî partilerin yeniden örgütlenmesi aylar aldı. Savaşınayı hiç bırakmayan komünistler dışında, Üçüncü Cumhuriyet'in gruplaşmaları az ya da çok çökmüştü. Chartres Préfet'si Jean Moulin gibi Londra'yla bağlar kurma ya da *Voix du Nord* adlı yeraltı gazetesini (1942 sonlarında Şehir Salonu'nca sağlanan kâğıt, teksir makinesi, araba ve benzerini kullanarak haftada 5 bin basıyordu) kuran Roubaix Belediye Başkanı gibi kendi bölgelerini örgütleme konusunda önderliği ele alan tek tek sosyalist ve radikaller vardı. Büromuza hem siyasal çeşitlilikleri hem de temeldeki birlikleri yönünden çarpıcı olan pek çok illegal gazete -*Liberté, Valmy, Socialisme et Liberté, Pantagruel, Résistance* ve diğerleri- geliyordu. Ayrıca *Zone Occupée*'li (İşgal Bölgesinden) öğrencilerin de çok meşgul olduğuna dair delillerimiz de vardı. Sorbonne'den bize, dost bir sanayici tarafından finanse edildiğini ve 100 bin bastığını öğrendiğimiz *Défence de la France* gazetesi geliyordu. Öğrenciler sık sık gösteriler düzenleyip, çevrelerinde bildiri dağıtarak, sahte evraklar tanzim ederek ve kaçakların sınır çizgisini geçmesine yardımcı olarak, teoriyi pratikle birleştiriyorlardı.

Tabii ZNO'dan da gazeteler alıyorduk, Georges Bidault, Claude Bourdet ve diğerlerinin önderliğindeki Lyons gru-

3. H. Michel, *Histoire de la Résistance* (Paris, Livre de Poche), s. 33.

bunun organı olan ve büyük ölçüde Londra tarafından finanse edilen *Combat* vardı; bu gazete 1942'de on günde bir altı bin basıyordu. Cilermont-Ferrant'ın CGT'den Forgues ve Lacoste ve CFTC'den Viénot ve Poimboeuf tarafından yönetilen güçlü sendika desteğine sahip *Libération*'u vardı: Londra'daki bağlantıları genç ve dinamik bir sosyalist olan Yvon Morandat'ydı. O, 1942 yılında büromuza geldiğinde, Lyons ve Orta Fransa'daki hareket hakkında epeyce bilgi edindik. En büyük Gaullist grup olan "Combat"ın yeterince popüler bir yapısı olmadığını, çok fazla yukardan örgütlendiğini, kendi *'Libération"* unun daha geniş çevreleri hedeflediğini düşünüyordu. Morandat, *"France Liberté"* (çoğunlukla öğrenci gösterileri düzenleyen ve tabanı üniversite olan bir örgüt), *"Franc-tireur"* (Gauillis), *"Le Coq enchaine"* (Masonlar ve Radikaller), *"France d'Abord"* (aydınlar ve ordu), *"Témoin Chrétien"* ve kısa ömürlü *"Pére Duchesne"* gibi diğer gruplarla daha fazla işbirliği umuyordu.

Kıvırcık saçları ve neşeli, genç yüzüyle Morandat, tanımış olmaktan gurur duyduğum ve görevinin tehlikelerinden kurtuluşu savaşın sona ermesinin verdiği en büyük rahatlıklardan biri olan bir kahramandı. Bir diğer kahraman karakter, 1942'de bir görev için Kuzey Fransa'dan Carlton Gardens'a gelen tanınmış sosyalist gazeteci Pierre Brossolette'di. *Organisation Civile et Militaire* 'i (Sivil ve Askeri Örgüt - OCM) kurmaya uğraşıyordu; bu, Nazi sızması nedeniyle feci bir sona mahkûm olan Centre Notre Dame'lı Remy adında üst düzey bir ajan aracılığıyla Gaullist karargâh ve BCRA ile temas halinde bulunan önemli bir *réseau* idi.[4]

Brossolette'le bir İngiliz gazetesi için röportaj yaptım ve yiğit kişiliğiyle açık ve tutkulu kararlılığından derinden etkilendim. Bir kaç hafta sonra Naziler tarafından yakalanmış ve işkence ile karşılaşıp, belki de bilgi vermektense Gestapo karargâhının beşinci katından kendini ölüme atmış olduğu ha-

4. Remy, *Memoirs d'un Agent secret*, Paris, 1947.

berine inanmak zordu. Ama haber doğruydu. -Londra'ya ulaşan mesajlarla sürekli anımsadığımız gibi, o, bir inanç için ölen binlerce insandan biriydi.

1942 Nazi cinayet ve mezaliminin en korkunç yılıydı. O, *Nacht und Nebel* yılıydı ("Gece ve Sis", yetkililer tarafından kendi baskı operasyonlarına verilen ad), karanlığın Fransa'nın yüzünü örttüğü ve ona karşı mücadele eden yurtseverlerin biner biner Hitler'in *Reich* 'ının daha karanlık gecelerine sürüldüğü yıl.

Almanlar aşırı derecede sinirli ve Rusya'daki ordularının işlerinin ters gittiğinin ve işgal altındaki topraklardaki halkın artan düşmanlığının sürekli farkındaydılar. Aynı zamanda hâlâ Fransa'daki kuvvetleriyle geniş kapsamlı baskılarını sürdürecek kadar güçlüydüler, zira (İkinci Cephe'ye ilişkin hiç bir işaret olmadığından) *Wehrmacht* 'ın önemli bir bölümü hâlâ Rusya'ya karşı kullanılabiliyordu. O zamana dek işbirlikçi polis onların tarafındaydı ve saldıracak yer arıyordu -ve bazı Fransız jandarmalar düşman makamlarına kızmasına ve onları engellemelerine rağmen, 1942 yılında çoğunluğu Almanların emirlerini yerine getiriyordu.

Fakat diğer ülkelerdeki - Hollanda, Yugoslavya, Norveç, Yunanistan -direniş haberleri şimdiden Fransız yurtseverlerine ulaşarak onları cesaretlendiriyor ve teşvik ediyordu. 27 Mayıs günü, nefret edilen SS şefi Heydrich'in Prag'da vurulması (ki çok kısa bir süre öncesine dek Paris'teydi), haberi duyan her iyi Fransıza sessiz bir hoşnutluk getirdiyse de, 10 Haziran'da misilleme olarak yapılan Lidice katliamı haberi Fransızlar arasında derin sempati ve öfke uyandırdı.

Stalingrad savaşına ve General von Paulus'un sonbaharda işlerinin ters gidişine ilişkin haberler engellenemiyordu. Alman makamlarının Rusların başarılarının çoğunu anlatan Londra Radyosu'nun dinlenmesini cezaya tâbi bir suç olarak adlandırmalarına rağmen milyonlar dinliyor ve Hitler'in yenilgisinin gerçekten yakın olduğuna inanmaya başlıyordu. Parislilerin askerlere masum masum "Rusları durdurmak için" ne zaman Stalingrad'a doğru yola çıkacaklarını sorarak neşeyle Al-

manları kızdırdıklarını öğreniyorduk. Biraz şakacı bir temizleyicinin bir Nazi subayının masasına, üzerinde *"Stalingrad- il est dur a digèrer!"* (Stalingrad mideye oturur) yazılı bir etiket bulunan büyük bir kemik koyduğu anlatılıyordu. Daha da önemlisi, Valmy'inin yıldönümü olan 20 Eylül günü Londra Radyosu *"Aujourd'hui 822me jour de la lutte du peuple français pour sa libération"* (Bugün Fransız halkının kurtuluş mücadelesinin 822nci günü) anonsunu yapınca Fransa'nın her yanında kalabalıklar şehirlerin belediye ofisleri dışında birikip muazzam gösteriler yaptı.

Bir kez daha İkinci Cephe umutları uyandı. Tamamen boşuna da değildi. Yalnızca, Fransız kanal kıyısına çıkmak yerine 1942 Kasım'ı başında, İngiliz ve Amerikalı Müttefikler Kuzey Afrika'ya, Vichy'nin denetimindeki Fransız Cezayiri'nin sınırına çıkarma yaptılar.

BÖLÜM X

1942 Kışı

Kuzey Afrika Sorunları

Quarante mille en marche vers le bagne
L'étrange chaine et l'étrange convoi
D'Afrique vient qui tourne et l'accompagne
Un vent d'espoir dont blémit la campagne
Et la chiourme écoute cette voix

Un air ancien dont les Tyrans s'émurent
Sifle ce soir au simoun d'Algérie
Qurante mille en marche et qui murmurent
Cet air issu Marséille de tes murs
Quarante mille enfants de la patrie

Aragon , *La Diane française*

Kırk bin kişi kölelik yürüyüşünde
Garip kuyruk, garip kafile
Geliyor Afrika'dan, dönüp kımıldayarak onunla birlikte
Bir umut rüzgârı ağartıyor sahneyi
Ve prangalı mahkûmlar duyuyor sesi.

Ve Tiranları korkutan o eski nağme
Ses veriyor bu gece Cezayir rüzgârında
Kırk bin kişi yürüyor mırıldanarak
Marsilya, senin sokaklarında doğan bu hava
Ülkenin kırk bin evladı.

Müttefiklerin 8 Kasım 1942'de Kuzey Afrika'ya çıkarma yaptıkları haberi Fransa'daki halkın çoğunluğu ve dışardaki dostlar tarafından sevinçle karşılandı. Bu, kendi kıyılarında özlenen kurtuluşun gelip çatması olmasa bile, eylemsizliğin sona erişi durgunluk yerine eylem, Amerikalıların nihayet Vichy'yi terkettiğinin işareti idi. Herkes de Gaulle'ün Cezayir'de ulaştığı ve işgal altındaki Fransa'ya saldırmak için direniş güçlerini toparladığı haberini sabırsızlıkla bekliyordu. Ama iş bu kadar basit değildi. O ilk günlerde de Gaulle sahnede değildi ve ABD Yüksek Komutanlığı'nın onu kendi planlarında yeri olan biri olarak görmesi daha zaman alacaktı; bunun ana nedeni; Özgür Fransız Kuvvetleri'nin, o sırada Almanlara karşı kullanılması umulan Vichy ordusuyla karşılaştırıldığında sayısal olarak önemsiz oluşuydu. Amerikalılar operasyonu tamamen askerî olarak görüyorlardı; Fransız Kuzey Afrikası'nın, Vichy'den kolay kolay alınmaya izin vermeyen ve Müttefikleri geçici olarak bir batağa sürükleyecek olan karmaşık siyasal ve toplumsal durumunu hesaba katmıyorlardı.

1940'dan beri Cezayir, Tunus ve Fas, politikaları Vichy'ninkinden hiçbir biçimde dikkat çekecek farklılıkları içermeyen ırkçılıkla karışık güçlü Fransız emperyalistleri tarafından yönetiliyordu. Yöneticiler, görevlerini bir yandan, Fransa'nın mülkiyet, iş ve ticaret çıkarlarını korumak, bir yandan da "yerlilerin" sessiz kalmasını ve "anavatan" için, tarlalardan ürün, na-

ranciye ve zeytin, hayvanlardan deri ve et, madenlerden çinko ve demir cevheri biçiminde servet üretmesini gözetmek olarak görüyorlardı. *Algérie française* (Fransız Cezayiri) bürokrasisi, polisi ve devlet memurlarının zihniyeti faşist değilse bile kesinlikle antifaşist de değildi. 600 bin kadar Fransız sömürgecisi modern şehirlerde konfor içinde, 7 milyon yerli Cezayirli ise şehir ya da kır gecekondularında yaşıyordu. Avrupalılar için olanlar dışında eğitim ve sağlık hizmetleri yok sayılırdı. Siyasî olarak, terazinin bir kefesinde tutuculuk, diğerinde solcu bağımsızlık hareketi, ortada ise kitlesel duyarsızlık vardı. Kısa bir süre önce yapılan bir çalışma, Müttefiklerin Kuzey Afrika'ya çıktıkları zaman buldukları eğilimleri şöyle özetliyor: "Avrupalı nüfus içinde, özellikle, büyük toprak sahiplerinin bulunduğu Oran çevresinde oldukça aktif ve kibirli faşist yanlısı bir çoğunluk vardı. Emekçi halk Fransa'dakilerle aynı eğilimleri izliyordu. Direniş sosyal tabakaların kökenlerine göre farklı biçim ve düzeylerde gelişiyordu."[1]

Amerikalılar ilgilenmiş olsaydı, çağrılabilecek ve zaten *réseaux* kurmuş bulunan pek çok anti-faşist vardı kuşkusuz. 1941'den itibaren, esas olarak komünistlerin yönetiminde olan bir Cezayir yeraltı basını ve örgütü vardı; bunlar Müttefiklerin çıkartma yaptığı gece (7-8 Kasım) ortaya çıktılar ve Genel Vali General Nogués tarafından hemen ezildiler. Bununla birlikte, Cezayir ve Tunus'taki askerler tüfek ve makineli tüfeklerle silâhlandılar ve onları denetimi ellerinde tutan Almanlara ve İtalyanlara çevirdiler. General Weygand'ın tahminine göre 60 bin kişi, kimi zaman subaylarının da desteğiyle, Müttefiklere yardım etmeyi önerdiler; fakat genellikle üst kademedekiler Pétainci üstlerinden işaret alıyorlardı ve mevzilerini Amerikalılara karşı pahalı bir koruma gösterisinden sonra, işgalcilerle anlaşmaya vardılar; buna göre Cezayir ordusu denetimi ele alacak ve her tür halk hareketi bastırılacaktı.

Direniş grupları, askerî operasyonlara sadece bilgi, silâh ve küçük silâhlı eylemlerle yardım etmeye çağrıldılar. "Amerikalılar

1. A. Monie, *Déportation et Résistance en Afrique Nord*, s.239.

direniş güçlerine hiç mi hiç güvenmiyorlardı ve lider Jose Aboulker'e söz verilen silâhları sağlamadılar." Moine'a göre bunda siyasî bir güdü vardı: "Açık ki, özgür Fransızları bir kenara itmeyi, Kuzey Afrika demokratik güçlerini bastırmayı ve Fransa ve İtalya için tasarlanan bir gerici politika empoze etmeyi hedefliyorlardı." Aslında, Aboulker'in grubu çıkartma gecesi oldukça etkili bir eylem yürüttü: Öğrendiğimize göre "Sabaha karşı 1 ile 1:50 arasında, 400 silâhlı sivil Darlan'ı, Juin'i (Kuzey Afrika Başkomutanı), Mendigal (Hava Kuvvetleri Komutanı) ve diğer pek çok generali ve Vicky'nin üst düzey subaylarını tutukladı. Biz karargâhı, Postaneyi, Telekomünikasyon Merkezi'ni, Cezayir Radyosu'nu ve Vali'nin sarayını ele geçirdik. Sabah 2'de Cezayir bizim elimizdeydi."[2] Bu, çıkarmalara karşı etkili bir mücadeleyi engelledi, aksi takdirde çok daha fazla çarpışma olur ve kan dökülürdü.

Yine de solun işbirliği Amerikalıların önceden tasarladıkları planlara uymuyordu. Washington'un Afrika'nın halk önderlerine bir çağrı yapılması önerisine rağmen, ABD'nin Cezayir elçisi Robert Murphy bu zahmete katlanmadı; zira onun düşüncesine göre -içine girdiği çevreler gözönüne alındığında, doğal olarak- "sakinlerinin, işadamlarının, memurların ve ordunun işbirliği sayesinde ülke kesin olarak Nazileştirilmişti... Zaten hiçbir açık direniş yok; kurtarıcı diye selâmlanacağımızı düşünmek büyük bir hataydı."[3] Murphy'nin çözümü, Alman yanlısı Pétaincilerden Müteffik yanlısı Pétaincilere dek işbirlikçi "elitleri" kazanmaktı ve Eisenhower da onu tamamen destekledi. *Echo d'Alger*'ın (1960'ın "ultralarından") müdürü Alain'de Sérigny o sırada şöyle yazıyordu: "Nüfusun azınlığı seviniyor (çıkarmaya); kitleler pasif; ordu, ümitle beklediği çıkarmayı benimsedi..."[4] Ama Müttefik yanlısı direnişçiler teşvik edilmedi ve üyeleri anti-faşist değerlendirmelere giriştiklerinde,

2. *a.g.e*, s.245-249.
3. G. Esquier, *8 Novembre 1942* (Paris, 1946), s.331-332.
4. A. de Sérigny, *L'Enigme d'Alger* (Paris, 1947).

ne pahasına olursa olsun kazanılması gereken Vichyci makamları gücendirme korkususuyla tutuklanıp cezaevine atıldılar.

Çıkarma başarıyla sonuçlandırıldığında sorun şuydu: Kiminle temas kurulacak? Murphy'le Genaral Mark Clark'ın, sahnedeki tek kıdemli Vichy bakanı Darlan'la görüştüğü haberi sızdı. Kendi ifadesine göre, Darlan, hasta oğlunu ziyarete gelmişti ve tamamen rastlantısal olarak Cezayir'de bulunuyordu); Direnişçiler tarafından yakalanan Darlan, Amerikalılar tarafından çabucak serbest bırakıldı. Bu şaşılacak derecede uygunsuz davranış, 14 Kasım günü Eisenhower tarafından Washington'a şöyle açıklandı: "Kuzey Afrika'daki duygular hiç de düşündüğünüz gibi değil... Burada Mareşal Pétain'in adı doğaüstü birşeyi temsil ediyor... Ordu ve donanma komutanları da, sivil valiler de bir tek kişinin Pétain'i temsil etme hakkına sahip olduğunu söylüyorlar, o da Darlan... Eğer Darlan'ı tanımazsak, Fransızlar bize pasif ve bazen de aktif olarak direnecekler, bu bölgede işbirliği yapma umudu, büyük asker kaybı pahasına yok olacak, vb."[5]

Müttefikler çifte yanlış hesap yaptılar; bir yandan halkın demokratik ruhunu görmezden geldiler, öte yandan da Vichycilerin işbirliği yapacağını umdular ve Pétainci yönetimin (çoğu askerdi) tepkilerinin başlangıçta oldukça düşmanca olduğunu görerek şaşkınlığa kapıldılar. 8 ve 11 Kasım tarihleri arasında ABD güçlerine gösterilen direniş 60 bin ölü ya da yaralıyla sonuçlandı, pek çok gemi batırıldı ya da onarılamayacak kadar hasar gördü; 135 Fransız uçağı imha edildi, 70 Müttefik uçağı düşürüldü.*

Vichy'nin kendisinin tepkileri kuşkusuz daha da şiddetliydi; öyle görünüyor ki, Roosevelt Pétain'in kendi müttefik eylemi savlarını kabul edeceğini umarak burada da yanlış hesap yaptı. Cumhurbaşkanı Mareşale 8 Kasım Pazar günü sabaha karşı 4'de ulaşan özel bir mesaj gönderdi; mesajda çıkarmaların,

5. Moine, *a.g.e*, s.248
*Bakınız, de Gaulle, *Memoirs*, s. 49-50.

Kuzey Afrika'daki Fransız makamlarını desteklemeyi, imparatorluğun muhtemelen Almanlar ve İtalyanlar tarafından istila edilmesini önlemeyi ve Fransa'yı ve dışardaki topraklarını Mihver boyunduruğundan kurtarmayı hedeflediği bildiriliyordu. O sırada Başbakan olan Laval sabah 4.15'te Vichy'le gelerek (ve Pétain'i uyurken bırakarak) Roosevelt'e ABD'yi saldırganlıkla suçlayan oldukça sert ve öfkeli bir mektup kaleme aldı. "Fransa ve onuru tehlikede" diye yazıyordu Laval. "Kendimizi savunacağız. İşte verdiğim emir."[6]

Mareşal sabah saat 7'de uyandırıldı, çıkarma haberi verildi ve Laval'ın Roosevelt'e yanıtından sözedildi, o da bunu onayladı. Sonra Akdeniz'de müthiş bir rekabet başladı. Pétain Kuzey Afrika'daki taraftarlarına İngilizlerle, Amerikalılara direnme emri verdi; General Giraud (Almanya'dan kaçıktan sonra Cezayir'e gönderilmişti ve talî hatlarda ABD Ordusu'yla birlikteydi). Fransız güçlerini Müttefiklere katılmaya çağıran bir radyo konuşması yaptı. Darlan -henüz Clark'la görüşmelere girişmemişti- Vichy'ye telgraf çekip Müttefik gemilerine saldırmalarını istedi. Laval, Hitler'den Fransa'nın toprak bütünlüğünün korunması ricasında bulundu. Führer'in yanıtı Vichy hükümetine İngiltere ve ABD'ye savaş açmasını emretmek (emri Abertz teslim etti) oldu. Laval istediği garantiyi elde edemeyince yan çizdi ve kabine savaş ilân etmeme ama Alman uçaklarının Afrika üstünden uçmasına izin verirken Mihver'e orada üs vermeyi erteleme kararı aldı.

9 Kasım'da Vichy'ye "kendisi dönmeden hiçbir görüşme yapılmaması talimatını vererek Hitler ve İtalyan Dışişleri Bakanı Ciano ile görüşmek üzere Münih'e gitti. Cezayir ve Vichy'deki şaşkın sömürge militaristleri arasında talimat ve emir talepleri uçuştu durdu. Ya Almanya istila kararı verirse? General Juin Mihvere direniş çağrısı yaptı, ama astları, Fransa'daki üstleri General Nogués'ten emir gelmedikçe işbirliği yapmayı reddettiler. Amiral Derrien, Bizerte'den kendisine yol gösterilmesini is-

6. G. Warner, *Pierre Laval* (Londra,1972), s. 332.

teyen bir telgraf çekti ve kendisine "pasif tavır alması" tavsiye edildi. Darlan, epeyce kaçamaklı yanıttan sonra önce Müttefik gemilerine havadan saldırılmasını istedi, sonra General Clark'la ahbaplık kurmaya karar verdi ve en sonunda da Fransız donanmasına Toulon'dan ayrılıp Müttefiklere katılma çağrısı yaptı.[7]

Vichy hükümeti hepsi de aynı ölçüde arzu edilmeyen üç seçenekle karşı karşıya görünüyordu; ya direnişe son verilişini emretmek, ya Müttefiklerle anlaşmak, ya da Almanlar'ın Tunus'a çıkmasına izin vermek. Sonunda Fransa'nın silâh arkadaşlığına güvenmeyen Hitler başka bir ültimatom yayınlayarak ABD'ye tek taraflı olarak savaş ilân etmelerini istedi. Bunun pek fazla anlamı olmadı, zira mevcut durumda Vichy'nin bekleyip görmekten başka yapabileceği hiçbirşey yoktu. Gördükleri de General Nogués'in 13 Kasım'da yetkilerini Darlan'a devretmesi ve onun "hükümet adına ve Kuzey Afrika'yı savunmak üzere anlaşmaya vardığı Amerikan makamlarının onayıyla sorumluluk aldığını" ilân etmesi oldu.[8] Bunu General Jouin'in Cezayir'i Müttefiklere teslim edişi, 19 Kasım'da General Barre'ın Tunus'ta saf değiştirmesi ve ayın 23'ünde de Fransız Batı Afrika'sının Darlan'ın etrafında toplanması izledi.

Bu sırada Fransa'nın içindeki durum hızla ve dramatik bir biçimde değişiyordu. 11 Kasım'da Alman ordu birimleri *Ligne de Démarcation*'u (sınır hattı) geçtiler ve Sovoie ile Korsiko dışında -ki buraları İtalyanların alması emri verilmişti- Güney Fransa'nın tamamını işgal ettiler. Mussolini'nin bölükleri Nice, Cannes ve Chambéry'yi de işgal ettiler. Artık her yerde Almanlar vardı, en yoğun biçimde de Akdeniz kıyısında.

Kuşkusuz tüm bunlar derin bir öfke uyandırdı ve Nazileri yakından görmemiş olan Fransızlar arasında direniş ruhunu harekete geçirdi. Alman makamlarının birimlerinin dağıtılmasını istemesine ve 28 Kasım'da bunu (Pétain'in açık onayıyla) uy-

7. *a.g.e*, s. 341.
8. *a.g.e.*, s. 346.

gulamaya koymasına karşı Vichy'e ordusunun subayları bile direndiler. Fakat Toulon'da Darlan'dan Amiral Laborde'a gelen bir telgrafa rağmen, Amiral artık çok geç olana dek donanmayı Cezayir'e göndermek için hiçbir şey yapmadı. 27 Kasım günü Alman askerleri, Hitler'in "Toulon'u işgal edin, gemilerin limandan ayrılmasını önleyin, ya da imha edin" emri uyarınca limanı kuşattılar. En nihayet -ayın 28'inde saat sabah 5.30'da- Amiral Laborde, donanmanın düşmanın eline geçmesine izin vermektense, gemilerin batırılması emrini verdi ve birkaç saat içinde, kulakları sağır edici patlamalardan sonra, aralarında üç savaş gemisi, yedi kruvazor ve bir uçak gemisi de olmak üzere 250 bin tonluk gemi imha edildi. Bir görgü tanığı şöyle yazıyordu: "Şafak söktüğünde ortaya tanımlanması olanaksız bir harabe sahnesi çıktı, Fransız Donanmasının görkemli gemilerinden her biri, kalın kara bir duman salarak yan yatmış duruyordu."[9] Sadece dört denizaltı kaçtı ve Cezayir'e doğru yola çıktı. Geride kalan donanma subayları ve gemiciler öfkeden deliye dönmüş Almanlar tarafından Toulon'daki *Place de la Liberté* 'ye (Özgürlük Meydanı) toplandı ve *Marseillaise* ve Enternasyonel'i söyleyerek toplama kamplarına gönderildi.[10]

Gemilerin batırılmasının Fransa'daki etkisi çok büyük oldu. Çok sayıda insan bunu Gaullizmin eyleme geçtiğine ilişkin bir işaret olarak değerlendirdi ve sabırsızlıkla, General'in Cezayir'e ulaştığı ve anakaraya saldırmak için güçlerini toparladığı haberini bekledi. Fakat De Gaulle Londra'dan ayrılmamıştı. Onun yerine, Darlan'ın Fransa'yı temsil etmek üzere Amerikalılar tarafından alıkonduğu şeklindeki -herkes için- rahatsız edici açıklama yapıldı. Darlan, aylarca Pétain'in başbakanlığını yapmış, işbirlikçi ve tamamen gerici bir adam. Fransız emekçi halkı arasında baştan beri Nazilerin emirlerini yerine getirmiş bu hainden daha gözden düşmüş biri seçilemezdi. Anakarada ya da sürgündeki Fransızların çığlığı Müttefikleri şaşırtınamış

9. *Les Documents* (FF Enformasyon Servisi, (1942),15,12,42, s.10.
10. *Le PCF dans la Résistance*, s. 202.

olabilir, ama bu çığlığın şiddeti onları rahatsız etti. Fakat kendi sorunlarını kendi başlarına çözme gereksinimiyle karşı karşıya kaldılar, zira 1942 yılbaşı arifesinde Darlan, Cezayir'de, genç bir Fransız tarafından öldürüldü, bu bazılarına kişisel bir rahatlık verdi, çoğunluğu ise hoşnut etti.

Amerikalılar onun halefi olarak de Gaulle'ü değil, General Giraud'yu seçtiler; Giraud, Alman istihkâmında iki kez firar etmiş olmasıyla ünlüydü, ama öte yandan siyasî ve kişilik olarak pek renksizdi. Yeni yılda Cezayir geçici valiliğine getirildi. De Gaulle onunla hemen buluşmayı önerdi, fakat önerisi geri çevrildi. Londra'daki Özgür Fransızların öfkesi sınır tanımıyordu. Carlton Gardens'da Müttefiklerin çıkarma operasyonu bir bütün olarak de Gaulle'ün ayağını kaydırmak ve onun Fransa'ya ulaşmasının önüne geçmek için bir komplo olarak değerlendiriliyordu. İngilizlerle Amerikalılar Fransız toprağının denetimini ele alıp kuklaları Giraud'yu kendi isteklerini yerine getirmek üzere başa getirme hakkını hangi cesaretle kendilerinde buluyorlardı? General'in anıları bu öfkeyi şöyle yansıtır: "Kendi hesabıma, öfke ve hayal kırıklığına batmış olarak, Fransa'nın en başta gelen umutlarından birinin gözden kaybolup gidişini seyretme durumuna düşürüldüm", fakat "böylesi pek çok moral bozuklukları içinde metin ve sabırlı olmaya çalıştım".[11]

Darlan konusunda çok rahatsız olan ve Giraud'ya hemen hiç güvenmeyen Churchill, ("Onun Fransızların sadakatine hükmetme gücü şimdiden bir mit gibi lanse ediliyor" diye yazıyordu), kendi ifadesiyle "Fransız direnişini birleştirmek için" elinden geleni yaptı. 27 Aralık'ta Roosevelt'e şöyle diyordu; "Herşeyin ötesinde, hepsini biraraya getirmeye, somut ve birleşmiş bir Fransız çekirdeği oluşturup birlikte çalışmak için çaba göstermeliyiz." Roosevelt daha önceleri, "Şimdiye dek (de Gaulle'ü) size bırakmaktan dolayı büyük ölçüde hoşnutum. Görünen o ki, şimdi de benim Giraud kardeşle benzer bir so-

11. De Gaulle, *Savaş Anıları*, s. 55-59.

runum olacak", diye yazmıştı. "Bu prima donnalara", diyordu, "bugün meselenin yalnızca askerî alanda olduğunu ve bütün kararların onay yetkisinin General Eisenhower'a ait olduğunu" kavratmak gerekiyor.[12] Cumhurbaşkanın Fransa'ya ya da Kuzey Afrika halkının tepkilerine biraz olsun önem vermediği açıktı.

Direniş hareketinin önemi ve de Gaulle'ü dışlayarak ona zarar vermenin doğuracağı tehlikeler konusunda Winston Churchill çok daha gerçekçiydi. Cumhurbaşkan'ından Generali Ocak ayında Kazablanka'da konferansa davet etmesini istedi. ("General çok mağrurdu ve defalarca reddetti.") ve kendisi de Anthony aracılığıyla de Gaulle'e konferansa katılması için baskı yaptı; Dışişleri Bakanına şöyle yazıyordu: "Günlerdir burada de Gaulle'ün kavgasını veriyorum ve Fransızlar arasında iyi bir uzlaşma sağlamak için her hazırlığı yapıyorum. Eğer şimdi kendisine sunulan fırsatı reddederse, onun Özgür Fransız hareketinin liderliğinden alınmasının hareketin HMG tarafından desteklenmeye devam edilmesi için zorunlu olduğunu düşüneceğim." Churcili'in de Gaulle'e "Gözünüzün önündeki bu eşsiz fırsatı reddederseniz, siz olmadan da elimizden geldiğince ilerlemeye çalışacağız..."[13] sözleriyle hissettirmeye çalıştığı bu tehdidin blöf olduğunun her ikisi de bilincindeydi - Churchill Fransız direnişçileri ve Müttefiklerin mücadelesi açısından de Gaulle'ün taşıdığı büyük önemin hayli hayli farkındaydı. Fakat de Gaulle itaat etmenin daha akıllıca olduğunu düşündü ve 22 Ocak 1943'de Kazablanka'ya gelerek Cumhurbaşkanı Roosevelt'le ve Giraud'yla buluştu ve görüştü. Fakat şimdilik ona Kuzey Afrika'da yetki verecek hiçbir düzenleme yapılmadı.

Bununla birlikte en sonunda Amerikalılar açık gerçeğin farkına vardılar: Eğer Fransız ulusu acı bir hayal kırıklığına uğratılmayacaksa, mevcut suistimalleri ortadan kaldırmak ve antifaşist sayılmak için Vichy ve Nazizimle bağları koparılmış, saygıdeğer bir önderlik yönetiminde bir ölçüde demokratik bir

12. Churchill, *İkinci Dünya Savaşı*, II, s. 509.
13. *a.g.e.*, s. 546.

Fransız hükümetinin kurulması zorunludur. Bu yönde bir adım atılarak 5 Şubat'ta (hiç de erken değildi.) *Maison Carrée* cezaevindeki Fransız komünist miletvekilleri, faşist zindancıların elinde yaklaşık iki yıl acı çektikten sonra serbest bırakıldı. Tahliye olunca pek çok milletvekili kendilerine uygulanan insanlık dışı davranışlar, dış dünyayla bağları kesilmiş bir durumda tekrar tekrar gelen tifüs ve dizanteri nöbetleriyle, her yanını haşerat sarmış çıplak hücrelerde dokuzar dokuzar nasıl uyuduklarını anlatan açıklamalar yayınladılar. Müttefiklerin çıkarması sırasında lejyoner bir zindancı tarafından idamla tehdit edilmişlerdi ve periyodik tahliye vaadlerine rağmen, ancak 27 Ocak günü Giraud'yla (bir önceki gece bombardıman akınında enkaz haline gelmiş bir yatakhanede yapılan) görüşmeden sonra özgürlükleri verildi.

Milletvekilleri tahliye edildikten sonra, vakit geçirmeksizin alınması gerektiğini belirttikleri bir önlemler listesi kaleme alıp hemen Giraud'ya gönderdiler: Tüm anti-faşist tutukluların serbest bırakılması (Cezayir'de 10 bin, Fas'ta 50 bin yabancı, ki bu, bütünün sadece bir parçasıdır.); tüm faşist yasaların iptali; beşinci kola karşı şiddetli önlemler; Fransa'daki direnişe destek; hükümet programlarında işçiler ve örgütlerine adil bir yer verilmesi; Müslümanların meşru taleplerinin karşılanması. Milletvekilleri de Gaulle'ün Londra'dan gönderdiği Catroux'ya Kuzey Afrika'nın, Fransız ulusal ordusu için üs görevi görmesinin garanti edilerek Fransa'nın savaştaki rolünün arttırılması yönünde baskı yaptılar.[15] Son talep, yakın zamanda Kuzey Afrika'da kendi karargâhlarını kurmayı uman Londra'daki Özgür Fransızların hazır yanıtı ile karşılandı doğal olarak. O sırada (ve aslında savaş süresince) Fransa'ya bilgi akışı ve oradan bilgi alınması ve direnişle işbirliği yapılması için FFL bürolarına İngiltere'de gereksinim duyuluyordu -de Gaulle Londra'da olsa da olmasa da hizmetlerin coğrafi nedenlerden ötürü sürmesi gerekiyordu.

14. F.Bante , *Le Chemin de l'Honneur,* s. 353-356.
15. *Le PCF dans la Résistance,* s. 200.

Amerikalıların düşmanlığını dengelemek için mümkün olduğu kadar fazla uluslararası desteğe ihtiyacı olduğundan, belki de artık gerçekten Fransa'daki birlikle ilgilendiğinden, General sonunda Fransız Komünist Partisi'yle işbirliği yapmayı kabul etti. 1942-43 kışında Kızıl Ordu'nun kazandığı zaferler, Rusların Fransa içindeki baş destekçilerine dostluk göstermek için iyi bir neden gibi görünmüş olabilirdi; bir diğer neden de, kuşkusuz, komünistlerin bütün partiler içinde direnişin en fazla içinde ve en ağır darbe yemiş olmaktan dolayı kazandıkları ündü. Her baskı operasyonunda en fazla onların çektiği teslim edilmeliydi. En yakın örnek, 24 Ocak 1943'de Nazilerin Marsilya Eski Limanını boşaltıp imha ederken 40 bin kişinin evlerinden alınması ve Fréjus'daki bir kampa tıkılmasıydı. Bunların iki bini bilinen komünistlerdi ve Buchenwald ya da Oranienburg'a gönderildiler. Aynı gün ilk kadın kafilesi Auschwitz imha kampına gitmek üzere yola çıktı; kesinlikle ölüme giden binlerce militan arasında PCF Merkez Komitesi'nden Marie-Claude Vaillant-Couturier ile Danielle Casanova da vardı.

"Les parti des martyrs" (şehitler partisi), de Gaulle'ün hasetle karışık hayranlığını kazanmıştı; tüm anti-komünizmine rağmen onları planlarının dışında tutamayacağını biliyordu ve onların desteğinin kendisine sağlayacağı prestijin de bilincindeydi. Sonradan yazdığına göre, "onların güçlerinin işgalin zorunlu kıldığı savaş biçimi içinde büyük ağırlığı olduğunu hesaba katıyordum", fakat (sanki özür diler gibi) "onların üste çıkmasına, beni atlatıp önderliği ele geçirmesine izin vermemeye kararlıydım".[16] PCF'nin Londra'daki Özgür Fransız Komitesi'ne bir delege gönderme önerisini bu anlayışla kabul etti. Kuşkularına rağmen ve ne kadar gönülsüzce olursa olsun böylelikle, Savaşan Fransa'nın resmî örgütüne Komünist Parti'nin milyonlar gücündeki üye ve taraftarını ve Kuzey Afrika anti-faşistlerini katmış oldu.

16. De Gaulle, *Savaş Anıları, Onura Çağrı*, s. 271.

BÖLÜM XI

1943

Savaşan Fransa

Ne t'en va pas chez le tyran
Forger sa puissance toi-même
Et des fers pour ceux que tu aimes
Ne t'en va pas
Ne t'en va pas Prends ton fusil
Siffle ton chien chasse les ombres
Chasseur chasseur tu es le nombre
Ne t'en va pas
Prends ton fusil

Aragon, ***La Diane française***

Gitmemelisin tiranın kötü amaçlarına
Hizmet edeceğin yere
Dostlarını bağlamak için zincirlerini dövmeye
Gitmemelisin!
Gitmemelisin. Çıkar silâhını
Islık çal köpeğine - Ah, bir tanesin sen!
Geceyi izle şimdi! Oyun başladı
Çıkar silâhını!

1943 Ocak'ı başında, Stalingrad'daki Sovyet saldırısının Volga kenarındaki Nazi saflarını yardığı ve KHK'nın imha edici yüklerini Almanya üzerine bıraktığı bir sırada Yugoslavya ve Yunanistan'daki partizanlar İngilizlerin yardımı ile eylemlerini iki misline çıkarır ve Avrupa'nın her yanında halk sessizce açlık çekip mücadele ederken, tek bir cezaevi firarisinin Londra'ya varmasının pek bir önemi olmadığı düşünülebilir. Fakat, St. Danis eski milletvekili ve Fransız Komünist Partisi Yürütme Komitesi üyesi Fernand Grenier'in FFT karargâhında görünmesinin oldukça özel bir önemi vardı. Yirmi yedi yoldaşın rehine olarak idamıyla dehşetin doruğuna ulaştığı Chateaubriand cezaevinde geçen on korkunç aydan sonra solgun ve bitkin görünüşlü Grenier Özgür Fransa sahnesine yeni bir unsur getiriyordu. O, işçi sınıfının direnişinin simgesiydi ve direnişe verdiği ilham nedeniyle partisine, hak ettiği yerin verilmesi konusunda kararlıydı. Sonunda De Gaulle işbirliği önermişti. Karşılığında PCF ona sağlam bir destek verecekti. Bu, Fransızların birliğine doğru büyük bir adımdı.

Davranışları sade, konuşması dobra dobra ve oldukça sağduyu olan Grenier, mükemmel bir elçi ve davasının bıkmak usanmak bilmeyen bir propagandacısıydı. İngiltere'deki solcular onu dolaştırıp, yazdırarak, konuşturarak, röportajlar yaptırarak fazlasıyla çalıştırdılar; zaten Grenier de onlarla birlikteyken Özgür Fransız önderliğinden destek sağlamak için, kendisinden

siyasî olarak çok farklı olan sürgündeki bakanlarla havalı lokantalarda yemek yiyerek ya da General'le, ve Gaullist maliyeci ve diplomatlarla sohbet ederek çaba göstermekten daha mutlu görünüyordu. Yine de, bir işçi ve bir komünist olduğunu asla unutturmaksızın, kendisine sürekli olarak etki ve cephe sağladı. Sousteller'deki bir akşam yemeği sırasında konuşmaların dikkatli bir biçimde PCF'nin siyasetine ve sendikaların geleceğe ilişkin taleplerine kaydığını, bunun ev sahibinin, konuşmayı zarifçe savaş zamanı mutfağı konusuna getirmesine dek sürdürdüğünü anımsıyorum. Bu bile aslında rahatsız edici oldu, zira biz nispeten bol miktarda fırında ördek ve bezelyenin tadını çıkarırken, Grenier Fransız ev kadınının yarım pound patatesle nasıl idare ettiğini anlattı.

Bu tür düşüncesizliklere rağmen, Komünist YK'nın gerçekten canlı bir üyesinin varlığı, de Gaulle'ün solundakiler için büyük destekti ve Grenier işgal altındaki Fransa'dan ve kendisinin oradaki deneyimlerinden her söz edişinde dinleyicilerini derinden etkiliyordu. *Ceux de Chateaubriant* broşürü neredeyse bir gecede 5 bin sattı ve eğer eldeki para daha fazla basılmasını mümkün kılsaydı daha da çok satardı. Yazar Gaullistlerin kitabın basımı için hiçbir parasal katkıda bulunmadıklarından ve özel olarak toplanan yardım parasıyla basıldığından yakındı.[1] Bu komünistlere sık sık yapılan dolaylı sabotajlardandı, yine de Londra büromuzdaki bu türden bir gericiler sürüsüyle girilen ortaklıklarda beklenmesi gerekirdi.

Grenier Kuzey Afrika'daki Özgür Fransız (1942 Ağustos'undan beri resmî olarak *France Combattante* -Savaşan Fransa) Komitesi'ne katılmak üzere Londra'dan ayrıldığında PCF Londra temsilciliğindeki halefi Cezayir'deki Maison Carrée'de iki yıl geçirmiş olan, Partinin Tarım sorunlarındaki uzmanı Waldeck Rochet oldu. Yeni delege sonradan, Fransa'ya yaptığı radyo yayınlarının önüne çıkarılan her türden zorluklardan yazılarında şöyle söz ediyordu: "De Gaulle ve arkadaşları FTP ile

1. F. Grenier, *C'était ainsi* (Paris, 1955), s. 145.

diğer direniş grupları arasında ayrımcılık yapıyorlardı... Ancak on beş günde bir beş dakikalık radyo konuşması alabilmiştim, amaçları PCF ve direniş programını geciktirmekti ve arada köylüler için özel radyo konuşmaları yapıyordum, bu konuşmalar hem İngilizler hem Gaullistler tarafından sansür ediliyordu. Silâhlı mücadele siyasetimizi dile getirmeme izin verilmesi için her hafta kavga etmem gerekiyordu."[2] Komünistler daha ciddî durumlarda da aynı engellemelerle karşılaşıyorlardı, bu bazen çok trajik sonuçlara yol açıyordu. Fakat 1943 baharında, Kızıl Ordu'nun akıllara durgunluk veren başarılar kazandığı bir zamanda yayın araçlarının anti-komünizmi yalnızca olumsuz ve yumuşak bir biçim alıyordu. İngiliz halkı arasında ve işgal altındaki ülkelerde güçlü ve sıcak olan Sovyet yanlısı duygular savaş için önemliydi ve resmî olarak teşvik edilmeleri gerekiyordu.

1943 yılı boyunca tüm gözler Stalingrad üzerindeydi. Naziler kuşatılıyor, imha ediliyor, eziliyordu. Sinemalardaki dünya haberlerini veren filmler, kararmış yıkıntılar arasındaki sokak çatışmalarını, dehşete düşmüş yüzlerce Alman piyadesinin elleri başlarının üzerinde yerlerdeki çukurlardan çıkışını, tamamen bitmiş esirlerin donmuş ayaklarını karda sürüyerek sonu gelmeyen alaylar halinde yürüyüşlerini gösteriyordu. 1943 Şubat'ında Rusların zaferi ilân edildi ve mazlum Avrupa'nın her yerinde umutla birlikte güçlü bir sabırsızlık doğdu.

Yine de Nazilerin sonu daha gelmemişti. Kuzey Rusya'da savaşı inatla sürdürdüler ve Almanya'da on beş ile altmış beş yaş arasındaki her erkek ve on dörtle kırk beş yaş arasındaki her kadın göreve çağrıldı. Fransız demiryolları doğu cephesine giden trenler dolusu mutsuz askerle doluydu. Bazen FTP hemen her gün bir ya da daha fazla treni raydan çıkardığından pek uzağa gidemiyorlardı, yeraltı basını 29 Ocak günü Chagny'deki bir raydan çıkarma eyleminde 250 Alman askerinin öldürülüp pek çoğunun yaralandığını kaydediyor ve 10

2. Waldeck Rochet, *Sovvenirs d'un Militant*, Humanité, 30.3.56.

Nisan günü, Ocak ayı ile Mart sonu arasında düşman ulaşımına karşı 1500 eylem yapıldığını belirtiyordu. Bunlar arasında; 150 raydan çıkarma, malzeme ya da insan taşıyan 180 lokomotifin imhası, 110 lokomotif, 3 köprü, 14 mavna, 8 kanal havuzuna sabotaj, 800 Wehrmacht adamının öldürülmesi ya da yaralanması vardı.

Gaullist karargâha yeni gelenlerden bu istatistiklerin yetersiz tahminler olduğunu öğrendik. Söylediklerine göre Fransa'nın her köşesinde, gittikçe daha fazla Fransız Almanya'da zorunlu çalışma tehlikesi ile karşılaşıp saklanmak üzere kaçtığından hızla büyüyen direniş güçleri tarafından yılmaz ve etkisi sürekli artan bir faaliyet sürdürülüyordu.

Daha önce de belirtildiği gibi Hitler'in çalışma müfettişi Sauckel 1942 Mart'ından beri Fransa'dan insan gücü talep ediyordu, fakat Laval, Sauckel'i ne Mart'taki önlemleriyle ne Haziran'daki Relève'le, ne de Almanya'ya 250 bin işçi verileceği vaadinde bulunulduğu Eylül ayındaki yeni Çalışma Yasalarıyla (250 bin POW'lu orada çalışmak üzere serbest bırakılacaktı-büyük bir ödün değil) memnun etmeyi başaramamıştı; 17 bin kişi 1942 sonbaharında yola çıktı.

On binlerce insan Almanya'ya doğru itilirken, gittikçe daha fazla işçi kırlara kaçıyordu, burada köylüler ve emekçiler onlara barınak ve yiyecek sağlayarak yardımcı oluyorlardı. Çok sayıda kişi sınırdışı edilme tehlikesini görerek direnişe katıldı; Vichy paniğe kapılıp baskı önlemleri alarak, polisini silâhlandırıp şimdiye dek sessiz olan bölgelerdeki her sınıftan gösterici ve *réfractaires* (asi) üzerine göndererek tepki gösterdi. Güney bölgesinin her yanında mücadele patlak verdi. 25 Kasım 1942 günü yapılan bir miting sonrası Strasbourg Üniversitesi (1940'da Clermontferrand'a tahliye edilmişti) kapatıldı ve personel ve öğrencilerin çoğu sınırdışı edildi. 5 Aralık'ta Annecy, Grenoble, Sallanches'da sayısız tutuklama oldu. Emekçi halk şiddetli bir mücadele veriyordu. Kuzeyde 30 bin maden işçisi grevdeyken, Durbec'de 500 mühendis greve başladı; Alman kamyonları onları almaya geldiler, fakat muazzam gösteriler sonucu bırakmak zorunda kaldılar. Lyons'da bir işçi kayıt bü-

rosuna saldırıldı ve yakıldı. 1943'ün Ocak ve Şubat aylarında yetkililer, Marsilya'da Nazi zülmuna karşı yürüyen ve gösteri yapan yüzlerce öğrenciyle başa çıkamadılar.

Bu sırada Reich'in insan gücü o kadar eksikti ki, Sauchel olağanüstü önlemler alınmasında ısrar etti. Çaresiz kalan Vichy hükümeti 1943 Şubat'ında *Service de Travail Obligatorie* (Zorunlu Çalışma Görevi - STO) kararı alarak seferberlik yaşındaki her Fransız erkeğini zorunlu askerlik hizmetine çağırır gibi göreve çağırdı. Kararnameye karşı direniş örgütlenmeden, 250 bin kişi Almanya'yı terk etmeye zorlandı. Sauchel programı uyguladığı için Laval'ı kutladı ve Nisan'dan sonra 100 bin kişi daha istediğini söyledi. Laval buna karşı koyarak Almanya'da hâlâ 1 milyon esir olduğuna ve "yeni taleplerin Fransa'nın kapasitesine uygun olması gerektiğine" dikkat çekti, "Doğuda komünizmle savaşırken batıda komünizme neden olacak politikalar uygulamamak gerektiğini" belirtti.[3] Daha önceleri Weygand "Alman aleyhtarı işçilerin Almanya'ya gidip çalışmaması için komünist olduklarını" söylemişti.[4] *Réfractaires* 'e komünist demek onları daha fazla cezaya tâbi kılabilirdi, fakat bu, siyasî görüşü ne olursa olsun hemen bütün işçilerin göreve çağrıdan kurtulmaya çalıştığı gerçeğini değiştirmiyordu. (İşçiler bir partiye değil direnişe katılıyor, buna rağmen bir kez işin içine girince de çoğu gerçekten militan oluyorlardı.)

STO belki de Laval'ın en büyük gafiydi, zira Fransa'nın her yanındaki çok sayıda *réfractaires* 'in toplanmasıyla *Maquis* 'nin (Makiler) doğuşuna, "Gizli Ordu"nun kuruluşuna yol açtı. 1943 yılı boyunca arananların güvenli bir yerde saklanmaya geçişi ile mümkün olan her tür asker ve polis baskısıyla *Reich* için işçilerin ele geçirilmesi arasında yarış sürüp gitti.

Nisan ayında, Sauchel Mayıs ve Haziran'da gönderilmek üzere 220 bin işçi daha istedi. Temmuz başında ancak 130 bin kişi askere alınmıştı. Laval'ın özrü şuydu: "Polisin ve yönetimin alt ka-

3. Warner, *Pierre Laval*, s. 365.
4. *a.g.e.*, s. 325.

demelerinin işbirliğine istediği ölçüde güvenemiyordu."[5] Bu gittikçe daha fazla doğru bir hale geliyordu ve astlarını güvenilmez ve kendisinin de büyük ölçüde gözden düşmüş olduğunu (17 Eylül'de arabası havaya uçurulduğunda canını zor kurtarmıştı) göz önüne alan Laval, Almanların yazın son dönemlerinde ileri sürdükleri masrafsız taleplere karşı çıkmaya başladı: Kadınlar da dahil 500 bin işçi daha yıl sonunda gönderilecekti ve sivil sanayiden de 1 milyon kişinin daha Fransa'da savaş için (Hitler için) çalışması tasarlanıyordu. Laval bu sayıları reddetmesine rağmen, hâlâ uygulanmamış olan Mayıs-Haziran 1943 programındaki 220 bin kişi için uğraşmaya ve toparlamaya söz verdi. Sauchel hiddetlendi ve başbakanın dürüstlüğüne ve iyi niyetine olan bütün güvenini yitirdiğini yazdı. "Reddedişi, Almanya'nın Bolşevizme karşı ölüm kalım mücadelesine düpedüz bir saldırı meydana getiriyor." Yine de çaresiz kalan Almanlar bundan sonra taleplerinin bazılarında değişiklik yaptılar; bunun muhtemelen bir nedeni de bir yüksek Nazi yetkilisinin diğerine itiraf ettiği gibi, "çalışma tasarısından kaçanlara karşı geniş kapsamlı eylemler gerçekleştirmek için yeterince Alman polis ve askerinin olmayışı" idi. Fransız polisinin güvenilmezliği başka bir Alman raporunda şöyle vurgulanıyordu: "Deneyimimiz gösteriyor ki... Fransız polisi içinde ulusal direniş hareketine karşı savaşma isteği çoğunlukla eksiktir. Düşman için çalışan örgütlere... karşı etkili bir eylem askerî durum düzelmeden beklenmemelidir."[6]

1943 sonbaharında Laval karşı karşıya olduğu sorunun büyüklüğünü net olarak kavramıştı. Tüm kurnazlığına rağmen, eskiden Mareşal'a inananların desteğini tekrar kazanmak için yapabileceği hiçbir şey, sürekli büyüyen direniş dalgasını geri çevirmek için hiç bir yol yoktu. Vichy'nin güvenebileceği iki şey vardı, o da Alman süngüleri ile nefret edilen milis (Darnank'ın Milisleri) ve muhbirleriydi. Ve bunlar yurtseverlerden korkunç bir biçimde intikam almalarına rağmen, katliam arttıkça hükümetin güvenilirliği o ölçüde azalıyordu.

5. *a.g.e.*, s. 272.
6. *a.g.e.*, s. 372-373.

1943 ortalarında açıkça ortaya çıkan ve bundan sonra Fransa'nın yaşamında yerleşik bir etken haline gelen Makiler'in de büyük sorunları vardı -fakat üyeleri inançla yanıp tutuşuyorlardı, düşmanı ezmeye kararlıydılar ve Müttefiklerin desteğine ve nihaî zaferin garantisi olarak Fransa'ya ulaşacaklarına güveniyorlardı. En acil ulusal görev onlara yardımcı olmak ve sayılarını arttırmaktı. Toplumun her kesimi onların Almanlar tarafından ele geçirilmesini engellemede rol oynadı; işverenler işçilerini işten çıkardılar, ev kadınları gizlediler, doktorlar kaçmalarını kolaylaştırmak için hasta belgeleri yazdılar. Trenler *Reich* 'e gitmek için yola çıkmak üzereyken kadınlar ve çocuklar raylara doluştular ve lokomotifin önünde çömeldiler. Onlar oradan alınırken trenlerdeki adamlar aşağı atlayıp ormanlara doğru uzaklaştılar.

Kır halkı *réfractaires' i* (isyancı) sevinçle karşıladı ve sığındıkları köylerde bir muhbirin onları ele vermesi pek nadirdi. Arada bir müzmin bir Pétain'ci ya da milis üyesi Makilere ilişkin Almanlara ihbarda bulunuyordu ama çoğunlukla köylüler tarafından tanınan ajan er ya da geç ölümle cezalandırılırdı. Aragon'un *Le Mouton*[7] (Koyun) adlı kısa öyküsü küçük bir dağ topluluğundaki böylesi bir durumu çok güzel anlatır ve ben de görgü tanıklarının Correze ve Périgord'daki utanç verici ihanetlere ilişkin öykülerini dinledim; fakat genellikle Maki kır halkı tarafından iyi korunuyordu -en büyük zararı veren ve yurtseverlerin en fazla korkması gereken, şehirlerden gelen silâhlı milislerdi. Bir arkadaşım, Dordogne'daki bir *petit propriétaire* 'in (küçük mülk sahibi) kızı, kaçak bir *réfractaire' i* bodrumunda nasıl sakladığını çok canlı bir biçimde tanımladı. "*Le pauvre!* (zavallı) karanlığa ve hapsedilmeğe dayanamıyordu, bu yüzden onu kadın gibi giydirdik ve arkası yola dönük olarak bağlarda çalıştırdık, tâ ki kaçıp Maki'ye katılana dek." 1943'de diyordu, "FTP evimize gecenin her saatinde gelirdi, aylar boyunca, *ma chére* gece yarısından sonra kapının vurulmasını bek-

7. Aragon, *Servitude et Grandeur des Français* (Paris 1954), s. 78-97.

lemekten bir gece bile doğru dürüst uyuyamadık -bir Maki'ci olabilirdi - ya da - daha kötüsü milis, hattâ Gestapo..." Çok şükür hiç ihanete uğramadı -ve direniş onun gibi kadınlara, Gölgeler Ordusunun, yani *Armée des ombres* [8] 'in meçhul kahramanlarına çok can borçluydu.

1943 baharında Fransa, direnişin üçüncü evresine -*Armée Secrète*' nin (Gizli Ordu - AS) kuruluşu- girdi. Buna yol açan en önemli nedenler şöyle sıralanabilir:

1. *(a)* Almanların işçi istekleri ve *(b)* erkeklerin büyük ölçüde Makiler'e kaçmaları

2. *(a)* Alman ordusunun öfkesi ve Vichy milisinin kaçakları yakalarken yaptığı misillemeler; *(b)* gerçekte çoğu kez Maki'cilere yardımcı olan Fransız *gendarmerie* (jandarmasının) işbirliği eksikliği.

3. İşçi sınıfının örgütlü eylemleri -özellikle demiryollarında grevler, sabotaj ve iş yavaşlatma.

4. *Conseil National de la Résistance*'ın (Ulusal Direniş Konseyi - CNR) kuruluşuyla direniş güçlerinin eşgüdümünün sağlanması.

1943 Mayıs'ına dek hareket pek çok farklı grup halinde ve dağınıktı. Komünist örgütler her zaman en aktif (1941 Ekiminde de Gaulle'e verilen bir raporda Jean Moulin ve Henri Michel tarafından belirtildiği gibi) [9] ve en kalabalık -FTP, Kadın Komiteleri, *Jeunesses communistes* 'leri (Genç Komünistler) ve ülkenin her yanındaki şehir ve bölge komiteleriyle- örgüt olmasına rağmen, son bir kaç aydır Gaullist, Hıristiyan ve apolitik gruplar türemişti. *"Combat", "Libération", "Franc-tireur", "Action Chrétienne", "La France"* ve daha pek çoğu en karanlık yılı atlatmıştı; kendi kimlikleri, kendi *réseaux*ları, programları ve orta sınıflar arasında çok sayıda örgütleri vardı.

Komünist olmayan örgütler büyük ölçüde de Gaulle'den esinleniyor ve Londra Radyosu aracılığıyla bilgi akışını sağlayan

8. Mme. E. Lagarde, *Röportaj*, 1974.
9. L. Moulin, *Jean Moulin* (Paris, 1969), s. 249-414.

ve şebekeler oluşturmak, atılıp dağıtılacak malzemeleri ayarlamak ve genelde temas kurmak üzere ajanlarını yollayan BCRA'dan destek görüyorlardı. Baker Street'teki karargâhtan yönetilen SOE, Fransız gruplarına yardım etmek, sabotaj ve Alman aleyhtarı faaliyetleri teşvik etmek, silâh dağıtmak -ki bunlar 1944'den önce acınacak kadar yetersizdi- için ajanlarını gönderiyordu. Üst düzey bir "Baker Street çetecisi" sonradan "150 bin kişilik potansiyel gizli ordu"nun İngiltere'den silâh açısından pek az şey aldığını itiraf ediyordu: "Bu doğruydu. Örneğin, Fransızların Mart ayında (1943) istediği 80 malzeme bırakma operasyonundan sadece 10'u gerçekleştirildi."[10]

Bir keresinde KHK Savoie'daki bir Maki'ye malzeme taşımak için uçuş yapmayı reddetti. Bunun yerine Baker Street bölgeye "küçük bir İngiliz-Amerikan birliği" göndermeyi önerdi. Yazar diyor ki, Fransızlar "küsmekte haklı olabilirlerdi, zira gerçekten bütün istedikleri adam değil silâhtı". Aslında Müttefik subayları iyi karşılanıyorlardı.[11] Fakat diğer durumlarda işler daha kötü gitti ve İngiliz ajanları hatırı sayılır güçlüklerle karşılaştılar: Oldukça deneyimli bir ajan olan Xavier, "her İngiliz subayı şüpheliydi, zira (Londra'daki) Fransızlar her çalının altında siyasî bir tehlike görür gibiydiler", diye yazıyordu. İnsanların kaderinin bir noktada birleştiği savaş meydanında bile (örneğin Hautte-Savoie'da) diye düşünüyordu, "grupları bir araya getirmek zordu, çünkü hepsi İngilizlere karşı çok kuşkucuydular. *'Perfide Albian'** akıllarından çıkmıyordu."

İngilizlere duyulan bu güvensizliğin yanı sıra, direnişçilerin içindeki derin ayrılıklar da onları bölüyordu. Xavier'in deneyine göre "hepsi de siyasî yönden kavgalı olan ve aralarında olması gerektiğince birlik bulunmayan Komünist, *Armée Secréte* ve *Maquis* grupları vardı." Ziyaret ettiği her kampta Xavier'e "siyasî görüşleri ve Fransa'nın yeniden kurulması için hangi par-

10. B. Sweet - Escott, *Baker Street Karışık* (Londra 1965), s. 183-184.
11. *a.g.e.*, s. 185-186.
*Hain Britanya - *ç.n.*
12. Xavier, *Bir Ajanın Anıları*, s. 209.

tiyi desteklediği" soruluyordu. Xavier onlardan siyasî ayrılıklarını unutmalarını istiyordu, fakat iş o kadar basit değildi.[12]

Koordine olmamış grupların farklılığı, aralarında kızgınlık ve düşmanlığa yol açmıyorsa da, ciddî sonuçları olan kargaşa ve karmaşıklığa neden oluyordu. Bu, Fransa içinde ve dışındaki direniş önderleri, özellikle de aylardan beri birlik çağrısında bulunan RCF için açık bir şeydi. Nihayet, 1942 yılı sonunda, de Gaulle'ün yiğit ve açık fikirli elçisi Jean Moulin'in yorulmak bilmez çabaları sayesinde belli başlı komünist olmayan hareketlerin önderleri tartışma için bir araya gelme konusunda ikna oldular; ve 1943 başlarında Lyons'daki bir dizi gizli toplantıdan sonra komünistler ve sendikacılarla birleşik bir Direniş Konseyi'nde bir araya gelmeyi kabul ettiler. 26 Mart'ta ZO'daki paramiliter gruplar buluşmuş ve birlikte çalışmak konusunda anlaşmıştı. 15 Mayıs 1943'de Lyons'da bütün belli başlı grup ve partilerin temsilcileriyle *Conseil National* (CNR) kuruldu.

Cezayir'deki Özgür Fransızlar ve *Conseil* birbirini destekleme sözü verdi. De Gaulle onayladığını belirtti ve nihaî hedefini kendi komutasında düzenli askerî hatlar halinde bir Gizli Ordu oluşturmak olarak gördüğü bu örgütü sevinçle karşıladı. Moulin'e "*Liberation, Combat* ve *Franc-tireur* (hepsi Gaullistti) dışındaki tüm direniş örgütlerinin bunlardan birine bağlanmasını ve birimlerini kuruluş halindeki orduya katmalarını" gözetme talimatını verdi.[13] Bu gösteriyordu ki, General, ülkesinin halkıyla bağlantısız ve etkin bir direniş gösteren ama de Gaulle'ün kişisel komutasında olmaya hiç niyeti olmayan işçilerin güdülerinden habersiz olmaktan biraz daha ötedeydi.

Allah'tan, Jean Moulin daha gerçekçiydi. Talimatları dikkate almadı ve *Conseil*'in önde gelen bir üyesi olarak onu oluşturan tüm yapıların özerkliğinin tanınmasını gözetti. Sadık komünist

13. *Le PCF Dans la Résistance.*

FTP'yi ve hattâ sol kanat sosyalist üyeleri eylem özgürlüklerinden vazgeçmeye ikna etmeyi denemek gerçekten boşuna olacaktı. *As it was*, CNR *France Combattante*'ın ana amaçları doğrultusunda birlik içinde ve sadakatle çalıştı: Bu amaçlar ilk toplantıda Moulin tarafından şöyle tanımlandılar: (1) savaşı sürdürmek, (2) Fransız halkına ifade özgürlüğü ve yurttaşlık haklarını geri vermek, (3) *"qui aura le sens de la grandeur"* ("büyüklük duygusuna sahip olacak") bir devlette cumhuriyetçi özgürlük ve sosyal adaleti yeniden sağlamak, (4) "Fransa'nın saygınlığının herkesçe tanındığı bir dünyada.... gerçek uluslararası işbirliği için" Müttefiklerle birlikte çalışmak.

İnsan yukarıdakilere Generalin elinin değdiğini fark ediyordu ve gelecekte daha eşitlikçi bir devletin tasarlandığını gösterecek pek az şey vardı. Yine de, birliğin çıkarları için sol-kanat üyeleri Moulin'i desteklediler ve o da Generale, "Konseyin tüm enerjisini CNR'de temsil edilen grupların ülke çapında sıkı birliğini sağlamaya adadığını" bildirebildi.[14]

18 Mayıs'taki ilk toplantıda on altı üye (ve Moulin) vardı, üyelerin sekizi direniş gruplarından, PCF'den, ikisi sendika federasyonlarından, beşi direnişte etkin olan farklı siyasal yapılardandı. On yedi kişinin düzenli olarak görüşmesi çok zor ve tehlikeliydi, bu yüzden direnişin çalışmasını koordine etmek ve artık ulaşılabilir bir hedef olarak görülen ulusal ayaklanmayı hazırlamak için beş kişilik bir yürütme seçildi.

Moulin toplantılara 26 Mayıs'tan itibaren başkanlık etti, tâ ki üç hafta sonra, tüm önlemlere rağmen bir adamın ihanetine uğradığı trajik güne dek, Gestapo tarafından yakalandı, son derece vahşice -boşuna- sorgulandı ve sınırdışı edildi. Meslektaşlarından birinin yazdığı gibi, "işkence gördü, vücudu parçalandı, fakat dudakları mühürlü kaldı ve Almanya yolunda öldü...."[15] Moulin'in ölümü direniş için acı bir darbe ve kayıptı. Fakat verdiği değer biçilmez hizmet ve kurulmasına yar-

14. Moulin, *a.g.e.*, s. 429.
15. Bidault, *Memoirs*, s. 30.

dımcı olduğu birliğin esasları geleceğin başarısı için sağlam temellerdi.

Moulin'le birlikte çalışmakta olan Georges Bidault CNR'nin yönetimini üstlendi ve üç ay sonra başkan seçildi. Bidault'un bu döneme ait anıları aktarmaya değerdir. Yazdıkları egosantrik olmasına rağmen, çalışmanın nasıl yürütüldüğünü gösterir ve o durumda olmanın nasıl bir şey olduğunu anlatırlar.

Bidault'un sorunlarının belki de en zoru de Gaulle'ün karargâhıyla temas kurmaktı. "Londra'ya, Fransa'daki genel delegasyon adına şifreli telgraflar göndermeye başladım", diye yazar, "kendi kendimize sürekli *'Londres'* denen o uzak memlekette neler olup bittiğini sorup duruyorduk ve oraya gitmiş ya da bir süre kalmış olanlar bile net bir yanıt vermekte zorlanıyorlardı. Kim ne yapıyordu? De Gaulle nasıl bir şeydi? Onu etkileyen kimdi?.. Bir muammayla karşı karşıyaydık". 20 Temmuz 1943'ten hemen sonra emrindeki vericileri kullanarak Londra'ya siyasal ve askerî meseleleri, personel sorunlarını ve orada ihtiyaç duyulan teknik bilgileri kapsayan düzenli şifreli mesajlar göndermeye başladı. Bilgi edinmek, kontrol etmek, şifrelemek ve iletmek zorundaydı, bütün bunlar illegal radyo vericilerinin konumunu kısa zamanda saptayan kamyonlara monte edilmiş radyo dedektörlerinin bulunduğu Lyons'ta oluyordu. Arama ekiplerinin bulmasını önlemek için yerin sık sık değişmesi gerekiyordu. "...Radyo setlerinin, paraşütle insan ve silâh indirme gibi acil durumlarda hemen el altında olup saklanması gerekiyordu, bunlara mümkün olduğunca çabuk ulaşmak zorundaydık ve taşıma sorununu hiç çözemedik...

"Bütün bu engellere rağmen, yeraltı basını için *Bulletin de la France Combattante* 'dan teksirle en az 250 tane basabildim. Bu bülten pek çok insanın değerli ve yorulmak bilmez yardımlarıyla çıkarıldı... İsimlerine, teksir makinamızı Lyons'un bir banliyösündeki kilisesinde çalıştıran ve saklayan nazik ihtiyar Abbé Boursier'i eklemek isterim. Bir gün gamalı haçlı amblemler takmış adamlar aniden kapısında belirdi ve onu oracıkta vurdular."

Bidault "günler geçtikçe" sabırsızlanıyordu, "ve mesajlarının hattâ Jean Moulin'in tutuklanmasının anlaşıldığına dair hiç bir karşılık alamadım..." Moulin'in kendisi de "istediği bilgiyi edinmekte büyük zorluk çekiyordu. Bazen sağır ve uzak bir tanrıya hitap ettiği duygusuna kapıldığı oluyordu. Yoksa Gaullistler kendi askerleriyle çok mu meşguldüler de örgütlü direnişle temas kuracak hiç zamanları yoktu? Belki de çeşitli bakanlar kendi aralarında iktidarın dağılımı konusunda tartışıyorlardı? Yoksa Olimpiyalı hükümdarı öneri, şikayet ve protestolarıyla kuşatan uzaktaki adamların 'vıraklamalarına' zaten duyarsız mıydılar..? Hiç anlayamadık ama itiraf etmeliyim ki vıraklamamız sayesinde, kurbağalar bataklıklarına bir çakıl taşı bile atılmaksızın biraz olsun karınlarını doyurabildiler".[16]

De Gaulle ne bir temsilci gönderdi, ne de onu CNR'de kimin temsil edeceğine ilişkin bir şey söyledi. Sonradan kendisi de şunları yazıyordu: "O can alıcı noktada hükümetin kısa süre sonra ihtiyaç duyacağı türden yönetimi toparlayacak kapasitede büyük bir yöneticiye ihtiyacım vardı. Bütün bu niteliklere sahip birini seçene kadar aylar geçecekti."[17]

Bu sırada, Bidault'un mesajlarına gösterilen ilgisizlik, içteki direnişin öneminin acı bir biçimde gözardı edildiğine işaret ediyor, bu da mücadelenin içinde olanları en fazla teşvike ihtiyaç duydukları bir anda hayal kırıklığına uğratıyordu. Bidault acı acı şöyle yazıyordu: "Radyo mesajlarıma ilişkin kesin olarak tek bir şey söyleyebilirim: Çok fazlaydılar... yalnızca bir, tek bir yanıt aldım: bana ulaşan tek yanıt 'Trafiği azaltın'dı. Hepsi bu kadardı, ama söyledikleri kesinlikle yeterliydi."[18]

En sonunda CNR'ye de Gaulle'den bir elçi geldi ve böylelikle Özgür Fransa Kuvvetlerinin ayrılmaz bir parçası olarak kabul edildi. Hem kuzey hem de güneydeki farklı grupları koordine ettiğinden kendini gerçekten bütün kesimlerin temsilcisi olarak gö-

16. *a.g.e.*, s. 32-33
17. De Gaulle, *Birlik*, s. 168-169.
18. Bidault, *a.g.e.*, s. 37.

rebilirdi: CGT'nin (Komünist ve Sosyalist) sözcüsü Louis Saillant, Kuzey Direniş Hareketlerininki Maxime Blocq-Mascart'dı ve Güney bölgesinin birleşik Gaullist hareketlerinden bir delege vardı. Başkanları Bidault ile Generalin delegesinin huzurunda hep değişik evlerde düzenli olarak toplanıyorlardı. Bidault her biri kendisi gibi büyük risklerle karşı karşıya olan üyelerle dikkatle temas kuruyordu. "Yaşamımız tehlikeli ve aynı zamanda da tekdüzeydi." Tutuklanma tehlikesi yüzünden, yaşamak bir dizi adres değişikliğinden, kaldırımlar üzerinde bir parça uyuyabilmeye çalışarak dışarıda geçen gecelerden, kıl payı kaçışlardan, ihmal ya da aksilik sonucu kaybedilen temasların yeniden kurulmasına ilişkin sorunlardan, değerli meslektaşlar kaybedildiğinde trajedilerden ibaretti.

Siyasî hasımlar davaları için içten bir kararlılıkla birlikte çalışıyorlardı. Katolik ve Liberal olan Bidault birlikte çalıştığı sendikacılardan şöyle söz ediyordu: "Dostlarım CNR üyeleri arasında basılı malzeme dahil tüm yazışmaların dağıtılmasından sorumluydular -çok tehlikeli bir faaliyetti bu. Komünistler bir yazı ve baskı ekibini emin bir yerde saklıyorlardı ve dışarı gönderilen birçok dokümandan sorumluydular. Miktar olarak en fazla ve kesinlikle de en iyi malzemeyi çıkarıyorlardı."[19]

CNR'nin çalışması başkanının da itiraf ettiği gibi kusursuz değildi. Ama normal koşullarda dahi merkezileşme, verimsizliğe karşı garanti değildir ve illegalite ve sürekli huzursuzluk koşulları altında da hata yapmamak olanaksızdı. "Bağlantı ajanlarınız tutuklanıp da önderleriniz evden eve iz bırakmadan geçerse" her kademe bağımsız olarak elinden geldiğince iyi çalışmalıydı. Gereksiz pek çok malzeme basılıp dağıtılıyordu, mazur görülemeyecek pek çok hareket yapılıyordu. "Fakat bunlar Eisenhower'ın, Müttefik çıkarması sırasında on beş tümene bedel olduğunu söylediği o kahramanca işlerin içinde küçük bir oranı oluşturuyordu, bunlar ülkemizi kurtarmak için yapılmış sayısız meçhul fedakârlıkla karşılaştırılamaz bile."

19. *a.g.e.*, s. 41.

CNR özgürlük mücadelesinde zorunlu ve çok önemli bir işleve sahipti. Varlığı Fransız ulusunun birliğini simgeliyordu ve de Gaulle'ün ve Müttefik kuvvetlerinin tutumu ne olursa olsun, Fransa için mücadele onsuz çok daha uzun sürer ve daha yüksek bir bedel ve daha büyük bir fedakârlık karşılığı kazanılırdı.

BÖLÜM XII

1943

Akdenizin Kurtuluşu

...Sur le jungle et le désert
Sur les nids sur les genets
Sur l'écho de mon enfance
J'écris ton nom
Et por le pouvoir d'un mot
Je recomence ma vie
Je suis né pour te connaître
Pour te nommer
Liberté

Paul Eluard, ***Liberté***

...Ormanda, çöl kumlarının üzerine
Kuş yuvalarına ve çalılara
Çocukluğumun yankısına
Yazarım ben adımı
Ve bir tek sözün gücüyle
Dönüyorum yaşama
Seni bilmek ve tanımak için doğmuşum
Özgürlük

Bu noktada kesin kronolojiden fedakârlık edip 1943 ilkbaharı başlarındaki Kuzey Afrika'ya dönmemiz gerekiyor. Fransız Direnişinin birliğine ulaşıp onu güçlendirdiği bu aylar boyunca Cezayir'deki durum oldukça karışıktı. Sözde kurtuluşa rağmen, Amerikalıların, denetimi Fransız sömürgecilerinin elinde tutma kararlılığı yüzünden karmaşayı çözmek haftalar aldı. "Vichyciler yerlerinde kaldılar ve aylarca işleri durdurdular, komplo ve sabotajlar yaptılar" diye yazar André Moine. Doğrudan Nazi yanlısı unsurlardan esinlenen pis numaralara ilişkin deliller vardı: Örneğin 1 Şubat günü bir Amerikalı gazeteci Müttefik subaylarının karargâhında ışıkların kesildiğini bildiriyordu; biri bayrak imalatçılarının İngiliz bayrağı üretmelerini yasakladı, savaş malzemesi taşıyan Müttefik trenlerinde ve Cezayir limanlarında esrarengiz patlamalar oluyordu.[1] Savaşa ilişkin çalışmalarda ya da demokratik hükümet ilkelerine ait konularda güvenin yeniden sağlanması için hiçbir girişimde bulunulmuyordu. Şubat sonuna dek Yahudilerin mülkleri sahiplerine geri verilmedi, Yahudi aleyhtarı yasalar Nisan'a kadar hüküm sürdü.

Ocağın ortasında Marcel Peyrouton'un gelişi anti-faşistler arasında büyük endişe uyandırdı; 1936'da Blum tarafından görevden alınan Tunus'un bu eski valisi Darlan'la kavga edene

1. Moine, *Résistence et Déportation en Afrique du nord*, s. 251.

dek Pétain'in İçişleri Sekreteriydi ve Vichy elçisi olarak Arjantin'e gönderilmişti. Cezayir'e döndüğünde Nazi basın ajansı *Trans-ocean* onun bakanken söylediği sözleri anımsattı: "Kuzey Afrika'ya nasyonal sosyalist önlemleri ilk getiren Fransız benim, Yahudi etkisini durdurdum; Farmasonları dairelerimden attım; Alman modeli bir devlet polis gücü kurdum."[2] (Şunları da eklese olurdu: "Tanınmış aşırıları, gelecek yirmi yıl boyunca herkese ve Cezayir halkına karşı ırkçı düşüncelerini şiddetle savunacakları kilit noktalara getirdim.")

Daha önce gördüğümüz gibi, Kasım çıkarmalarından sonra pek çok Gaullist ve direnişçi tutuklanmıştı; Agda, Colomb-Bechar vs.'de, Sahra'nın insafsız güneşi altında taş kıran bu insanlar ve siyasi tutuklular, Müttefiklere hemen katılmak için gönüllü olmalarına rağmen, çoğu yerde tahliye edilmek için 1943 Nisan'ına kadar beklemek zorunda kaldılar- bir tek kampta (Bou Denib) beş günlük açlık grevi yaparak başarılı oldular.[3]

Bousset çalışma kampının bir tutuklusu 12 Kasım günü, coşkulu kurtuluş umutlarının "Hiçbir şey değişmemiştir, Darlan, *Maréchal* adına iktidarı almış bulunmaktadır" anonsunu yapan kamp komutanınca boşa çıkarıldığını yazıyordu. Bu soğuk duşun ardından, "disiplin güçlendirildi -hepsi de Pétainci olan kamp subayları her zamankinden daha da küstahlaştılar, kamp tayınlarını azalttılar, bize nezaret etmek için aşırı işgüzar lejyon askerlerini getirdiler... Bu, bütün savaş boyunca, siyasi ve moral açıdan en zor dönemdi." Anti-faşistlerin serbest bırakılması yerine, kamplarına konvoylarla adli suçlu getirildi ve 1943 Aralık'ında Nazi yanlısı yaklaşık elli tutuklu içeri tıkıldıysa bu sonuncular aslında faşist subaylarca hararetle karşılandı, dördü bir hücrede değil tek kişilik yatak odalarında misafir edildi. "Kendi kullanımımız için yaptığımız masalar *onların* rahatça yemek yemesi için elimizden alındı; alışveriş yapmak için köye gidebiliyorlardı; aileleri ziyaretlerine gelip yiyecek, giysi, gazete

2. *a.g.e.*, s. 252.
3. *a.g.e.*, s. 232.

getirebiliyordu; kısa süre sonra evlerine döneceklerini söylüyorlardı..."[4]

Kuzey Afrika ve İngiltere'deki sol-kanat örgütler demokratların serbest bırakılması için büyük baskı yapıyorlardı. Londra'daki Uluslararası Tugay Derneği tutuklu bulunanların bir listesini yayınladı ve Anthony Eden de (o zamanlar Dışişleri Bakanıydı) ilgilendiğini belirtti. Tutukluların sayısı hakkında farklı farklı rakamlar veriliyordu, bunlara ilişkin en yüksek tahmin de Gaulle'ünkiydi. De Gaulle, 10 Şubat'ta, yakılması gereken 15 bin dosya olduğunu söyledi.

Cezayir makamları kaplumbağa hızıyla hareket ediyorlardı: Amerikan karargâhı Müttefiklerarası bir soruşturma komisyonu kurulacağını duyurdu; 22 Ocak günü tüm sorumluluklarından vazgeçerek bunları General Giraud'un sırtına yıktı; 8 Şubat'ta *Conseil d'Empire* dosyaların gelecekteki bir tarihte incelenmesini kararlaştırdı.

Nedendi bütün bu gecikme? 4 Şubat'a dek tutuklu kalan milletvekili Florimond Bonte şöyle yazıyordu: "İçeride tutuluyorduk, çünkü tahliye olur olmaz hainlerin cezalandırılmasını isteyeceğimiz ve Fransa ve Cezayir'in ulusal ve sosyal kurtuluşu için savaşacağımız biliniyordu... Anglo-Amerikan tröstlerinin Kuzey Afrika'daki egemenliğine engel olacaktık. Fransız sömürgeciliğinin sömürüsünü tamamlamış olduğu yerel maden ve petrol kaynakları a ABD emperyalizmi göz dikmişti... Ulusal özgürlüğün tek gerçek savunucuları komünistlerdi. Bu yüzden kamplarda ve cezaevlerinde tutuluyorlardı."[5]

Anti-faşistler için genel af ilânı ve siyasal tutukluluğun sona ermesi tâ 4 Mayıs 1943'te gerçekleşti. Hâlâ gücü kuvveti yerinde olan tutuklular Müttefik kuvvetlerine katıldılar, eğer yetkililerin siyasal uzlaşmazlığı olmasaydı onlara çok daha fazla katkıda bulunabilirlerdi. "Belirli nüfuz sahibi kişiler için sorun

4. *France*, 10-43.
5. Bonte, *Le Chemin de l'Honneur*, s.346.

Almanların Fransız toprağından atılması değil, kurtuluştan sonra Nazi ve faşist rejimlerinden alınma bir tür faşizmin sürdürülmesiydi." İnanılır gibi değil (fakat gerçektir) ama, 1943 Mart'ında, çıkarmalardan dört ay sonra, General Juin eski bir SOL olan M. Donic'i "ağır kayıplara rağmen, Amerikalıların Kuzey Afrika'daki ilerleyişlerini geciktirdiği için" Legion d'Honneur nişanıyla ödüllendirdi. Amerikalı gazeteci John McVane'in gözlemi şuydu: "Burası, yarının Fransası için deneme alanı... esas sorun, Almanlara karşı nasıl bir Fransa için savaştığımızı bilmek."[6]

Bütün bu "*attentisme*"e (bekle gör politikasına) rağmen, yine de Kuzey Afrika'da savaş kazanılıyordu. 12 Mayıs günü Tunus'ta Rommel'in ordusu ve İtalyanlar, General Montgomery'yle onun Çöl Farelerine teslim oldular ve savaşlardan (ki bu savaşlara Fransa birlikleri de katıldı ve üstün bir biçimde savaştı) sonra işler siyasal cephede de yerli yerine oturmaya başladı. Fransa'yı kimin temsil edeceği sorunu, haftalar süren sert tartışmalar sonucu karara bağlandı. Churchill'in belirttiği gibi, "30 Mayıs günü de Gaulle Cezayir'e geldi ve Özgür Fransa'nın işlerini yönetmek için bir birleşik Geçici Komite oluşturulması amacıyla sert ve gönülsüz görüşmeler başlatıldı... Bu sert tartışmalar uzadıkça Cezayir de gerilim arttı. Yine de 3 Haziran günü öğleden sonra anlaşmaya varıldı ve bir Ulusal Kurtuluş Komitesi (CFLN) oluşturuldu."[7] Komite, en ünlü Londra'lı Gaullistlerin çoğundan, ik komünisttten, ve saf değiştirme zamanının geldiğini anlayan bir kaç sabık Vichy'ciden -örneğin, Fransa Bankası'ndan Jacques Lacour Gayet, René Mayer (sanayici) ve maliyeci Couve de Murville- oluşuyordu.

Fakat çekişme sona ermedi. De Gaulle Giraud'nun, Fransız Kuzey Afrika Ordusu'nu Özgür Fransa'nın etkisinden uzak ve ayrı tutmak istediğinin pekalâ farkında olduğundan, onun Başkomutan olmasını kabul etmiyordu. De Gaulle'ün tavrı, Ame-

6. Moine, *a.g.e.*, s. 254.
7. Churchill, *İkinci Dünya Savaşı*, cilt V, s.145.

rika'nın ona olan hoşnutsuzluğu ve güvensizliğini arttırdı. Roosevelt Eisenhower'a çektiği telgrafta, "Fransız Ordusu'nun Müttefik Başkumandanının yönetimine tâbi olmayan herhangi bir kuruluş tarafından denetimini hoşgörmeyiz. Tamamen ve baştan sona güvenebileceğimiz biri olmalı"[8] diyordu. Başkanın telgrafları de Gaulle'ün Cezayir'deki faaliyetlerine karşı öylesine büyüyen bir düşmanlığı sergiliyordu ki Churchill, "Özgür Fransızlarla Müttefiklerin ilişkilerinin bütün geleceğinden" endişe duyuyordu.

Churchill Roosevelt'i, Gaullist Komiteyi tanımaya ikna etmek için çok uğraştı, İngiltere ve SSCB de bunu istiyorlardı. Churchill anılarında şöyle kederlenir: "Kazablanka'da (Giraud ile de Gaulle arasında) iyi bir anlaşma sağlayabilirdim fakat... General de Gaulle'ün mantıksız davranışı işi bozdu. O zamandan beri, Başkan General Giraud'un Kuzey Afrika'daki askerlerini dikkati çekecek ölçüde silâhlandırmış durumda ve bu ordunun faaliyeti ve denetimiyle fazlasıyla ilgili" Roosevelt'in en büyük korkusu "Fransız toprağına çıkar çıkmaz" de Gaulle'ün komitesini Fransız hükümeti sıfatıyla tanımaya zorlanmaktı ve "Müttefik davasının askerî alandaki çıkarları gerektirdiğinde kolonilerdeki yerel Fransız subaylarıyla"[9] bu subaylar ne kadar gerici olursa olsun doğrudan ilişki kurmayı yeğliyordu. Bununla birlikte, 22 Temmuz'da Fransız Ulusal Komitesi'ni "tanımaktansa", "onunla işbirliğine" dayalı birleşik bir formül önerisi de getirdi.

"Ancak çetin tartışmalardan sonra", diyor Churchill, "Amerikalıları", Kuzey Afrika'da halen varolan siyasal düzenlemeleri destekleyen "genel anlamda bir açıklama yapmaya ikna edebildim". Harold Macmillan'dan "(Fransız) Komitesi'ndeki dostlarımı en candan bir biçimde selâmlamalarını söylemesini" istedi. "...Gazete ve radyo polemikleri ve kınamalara hoşgörü gösterilirse, bunun tek etkisi Devlet Bakanlığında yeni öfke alevlerini canlandırmak olacaktı.[10]

8. *a.g.e.*, s.147.
9. *a.g.e.*, s.148-151.
10. *a.g.e.*, s.152.

En nihayet, 26 Ağustos günü, ABD ve İngiltere, CFLN'yi geçici hükümet olarak tanıdıklarını açıkladılar; böylelikle Fransa, en yenisi ve en garibi şekliyle olsa Dört Büyükler'den biri oldu ve Büyük Devletler günü, haklı mensup olma duygusu hem de Gaulle hem de sağcılar için oldukça önemliydi. [illegible]dir ne de halk [illegible].

1943 yılının ilk [illegible]ndi kendini k[illegible]şme ve karmaşa sonrasında, netlik ve ortak amaç duygusu [illegible]n olmaya başladı. 10 Temmuz'da Müttefiklerin Sicilya'ya [illegible]karma yaptığı, 25 Temmuz'da Mussolini'nin istifası ve 8 Eylül'de Salerno çıkarmalarından sonra İtalya'nın Eisenhower'a teslim o[illegible]ğu haberi hep zafer sevinciyle karşılandı. Artık insanlar Müttefikleri ve Direnişi desteklemek için birleşik bir çabanın her zamankinden daha önemli olduğunu ve kesinlikle ürün vereceğini hissediyorlardı. Kuzey Afrika'da ve Fransa'nın içinde birlik çağrıları yapmada Komünist Partisi başta geliyordu ve yirmi yedi milletvekilinin Cezayir Radyosu'ndan yayınlanan deklarasyonu bir güvence ve vaat gibi çınladı: "Zafere olan inancımız, her zaman canlı ve sarsılmazdı. Bugünse özgürlüğün zaferi yoldadır. Yakalanan kurtuluş umudu, yabancı işgalinin dayanılmaz acılarının harabettiği aç yüzleri ışıldatıyor... Elimizi her düşünceden Fransız yurtseverine uzatıyoruz. Onları özgürlüğü kazanmak ve faşist barbarlığı yoketme ortak davasını sürdürmek için verilen zorlu mücadelelerde omuz omuza yürümeye çağırıyoruz."[11]

Bu çağrı Fransa'nın her yanında duyuldu ve 1942 Kasım'ından beri işgal altında bulunan ve kurtuluş için olgunlaşmış olan Korsika adasında yankı bularak iyi bir etki yaptı. Burada, 1943 yazı boyunca birleşik eylem gözle görülür biçimde etkin olacaktı.

Nazilerin Vichy Fransası'nı işgaliyle aynı zamanda, birkaç Alman garnizonunun yardımıyla polis gibi hareket eden İtalyanların adayı denetimi altına almalarından beri Korsikalı di-

11. Bonte, *a.g.e.*, s. 360-363.

reniş savaşçıları oldukça etkindiler. PCF'nin birlik çağrısının ardından, yerel komünistler ayrı ayrı grupları tek bir örgütte, *Front National*'de (Milli Cephe) birleştirmiş ve gerilla savaşında önderliği ele almışlardı. 1943 ni hoşgörme Korsika FN'nin güvenilir ve silâhlı 12 bin adam biri olmalı"[8] a'nın teslim olduğu ilân edilince FN Ajaccio'da bi deki faaliyeti yürüyüşü çağrısında bulundu ve 8 Eylül gece giliyordu ki olanma emirleri yayınlandı. Ertesi gün sabah skiler ve, grubu silâh taşıyan 15 bin kişi Préfecture'e gitti, ada önderleri Korsika'nın özgürlüğünü ve adanın Vichy'den ayrıldığını ilân ettiler ve Özgür Fransa'ya bağlılıklarını açıkladılar. Adanın her yanında Vichyci belediye meclisleri üyeleri devrildi ve yeni encümenler seçildi. Ajaccio, Bastia, St. Florent'da ve kırlarda Alman garnizonuna karşı sokak çatışmaları oldu. 120 bin partizan ortaya çıktı ve (hâlâ Cezayir'de Başkomutan olan) Giraud'nun gönderdiği 500 adamla birlikte işgal kuvvetlerini doğu kıyısına sürerek onları denize atlama ya da teslim olma seçeneğiyle karşı karşıya bıraktılar. 3 Ekim günü Korsika, halkına gurur ve sevinç verecek bir biçimde, ağırlıklı olarak kendi öz çabalarıyla özgür ilân edildi.[13]

Bununla birlikte, daha sonraki günlerde, de Gaulle, Korsika'nın kurtuluşunun kendisi olmaksızın -daha da kötüsü, rakibi Giraud (Giraud ona ön istila planlarından sözetmemişti), hattâ daha da sinir bozucusu, komünistlerin önderliği altında gerçekleşmesinden duyduğu büyük hoşnutsuzluk ve kızgınlığı dile getirdi. De Gaulle Giraud'yu şöyle azarladı: "Komünist önderlere verdiğiniz tekeli onaylamıyorum", ve ihtiyar generali CFNL'den attı. O, "Korsika örneğinin metropol Fransası'nda izlenmesini asla görmek istemeyen"[14] bakanların (Mendès-France ve Couve de Murville de dahil olmak üzere) duygularına tercüman oluyordu.

12. *Le P.C.F. dans la Résistance*, s. 244.
13. Michel, *Histoire de la Résistance*, s. 31.
14. de Gaulle, *Anılar, Birlik* s. 146, 150.

André Philip'in, komünistlerin şehir meclislerini kendi tercihlerine göre oluşturdukları ve tüm iletişim araçlarının denetimini ellerine aldıkları şeklindeki raporundan dehşete kapılan de Gaulle, 8 Ekim günü, haklarını savunmak için Ajaccio'ya uçtu. Oldukça dostane bir biçimde karşılandı; ama artık ne zamanı geriye çevirebilir ne de halk hareketini bastırabilirdi. Korsika birliğin ve kendi kendini kurtarmanın boş sözler olmadığını fiilen kanıtlamıştı.

Bir diğer sözcük, *Maquis* de herkesin aklındaydı. Korsika'nın çalılıkları, Fransız direnişinin benimsemekte olduğu koruyucu görünümün simgesi oldu. ***Maquisard*** terimi, Londra'da çıkarmaya devam ettiğimiz haftalık gazetelerde gitgide daha sık çıkıyordu. (Generalin ayrılmasına rağmen Carlton Gardnes'daki enformasyon büromuz çalışmayı sürdürüyordu.)

Zorunlu çalışmadan kaçıp Fransa'nın dağ ve ormanlarında toplanarak Makici olan binlerce genç ve orta yaşlı erkek, açık ki, büyük bir partizan ordusunun çekirdeğiydiler. Vakit geçirmeksizin böyle tanınmaları, dışardaki yetkililerden teşvik görmeleri ve geniş çapta giysi, yiyecek ve silâh yardımı almaları gerekiyordu. BCRA da SOE de bunu yavaş yavaş kabul etti, fakat bu bütün ihtiyaçların öğrenilmesinden aylar önceydi ve *Maquis*'nin büyük oranda komünistlerin önderliğinde olduğu gerçeği, Gaullistleri onlara yeterli yardımı yapma konusunda gönülsüz kılıyordu.

Buna rağmen, Fransa'daki yeraltı güçleri örgütü, 1943 güzünde büyük boyutlara ulaştı. Korsika örneğinden, Cezayir'de en sonunda, Vichycilerin temizlenişine tanık olmasından (örneğin Pucheu, şimdi Ulusal Komite'de Havacılık Bakanı olan Grenier tarafından mahkemede iyice rezil edildikten sonra yargılandı ve idam edildi,[15] pek çok yurttaşlık hakkının geri alınışından ve İtalya'daki partizanların direnişinden ilham alan halk Fransız sahiline her an bir Müttefik çıkarması olabileceğine kesin bir biçimde inanıyordu. Direnişçiler her yerde, yolda ol-

15. Grenier, *C'était ainsi* (Paris, 1970), s. 220-223.

duğunu düşündükleri Savaşan Fransız güçlerini desteklemek için harıl harıl hazırlık yapıyorlardı.

Paha biçilmez gerilla desteğine rağmen Müttefikler İtalya'da uzunlamasına oldukça yavaş ilerliyorlardı. Churchill'in deyimiyle "Avrupa'nın yumuşak karnı", daha çok bir oklu kirpinin sırtına benziyordu. Almanlar dağlık araziyi savunma için çok uygun buluyor ve her yerde sert bir artçı savaşı veriyorlardı. Fransa'ya çıkma olasılığı hâlâ uzaktı ve Müttefiklerin ağır ağır ilerleyişi FTP ve diğer grupları, işgal kâbusuna son verip özgürlüklerini kazanacaklarsa kendi öz güçlerine güvenmeleri gerektiğine inanmaya sevketti.

BÖLÜM XIII

1943 Kışı

Nacht und Nebel [*]

J'écris dans cette nuit profonde et criminelle
Ou j'entends respirer les soldats étrangers
Et les trains s'étrangler au loin dans les tunnels
Dont Dieu sait si jamais ils pourront déplonger

Aragon, ***Le Musée Grévin***, *s. 70*

Yazıyorum bu engin ve suçlu gecede
Duyarak yabancı askerlerin nefes alışlarını
Ve trenler boğuluyor tünellerde bir yerlerde
Tanrı bilir oralardan çıkıp çıkamayacaklarını

* Gece ve Sis, *ç.n.*

1943 kışı, ısınamamak ve besinsizlik yüzünden şiddetli bir acı çeken Fransız halkı için oldukça soğuk ve sert oldu. İngiliz ajanı Yeo Thomas, "zenginler, bir yemeğin 800, bir çift ayakkabının 450 frank ettiği karaborsaya başvururken, ayda 1800 ila 2500 frank kazanan sıradan kadın ve erkeklerin korkunç sıkıntı çektiğini" kaydediyordu. Et tamamen kayıplara karışmıştı, ekmek kaba kara mısırdan yapılma ufacık bir tayındı ve süt bulunmuyordu; giyecek yetersiz, ayakkabılar tahtadandı, şarabaysa fiyat biçilemiyordu.[1]

Bir dostu, André Gide'e, "Nice sokaklarında çocuklarına verecek hiçbir şeyleri olmadığı için ağlayan kadınlar görüyorsun" diye anlatıyordu. Ama kadınların tek yaptığı ağlamak değildi - yeraltı kadın basınında protestoda bulunuyor ve Paris banliyölerindeki boş fırın ve bakkalların önünde gösteri yapıyorlardı. St. Etienne Préfecture'de 500 kişi toplanarak "Yavrularımıza ekmek!" diye haykırdı ve Aubervilliers yetkili makamları, yiyecek azlığının halkta huzursuzluğa yol açacağından korktukları için halkı o güz şehri terketmeleri için iknaya (boşuna) uğraştılar. Demiryolcular kısa süre önce vagonlar dolusu yükün Almanya'ya doğru yola çıktığını söylerken - geniş çapta dağıtılan bir bildiride bunların 93 bin baş sığır, 340 ton deri, 40 bin ton buğday, 500 ton ecza malzemesi, 10 bin ton

1. B. Marshall, *Beyaz Tavşan* (Londra, 1952), s. 35.

sebze olduğu yazılıydı- dükkânlardaki boş raflar karşısında ötke gerçekten büyüktü. Başka bir yeraltı gazetesi, *La Ménagère Parisienne*, Académie de Médecine'den (Tıp Akademisi) Profesör Richet'den alıntı yapıyordu. Profesör, bir tıp dergisinde yayınlanan ve tutuklanmasına neden olan yazıda, "Kentlerimizde binlerce Fransız ağır ağır açlıktan öldürülüyor ve daha 2 milyonu da bulaşıcı hastalıkların ortaya çıkmasıyla dolaylı ya da dolaysız olarak ölecektir..." diyordu.[2]

Durum, İkinci Cephe'ye olan özlemi arttırıyordu. Çıkarmaların geciktiği her gün, hastalık ve açlıktan daha fazla kurban vermek anlamına geliyordu. Bu aynı zamanda, daha fazla eş ve oğulun, kardeş ve yoldaşın Hitler'in ölüm kamplarında ve fabrikalarında kölece çalışmaya ve bunun yanısıra POW kamplarından (Laval'ın Souckel'le anlaşmasına göre) "tahliye edilen" Fransız savaş esirlerinin kelimelerle ifade edilemeyecek ölçüde korkunç koşullarda çalışmaya gönderilmesi demekti. Krupp silâh fabrikalarında ve diğer sanayi merkezlerindeki yaşama ilişkin pek çok öykü bulunmaktadır, fakat burada tek bir örneği - Naziler Strasbourg Üniversitesi'ni (o zaman Clermont-Ferrand'daydı) kapattıktan sonra 1944 başında Almanya'ya gönderilen ve Dora'da "teknisyen" olarak çalıştırılan bir mühendislik profesörü olan Charles Sadon'un, Buchenwald yakınlarında V2 roketleri üreten Dora fabrikasındaki yaşamı betimleyişini -aktarmak yeterli.

Dev yeraltı mağaralarında vardiyalar halinde çalıştırılan çoğu Fransız ve Rus on bin işçi vardı. 2 bin 500 kişilik gruplar halinde mağara yatakhanelerde uyuyorlardı. "Bu insan grubu fabrikadan hiç çıkamıyordu, birkaç sağlıklı insanın arasına yığılmış hastalıklı ve ölümün eşiğindeki bu adamlar -mikrop saçarak, çırpınarak, bağırarak, ölerek- yıkanmanın yasak olduğu, gözönüne getirilmesi olanaksız bir ter, ölüm, dışkı atmosferiyle çevrili pis kokulu boğucu bir ortamda çalışıyor ve uyuyorlardı... Geceleri,

2. A. Tollet, *La Classe ouvriére dans la Résistance* (Paris, 1969) s. 118, 137

vardiya vadiyayı izlediğinden sürekli gürültüden rahatsız bir durumda 4,5 saat uyuyorduk. Kayalar dinamitlenirkenki patlamalardan ve hava matkabının sesinden sık sık uyanıyorduk. Toz halindeki kaya, işçilerin ve uyuyanların üzerine aynı biçimde dökülerek deriye ve ciğerlere nüfuz ediyordu... Sabah saat 4'de 2 bin 500 kişinin 'yatakhane'den çıkması gerekiyordu ve yeterince hızlı hareket etmezlerse dövülüyor, bir terliği bağlamak için dururlarsa bayılıncaya, selâm vermediklerinde ise öldürüresiye dövülüyorlardı... Çok sonraları, SS'in, fena halde ihtiyaç duyulan teknik işçileri öldürmesi yasaklandı, fakat cehennemî koşullar sürüp gitti..."

Esirlerin tek tesellisi V2'lerin üretimini sabote edebilmeleriydi ki, bunu da var güçleriyle yapıyorlardı. Ruslar, torpido kabuklarının kuyruğuna işeyerek sabotaj yapıyorlardı. Suçüstü yakalanmanın anlamı kesinlikle asılmaktı, fakat... zaten sağ çıkma umudumuz olmadığından bu tehlike çok fazla birşey ifade etmiyordu... Islak kabuklarda, Almanların kontrol edemeyeceği kısa devreler oluyordu." Profesör Sadon silâhları bozmanın başka yollarını da buldu ve sorguya çekildiğinde kötü malzemeyle vasıfsız işçiliği suçladı. Ayda 1200 V2 üretiliyordu; altı ayda çıkan 72 bin tanenin muhtemelen yüzde 60'ı kusurluydu. Bu sayede çoğu hedeflerine -Londra, Antwerp, Paris- hiç ulaşamadı, çünkü ya kalkışa geçemediler ya da hedefe yetişemediler.[3]

Bu, Fransız direnişinin Fransa dışında sürdürülen bir biçimiydi. Bir eşi de Almanya için çalışan fabrikalarda, benzer sabotajlarla ülke içinde yapılıyordu, sendika hareketince örgütlendiği ve her grupta neredeyse bir askerî operasyon gibi yürütüldüğünden, bu daha da etkili oluyordu. Mühendislik birlikleri Renauld, Citroën, Matford, Simca ve diğer şirketlerde Nazilere karşı eylem çağrısında bulundular. Bir illegal CGT bildirisi, "Tek bir makine aletinin kesmesine, bir makinenin işlemesine, bir beynin düşünmesine bile izin vermemeliyiz" diyordu; "hiçbir şeyimiz Hitler'e ve onun katiller çetesine hizmet

3. Direniş, *Indre et Vallée du Cher* (Paris, 1972), II, s. 280-281.

etmemeli". Yanıt korkunçtu. Citroën'de işçiler bir roller track'ı havaya uçurdular ve binlerce parçasına zarar verdiler; Gnome-et-Rhône'da taşıyıcı kayışı yaktılar ve Alman uçaklarına ayrılmış bir çok motoru harap ettiler; Poissy'deki Matford fabrikasında bir çelik telgraf direği dinamitlendi. Emir çoğu alandaki sanayi işçileri tarafından yerine getirildi: *"Chacun sabotait ce qu'il pouvait."* ("Herkes neye sabotaj yapabiliyorsa yaptı.") PTT'de telefon mühendisleri kabloları kesip Alman planlarını çaldılar; metro işçileri bozukluklar düzenleyerek düşmandan değerli çalışma saatleri çaldılar; TODT sitesindeki kanal işçileri 15 Alman kamyonunu uçurumlardan aşağı ittiler; mezbaha işçileri bile Almanya'ya gidecek hayvan gövdelerini tüketime uygun olmayan hale getirerek paylarına düşeni yaptılar.[4]

* * *

Sendikalar propaganda ve sabotaj yöntemlerini geliştirirken, direniş de CNR sayesinde bir bütün olarak daha örgütlü ve koordineli bir hal aldı ve büyük çapta Müttefik yardımı -çıkarma olmasa da en azından paraşütle çok sayıda silâh indirimi- olacağına ilişkin genel bir beklenti vardı. Teslim ve karşılama yöntemleri geliştirildiğinden, daha fazla malzemenin gelememesi için hiçbir neden yok gibiydi.

Deneyimsiz yurtseverlerin ilk günlerde çektiği her türden sıkıntılar, Henri Michel'in Müttefik operasyonlarına ilişkin öyküsünde pek güzel anlatılır: "Hazırlıklar aşırı dikkat gerektiriyordu, karşılama komiteleri tarafından seçilen yerlerin kentlerin dışında olması, yola çok yakın olmaması ve halktan gizli fakat gökyüzünden rahatlıkla görülebilir ve indirme sonrası malzemeleri araçların ulaşabileceği ağaçsız bir yerde bulunması gerekiyordu." Yer seçildiğinde, radyo aracılığıyla Londra'ya mesaj gidiyor ve fotoğrafları çekmek üzere bir keşif uçağı yollanıyor, KHK bunlar üzerine nihaî kararı veriyordu; ar-

4. Tollet, *a.g.e.*, s. 182.

dından BBC'den bir mesajla vaka mahallindeki insanlar karşılama için bilgilendiriliyorlardı.

1942 yılında çok fazla sayıda indirme yoktu, fakat başarıların oranı yüksekti. 1943 yılı yazının sonuna dek operasyonlar arttı; KHK sadece Ağustos ayında 99 operasyon yürüterek 977 sandık malzeme indirdi. Gerçekte o yıl 53 ajan gönderildi ve aylık ortalama indirme en az 10'du. Fakat kış mevsimi büyük zorlukları da beraberinde getirdi ve sisli ve bulutlu havalarda ya da sert rüzgârlar estiğinde operasyonların iptal edilmesi gerekti; uçaklar ancak dolunay olduğunda inebiliyorlardı. Almanlar daha uyanık davrandılar ve 1942'deki yüzde 75'lik başarı rekoru 1943'te yüzde 40'a düştü. (1944'de yeni ve daha karmaşık haberleşmelerle başarı tekrar yüzde 80'e yükseldi.) Bununla birlikte, hangi standarda göre olursa olsun 1943'de inen 18 Lysander uçağı önemsiz bir rakam değildir ve Buckmaster'ın şebekesi tarafından paraşütle indirilen toplam sayı -50 kadar *réseaux*' ya 366 ajan, 4 bin indirme- dev bir çabayı yansıtır. Acıdır ama sık sık bir şeylerin yolunda gitmediğini itiraf etmek gerekir. "Ne yazık ki, iç direnişle bağlantı her zaman mükemmel değildi" diye yazıyor Michel, "ve kimi zaman çok yakındaki cephanelikler kullanılmaz halde dururken *Forces Françaises de l'Intérieur* (Fransız İç Güçler - FFI) silâhsız kalıyordu."[5] Daha sonra göreceğimiz gibi sağlanan silâhların yetersizliği Gizli Ordu'nun müfrezelerini kurmakla meşgul olanlar arasında sürtüşme ve hayal kırıklığı yarattı.

1943 yılı boyunca büyük çapta malzemenin gerekliliği doğru dürüst anlaşılamadı. SDE esas olarak *réseaux* 'ya malzeme sağlamakla meşguldu ve sayıları çok fazla olduğundan bunlar bile yeterince yardım alamıyorlardı. Geçmiş günleri anımsayınca bunlardan her birinin, ne kadar küçük olursa olsun ve Müttefiklerden yardım alsın almasın, düşman askerlerinin düzenine ilişkin büyük tehlikeler pahasına toplanan bilgileri ileterek, gemi ve denizaltıların pozisyonlarından, Fransız *Gen-*

5. Michel, *Histoire de la Résistance*, s. 69.

darmerie ve Vichy *Milice* ' inde hakim olan eğilimlere dek çeşitli konularda ayrıntılar edinerek ne kadar değerli bir iş yaptıklarını gözler önüne getirmek öyle dokunaklı ki... Tüm bunlar kodlanıyor ve -başlarda posta güvercini ya da balıkçı kayıklarıyla sonraları İspanya ve İsviçre üzerinden ajanlar aracılığıyla ve kuşkusuz bir de daha çabuk ama çok daha tehlikeli olan radyo yayını yöntemiyle- Londra'ya gönderiliyordu.

Almanlar mesajları kesmenin, şifrelerini çözmenin ve *"goniophone"* la vericilerin izini bulmanın yolunu geliştirmişlerdi. Rémy'nin korkunç *Affaire de Trahison* (İhanet Meselesi) adlı öyküsü bununla ilgilidir. Bir ajan yedi dakika havada kaldıktan sonra mesaj vermek tehlikeli bir hal alıyordu, fakat Londra'daki gecikmeler ve alıcının bloke edilmesi yüzünden iletme işlemi bazen kırk beş dakikayı buluyordu ve Naziler sinyalleri seçebiliyorlardı. Direniş hakkındaki hemen tüm bilgileri, şifreyi bularak, merkezlerin izini ele geçirerek ve şifreleri, malzeme ve ajanları, insanî açıdan trajik sonuçlarla yakalayarak elde ediyorlardı. Birkaç ajanın Almanlar tarafından satın alınıp onlar için çalışması şebekelerde felâkete neden oluyordu; bazıları Gestapo'nun tarifsiz işkencelerine yeniliyorlardı. Fakat büyük çoğunluk bir şey ya da kimseyi ele vermektense, bu, ölüm ya da sınırdışı edilmek anlamına da gelse, konuşmayı yiğitçe reddediyorlardı. Genelde hainler tâ baştan Nazi yanlısıydılar ve hemen ikili ajan olarak mesajları kesiyor, yanıtları bozuyor, hattâ kimi zaman ajan görünümünde İngiltere içine ve dışına paraşütle inmeye teşebbüs ediyorlardı.

Naziler için çalışan Fransızlar ya da Belçikalılar, savaş sırasında fırlatılıp atılan türlü çürümüş unsurların belki de en aşağılık olanlarıydı. Almanlardan epey yüksek bir ücret alıyor ve bir yandan da pezevenklik ve şantaj yaparak ve karaborsada alım-satımla uğraşarak muazzam kazanç sağlıyorlardı.

Avenue Henri Martin'de çok sayıda yurtseveri "sorgulamaktan" sorumlu olan Belçikalı Henry Masuy, *Wehrmacht*'a (Fransız halkından çalınma) büyük miktarda dokuma ürünü, yün ve kahve sağlayan bir *"Service économique français"* işletiyordu. "Her tür spekülatörden komisyon alıp cebe in-

diriyordu... Bir milyonluktan az *affaire**'e tenezzül etmezdi... Dört yıldan kısa bir süre içindeki kazancı yüz milyonlarca frankı buluyordu... Emrinde bir *agents rabatteurs* güruhu, 'Fransız sanayicileri' arasında dev bir ticarî ilişkiler şebekesi, İspanya sınırında ve Saint-Quen'in geniş ambarlarında faaliyet gösteren kaçakçı ekipleri vardı... Adamlarının kâğıtları sağlamdı ve onları araştırırken yakalanan her Fransız polis memurunun başı belaya girerdi..."

Masuy'u, Avenue Henri Martin'deki *"bureau d'achat"* sında ziyaret eden bir iş adamı şunları anlatıyordu: "Alman askerleri ve sivil giyimli Gestapo polisleri ile dolu bir bürodan çıkıp gelmişti. Aralarında üç adam kana bulanmış ve yaralı durumda, kelepçeli, odanın ortasında diz çökmüştü." Bir başka sefer, "odaya girince gözyaşına boğulmuş kadınlar gördüm..." Bu ziyaretçi, sonradan kendisine Masuy'un "zamanının önemli bir bölümünü malzeme kuponu, battaniye ya da hastane yatağı aramaktan başka şeylerle geçirdiği" söylendiğinde şaşkına döndüğünü ifade etti. İşkence odaları, buz gibi banyolar ve elektrik techizatı iyice gizlenmişti ve kurbanların çığlıkları da yüksek sesle çalınan radyodaki müzikle bastırılıyordu. "Haftada iki üç kez Masuy Otto şubesine gidiyordu... her ziyarette, Almanlara verdikleri için on milyon frank alıp yurtseverlerle uğraşmak üzere geri dönüyordu."[6]

Masuy ve arkadaşları para için herşeyi yaparlardı; iş yaptıkları karaborsaya, bunun savaş Fransası'nın Nazi egemenliğindeki toplum için taşıdığı önemden dolayı tekrar değineceğiz. Fakat şimdilik *résistant*'ların karşı karşıya bulunduğu korkunç tehlikelerin bazılarını göstermesi bakımından, Nazilerin diğer faaliyetlerine, baskı aygıtlarına ve işbirlikçilerden yararlanışlarına bir göz atmamız gerekiyor.

Almanların esas polis örgütü Hotel Lutétia'da üslenmiş bulunan *Abwehr*'di ve *Geheime Feldpolizei* ve *Feldgendarmerie*'nin

* İşlere.

6. Rémy, *Une Affaire du Trahison* (Paris, 1947), s. 20-26.

denetimini de içinde barındırıyordu. Bunlar, zulüm konusunda kendileriyle rekabet halinde olan Nazi Partisi servislerinden profesyonel olarak daha temiz ve daha az meşum olan ordu servisleriydi. Parti servisleri *Sicherheitsdients* (Güvenlik) ve *Sicherheitspolizei'* dan (güvenlik polisi), adî suçlularla ilgilenen *Kriminalpolizei'* dan ve en önemlisi *Geheime Staatspolizei* ya da *Gestapo'* dan oluşuyordu. Bunların tümü Kaltenbrunner'in emrine tâbiydi. Ayrıca bir anti-Yahudi polisi (Avenue Foche) ve Gizli Dernekler Polisi (Square Rapp) de vardı. Kuzey bölgesindeki Fransız polisi baskı mekanizmasının önemli bir parçası değildi, zira Almanların emirlerini yerine getirmeleri beklenmesine rağmen (ki zamanla emirleri gittikçe daha az uygulama eğilimine girdiler), Naziler tam olarak güvenmiyorlardı. En tiksindirici ve Almanlar için daha yararlı olanları ise 2 bin kişiyi sorgulayan ve yurttaşlarından büyük miktarda para, kişisel eşya ve paraşütle indirilmiş 54 radyo, 20 ton malzeme gasp eden Masuy'un timi gibisinden işbirlikçilerdi.

Doğrudan Nazilerin denetiminde olmadığı için daha az yetkin olmakla birlikte daha az korkunç olmayan biri varsa, o da, Fransız faşist özel polisiydi. Baskı mekanizmasını kendi elinde tutma çabasındaki Vichy çok çeşitli servisler kurmuştu: Pucheu İçişleri Bakanı'yken olağan *Gendarmerie* ve *Securité* 'ye Fransa'nın her yerinde faaliyet gösteren bir Yahudi Sorunları Polisi ve bir Anti-komünist Polis Servisi eklenmişti. 1943 Ağustos tarihli bir yasa, her temyiz mahkemesine "komünist ya da anarşist amaçlarla" işlenen tüm suçları yargılayan bir *section spéciale* (Özel Bölüm) açtı, 1944'de Laval ve Darnand, yurtseverleri hemen idama mahkûm eden askerî mahkemeler kurmuşlardı.

Fransız güvenlik güçlerinin en fazla nefret uyandıranı olan Darnand'ın Milisini, bir İngiliz ajanı, "cezaevlerinin baş belâsı, vahşilerin en vahşileştirilmişi, süprüntünün dik âlâsı olan bunlar, para, giyecek ve bedensel istekleri için çalışıyorlardı; Alman parası için çalışıyorlardı"[7] diye tanımlıyordu. 1943 Ocak ayın-

7. Michel, *a.g.e.*, s. 80.

dan itibaren bu caniler *réfractaires* 'i (isyancıları) acımasızca avladılar ve sayılamayacak çok Makici'yi topluca katlettiler. Prefecture'ün Komiser David yönetimindeki özel tugaylarından sadece biri 1944'de 2 bin 71 kişiyi tutukladı, 495'ini Almanlara teslim etti ve 125 kişiyi idam etti. Fransız sisteminin Nazilere büyük yardımlarda bulunduğu kuşku götürmez ve DVRA (İtalyan polisi) da Mussolini'nin Alpler bölgesindeki küçük kasabaların tamamen zararsız belediye başkanlarını kurşuna dizerek sadakatle ve ayrım gözetmeksizin işbirliği yaptı.

O halde, Almanlara karşı çalışmanın risklerinin ne denli korkutucu olduğu anlaşılabilir ve aktif *résistant* 'ların (direnişçilerin) yüzyüze olduğu çetin yaşantıyı gözler önüne getirmek için insanın sırf hayal gücünü kullanması ya da döneme dair anıların bazılarını okuması yeter. Direnişçi tanınıyorsa, polisin tuzağından kaçsa bile tehlikelerin en küçüğü kişisel eşyalarının yağmalanması, ailesinin rehin alınmasıydı; yakalandığı taktirde ise, işkence, ölüm, sınırdışı edilme dehşeti, yavaş yavaş ölüm ya da idam olasılığı vardı. Bir ajana yardım etme ya da ajan olmanın dehşetli tehlikelerine rağmen, faaliyette bulunan kişilerin sayısı artmaya devam ediyordu -örneğin bir ay içerisinde Fransa'dan 2 bin 622 telgraf çekildi ve Müttefik Karargâhına 3 bin 700 rapor verildi, bunların her biri yiğitlik ve kişisel kararlılık dolu eylemlerdi.

Fakat 1943 sonlarında, direnişin karakterinde nitel bir değişim oldu. *İS* ve *Deuxieme Bureau* (İkinci Büro) için pahalıya patlayan gizli ajanlara dayalı sistem yerini halkın *en masse* (kitlesel) katılımına bıraktı. Gücü kuvveti yerinde olan herkes yaklaşan kurtuluşa hazırlanmak için payına düşeni yapmak istiyor ve tüm halk kamuflaj ve casusluğa dayalı yeraltı yaşantısına katılmak istiyordu. Bunun getirdiği pek çok zaaflar vardı, fakat bu, hareketin yayılışının kaçınılmaz bir sonucuydu. Michel, 18 bin Fransız erkek ve kadınının yurtseverliklerinden ötürü ölümüne acı çektiğini tahmin ediyor -bunların 8 bin 230'u öldü, 2 bin 578'i tutukluluk sırasında kayboldu ve 7 bin 381'i de yurtdışından sağlığı harap olmuş bir halde döndü.[8]

8. *Özel bilgi*, Kasım 1974.

Oysa bu binlerce insan yaşamlarını anti-Nazi faaliyet, sabotaj ya da propaganda sırasında her gün tehlikeye atan ve örgütlülük, dayanışma ya da talihin mucizesiyle kaçabilen emekçi insanların ancak çok küçük bir bölümüydü. Alman sanayi için yapılan üretimi sürekli durduran ve makinelere zarar veren fabrika işçileri, kabloları kesip, elektrik direklerini ve köprüleri havaya uçurarak haberleşme sistemini harap edenler ve Fransız yolculara bilerek asla zarar vermeyen ama sayısız Alman insan ve malzeme konvoyunu raydan çıkararak tren hizmetlerine engel olan demiryolcular. "Onların çabalarının Almanlara nelere mal olduğunu kestirmek olanaksız", diye yazıyor Michel. "Etkisini ölçmek içinse, SNCF'nin üç hafta içinde Müttefik hava kuvvetlerinin dörtbuçuk ay içinde çok daha geniş akınlarda yapabildiğinden daha fazla sayıda lokomotife sabotaj yaptığını kaydetmek yeter de artar bile."

Sabotajcılara daha fazla sayıda patlayıcı madde sağlanmış olsa daha da iyisini yaparlardı. Yeo-Thomas ve Xavier gibi ajanlar bunu görüyor ve Londra'ya "önemsiz paraşütleme" konusunda acı acı şikâyette bulunuyorlardı. Bir karşılama komitesine indirilen ve doğru dürüst adamlar tarafından kullanılan bir Halifax bombardıman uçağının yüküyle, Alman savaş makinesine 240 bombardıman uçağının bir akın sırasında attığından daha fazla zarar verilebilirdi. Art arda yapılan hava bombardımanları Annecy'deki bir bilyeli yatak fabrikasının çalışmasını engellemeyi cidden başaramadı, oysa üç sabotajcı makinelere öyle bir zarar verdiler ki fabrika işgalin geri kalan döneminde bir tek bilyeli yatak dahi üretemedi.[9]

Bu hikâye, Besançon yakınındaki Peugeot otomobil fabrikasındakinin (o sıralar Almanya için tank parçaları üretiyordu) aynıydı; tek avantajları İngiliz yanlısı müdür sabotajın örgütlenmesinde SOE ajan Harry Rée ile işbirliği yapıyordu. Peugeot'un onayıyla ve Rée'nin talimatları uyarınca itfaiyeciler ve işçiler kilit noktalara, fabrikanın boş olduğu ve donanıma azamî

9. Marshall, *a.g.e.* s. 64.

ölçüde zarar verilebilecek bir zamanda, hemen gece yarısından sonra patlamaya ayarlanmış plastik patlayıcılar yerleştirdiler. Fabrika, savaşın geri kalan kısmının büyük bölümünde üretim dışı kaldı, sabotajcılar kaçtılar ve faaliyetlerini başka yerlerde sürdürdüler.

Savaş sonrası yazılmış bir rapor, 1943 ve 1944 yıllarında, Fransa'da SOE'nin yardımıyla gerçekleştirilen sanayiye sabotaj eylemlerinin sayısını 122 olarak veriyordu. Bu sayı etkileyici olmasına rağmen her seferinde girilen risk ve çabayı düşününce insan, Fransızların elinde daha çok malzeme olsaydı anti-Alman sabotajın kapsamı çok daha genişleyebilirdi sonucuna varıyor. SOE'den Yeo Thomas'a göre, 1943 kışı ortalarında sabotaj malzemelerinin yanısıra silâh kıtlığı da partizanların moralini etkiliyordu. Sabotaj için paha biçilmez olabilecek bilimsel teçhizatın -mıknatıslı saatli bomba, altimetre anahtarları, patlayıcı kömür, elektronik aletler vs.- kendilerine, Londra'nın KHK'ni silâh ve patlayıcı indirmekten çok muazzam ama çoğu kez de başarısız bombardıman akınlarında kullanmakta ısrarlı oluşlarından ötürü ulaşamadığını biliyorlardı. Büyüyen Maki'nin potansiyelini gören ve buna öfkelenen İngiliz ajanı Yeo-Thomas, "Bir ay içinde indirilen silâh miktarıyla, Gizli Ordu'nun 100 adamı ancak donatılabilirdi" diye yakınıyordu. Gezdiği tüm gönüllü gruplarında silâh yönünden eksiklik vardı. Bir defasında, "hiç el bombası yoktu. Eldeki silâhlar talimatlar nedeniyle nöbetleşe kullanılıyordu. Cephane eksikliği hedefi vurma talimine engel oluyordu". Bir diğerinde "tek silâhları bir tüfek ve 10 atımlık cephaneden oluşan 30 adamı" vardı[10] v.s.

Yeo-Thomas Londra'daki üstü konumunda bulunan subaylara bağıra çağıra ve uzun süre şikâyet etti ve öfke ve inadı sayesinde Churchill'den bir görüşme koparmayı başardı, görüşme sırasında da Gizli Ordu'yu ve Maki'yi, "onların korkunç derecede silâh ve teçhizat eksikliği çektiklerini", malzeme indirecek olan uçağa olan ihtiyacı, "Paris'in polisin cirit attığı ka-

10. *a.g.e.*, s. 84-86.

labalık sokaklarında mesajlar taşıyarak ve Orta Fransa'nın rüzgârlı kırlıklarında karanlıkta ajanları bekleyerek işkence ve ölümü göze alan yiğit erkek ve kadınları tanımladı. Churchill'in bütün bunları 1944 Ocak'ına dek bilmiyor olması garip görünüyor. Herhangi bir nedenle Yeo-Thomas'ın raporları ona ulaşmamıştı. "Neden elime geçmediler Morton? Söyle hemen getirsinler bana." Ardından Başbakan, Havacılık Bakanlığı'na Fransız direnişi için 100 uçağın sağlanması amacıyla bir emir imzaladı ve her mehtapta en az 250 yarma hareketi sözü verdi. Sonuç: "48 saat içinde, seçme operasyonları için 250 Halifax, 12 Liberatör, 36 Stirling, 6 Albemarle ve birkaç küçük uçakla Kuzey Afrika'dan çalışacak uçaklar."[11]

Yeo-Thomas'ın yanısıra Churchill ile Emmanuel d'Astier ("zayıf, civa gibi solcu şair") de, direnişçilerin o sırada kaybettikleri her adam için iki Alman öldürdüklerini ve silâh yokluğundan büyük bir tehlike içinde olduklarını iddia ederek baskı yapıyordu. Bir diğer savunucu ise pek çok Maki'ye yiyecek, tıbbî malzeme ve giysi sağlayan gizli bir kurtarma örgütünün başında olan ve onların ihtiyaçlarını çok iyi anlayan Michel Brault idi. İngiliz bakanlar 27 Ocak'ta yaptıkları resmî bir toplantıda, Bombardıman Komutanlığı'nın Almanya'daki operasyonlarından sonra "Maki'ye indirme yapmanın öncelik taşıması gerektiği" konusunda anlaşmaya vardılar.

İşlerin Churchill'in müdahalesi sayesinde düzelmesine rağmen, Yeo-Thomas'ın Maki'ye Müttefik yardımına ilişkin beslediği büyük umutlar hiçbir anlamda gerçeğe dönüşmedi: "... (1944) Mayıs'ında havadan gelen yardım en iyimser tahminle F bölümünde 75 bin, RF'de ise 50 bin kişinin silâhlandırılmasına vardı... Üstelik hiç de yeterli cephanelik sağlanamıyordu. Brault'ya göre Nisan sonunda bir günlük çarpışma için ancak 10 bin Makicinin cephanesi vardı..." Fakat Yeo-Thomas savaşın sonuna dek bunun farkında olmayacaktı. Yiğit İngiliz ajanı, Brassolette'yi tutuklu bulunduğu Rennes Cezaevi'nden kurtarmak

11. Foot, *SOE Fransa'da*, s.353-354.

için çok riskli bir girişimde bulunurken ihanete uğradı ve 21 Mart'ta Paris'teki Passy Metro İstasyonu'nun dışında tutuklandı, Fresnes Cezaevi'nde insafsızca dövüldü ve sonra Buchenwald'a gönderildi. İnanılır gibi değil ama, 13 aylık işkence ve pek çok korkunç ve başarısız kaçma deneyinden sonra sağ kalmayı başardı, hasta ve bir deri bir kemik halde fakat ruhen bozulmadan çıktı. 1946 Şubat'ında George Nişanı aldı. Çok daha büyük olan ödülü ise Fransız direnişinin zaferine herhangi bir İngilizden daha fazla katkıda bulunmuş olduğunun bilinmesiydi - çünkü direnişin ihtiyaçlarını anlayan ve onaylayan birkaç İngilizden biriydi.

BÖLÜM XIV

Direnişte Kültür

Ce coeur qui haïssait la guerre, voilà qu'il bat
pour le combat et la battaile!
Et qu'il mène un tel bruit dans la cervelle que
les oreilles en sifflent
Et qu'il n'est pas possible que ce bruit ne se
répande pas dans la ville et la campagne
Comme le son d'une cloche appelant à l'emeute et au combat.

Pierre Andier, ***L'Honneur des Poètes***

Savaştan nefret eden bu yürek, gör nasıl da çarpıyor
dövüşmek ve savaşmak için!
Ve nasıl da çınlatıyor kulakları
beyindeki vuruşu
Nasıl olur da yayılmaz bu ses
kentte ve kırda
İsyana ve savaşa çağıran bir çanın sesi gibi.

Özgürlük savaşında ellerinde silâhlarıyla partizanlar, radyo setleri ile ajanlar, fabrika ve demiryollarındaki sabotajcılar öncü konumdaydılar, her eylemlerinde ölümü göze aldılar ve onurların en yücesine layıktılar. Fakat çalışmaların hiç de daha az önemli olmayan ve hemen hemen eşit derecede tehlikeli bir yönü de kültür cephesinde -sayısız gazete ve dergideki haberlerin yayılması, zaman geçtikçe katlanarak çoğalan ve Almanların ülkeyi tamamen işgalinden sonra 1942'de her tarafa yayılan yeraltı basını, kitaplar, resimlerle cesaret ve güvenin yaratılması- yürütülüyordu. Bu işin içinde binlerce insanın büyük çabası ve basılan on binlerce gazetenin yazım, basım, dağıtım ve hattâ okunmasındaki gözle görülür tehlike vardı.

İlk günlerde en aktif gruplarca çıkarılan birkaç gazete vardı; Komünist Partisi kendi propagandasını yazılı olarak yapmayı asla aksatmadı ve işgal boyunca her hafta en az bir sayı çıkan *Humanité* 1944'de 15 milyon 300 bin tirajlı 316 sayıya ulaştı. Sayısız komünist yönelimli sendika gazetesinin yanısıra partinin pek çok kadın gazetesi ve gençlik bülteni de vardı.[1] André Tollet'in dediği gibi, "bu faaliyetin ağır bedeli tutukluluk, sınırdışı edilme ve idamlardı" ve maddî bedel de yüksekti. "Pek çok gizli ofis, makine, kâğıt stoku polisin eline geçti." 1943 yılı sonlarında illegal CGT bulunarak başının belâya girmesi daha

1. L. Parrot, *L'Intelligence en Guerre* (Paris, 1945), s. 216.

az olası olan düzinelerce küçük bağımsız kol kurarak tehlikeleri azaltmak, verimi artırmak ve sendikaların basım kapasitesini üç kat arttırmak için epeyce uğraş verdi. Güçlükler çok büyüktü - makinaların patronlardan ya da Alman bürolarından çalınarak taşınması ve baskı sesinin duyulamayacağı gizli yerlere yerleştirilmesi gerekiyordu.[2] Fakat sonuçlar da gerçekten hayret vericiydi. Tedricen komünist olmayan basın da örgütlenerek daha önce söz edilen *Combat, Libération* ve diğer gazeteler çıkmaya başladı. Georges Bidault'un on sekiz ay boyunca yönettiği bir tür yeraltı basın ajansı, hem Fransa'daki hareket hem de Carlton Gardens için yararlı bir enformasyon bülteninden 250 sayı kadar çıkardı. Fakat illegal basının editörleri yavaş yavaş kendi topladıkları bilgileri kullanmaya başladılar ve sonunda hemen her grup kendi özel görüş ve haberlerini bastı.

1942 sonlarında *Marseillaise*'ler *Libération*'lar, *Patriot*'lar, *Populaire*'ler her yerde çıkıyordu. 1943 yılında sırf Provence'da beş bölgesel gazete vardı -*L'Espoir* (sosyalist), *Rouge-midi* (KP), *La Marseillaise* (MVR) ve *Provence libérée* ile tek tek bölümlerde çıkan organlar. Savaşan grupların *Ceux du Maquis* gibi kendi gazeteleri vardı. Tutuklu aileleri *Victoire* ve *Aide*'i köylüler ise *La Terre* ve *Le Paysan Patriote*'dan *La Résistance paysanne*'a dek kendi düşünce ve gereksinimlerini dile getiren çeşitli yayınlar çıkarıyorlardı.

Söz edilen çabaların sonucunda, sendikal yayınlar oldukça verimliydi; *La Vie ouvrière* her ay roneo'da 2 bin 400 ve matbaada 15 bin basıyordu ve 1944 Haziran'ında 243 binlik bir rekora ulaştı. Tollet yayınlarını ayda bir milyondan fazla çıkarıyor.[3] *Le Peuple syndicat* ve *Mouvement ouvrier français*'in yanısıra, *l'Usine français* ve *La Voix du Mineur* gibi daha uzmanlaşmış gazeteler de vardı.

Meslek gruplarının kendi özel sözcüleri vardı: *Le Médecin français, Palais libre* (avukatlar için), *Le Guide des Infirmies*

2. Tollet, *La Classe ouvriére dans la Résistance*, s.186.
3. *a.g.e.*, s.187.

(hemşireler için) ve *Les Enseignants* (öğretmenler için). Bu insanların çoğu yüzde yüz militan olmasa da yurtsever ve sağduyu sahibi olduğundan sağlam bir direnişçi kamuoyu bloku oluşturdular ve harekete çeşitli yollardan yardım ettiler. Bilim adamları laboratuvarlarında patlayıcı imal ettiler ve işçilere molotof kokteyli ve el bombası yapmayı öğrettiler. Doktorlar gençleri STO'dan çıkarmak için sahte belgeler imzaladılar. Avukatlar "adalet" işlemlerini yavaşlattılar. Hizmet ve sağlık görevlileri deneyimlerinin kendilerine sağladığı yetkiyle, sözlü ve yazılı olarak Nazi açlık rejiminin etkilerinden söz ettiler.

Fransız toplumunun görüşleri çok farklı ve tâ eskiden beri birbirine güvenmeyen siyasal fraksiyonlara ayrılmış bir kesimi olan öğretmenler yavaş yavaş direnişe çekildi ve kısa sürede kendi yayınlarını çıkarmaya başladı. Kuzeyde Nazi işgalinin eğitim üzerindeki etkisini görmüşler ve çoğu da CGT ile yeniden birlik oluşturmak, gazete çıkarmak, (*L'école laïque* ve L'*Université libre*) ve direnişin propagandasını yürütmek konusunda militanlara yardım etmişti. Taşrada pek çok solcu öğretmenin kaybolması yüzünden bir "*le brouillard*" (sis) dönemi olmuştu; 1942 başında *Zone non-occupée* 'de (İşgal Olmamış Bölge) sendikal faaliyet örgütlemeye çalışan Paul Delanove, "Orada oldukça yorgun bir ortamla karşılaştı". Fakat Vichy bölgesinin Almanlar tarafından işgalinden sonra "durum değişmişti... çok daha militan bir hava vardı".[4] Bir ulusal komite kuruldu ve Fransa'nın her yanında gazetele-rini çıkarmaya başladı - Kuzeydeki yayınlara uygun olarak gü-neyde de *L'Ecole de Bara* ve *Université libre* çıktı. Lyons'dan şu çağrı yükseldi: "Öğretmenler, Vichy ölürken yeniden doğan bölgesel örgütlerinde çalışıyorlar... Orta ve yüksek eğitimdeki öğretmenler, savaşa katılmak size bağlı!"[5] Ve öğretmenler de -fakat ters yönden- Vichy'nin emirlerinin yavaş işleyişine, zamanlarının kötü kullanımına, eğitimin aptalca faaliyetlerle karmakarışık edilmesine

4. P.Delenoue, *Les Enseignonts,* s.227.
5. *a.g.e.,* s.239.

ve "Fransız Nazilerinin", "hevesi bastırmak ve gençliği disipline etmek için çocuklara verilen eğitimi işçi ve köylülerin asgari gereksinimleriyle, PT ile sınırlamayı" amaçlayan programına karşı sabotaj yapmaya başladılar. Derslere girmek yerine çocuklar, "kâğıt toplamak, kolorado böceği aramak, Pétain'in portresini satmak, *Secours national* için bağış toplamak, hasada yardım etmek" zorundaydılar. Diğer sendikacılardan farklı olarak öğretmenler grev çağrısında bulunmuyor, aksine meslektaşlarından, "çalışmalarını, aşırı derecede uzun tatillere, resmî törenlere, tarımda çalışmaya karşı çıkmalarını..." istiyorlardı. "Öğretmen, belediye başkanı ve papaza Vichy'nin düşüncelerine göre hizmet eden, her işe koşan bir hizmetçi olmamalı, Fransız eğitiminin en iyi geleneklerini savunmalıdır."[6] Öğretmenlerin gazeteleri çıkmaya başladı; *Ecole et Liberté, l'Ecole et la Libération, l'Ecole Laique* sınırdışı edilmeye karşı direniş, Vichy'e muhalefet ve Makilerin desteklenmesi çağrısında bulunma konusunda yeraltı basınındaki diğer gazetelere katıldılar.

Diğer kültürel alanlarda aktörler, müzisyenler ve sanatçılar Fransa'nın gerçek geleneklerini korumaya yardımcı oldular. İşbirliği yapan birkaç kişi vardı, ama çok daha fazlası onurlu bir rol oynadı. Pek çok film yıldızı ve tanınmış sanatçı Vichy'nin denetimindeki tiyatroda oynamayı reddetti ve Giraudoux ya da Sartre'ın, anti-faşist mesajın üstünün klasik bir dekorla hafifçe örtüldüğü oyunlarında rol aldılar. Almanların önünde çalmakla görevlendirilen müzisyenler hastalık ya da kaza mazareti göstererek bir yolunu bulup bundan kaçmayı başarıyordu. Besteciler, komünist şairler Eluard ve Aragon'un yazdığı sözlere beste yapıyorlardı ve şarkılar çoğaltılıyor ve halk arasında dağıtılıyordu; konserler programlanırken Yahudi ya da Rus bestecilerini ve yurtsever bir ruha sahip şarkıları kapsamalarına dikkat ediliyordu.

6. *a.g.e.*, s. 268.

Sanat dünyasında direniş çok çeşitli biçimler aldı. Louvre'un elliiki Muhafizı, Kurtuluş sırasında FTP rozetleri taşıyorlardı ve bundan çok önce de Almanların muhtemel bir saldırı ya da soygununa karşı değerli resimleri koruyarak bağlılıklarını kanıtlamışlardı. 1940 yılında, 4 bin resim, 65 furgona yüklenerek Loire'dan geçirildi ve emin bir biçimde Montauban'a yerleştirildi; Naziler ZNO'yu istila ettiklerinde Lot departmanındaki dört şato arasında pay edilmiş durumdaydı. Mona Lisa saklanmak üzere Chambord'dan Louvigny'e, sonra Rochile'e oradan da son olarak Montauban'a gitti. Louis Parrot'nun 1947'de yazdığına göre, "Louvre, Montal Şatosu'ndaki karargâhıyla Maki'ye iltica etti."[7]

1940 sonunda Paris'teki Musée Rodin'i ziyaret ettiğimde, en iyi bronzların, savaş uğraşında madene fena halde ihtiyacı olan Almanların el koyması korkusuyla yer altına saklandığının bana büyük bir sır olarak söylendiğini anımsıyorum. Abel Bonnard güvenlik adına tabloların doğuya gönderilmesini isteyince *Musées Nationaux* Müdürü M. Jaujard reddetti. Ayrıca Almanların göz diktiği hazinelerin satışı üzerine görüşmeleri geciktirdi - böylece örneğin, Goering, Berlin'de kendisine teslim edilmesini istediği değerli Boucher tablosunu asla alamadı.

Güneyde dağınık biçimde bulunan tablolardan sorumlu direnişçiler, bu hazinelerin konumunu belirtmek için "Van Dyck Fragonard'a teşekkür eder" ve "Gioconda hâlâ gülümsüyor" gibi mesajlar göndererek Müttefik bombardımanlarının onlara dokunmamasını sağlamaya dikkat ettiler.

"Yeraltında" örgütlenmiş olan, 1944'ün -kurtuluş sonrasının- *Salon d'automne* 'u, Fransa'nın sanatçılarının savaş sırasında çalışmaya devam ettiğini ve büyük Fransız resim geleneğini canlı tuttuğunu kanıtlıyordu. Üç isimden özellikle söz etmek gerekiyor: Picasso (1944 sergisinde seksen tablosu sergilendi), Matisse ve o korkunç yıllar boyunca ulusal ruhu korumak için çok şey yapan Lurçat. Picasso, Amerika'ya kaçması için ısrarlı çağrılara rağmen Paris'teki atölyesinden ayrılmayı

7. Parrot, *a.g.e.*, s. 173.

reddetti. Durmaksızın çalışarak genç sanatçıların merkezi oldu ve Louis Parrot'un dediği gibi, "Paris'i, utancının içinde, dünya yüzündeki hiçbir gücün karartamayacağı bir ışıkla aydınlattı." Bir alay Picasso öyküsü vardır: Biri, atölyesine yaptıkları bir arama sırasında Guernica'yı görüp "bunu siz mi yaptınız?" diye soran Almanlara verdiği cesur yanıttır: "Hayır, siz yaptınız!"; diğeri ise bronzlarının alınıp götürülmesini reddedişidir: Davetsiz gelen Nazi konuk, "bunlar asla büyük silâhlar için kullanılamaz" diye ısrar etti. Picasso da, "Hayır, ama küçükler için kullanılabilirler" dedi.

Henri Matisse de destansıydı. Picasso gibi ona da Amerika vizesi önerildi, fakat gitmeyi reddetti. 1940'da neredeyse Birezilya'ya gidecekti, fakat "sadece, sahte savaş dönemini iyi bir yöne çevirmek için" der Aragon. Fransa'yı terketmeye asla niyetlenmemişti ve Kaliforniya'daki Mills Yüksek Okulu'nda kürsü önerisini geri çevirdi. Proverçal köyüne çekildi ve karanlık yıllar boyunca görkemli, cana can katan tablo ve freskler yaptı. Çevresindeki kötülüğün tamamen farkında olmasına, kızı Marguerite Makilere yardım etmekten tutuklanmasına ve "oğlu Jean'ın heykellerinin altında dinamit sakladığını bildiği için çok endişelenmesine" rağmen yetmişlerindeki Matisse asla kötümserliğe boyun eğmedi. Aragon'a, "Umudun desteğini ve baharın yaklaştığını hissetmiyor musun?"[8] diye yazıyordu. Yeraltı gazetesi *Poésie 41* için çizimler yaptı ve tutukluluk dönüşü "küçük kızının" resmini çizdi -"O gözler hapishaneyi ve onun dehşetini gördü" diye yorumladı Aragon- fakat savaş yılları boyunca bir bütün olarak esasen iyimser, yaşam sevinciyle doluydu. Yine Aragon'dan alıntı yaparsak, "Kesinlikle kaniyim ki... bugün, iyi olan için mücadelede, Matisse, açılmış büyük bir bayrak gibidir..." ve "muhakkak ki, Henri Matisse'in bütün başarısı mutlu olma hakkımızın, bu yüzyılın acılarına fazlasıyla maruz kalan gençliğin mutlu olma hakkının güçlü bir ifadesidir." Büyük sanatçıların eserleri cesaret ve umut mesajı ve-

8. Aragon, *Matisse*, bir roman (çev. Collins, 1972), s.183.

riyordu: "İnsanlar o günlerde Fransa'da hiç olmazsa bir Matisse'leri olduğunu söyleyecekler... Diyecekler ki, gecemizin en karanlık yerinde o, o ışıklı resimleri yapıyordu."[9]

Diğer sanatçı, aynı zamanda büyük bir adam olan Jean Lurçat idi. Genç kuşaktan eski bir gerçeküstücü ve sanat ve eylemi direnişin hizmetinde birleştirmenin yolunu bulan aktif bir komünistti. 1942'de Paris'ten ayrılarak Dordogne'daki FFI'ya katıldı ve güneydeyken, Aubusson'da kötü durumu düşen eski Fransız sanayiini canlandırmak amacıyla goblen dizaynları çizdi. Lurçat, yılmak bilmeyen bir iyimserdi, zaferden asla kuşku duymadı ve gelecekte yaşamın her alanında kültürü teşvik edecek, geleneksel sanatları canlandıracak ve kamu binalarını, halk anıtlarını, okulları, hastane ve demiryolu istasyonlarını dekore etmek için sanat eserlerinden yararlanacak bir Fransız sosyalist devletinin kurulacağını düşlüyordu. İçlerinde Picasso, Dufy ve Marc Saint-Saëns'ın da bulunduğu pek çok tanınmış ressam, onun güvenini paylaşıyor ve goblen fabrikaları için onunla birlikte dizaynlar çiziyorlardı. Eserlerinde sosyalist idealizmden esinleniyorlardı ve hepsinden çok da Lurçat, dev panolarında kapsamlı bir sıcaklık ve tutkuyu ifade edebiliyordu. Ağaçları, çiçekleri, yeşillikleriyle sevgili Dordogne'unun üzerinden doğan güneş, kelebekleri, yıldızları ve balıkları, hepsinden öte gözalıcı mavi, beyaz ve koyu kırmızı tüyleriyle horozları Fransa'ya olan derin sevgisini dile getirir. *Şair*'i ve *Adam*'ı insanlığa olan inancını ve geleceğe güvenini ilân eder. Ne yazık ki, yeni goblenin kamu binalarında ve galerilerde herkesin tad almasına amade olacağına ilişkin büyük umutlar hiçbir sonuca varmadı -ve şimdi Lurçat'nın goblenlerini Paris'teki ulusal müzelerde bile bulmak zor, üstelik genç sanatçıların Aubusson'un yararına ve dünyanın tad alması için dizayn çizmeleri suretiyle sanayinin canlandırılması düşünceleri, ekonomik deprasyonun bulutları ve devletin kültürde kısıntı yapılmasına ihtiyaç olması iddiasıyla kayboldu.

9. *a.g.e.*, s.143-144.

Lurçat'nın eserlerinin özgün bir özelliği de yarattığı eserlere şiirin ya da bir şairin düşüncesinin de dahil edilmesidir. En güzel eserlerinden birine Paul Eluard'ın *"Liberté"* sinin sözleri işlenmiştir ve diğer eserlerinde de tek tek dizeler vardır. Direniş sırasında edebiyat ve sanat kolkola ilerledi ve bu, güçlü ve dramatik bir biçimde ifade edildi.

Kendi payına edebiyat, direnişte kuşkusuz yaşamsal öneme sahip bir rol oynadı. Fransız yazarları Nazi ve Vichy sansürüne rağmen yüzlerce gazete, tek yapraklık büyük gazete ve kitap çıkarmayı başardılar. Yeraltı edebiyatının en önemli araçları -*Les lettres françaises* ve *Les Etoiles* - geniş çapta okunuyor ve pek çok "gizli" yazarı halka tanıtıyordu. Ayrıca, yazar Vercors'un illegal yayınevi *Editions de minuit*, işgal sırasında, aralarında Aragon ve Eluard'dan pek çok şiir derlemesi ile ünlü Katolik romancı François Mauriac'ın *Le Cahier Noir* 'ının da bulunduğu on beş cilt kitap bastı. 1940-41'de yazılan Cahier, kısa fakat işbirlikçileri öfkeyle yerip, "halkın kahramanlığına tanıklık eden" şehitleri yücelterek Fransa'nın yenilgi ve utancından duyulan acının patlayışını oldukça dokunaklı bir biçimde dile getiren bir kitaptır.

Mauriac, "Onuruna saldırıldığı dönemde Fransa'ya bir bütün olarak sadık kalan sadece işçi sınıfı olmuştur" diyordu. Siyasal hata ve şiddet *brouillamini* 'sinden kendini uzak tutma konusunda Goethe örneğini izlemeyi reddetti. "Bu brouillamini bizim işimiz; bizi ilgilendiriyor ve eğer yansızlığa izin verirsek alçağız..."[10] Zorbalık ve işkenceye karşı sıkı protestosu bir meydan okuma ifadesiyle son bulur: "Seçimimizi yaptık... Yalnız insanın karşılıklı imha yasasından kurtulabileceğine değil, aynı zamanda onun değerinin bu yasaya bütün kalbi ve ruhuyla direnişte yattığına inanıyoruz..."[11]

En yaşlı ve ünlüleri Mauriac olan "gizli" yazarlar, Vichy'nin matbaa ve reklamından yararlanan işbirlikçilerden -Céline, Ma-

10. F. Mauriac, *Le Cahier noir* (Paris, 1945 bas.), s. 37.
11. *a.g.e.*, s. 46.

uras, Henri Béraud- çok daha geniş bir okur ağına sahiptiler ve Vercors'un *Silence de la mer*'i, Aragon'un *La Diane française*'i ve Eluard'ın *Au rendezvous allemand*'ı neredeyse bir gecede klasik oldular. Halk arasında hemen coşku uyandırdılar ve Fransa'nın en ücra köşelerini gezerek mülteci ve Makicilerin ruhunu coşturdular, denizaşırı ülkelere giderek sürgünlere ve yabancı dostlara şiirin direnişe nasıl hizmet ettiğini ve onun nasıl sözcüsü olduğunu öğrettiler.

Yeraltı edebiyatının riskli girişimleri arasında en hırslı ve başarılısı *Les lettres françaises* idi. 1942 başlarında genç filozof Jacques Decour tarafından çıkarılmaya başlandı ve onun trajik bir biçimde tutuklanıp idam edilişinden sonra yok olmaya mahkûm gibi göründü; fakat romancı Claude Morgan, şair ve Louvre'da çalışan editör Louis Parrot[12] tarafından yeniden çıkarılmaya başlandı ve birkaç ay sonra yeni kurulmuş olan *Comité des Ecrivains français*'in (Fransız Yazarlar Komitesi: CEF) yayın organı oldu. Komite aktif üyeleri arasında Mauriac, Jean Guéhenno, Sartre, Camus'nun bulunduğu ve Paul Valéry, Georges Duhamel, Paul Hazard gibi yazarların destekleyip onun için yazdığı etkileyici sayıda tanınmış ismi bir araya getirmişti.

Lettres ayda bir kez olmak üzere 20 sayı düzenli olarak çıktı, ulusal ya da Cradour katliamı gibi trajik olaylarda özel sayı veriyordu. Kâğıt basımının ne denli zor bir işlem olduğu Parrot'nun *L'Intelligence en Guerre*'inde canlı bir tarzda anlatılır. Basılan 12 bin nüshanın 1500'ünün postayla gönderilmesi gerekiyordu, 1500 gazetenin her ay bir o kadar zarfa katlanıp konulması, zarflara adres yazılması, yapıştırılıp pullanması ve (güvenlik için) yüz ayrı mektup kutusuna atılması gibi zahmetli bir işten üç kişi M. ve Mme Rossi ile "bisikletli Poudens" sorumluydu. Geri kalan 10 bin 500 nüsha dağıtılmak üzere değişik grupların -öğretmenler, doktorlar, öğrenciler- üyelerine veriliyordu. "Gazeteler ve her türden fazladan bildiri ve ekler

12. R. Penrose, *Halkın Hizmetinde* (Londra, 1945).
13. Parrot, *a.g.e.*, s.275.

yüzünden, dağıtıcılarımız hep çalışıp çabalıyorlardı... İş hiç bitmek bilmiyordu..."[13] *Lettres françaises* dosyaları gazete çalışanlarının ruhuna tanıklık eder ve bu kararlı ekip tarafından ne kadar düzenli ve profesyonelce çıkarıldığını gösterir.

İster Paul Eluard'ın işi olan her sayı için malzeme toplama (ve makaleler için zorunlu olarak dostlarını sıkıştırmak, gözaltındaki evleri ziyaret etmek, çok sayıdaki bildiriyi dağıtmak) ister dizgi ve basım aşamasında olsun büyük riskler vardı. *Lettres*'in yiğit basımcıları, Nazilerin denetimindeki *Paris-Soir*'dan hurufat çalıp gizli atölyelere taşıyarak ek risklere giriyorlardı. "Bir gün" diye yazar Parrot, "basımcı George Adam, ceketinin iç cepleri kurşunla dolu bir durumda bir metro istasyonunun çıkışında polis tarafından arandı. Şansın merhameti sayesinde yalnızca *dış* ceplerine dokundular -ama bu, dostumuz için berbat bir andı."[14] Yeraltı basınının pek çok editör ve basımcısı ne yazıkki bu kadar şanslı değildi - diğer bir çoğunun yanısıra, *Franc-Tireur*'den Peclet ve Lyons'lu meslektaşları Orsini ve Vacher, *Combat*'tan André Bollier, *Libération*'dan Jean Rochon şehitler kervanına katıldılar, tutuklandılar, işkence gördüler, sınırdışı edildiler ya da kurşuna dizildiler.

Yazarlar da ciddî tehlikelerle yüzyüzeydiler - direnişçi yazar ya da şair için fildişi kulesi filan yoktu. Ünlü yazar ve sanat tarihçisi Jean Cassou, Vichy aleyhtarı propaganda nedeniyle Toulouse zindanında 18 ay tutuklu kaldı.

1941 yılında o kentteki yakınlarını ziyaret ettiğimde, karısı tam da berbat cezaevi yemeğini takviye etmek için yiyecek götürmek üzereydi. Hücrede zamanını nasıl geçirdiğini sorduğumda yalnızca, "Şiir yazıyor" dedi. Sonuç Cassou'nun (Jean Noir adıyla yayınlanan) tek bir sözcük yazmaksızın aylarca kafasında taşıyarak oluşan *Otuzüç Sone*'si idi -bu, zekâ ve belleğin inanılmaz bir başarısıdır.[15] Otuz yıl sonra Cassou ile yapılan bir röportaj direnişe olan bu katkısını, tutuklanmasının

14. *a.g.e.*, s. 91-100.
15. Parrot, *a.g.e.*, s.152.

nedeni olan toplumsal faaliyet ve demiryolculara sabotaj işlerinde yardımı yanında çok çok önemsiz gördüğünü gösteriyordu. *"Les intellectuels c'est la m...!"* diyordu şair. "Bizi adamdan saydıran gizli eylemimiz, halkla olan dayanışmamızdı..." ve bana yeraltı toplantılarının, meçhul meslektaşlarla randevuların, kıl payı kaçışların canlı bir öyküsünü anlattı, bunlarınsa edebiyatla uzaktan yakından hiçbir ilgisi yoktu.

Bununla birlikte yazarlar cephe önündeki savaşçılardı ve çalışmalarıyla, en azından paraşütle silâh indirilmesine denk bir katkıda bulunuyorlardı. Şiirler ve kısa öyküler, özellikle sanatını unutulmaz dizelerinde Nazileri yermek ve Fransız yurtseverlerini yüceltmek için kullanan Eluard gibi adamların elinde sonsuz bir ölüm saçışın silâhlarıydı.

Aragon da bir o kadar müthiş bir savaşçıydı: Eski bir gerçeküstücü, romancı, komünist olan Aragon, 1942 ve 1943 yıllarında ZNO'da oldukça aktifti. Direniş teması işleyen pek çok kısa romanın yazarı olan karısı Elsa Triolet ile birlikte sürekli adres değiştirerek, örgütleyerek, editörlük yapıp yazarak oradan oraya koşturuyordu. Nice, Avignon, Dieu-le-Flit ve Paris'te polis defalarca peşine düşmesine rağmen, o mucizevî olarak tutuklanmadan kaçtı ve bir yandan meslektaşı yazarları cesaretlendirip canlandırırken, bir yandan da, sonradan *La Diane français, Le Musée Grévin, Le Crêve-Couer, Les Yeux d'Elsa* gibi derlemeler halinde basılan çok sayıda şiiri yazma faaliyetinden asla vazgeçmedi. Aragon için, teknik yönden görkemli ve son derece duygulandırıcı olan bu şiirlerin önemi militanlıklarıydı. "Ona göre militan şiirden başka şiir yoktur. Başarılı bir şiir onun için bir savaş eylemidir -içinde şairin özgürlüğünü, onun yaşamının kendisini barındırdığından şairin her zaman içinde bulunduğu bir savaş."[16] Aragon'un kendi yorumu ise, *"Contre la poesi pure"* (Saf şiire karşı) dır, *"Pour avoir préférant la vie à la feintise, préféré le sang a l'encens"* ("Yaşamı fantaziye, kanı tütsüye karşı tercih edişiyle") konumunu savunmaktadır.

16. Aragon, *Crève Cueur* (Londra, 1944), s. 36.

Tıpkı bir başşair gibi Aragon da her ulusal olaya bir şiirle dikkat çekiyordu. Olaylar büyük ölçüde trajikti -Fransa'nın yenilgisi (*"O mois de floraisons mois des métamorphoses"*)[17], işgal (*"Complainte pour l'Orguc de la nouvelle Barbarie"*)[18], Gabriel Péri'nin idamı, Almanların Strasbourg Üniversitesi'ne saldırısı. Fakat ardından Makilerin zaferi (*"Gloire"*), Paris'in Kurtuluşu geliyordu. Diğer faaliyetler, gözönüne alındığında ürünleri olağanüstüydü. *Lettres françaises*'de yoğun biçimde yazıyor, yaşayan tüm dostlarıyla temasını koruyor ve Paris'teki Yazarlar Komitesi'nin toplantılarına düzenli olarak katılıyordu. CNE Aragon ve Eluard'a çok şey borçluydu, fakat tehlikeleri ve üyelikle ilgili işleri paylaşan diğerlerine de -örgütlenme işinde çok aktif olan Edith Thomas, Charles Vildrac, Pierre Seghers, Pierre Leyris (*Cahiers de la Libération* 'un editörü), illegalitede bulunmamasına rağmen güvenilir tavrıyla "yerüstünde" değer biçilmez olan Mauriac, Sartre, Camus, toplantılara katılmayan ama yakın temasta bulunan Valéry, Duhamel, Pierre Bast- gereken hürmet gösterilmelidir. Onların her biri hem piyasadaki faşist "kültür"e panzehir olarak umut ve gerçeği yayarak hem de büyük Fransız edebiyat, eleştiri, düşünce geleneğini canlı tutarak direnişte önemli bir rol oynadı.

Bu yazarlar ve yardımcıları dört yıllık illegal yaşantı dönemindeki başarılarından haklı olarak gurur duyabilirler. Ne işgal altındaki başka herhangi bir ülkede, ne de bu gerçekten İngiltere ya da Amerika'da, bu denli sınırlı bir dönemde bu denli çok sayıda şiir, öykü, deneme, otobiyografi ürünü verilmedi. Bu, büyük ölçüde *engagée* bir edebiyat, "zorunlu" yazma idi, fakat böyle olması daha iyi oldu ve karanlıkta, o sırada ve ondan sonra da görülmemiş olağanüstü bir tür kültürel rönesans olgusuna katkıda bulundu.

17. *a.g.e.*, s. 41.
18. *La Diane française* (Paris, 1945).

BÖLÜM XV

1943-1944

Maki

Frères, ayons du courage!
Nous qui ne sommes pas casqués,
Ni bottés, ni gantés, ni bien élevés,
Un rayon s'allum en nos veines,
Notre lumière nous revient...

Murice Hervent, *L'Honneur des poetes*

Kardeşler biraz cesaret!
Ne miğferleri
Ne postalları, eldivenleri, ne de eğitimleri
Olan bizlerin
Bir alevi var damarlarımızda yanan
Bize ışığımızı geri verin...

1944 yılına doğru bakmak, tıpkı *Nacht und Nebel*'den ötürü karanlık kasvetli bir tüneli gözlemek gibiydi-ama nihayet ilerde günışığı vardı. 4 bin millik cephe boyunca Kızıl Ordu on dev karşı saldırıda bulunmaktaydı; Norveç'ten Yunanistan'a dek, Danimarka, Hollanda, Yugoslavya'da yeraltındaki yurtseverler Nazileri canından bezdirip bütün birliklerin elini kolunu bağlarken, İtalya'da Müttefiklerin ilerleyişi yavaş olmasına rağmen, İtalyan partizanları silâhlanıp ayaklanmışlar, işçiler grevdeydi, Almanlarsa geri çekiliyorlardı. Fransa'daki direniş her yerdeki anti-faşist saldırıdan ve Müttefik ordularının yakında mutlaka geleceğine olan inançtan cesaret alıyordu.

Gittikçe daha fazla *réfractaires* bir ya da diğer gruba katıldıkça sabotaj büyük oranlara ulaşıyordu. Artık çok fazla sayıda insan birlikte direnişte olduğundan siyasal düşünce farklılıkları daha az önemli görünüyordu ve CNR sadık bir biçimde koordine edici bir yapı olarak çalışıyordu. Belki de Yeo-Thomas'ın ve Fransa'dan giden art arda temsilciler sayesinde, silâh indirimi o güne kadarkinden çok daha sık oluyordu. Ne yazık ki, Müttefik makamları ve de Gaulle'un geçici hükümetinin en fazla ilgilendiği şey, komünistlerin çok fazla elinde olduğundan kuşkulanılan direniş hareketinin denetimiydi.

Dışardan gelen sınırlı miktarda malzeme ve silâh, onları muhtemelen kendi devrimci amaçları için kullanabilecek olan FTP'den çok mümkün olan her yerdeki "güvenilir" örgütlere

gönderiliyordu. 1943 Şubat'ında de Gaulle'ün, PCF'ye "Direniş örgütlerinin etkili bir biçimde koordine edilmesi, ortak hedefimiz -Fransa'nın mümkün olan en kısa sürede kurtuluşu için kaçınılmazdır" diye açıklamada bulunmasına rağmen, Tillon'un yazdığı gibi, "General FTP'nın yiğitliğini itiraf etmesine rağmen, Passy tarafından denetlenen örgütlere verilen malzeme yardımından yararlanma haklarını tanımadı."[1]

1943'de General Delestraint'le varılan anlaşma uyarınca, FTP ile de Gaulle'ün Gizli Ordusunun faaliyetleri koordine edilerek; her örgüt silâhların kendi üyelerinin sayısına orantılı bir biçimde dağıtımını garantilemek ve gerçekten savaşanlara öncelik vermek için bir bağlantı komitesi kuracaktı. Fakat artık Fransa, silâhlanmak isteyen binlerce eğitimsiz, coşkulu gönüllünün bulunduğu bir savaş alanı haline geldiğinden, "Kimin önderliğinde?" ve "Hangi stratejiyle?" soruları doğuyordu.

Aylar boyunca FTP önderleri CNR'yi İngiliz, Amerikan Passy ve Soustelle ajanlarının "gönüllüleri profesyonel ordu çatısı altında büyük düzenlemelere yöneltmek" ve mevcut koşullarda son derece uygun olan kendiliğinden gerilla savaşını terketmek "için herşeyi yaptığı" konusunda uyardılar. 1944 Mayıs'ında FTP Ulusal Komitesi Fransa'nın savaşın şu anda BCRA tarafından güvenilmeyen ve silâhlandırılmayan yurtseverlerin yardımı olmaksızın asla kazanılamayacağını ilân etti. "Fransa, Müttefikler tarafından bombalanan, şehitlerimizden öç alındığı yüzlerce hafif çarpışma ve pusuya sahne olan bir savaş alanıdır... Fransızlar kendi belirleyici rollerini oynama konusunda neden bu kadar az teşvik görüp yardım aldıklarına şaşıyorlar. Şimdi herkes faşizmin ne olduğunu bildiğine göre, sanki, Fransa'da faşizmden özgürlüğü kazanmak için büyük bir ulus olarak birleşmekten daha başka bir amaç olabilirmiş gibi!"[2]

Direnişe katılanlara önerilen iki karşıt görüş vardı: 1) Londra'daki meçhul stratejistlerce denetlenen büyük birimler, ga-

1. Tillon, *les FTP*, s. 158.
2. *a.g.e.*, s. 284.

rantili silâhlar, müttefik yardımı, hattâ parayla birleşmek; 2) durum gerektirdiğinde belirli bir eylem için zorunlu, ve asla güvenlik riski oluşturmayacak sayıda insan gücüyle biraraya gelmek.

Bu iki tavır direniş guruplarının tüm toplantılarında belirgindi; birine *attentisme*, diğerine kısa süre önce direnişin karekterinde oluşan nitel değişikliğin farkında oluş ve yetkinlik hâkimdi. Yeraltı basını bir bütün olarak büyük gruplaşmalar düşüncesine karşıydı ve Maki'nin, ülkenin nihaî kurtuluşu için ayaklanmanın gerekeceği ana dek gerilla ordusunun bir parçası olması konusunda ısrarlıydı. Örneğin *France d'abord* şöyle yazıyordu:

"Binlerce 'réfractaires' asker oldu ve bu askerler milyonlarca siville bir bütün. Yurttaş-askerlerden oluşan bir ordu ayaklanmaya hazır... Eski, modası geçmiş hesaplara rağmen, kimse özgürlük tutkusundan, kendi kurtuluşlarına katılmaktan esinlenen 15 milyon yurtseverden oluşan bir halkı önleyemez."

"Corréze'li köylüler müdahale etmemenin onlar için ölüm demek olduğunu biliyorlar, çünkü milisin yurtseverlerin saklandığı bahanesiyle çiftliklerini ateşe verdiğini ve tenha yerlerde ailelerini katlettiğini görüyorlar. Bu yurtseverler, onlara tarlalarda yardım eden kendi kardeşleri ya da oğullarıdır! Bu yüzden köylü kendi ambarını kendi yakıyor, sığırlarını Maki'ye doğru sürüyor ve ailesini yurttaş-askerin korumasına sokarak onlara katılıyor ki o da bir silâh taşıyabilsin."

"*Attentistes* kabullenmese de Fransa'daki savaş işte böyle gidiyor... Sadece Makici ve partizanların savaşından oluşsaydı ulusal ayaklanma olmazdı... Bu, *boches*'i arkadan vuran, malzemelerinin gelişini felce uğratan, işgallerine karşı koyan üçüncü bir cephenin kitlesel ayaklanması değil yalnızca paraşüt birliklerinin sınırlı eylemi olurdu."[3]

Buna rağmen, yeraltı basınını dinleyip yurttaş-askerleri (resmî uzaktan kumandanın ötesinde ulusal bir ayaklanmaya yolaçabilecek olan) gerilla taktiklerine yöneltmektense, Ga-

3. *France d'abord*, 1.6.1944.

ullistler ve "Anglo-sakson" askerî unsurlar taraftarlarını düzenli ordu birlikleri halinde biçimlendirmekte ısrar ettiler: FTP çeteleri zararına onları silâhlandırdılar ve ne yazık ki Almanlar için kolay hedef olacakları belirli alanlarda topladılar. Sonradan şans doğduğunda saldırma yeteneğine sahip çok sayıda küçük birim verine savunma için büyük alaylar oluşturmanın hata olduğu anlaşıldı, fakat artık sayısız Fransızın değerli yaşamlarını kurtarmak için çok geçti.

Böylelikle, Müttefik makamlarının kararı üzerine, genç Fransızlar, yerel Maki'ye sığınabildikleri kasaba ve köyleri ya da bunların çevresini terketmeye ve uzak bölgelerdeki büyük düzenlemeler halinde biraraya gelmeye, Müttefik çıkarmalarıyla birlikte geleceği (öyle deniyordu) söylenen malzeme ve hava vardımını beklemeye razı edildi.

1944 Ocak'ı ortasında Londra Radyosu, *réfractaires*'e, yılın o zamanında Alplerin tepelerindeki orktik koşullara bakmaksızın Haute-Savoir'daki Glières yaylasına doğru ilerlemeleri çağrısı yaptı. Mart ayında yaylada üşüyen, aç, yalnız, bir tek özlemle beklenen kurtuluşa yakında kavuşacakları inancıyla devam edebilen 457 gönüllü vardı. Vichy polisi "hisar" bölgesini kuşattı ve malzeme ancak onlar ayarlanarak getirilebiliyordu.

Bu, doğal olarak, ihanet ve beceriksizlik yüzünden pek çok felâkete yol açıyordu; GMR (Geçici Yedek Grup) ile görüşmeye kalkan Morel adlı bir subay, faşist bir polis tarafından öldürüldü. Makiciler son derece yetersiz tayınlara kaldılar ve Morel'in ardılı yüzbaşı Anjot acındırıcı yiyecek, tıbbî malzeme, giysi, radyo ve silâh gönderilmesi için çağrılar yaptı. Anjot, Lyons FFI Komutanlığına şunları yazıyordu: "Defalarca istenen paraşüt malzemesi hiç bir zaman gönderilmedi, bu yüzden 25 Mart'tan beri günde 100 gram ekmekten oluşan bir tayına bağlıydılar."

Silâhlar da geç indirildi ve büyük ölçüde hafif silâhlardı bunlar. Anjot ümitsizlik içinde Londra'yla radyo bağlantısı kurarak herşeyden daha fazla istedi, "kendi payımıza, üstümüze düşen görevi yapacağız, *ama yardım almamız gerekiyor!*"

Yardım gelmiyordu ve tıpkı Henri Michel'in yazdığı gibi, "Almanlar ağır silâhlar ile ve uçakların desteği altında bulunan

yaklaşık 12 bin adamı kullanarak denetimi ele geçirdiler. Saldırı 18 Mart günü başladı. Makiciler on beş gün dayandı, çoğu ya çatışmalarda ya da yakalandıktan sonra idam edilerek (yaklaşık 200 kişi) öldürüldü; bazıları işkence gördükten sonra sınırdışı edildi.

Glières operasyonlarının lehinde olanlar, ister İngiliz, Amerikalı ister Gaullist olsun, ağır bir sorumluluk taşıyorlardı; BCRA gönüllüleri zaptedilmesi olanaksız bir mevziyi tuttuklarını ve "Anglo-Sakson silâhlı kuvvetleri" tarafından desteklenecekleri düşünmeye teşvik ettiler; Anglo-Saksonlar bunu yadsımadılar.

Büyük kuvvetleri açık mevzilerde, mobilize olmamış ve silâhsız durumda biraraya getirme hatasının daha da kötüsü birkaç ay sonra G-Günü'nden hemen önce, çok daha feci sonuçlarla tekrarlandı. Bu kez, binlerce gönüllü Haute-Savoie'daki Vercors alanında toplandı, "Fransa'nın ortasında bir tür kale yaratmak türünden şanssız bir düşünceyle..." diye yazar Henri Michel. "Ağır silâhlarla pek az donatılmış ve hava desteğinden yoksun bulunduklarından, Temmuz sonunda, planörlerden indirilen SS birliklerince yaylanın ortasında saldırıya uğradılar."[4]

General Delestraint ve meslektaşları Yves Farge ve Pierre Dalloz'ın tâ baştan kavradığı gibi operasyonda, yayla Müttefiklerce havadan indirme için bir üs olarak kullanılacaktı; havadan indirilen pek çok birlik kıyıdan yapılan çıkarmalarla işbirliği halinde bu üsten hareket edecekti. Fakat G-Günü geldiğinde ortak eylem ortada yoktu. Vercors yeterli silâh bırakılmadan terkedildi, böylelikle yayla, yurtseverler için tam anlamıyla bir tuzak haline geldi. Dalloz, Cezayir'deki BCRA'ya "Sorun, Vercors'da yerleşmek değil, çıkıp düşmana saldırmak üzere oradaki mevzileri almaktır..." şeklinde rapor veriyordu. Fakat Passy ve Soustelle'den gelen emirler tam tersiydi. Müttefiklerle bağlantılı olarak hareket ettiklerine inanan Vercors gö-

4. H. Michel, *Histoire de la Résistance*, s. 100.

nüllüleri, "...SS'lerinkiler dışında havadan gelen hiçbir kuvvet görmediler."[5]

Vercors'un öyküsü Tillon ve diğerleri tarafından canlı bir biçimde ve ayrıntılı olarak anlatılmıştır, burada biz yalnızca en temel özelliklerinden sözedeceğiz.

(Rehber kitabıma göre) Vercors, "sıradağlar ve derin vadilerle bölünen (yaklaşık olarak 30'a 12 millik) kırlık ve ormanlık bir yayladır... Erişilmezliği sayesinde 1942-43 yıllarında Almanlara karşı direniş için bir toplanma alanı oldu ve 1944'te burada bulunan 4 bin kadar Makici iyi eğitilmiş ve silâhlanmış bir güç oluşturarak, düşmanın iletişim araçlarına aralıksız bir biçimde saldırdılar."[6]

Tillon ise kendi öyküsünde "iyi silâhlanmış" terimine karşı çıkar. "Yaylada stratejik noktalara yerleşmiş bulunan ve Cezayir'de art arda ağır silâh ve havan talebinde bulunmalarına rağmen hafif silâhlarla donatılmış durumda yaklaşık 3 bin kişi vardı", der. Çevreyi kuşatan Almanların "ağır silâhlarla donatılmış, gerektiği kadar çok... piyadeleri vardı": Topları, tankları ve Valence yakınında üslenen uçakları vardı.[7]

Yayla boyunca benek benek yayılmış küçük köyler -La Chapelle, St. Agnan, Les Baraques-en-Vercors- (ki rehbere göre hepsi "yokedilmiş" veya "ağır bir biçimde hasar görmüştür") sık sık bombalanıyor ve Fransızlar ağır kayıplara uğruyorlardı; 11 Temmuz günü FCNL'nin Londra'daki askerî delegesi, Vercors kumandanına çektiği telgrafla onu kutladı- "birkaç ay top ya da havan gönderse daha iyi olurdu" diye yorumlar Tillon. 23 Haziran'da Londra ve Cezayir'e telgraflar çekilmişti: "Elinizi çabuk tutun, zor günler geçiriyoruz. Sınırlı sayıda paraşüt birliği bile makbule geçecek..." ve "Kahramanca bir direnişten sonra ayın 15'inde St. Nizier düştü. Umulan paraşüt indirme eylemi gerçekleşmedi... Ciddî havan eksikliği. Paraşüt bir-

5. Tillon, *a.g.e.*, s. 311.
6. Muirhead, *Güney Fransa*, s. 59.
7. Tillon, *a.g.e.*, s. 305-306.

liklerine fena halde ihtiyaç var. "14 Temmuz günü gelen yardım kullanılmak için çok gecikmişti ve aslında işleri daha da kötüye götürdü. Seksen iki Amerikan bombardıman uçağının gerçekleştirdiği büyük çaplı paraşüt indirimi gündüz gözü, ulusal renkleri ve üç renkli işaret fişeklerini göstere göstere yapıldı. Çok sayıda ihbar alan Alman uçakları, bölgeyi anında makineli tüfek ateşine tutarak indirilen malzemelerin alınmasını olanaksız hale getirdiler. 21 Temmuz'da Almanlar Maki'yi kuşatarak ortadaki bölgeye aynı anda havadan pek çok birlik indirdiler. İki gün sonra hedeflerine ulaşmış bulunuyorlardı. Maki'ye belirlenen noktalarda saldırıda bulunmak üzere 400 SS'i indirmek için, Vassieux'de o kadar hararetle beklenen Müttefik uçaklarına dikkatle hazırlanmış olan iniş pistini kullandılar.

Altısı sürekli havadan olan savaş uçaklarının koruması altındaki SS, yöredeki evlere mevzilendi ve üstün silâhlarıyla, kendilerini yiğitçe ama boş yere onların önüne atan Makicileri katletti -tanksavar silâhlar ve havanlar olmaksızın Nazileri mevzilerinden söküp atmaya çalışmak umutsuz bir çabaydı. Fransız askerleri ezildi, Vassieux halkı sakinleri katledildi. Hastaları ve tıbbî personeli ile yerel hastane, tarifsiz bir mezalimin kurbanı oldu.

Vercors faciası, Glières, Mont-Mouchet, les Manisses (Ardennes), Saint Marchel (Morbihan) ve büyük Maki düzenlemelerinin hiç bir zaman gelmeyen malzemeleri bekleme emrini aldığı diğer yerlerdeki facialar gibi, büyük ölçüde belli politikacıların, komünistlerin önderliğindeki partizanlara duyduğu kinin sonucuydu. Tillon acı acı, "Maki'yi aşırı derecede tehlikeli bir yola soktuktan sonra, Londra ve Cezayir onları Nazilerin öfkesine terketti", diye yazar.[8]

Vercors'dan gelen son telgraf dramı özetliyordu: "La Chapelle, Vassieux, St. Martin Almanlar tarafından bombalandı. Düşman askerleri paraşütle Vassieux'ya indi. Acilen Müttefik bombardımanı istiyoruz. Üç hafta dayanmaya söz verdik; altı

8. *a.g.e.*, s. 307-309.

haftadır bekliyoruz. Moral durumu mükemmel fakat eğer hemen yardım gönderilmezse askerlerin öfkesi size yönelecek. Ve biz de onlarla birlikte Londra ve Cezayir'in durumumuzu anlayamadığını ve cani ve alçak olarak görülmesi gerektiğini söyleyeceğiz!"[9]

Vercors'dan gelen telgraflar, Soustelle'in gizli servis departmanınca alınarak geçici hükümetin Komünist Havacılık Komiseri Fernand Grenier'e hiç gösterilmedi. Sanki yüksek yerlerden birileri eylemsizlik ve felâketin suçunun Grenier'e yüklenmesini istermiş gibiydi. Aslında Grenier haftalar önce de Gaulle'ü, *Zone sud FFI*'sına yardımcı olmak üzere bir hava filosunun oluşturulup acilen gönderilmesi konusunda zorlamıştı. Bu, 1940 İngiltere Savaşı kahramanlarından Albay Morlaix'in emriyle olacaktı. Grenier, Suriye'de atıl bir biçimde duran bombardıman uçaklarını harekete geçirmeyi ve Fas'taki mevcut tüm eğitim uçaklarını kullanıma sokmayı amaçlıyordu. Gerekenin üç katı pilot hizmete dünden gönüllüydü; Fransız ve Cezayir komünistleri paraşütle Maki'ye indirilecek konteynerleri üretmek için gece gündüz çalışıyorlardı. Generalin, önerilerini tartışmayı geciktirmesinden sabırsızlanan Genier, 26 Haziran'da ona giderek acilen silâh ve paraşütçü gönderme zorunluluğuna dikkat çekti. 28 Haziran günü Ulusal Savunma Komitesi önerileri onayladı ve hemen iki karaname de Gaulle'ün imzasına sunuldu. Fakat o bunları görmezlikten geldi, (Vercors'da 30 bin Nazinin 3 bin 500 Makiciye saldırdığı bir sırada) bir haftalığına Amerika'ya gitti ve kararnameleri Grenier'e ters bir notla iade etti: "Örgütlenme hazırlıkları yetersiz." 15 Temmuz'da yeni planlar sunuldu ve 22 Temmuz'da kısa bir yorumla geri çevrildi: "On ne peut créer un corps aérien."

. 24 Temmuz günü Vercors'daki feci olayların haberini alarak çok şaşıran ve derinden öfkelenen Grenier bir basın toplantısı yaparak ne yapmaya çalıştığını anlattı. "Benim çabalarıma rağ-

9. F. Grenier, *C'était ainsi*, s. 251.

men, FFI'ya hava yardımı olanaksızlaştırıldı...Tüm komünistler gibi ben de, Fransa'ya karşı işlenmiş bir cinayet olarak gördüğümüz bu *attentism*'den (geciktirme taktikleri) kendimi ayırıyorum." Aynı gün daha sonra nihaî felâketi öğrenince de Gaulle'e öfkeli bir mektup yazdı, bu mektup aralarını iyice açtı. General mektubu Geçici Hükümet toplantısında okudu ve Grenier'e ya sözünü geri almasını ya da görevini bırakmasını emretti. Bakan kendini uzun uzadıya ve gayretle savundu: "İlk FTP gruplarının doğuşunu, kahramanlıklarını, askerî önlemlerini, Londra'da onlara silâh verilmesi için verdiğim mücedeleyi, onların hep önemsenmemesinden, Savaşan Fransa tarafından gerçekten terkedilmelerinden duyduğum ıstırabı dile getirdim... Burada Cezayir'de, FFI'ya yardım etmek istediğimde karşıma boş bir duvar çıktı; ve Vercors'daki trajediyi duyduğumda da patladım..."

Billoux ve daha bir iki kişi dışında hepsi de Gaullist olan diğer bakanlar Grenier'e karşı çıktılar. Direnişe karşı görevinin onun hükümette kalmasını gerektirdiği inancıyla, büyük bir acıyla mektubunda söylediklerini geri almayı kabul etti. Ama bu, de Gaulle'ün iki ay sonra, mektubundan beri Generalin artık ona güvenemeyeceği bahanesiyle azletmesine engel olmadı. De Gaulle anılarında şu ilginç yorumu yapar: "Fernand Grenier, Vercors savaşları sırasında partisinin bir manevrasıyla, açıkça hükümetin dayanışmasına tamamen zıt bir tavır almaya sevkedildi."[11] İki yıl sonra Gaullist *Carrefour* dergisinde Rémy tarafından yazılan, Grenier'in Vercors'a yardımı sabote ettiği anlamına gelen iftira niteliğinde bir yazı çıktı. Eski bakan bu iftirayı belge ve görgü tanıklarının raporlarıyla çürütmekte hiç zorluk çekmedi; ama bu tarih süsü verilmiş anti-komünizmin iğrenç bir örneğiydi. Gerçekte ise felâketin sorumluluğu, tam da Vercors operasyonunun Müttefiklerle tam bir işbirliği ol-

10. *a.g.e.*, s. 252-255.
11. C. de Gaulle, *Anılar-Kurtuluş*, s. 11.

maksızın sürdürülmesine izin vermiş olanlara aitti; Normandiya çıkarmasının hazırlıkları sırasında Whitehall'da bir yerlerde unutulmuş ya da kaybolmuş olan "Montag-nard" planının hayata geçirilmesi için, Müttefik Komutanlığı hiçbir şey vermemişti.

1944 Nisan'ından itibaren General Koenig, FFI'ya emirler verdi. Ne yazık ki, gerilla savaşı hakkında hiç bir şey bilmiyordu ve Maki önderlerinin (onların Londra'daki katı hiyerarşiye kesinlikle ihtiyaçları yoktu) kısa sürede farkettiği gibi, yalnızca resmî askerî prosedürlerle ilgiliydi. Üstüne üstlük, Koenig, Passy'nin anti-komünistleriyle doldurulmuş BCRA operasyon ofisi için bir paravanaydı; onlar kendi paylarına birincisi FTP'ya yardıma gönülsüzdüler ve ikincisi Müttefik Yüksek Komutanlığının onayı olmaksızın hareket etme yeteneğinden yoksundular; Komutanlık'a gelince sıkıcı Özgür Fransız Hükümetince Fransa'nın uzak köşelerine sıkıştırılmış Makicilere yardım onların ilgisini çekmiyordu. Suçu Anglo-Amerikalıların üzerine atan de Gaulle aynı *attentism* ruhuyla yaklaşarak herşeye karışmayı sürdürürken, İngiliz ve ABD Gizli Servisleri de de Gaulle'ün işlerine karışmayı sürdürdüler. Yine de, işbirliği olmuş olsaydı, Alp Makilerinin silâhlı kuvvetleri Müttefik operasyonlarının bir parçası ve, Prevence çıkarmalarıyla bağımlı olarak örgütlenseydi ve içteki gerilla güçlerinin parçası olarak hareket etseydi, birimleri kurtuluşta daha önemli ve muzaffer bir rol oynamış olurdu.

* * *

Vercors trajedisinin oynandığı sırada, FTP, Fransa'nın her yanında daha az yurtseverle ama çarpıcı sonuçlar alarak gerilla eylemlerinde bulunuyordu. Örneğin 1944 Haziran'ı ortalarında, Aube departmanında, bir koruda üslenen 320 kişilik bir gruptan oluşan Lisière Des Bois Makisi 3 bin kadar Almanın saldırısına uğradı, onları sekiz saat boyunca sıkıştırdı ve sonunda geride 252 ölü ve pek çok yaralı bırakarak onları püskürttü. Makiciler yirmi yedi adam kaybettiler. "Savaştan sonra yurt-

severler onar kişilik gruplara ayrılarak koruya ya da konuksever çiftliklere döndüler..."[12]

1944 yazı başlarında ülkenin her yanında tablo aynıydı. Orta Fransa'daki bir Makinin önderinin ileri sürdüğü gibi: "Limousin'in engebeli kırsal bölgesi Berry'nin düzlük ve bataklıklarında, Périgord'un canlı vadilerinde ve Creuse ve Corrèze'nin sık ormanlarında, Fransa'nın her yanında genç adamlar -yeni insanlar- sert, demir gibi sert köylülüğün yardımıyla, düşmana ve onun paralı askerlerine karşı bitip tükenmek bilmeyen yorucu bir savaşı sürdürdüler... Onların ve savaş alanlarının adı R5'ti. Emirleri -vur ve kaç- idi; savunulması trajik derecede yüksek bir bedel isteyen kaleler için savaşmasalar da, binlerce tuzak kurdular, yüzlerce silâhlı saldırıda bulundular..."[13]

İşte o zamanın kahramanlık, trajedi, inisiyatif yönünden sayısız tipik öyküsünden sadece biri. Argenton-sur-Creuse'daki Makinin genç adamları, Toulous-Paris hattı üzerindeki Alman silâh trenlerinden birini ele geçirmeyi, benzin yükünü boşaltmayı ve trendeki cephaneliği havaya uçurmak için bir yan hatta sürmeyi planladılar. Bunu yapmak için yerel polisi atlatmaları gerekiyordu. Garde Mobile kışlalarında zor ve iknayla karışık polislerin silâhlarını almayı ve onları Maki saflarına geçirmeyi başardılar. Cephanelik treninin bir yanında polis, diğer yanında FTP olunca yirmi üç Alman muhafız kısa sürede zararsız hale getirildi ve operasyon oldukça başarılı görünüyordu. Ne yazık ki, birkaç Alman kaçarak Limoges'daki Wehrmacht'ı olanlardan haberdar etmeyi başardı. Öğleden sonra Naziler Argenton'a on kamyon, iki zırhlı araç ve en az 400 SS'ten oluşan bir cezalandırma seferi yaptılar. Maki yerel halka kaçıp sığınmalarını söyledi ve köyü savunmaya başlayarak yedek kuvvetleri bitene dek savaştı ve sonra yakındaki ormanlara kaçtı. "Ardından Almanlara karşı direnişte bulunan sokaklarda kat-

12. Tillon, *a.g.e.*, s. 330.
13. *Résistance, indre et vallée du cher*, 1, s. 9.

liam başladı. Evlere girdiler, içerdekileri aldılar ve kadın, kız ve çocukları eşikte vurdular. Kaldırımlardan kan akıyordu. Naziler cadde boyunca yürüyerek 200 rehine aldılar ve onları bir avluya sokarak bütün gece orada tutup arada bir de on dakika içinde kurşuna dizileceklerini söylediler. Almanca bilen bir öğretmenin müdahalesiyle ertesi sabah çoğu salıverildi fakat 10'u Limoges'a götürülüp idam edildi. Sonunda Nazilerin uluması durdu. SS'ler kafelerde kafayı çekerken Argenton halkı ölülerini saydı: 54 sivil,10 asker ve rehineler. Aynı gün diğer SS'ler Oradour yolunu tuttular..."[14]

* * *

Şimdi acıyla okuyacağımız Oradour'un öyküsünün arkadaki fonu, Güney Fransa'nın Bordeaux ile Limoges arasındaki bütün alanıdır -Lot'nun vahşi çalılarla dolu yamaçları, yeşil ve altın renkli Dordogne ve verimli Limousin vadilerindeki nehir ve derelerin yanıbaşına kurulu küçük, dost kasabalar.

1942 Kasım'ında Naziler bu huzur dolu diyardan geçtiler ve Bordeaux'da üslenerek Limoges'da bir alt-Komutanlık oluşturdular. 1943 yılında askerî meselelerle ilgilendiler ve içte asayişi sağlama işini esas olarak Vichy'ye bıraktılar. Fakat 1944'de Maki bölgede öylesine büyük boyutlara ulaşmıştı ki Alman Komutanlığı, onları "yoketmek" için geniş kapsamlı operasyonlar yapılmasını emretti -insan, partizanların bu bölgedeki her noktayı kaplayan varlığı ve sahip oldukları güçlü yerel desteğine ilişkin öyküleri okuyup dinleyince bunun hemen hemen gerçekleştirilmesi olanaksız bir görev olduğunu anlıyor.

Bu operasyonlara en aktif olarak girişmiş Alman birliklerinden SS *Das Reich*, fanatik Nazilerden oluşuyordu. Hareketleri, bir asker tarafından düşürülüp sonradan Oradour yakınında bulunan işaretli bir haritadan izlenebilir: Barsa ve

14. *a.g.e.*, s. 13-18.

Langon'da birer gece, büyük bir barut fabrikasının bulunduğu St. Médard'da üç hafta kalıp Agen ve Valence üzerinden 8 Nisan'da Cahors bölgesine ulaşarak ülkeyi gezdiler. Görünüşte Maki'yle savaşıyorlardı; gerçekte ise gerilla avcılığının tehlikeleriyle karşılaşınca silâhsız köylüleri esir almayı tercih ediyorlardı. Bugün yol kenarlarındaki yazıtlar, rehinelerin tek tek ya da gruplar halinde, ya da Nazilerin bir oturma odasına yangın bombaları atarak doğum günü partisindeki tüm çocukları öldürdükleri Carlux ve Maki'ye yardım ettikleri bahanesiyle on iki rehinenin vurulduğu ve evlerin yakıldığı Gourdon'un güneyinde küçük bir köy olan Fraynisset'de olduğu gibi vahşice cinayetlerle öldürüldüklerini kanıtlar. SS'ler gittikleri her yere dehşet ve ölüm götürüyorlardı ve G-Günü'nden sonra vahşetleri (sözde) Batı uygarlığının o güne dek bilmediği bir dehşetin zirvesine ulaştı.

6 Haziran çıkarmalarının haberi ulaşır ulaşmaz Almanların ana hedefi Müttefiklerin Normandiya'da ilerlemesini durdurmak oldu. Demiryollarına sabotajların yapıldığı, trenlerin yoldan çıkarıldığı, insan ve cephaneliklerin havaya uçurulduğu yolculuklar onlar için kâbustu -yollar kesiliyor, tuzaklar kuruluyordu. Aşırı gergin bir ruh hali içinde yolları üzerindeki herşeyi vurup yakarak ilerliyorlardı, fakat mezalimin büyük kısmını aklını kaçırıp panik yüzünden cinayet işleyen askerlerle açıklamak mümkün değildir. *Das Reich* örneğinde zulüm soğukkanlı ve sistematik olarak yapıldı ve Oradour'daki operasyon, yöre halkını dehşete düşürüp teslim almak için yapılan metodik bir vahşet örneğiydi. Limoges'dan 13, SS'lerin iki günlüğüne yerleştirildiği St. Junien'dan 15 mil uzaklıktaki Oradour hiç de Maki merkezi değil, kuzeyden gelen ailelerin sığındığı küçük, sakin bir kasabaydı. 10 Haziran günü St. Junien'dan gönderilen SS bölüğü *Der Führer* (*Das Reich* birliğinin bir parçasıydı) aldığı emirleri son kan damlasına dek dikkatle yerine getirdi. Bu, olaydan sonra bulunup yayınlanan

15. Oradour-sur-Glane, *Resmi Rapor* (Limoges, 1970).

belgelerle kanıtlanmıştır.[15] Ama kanıtların en etkilisi, 400 evinin her biri yakılan köyün kendisidir; duvardaki saatin altındaki zayıf iskeletler, pek paslı dikiş makinesi, bebeğin eğilip bükülmüş arabası gaddarca cinayeti sessizce suçlamaktadır. Köyün 700 sakininden çoğu kadın ve çocuk olmak üzere yaklaşık 500'ü kilisede diri diri yakıldı, 200 erkek sonradan yakılan sundurma ve ahırlarında kurşunlandı: 642 kişiden hesap soruldu. Biri kiliseden kaçan tek kadın olmak üzere yirmi kişi sağ kalabildi. "Görevlerini" tamamlayan SS'ler 20 mil kuzeydeki küçük Nieul köyüne çekilirken, ateşe vermeden önce evlerden çıkardıkları çok sayıda ganimeti yanlarında taşıyorlardı. Nieul'deki okulu alınca çalınmış yiyecekleri tüketmeye ve çok miktarda Oradour şarabını içmeye devam ettiler. Bağırıp haykırarak bütün gece halkı dehşet içinde bıraktıktan sonra ayın 11'inde kuzeye doğru yola çıkarak önlerine çıkan herşeyi vurup yaktılar.

Yöre halkı önce olanlara inanamadı, sonra şok geçirdi, dehşete düştü ve -kesinlikle yılmayarak- kararlı bir öfkeye kapıldı. Oradour'un temizlenmesi, kurban ve hayvanların gömülmesi gibi korkunç bir görev bir askerî doktorun yönetimindeki komşu köylüler, Kızılhaç ve yerel sağlık görevlilerince yerine getirildi. Alman polisinin bölge Préfet'siyle ortak bir biçimde engelleme çabalarına rağmen Limoges Katedralinde düzenlenen cenaze törenine büyük bir kalabalık katıldı. 16 Haziran günü katedralde Piskopos Monseigneur Roustoui de konuşarak cemaatine, Alman generaline keder ve öfkesini şu sözlerle dile getirdi: "Oradour kilisesi yüzlerce kadın, genç kız ve çocuğun idamıyla kirletildi ve tapınağın imha edilişi ve şarap ve ekmek ayininin kaldırılışıyla lekelendi"; kurbanların ruhları ve tanrının yapılan hürmetsizliği affetmesi için dua etti.[16] Vichy'nın dostu olduğundan, Almanları mahkûm eden siyasî bir konuşma yapması pek beklenmiyordu, fakat çoğu kişi daha sert sözlerin söylenebileceğini de düşünmüştür.

16. *a.g.e.*, s. 128.

Protestan Papaz Chaudier daha etkili konuştu: Limousin'in küçük bir kasabasında estirilen terör yalnızca kurbanları onurlandırma ve onlar için yas tutma görevini zorunlu kılmıyor- insan vicdanı ve Hıristiyan vicdanı böylesi cinayetleri protesto etmek için birleşmelidir..."[17]

Halkın keder ve öfkesini dile getirmek yeraltı basınına düştü ve o da bunu yüzlerce gazete ve bildiriyle gerçekleştirdi, içlerinde en etkilisi ise 20 bin tirajli "Sur le ruines de la morale" başlıklı özel bir sayı çıkaran *Les Lettres françaises*'di. Yazı, işten Oradour'a gelip evini dumanı tüten bir harebe halinde bulan, ailesi katliamda kaybolmuş olan ve o viran olmuş manzarayı gururla izleyen kibar bir Alman subayını gören bir demiryolcunun öyküsünden alınmıştı. Bu öykünün metni Georges Duhamel (genç direnişçi yazarlara yardımından ötürü onurlandırılan bir yazar) tarafından *Lettres françaises*'e verilmiş ve Victor Hugo'nun 1870'de Fransız halkını silahlanmaya çağıran bir pasajla birlikte yorumsuz basılmıştı:

"Şimdi, hemen ne gün ne saat kaybetmeksizin herkes - zengin, yoksul, işçi, burjuva, emekçi- evde ya da dışarda toprağın üzerinde silâha veya mermiye benzeyen ne varsa herşeyi alsın. Kayaları yuvarlayın, kaldırım taşlarından yığın yapın, saban izlerini mezara çevirin... Savaşa, siz kutsal toprağımızın taşları, istilacıları ana Fransa'nın kemikleriyle eşin. Ah yurttaşlar, onlara firlattıklarınız, o çakıltaşları, Fransa'dır, yurdumuzdur."[18]

Ve bu ister okunsun ister okunmasın, çakıltaşları Wehrmacht'a karşı ister işe yarasın, ister yaramasın, mesajın özü geniş çapta yayıldı ve Fransız halk kitleleri karşılık vermeye hazırdı. Yanıtları, Müttefik ordularının Fransa'ya ulaştığı haberinin ardından gelen o tarihî günlerde heyecanlı ve dramatik bir biçimde geldi.

17. *a.g.e.*, s. 130.
18. Parrot, *L'intelligence en goerre*, s. 274.

BÖLÜM XVI

1944 Haziran

G-Günü ve Sonrası

Au quatrième été de notre apocalypse
Une étrange paleur parait sur l'horizon
Est-ce qu'on toucherait à la fin d l'éclipse
L'espoir palpite dans la paille des prisons
Entendez-vous gémir la nuit comme une porte
C'est l'aurore qui fait les bourreaux blémissants

Aragon, ***Le Musée Grevin, s. 47***

Dördüncü yazında bizim vahyimizin
Garip bir solgunluk beliriyor ufukta
Mümkün mü ulaşmamız karanlığın sonuna?
Umut çarpıyor samanlarında hapishanelerin
Duyuyor musun bir kapı gibi inleyişini gecenin?
Bu şafak, zorbaların benzini kül eden.

5 Haziran 1944 Cuma günü General Ike Eisenhower komutasındaki ABD ve İngiliz silâhlı kuvvetleri, Overlord Operasyonu'nda Hampshire kıyısında bir yerden 5 bin gemilik bir filoyu doldurarak çalkantılı bir denizde Mulberry limanı ve çıkarma araçlarını beraberlerinde götürdüler. Büyük bir gizlilikle ve bulutlu bir gecenin karanlığına sığınarak 2 bin uçaklık güçlü bir destek tarafından korunarak kanalı geçtiler ve ayın altısında Fransa'ya ulaşıp 156 bin adam ve 20 bin aracı Normandiya kıyısının ayrı ayrı noktalarına çıkardılar. Arkadan daha çoğu geldi sonunda yaklaşık toplam 875 bin kişi ettiler.[1]

De Gaulle'ün *France Combattante*'ı Overlord'a 90 gemi ve 7 uçak grubuyla katkıda bulundu. 1943 Aralık'ındaki bir konferansta de Gaulle müttefikleri "bir Fransız tümeninin Overlord Operasyonu'na katılmak ve Paris'i kurtarmak üzere İngiltere'ye naklini" garantilemedikleri taktirde Fransız askerlerini İtalya'dan çekmekle tehdit etmişti.

Örgütlenme, ekip çalışması ve cesaretin bu olağanüstü başarısının haberi duyulup da özlemle beklenen Müttefikleri kıyılarına getirdiğinde, Fransız halkının ruh hali coşkunun zirvesine ulaştı, halk, çıkarmaları yıllar boyu bu olay için saklanan şampanya şişeleriyle ve evlerde çalıp dansederek kutladı. Kırsal bölgedeki bir İngiliz tanığa göre, "Herkes herkesle denetlemesi

1. H. Pelling, *İngiltere ve İkinci Dünya Savaşı*, Londra, 1970, s. 197.

mümkün olmayan bir sevinç patlamasıyla konuşmaya başladı",[2] Paris'te ise, Simone de Beauvoir, "sonraki günler uzun bir açık hava eğlencesiydi. Herkes yüksek sesle gülerek birbirini selâmlıyordu. Güneş nasıl da parlıyor, sokaklar nasıl da neşe saçıyordu!" diyordu.[3]

Fakat daha sonraki günler ve haftalar boyunca korkunç acılar da çekildi: Oradour, Vercors, Tulle Almanlar tarafından katledildi ve Norman kasaba köyleri Müttefik uçaklarınca acımasızca bombalandı. Montgomery'nin hemen Caen'i alma planı kötü hava koşulları yüzünden hayata geçirilemedi ve Almanların kent ve çevresinde güçlerini takviye etmelerini önlemek için Müttefik Komutanlığı Almanya'ya yaptıkları kadar insafsız hava akınları yapılması emrini verdi. 6 Haziran'da gün boyu dalga dalga Lancaster ve Halifaxlar Caen üzerinden geçerek sistemli bir biçimde ölüm saçtılar; "kurtarıcılar ölüme karşı duman, alevler, toz, moloz taşı, harabeler içinde ümitsizce savaşırken Caen yanıyor, yanıyor, yanıyordu!" diye yazıyordu dehşetten donakalan bir görgü tanığı.[4] Dev duman sütunu tâ elli milden görünüyordu. Yüzlerce insan öldü ve binlercesi evini kaybetti. Bombardıman bir ay boyunca her gün devam etti. 9 Temmuz günündeki son bombardımanda 460 uçağın her biri beş tonluk bomba attı (yani 2 bin 300 ton) ve diğer hedeflerin yanısıra, o sırada mülteci merkezi ve ambar olarak kullanılmakta olan üniversiteyi de tamamen imha etti. Yerel direniş -geniş ve etkin bir ölçüde- kurtarma çalışmasına ve cesur gönüllülerle şehrin belli bölümlerine dokunulmamasını rica etmek üzere savaş hattına mesaj gönderilmesi işine dönüştü.

Kanada birliği nihayet girip Caen'i "kurtardığında", şehir namına pek birşey kalmamıştı. "Nüfus 32 binden 12 bine düşmüştü." Diğer yerler de buna orantılı bir biçimde zarar gördü: "Auranches'daki 6 bin kişiden ancak 35'ı sağdı; Amerikalıların

2. *a.g.e.*, s. 94-95.
3. *a.g.e.*, s. 211-220.
4. *De Bénouville*, G., Le Sacrifice du Matin, s. 390.

harabelerin başkenti adını taktığı Saint Lo'da ancak 10 kişi barınıyordu. Buralarda ve diğer yerlerde bütün aileler molozların altına gömülüydü. "Kurtarılan son Norman kasabası Le Havre'a iki saat içinde bin 500 ton patlama gücü yüksek madde atılmıştı ve "binlerce insan bu cehennemde ölmüş, bir anda tüm aileler diri diri yanmıştı", 2 bin ila 3 bin ölü vardı ve 10 bin 500 evin 3 bin 500'ü tamamen bombalanmıştı.

Eğer bu bombardımanlara kitabın konusuyla orantısız olarak yer vermişsem, bu, onların çok sık unutuldukları ya da modern bir savaşın normal bir parçası olarak kabullenildikleri içindir; bunun bir nedeni de, Müttefikler Fransız direnişinin rolünü anlamış ve güçlerini onların planlarına dahil etmiş olsalardı trajik bir bedeli ve bir acı hasadı olan bu akınlara hiç ihtiyaç olmayacağının artık anlaşılması fakat her zaman itiraf edilmemesidir. Yazar Julien Guillemord soruyordu: "Nasıl oluyor da çoğu, boş yere yapılan bombardımanın sonucunda diri diri yanmış binlerce ölülerinin ardından yas tutan bu insanlar, kurtarıcılarını sevinçle karşılayabiliyorlardı?... Askeri yönden hiçbir zorunluluğu olmayan bu harap oluşu İngiliz askerleri de kabul edemediklerinden mezarların başında ağladıkları görülüyordu.[5] 1944 Nisan'ında Fransız şehirlerinin bombalanmasının tartışıldığı bir konferansta Churchill bütün gücüyle buna karşı çıkarak "savaş sonrası Fransa'sı dostumuz olmalıdır" dedi. Buna rağmen Eisenhower'ın "stratejik zorunlulukları" galip geldi.

ABD ve Kraliyet Hava Kuvvetleri'nin bu hareketine rağmen kuzeybatı Fransa halkı Müttefik kuvvetlerine sadakatle destek olarak, Almanlara karşı ne zaman savaşabiliyorlarsa savaştılar. G-Günü direnişin eyleme geçmesi için bir işaret olmuştu ve FTP gönüllüleri bu işarete üniformalı askerler kadar gayretli ve cesur bir biçimde karşılık verdiler; her Alman ordugâhına ve kalesine saldırıyı arttırarak çok daha fazla elektrik direğini havaya uçurdular ve daha fazla trene sabotaj yaptılar, Müttefik karargâhına çok daha değerli istihbarat bulup getirdiler.

5. *Maquis du Corrèze*, s.198.

Haziran ayında Ocak'taki 100 bin kişiden beri sanki kendiliğinden çoğalıp büyümüş olan FFI'da tahminen yarım milyon kişi vardı. Müttefik makamları yeraltındaki kuvvetlerin potansiyeline ilişkin pek az bilgiye sahiptiler ve FFI'nın istihbarat ve geri cephe faaliyetinden ibaret görüyorlardı; Gaullist karargâh gönüllü yapıların verdiği olanakların farkındaydı fakat onlara koşulsuz destek vermeye hevesli değildi -zira eylem yapmak için sabırsızlanan ve muhtemelen de "cüretkâr maceralara" atılmaya eğilimli bir kitlesel halk ordusu fikrinden hiç hoşlanmıyordu. Fransa'nın dışındaki bütün omuzu kalabalıklar, içteki askerlerin geleneksel bir komutanlığın yönetiminde düzenli ve disiplinli bir yapı oluşturmalarını yeğlerlerdi. Fakat, orada - sadece Normandiya ve Bretanya'da- ülkelerinin özgürlüğü uğruna mümkünse ön safta savaşmak için tek bir söz bekleyen 80 bin partizan vardı.

Şimdi FFI'nın yapısına kısaca bir göz atalım. 1944 Şubat'ına dek Fransa'da kabaca üç tip askerî örgüt vardı: Birincisi, Armée Secréte'nin (AS) meslekten askerlerin eline verilmesi, Müttefiklerce silâhlandırılmış ve Londra'daki SOE ve BCRA şebekelerine bağlı profesyonel nitelikte düzenlemeler yapılması inancındaki Gaullistler tarafından destekleniyordu; ikinci olarak FTP modelinde gruplaşmalar geliyordu, bunlar yüzlerce yerel Maki temelinde gerilla hatları boyunca faaliyet gösteren otuz kişilik alt gruplara sahip altı kişilik birimlerdi.[6] AS'nin ağır basan eğilimi buydu ve Alman General Kalten Brunner'e göre tâ 1943 Haziran'ında bu tür yapılanmalar içinde seferber olmuş durumda 80 bin gönüllü vardı. Bu adamlar *attentisme*'e inanmıyorlardı ve her hafta yüzlerce kişinin katılımını sağlayan görkemli faaliyetlerin başını da partizanlar çekiyordu. Coşku dolu, ama çoğu zaman silâh sıkıntısı içindeydiler ve düşmandan kahramanca gaspedilen silâhlar dışında, teçhizat depoları esas olarak ev yapımı molotof kokteyllerinden, el bombalarından ve yerel atölyelerde ve dost bilimadamlarının laboratuvarlarında

6. *a.g.e.*, s. 245-250.

yapılan patlayıcı maddelerden oluşuyordu.

Üçüncü tip askerî örgüt ise, yeniden yapılanan "ateşkes ordusu" olup büyük ölçüde, ellerinde çok sayıda silâh bulunan eski nizamî subaylardan oluşuyordu. Fakat bu silâhları kullanmak için yeterince asker olmamasına rağmen, önderleri onları, "çetecilere" vermeye cesaret edemiyordu ve Almanlar 1942 Kasım'ında ZS'yi istila ettikten sonra silâh stoklarının büyük kısmı düşmanın eline geçti. Fransız Ordusu işgalci Almanlar tarafından resmen dağıtılınca ORA (*Organisation de Résistance Armée*) kuruldu; ORA "nizamî" karakterini korudu, kalan silâhlarını elde tuttu ve G-Günü'ne dek herhangi bir eyleme girmeyi reddetti. Bir İngiliz gözlemcinin belirttiği gibi, "1943 Haziran'ında Makilerin zor yaşantısını paylaşmaya hazır pek az eski Fransız subayı vardı. Bir yıl sonra, keskin bir naftalin kokusu saçan yeni ütülenmiş üniformalarıyla sürüler halinde ortaya çıktılar". İşte bu yüzden lakapları "naphtalards"dır.[7]

FFI örgütü 1944 Şubat'ında de Gaulle ve CNR arasında varılan anlaşmayla Fransa'yı on iki bölgeye ayıran bir plan uyarınca, her kesim için kabul edilebilir nitelikte bir önderi olan, tüm askerî grupları içine alacak biçimde oluşturuldu. Londra'da üslenmiş bulunan General Koenig'e, Fransa'nın içindeki faaliyeti Müttefik planlarıyla koordine etmek gibi çetin bir görev düşüyordu. "Anglo-Amerikanlar" bunu kabul etmelerine rağmen (Roosevelt, Fransa'daki sorumluluğu kendi planladığı Müttefik Askerî Hükümeti AMGOT yerine FPG'nin almasını nihayet onaylamıştı), direnişin askerî yetkinliğine pek güvenmiyorlardı. Tarihçi Michel'in dediği gibi, "Ona güvenmeleri için eylem içerisinde görmeleri gerekiyordu".

1944 Nisan'ında FFI'yı G-Günü ve ileriki haftalarda kullanmak için ortak bir plan yapıldı. Ana savaş alanları Müttefiklere bırakılacaktı, Maki ise esas olarak ülkenin ayrı köşelerindeki "operasyon dışı" bölgeye gönderilerek burada Almanların haberleşmesini felce uğratacak ve petrol ve geçici

7. Foot. MRD, *SOE Fransa'da*, s. 411.

cephane depolarını havaya uçuracaktı. Potansiyelleri o denli küçümsendi ki, verilen bu görevi yerine getirmek için ihtiyaçları olan silâh ve uçak sağlanmadı bile; Müttefikler sadece, Wehrmacht'la savaşmak için çok az teçhizata sahip birkaç paraşütçü indirmek üzere uçuş yaptılar. "FFI'ya günde 60 ton gerekliydi, fakat 1944 Mart'ında Fransa'ya ancak 20 ton indiriliyordu. Bu yüzden, G-Günü FFI'ın ancak yarısı silâhlıydı. Top gibi ağır silâhları, tankları, uçaksavar, tanksavar silâhları ve hava destekleri yoktu."[8] Bununla birlikte, 6 Haziran'dan sonra "débarque-ment" haberi katalizör oldu ve FFI'ya yavaş yavaş süren katılım bir sele dönüştü. 10 Haziran'da Londra'daki General Koenig'den gelen emir onlar için şaşırtıcıydı: "*Frenier au maximum activité guérilla*" (gerillaları frenleyin); yeterince silâh ve cephane sağlanmasının olanaksızlığı neden gösterildi. Şaşkınlık ve güvensizlikle karşılaşılınca, de Gaulle'ün Fransa'ya indiği gün olan 14 Haziran'da emir tekrar edildi. FTP emri umursamadı ve olanağın doğduğu her yerde -yani kuzeybatının her tarafında- eyleme girdi.

Alman askerlerinin sayılarının her yerde değişik olması nedeniyle, koşullar da farklılık gösteriyordu. Normandiya'da onyedi Wehrmacht tümeni vardı ve yerel nüfusun büyük bölümü ya iç bölgeler tahliye edildiğinden ya da bombardıman akınlarından dolayı elleri kolları bağlı olduğundan savaşacak nispeten çok az Fransız vardı; bu yüzden oradaki faaliyet, cesur adamlardan oluşan ufak timlerin Müttefik uçaklarınca bombalanan alanlar dışında çok az araçla sabotaj ve saldırı eylemleriyle sınırlıydı. Oysa Bretanya'da FFI gönüllüleri oldukça geniş ölçekli meydan savaşları veriyorlardı. Haziran ortalarından beri dört Breton departmanının her yanındaki, küçük gruplar halinde 50 bin kişi gece gündüz pusu ve hafif çarpışmalarda düşmanın canını sıkıyor, yörenin her kesiminde trenleri durduruyordu. Almanlar Malestroit'da, 18 Haziran'da Morbihan'da (burada savaşan 2 bin FFI 200 adamını kaybetti) ve 27 Haziran'da Nantes'ın kuzeyindeki Vioreau ormanında (bu-

8. Tollet, A., *La Classe Ouvrieredans la Résistance*, s. 178-179.

rada partizanlar yaklaşık 100 Wehrmacht'ı öldürdükten sonra çekilmek zorunda kaldılar) sert çarpışmalarla onları püskürtmek için ellerinden geleni yaptılar.

Temmuz sonunda FFI kuzey-batı bölgesini fiilen denetimi altında tutuyordu. Bültenleri görkemli sabotajlar hakkında bir fikir verecektir: "Temmuz ayında Côtes du Nord FFI'sı 200 tren kazasına, 40 raydan çıkma olayına neden oldu, iletişim araçlarından 300 kez kesinti yaptı, düşman karargâhlarına 50 tuzak kurdu, 30 saldırıda bulundu ve büyük bir benzin deposunu ele geçirdi" ve saire. Breton askerleri pek çok kasaba ve köyün kurtarılmasında Müttefiklerle birlikte hareket ederken, çoğu kez orduların önünde ilerledi ve 18-19 Ağustos'ta da Nantes ve Cateaudon'a gerçekten onlardan çok önce girdi.[9]

Bölgede temizleme operasyonlarını yürütme sorumluluğu FFI'li "Bretonlara verilmişti ve başarıları arasında kıyının büyük bölümünün kurtarılması, Brest, Lorient ve Saint Nazaire'in kuşatılması ve 20 bin kadar esir alınması da vardı. Nantes'tan Normandiya'ya ulaşmaya çalışan Alman tümenlerini onbeş gün boyunca durdurdular, böylece Almanlar oraya ancak çarpışmalar sona erdikten sonra vardılar ve sonunda FTP'nin esiri oldular. Michel'in dediği gibi, "Fransa'nın kasaba ve köylerini kurtarmak için yalnız başlarına savaşmaları gerekseydi Müttefiklerin durumu ne olacaktı? Daha ne kadar yıkıntı ve virane olurdu kimbilir?"[10]

Amerikalılar hep, sık sık hattâ Haziran ve Temmuz akınlarından sonra bile, "kurtarma" işini, hâlâ Almanların işgali altındaki kasabaları bombalayarak, FFI'nın yardımı olmaksızın gerçekleştirme kararı alıyorlardı. Sonuçlar ise, düşmanın bir kısmının yerleştiği Telgruc Köyü (3 Eylül) örneğinde olduğu gibi trajikti. Aloes SAS misyonunun Fransız Kumandanı Albay Eon, sorumlu ABD'li generale şunları yazıyordu: "2. Büronun size ayrıntılarını verdiği istihkâmlarda bombardımanınızdan rahatça

9. *Liberté*, 28.4.1945.
10. Foot, *a.g.e.*, s. 411.

korunan Alman askerleri, şimdiye dek en yiğit düşmanları olan ve tarafınızdan da katledilmekten başka bir biçimde ödüllendirilmeyi hak eden yurtseverlerin katledilmesine tanık olmaktan epey zevk alacaklardır." Ağır bombardıman uçakları üç kez geldiler ve FFI'ların ve 800 sivilin yanısıra bazı ABD askerlerini de öldürdüler. General Earnest, Eon'un, Almanların elindeki kalelere denizden saldırılması için yaptığı acil çağrılara rağmen bunları yok etmek amacıyla bombardıman uçakları göndermeye devam etti. "Filonun işbirliği yapmaması" diyordu Eon, "bu istihkâmlara karşı yapılan operasyonlarda ağır ve haksız bir önyargıya neden oldu... Geniş çaplı hava ve top saldırısı etkili sonuçlar alınmaksızın sivil halka büyük ölçüde zarar verdi."[11]

İleriki haftalarda FFI önderlerinde benzer pek çok yakınma olacak ve Müttefik davası için duyulan coşkuya rağmen ikinci sınıf asker sayıldıklarını sezen gönüllüler arasında büyük bir hayal kırıklığı doğacaktı. Bazıları Amerikan askerlerinin kendilerine karşı davranışından da acı acı yakınıyordu: Amerikan birliklerinin düşmandan ele geçirilen silâhları sistemli bir biçimde yokettiklerini ve hemen hiç ayakkabısı olmayan adamlarımızın esirlerin postallarını almasını engelledeklerini görmekteyiz; Amerikalılar Alman esirlerini tıkabasa doyuruyor ve onlara yeni postal verirken, bizimkiler açlıktan ölüyor ve katırtırnaklarının üzerinde çıplak ayakla yürüyorlar."[12] Ama esas şikâyet hep silâh eksikliğiydi; silâhlar Maki'ye söz verilmiş ve hiç tutulmamıştı ya da partizanlara ve çetecilere duydukları antipatiyi hiç saklamayan gerici militaristlerin eline geçmişti. De Gaulle'ün Bölgesel Askerî Delegeleri (DMR) Cezayir'den Fransa'ya, görünüşte, silâhları alıp FFI'ya dağıtmak göreviyle gönderilmişlerdi. Fakat DMR'nin direniş hareketlerini boykot ettiğine dair art arda protestolar oluyordu; örneğin bu Haziran ayı tarihli Seine-et-Oise'dan geliyor; "Bu departman korkunç

11. Guéguen-Dreyfus, *a.g.e.*, Cilt 2, s. 47.
12. *a.g.e.*, s. 189.

ihtiyacı olmasına karşın hiç silâh almadı. DMR, silâh ve para için bize şantaj yapıyor..." 10 Temmuz'da Ile-de-France komutanı Rol-Tanguy ısrarlı para ve silah taleplerine DMR'nin yanıtının "sistematik ve kısaca", "halihazırda hiçbir şey yok" olduğunu yazıyordu. Sonradan Pas-de-Calais FTP'sinin elinde sadece 100 revolver ve 12 hafif makinalı tüfeği olduğu ortaya çıktı; Bretonya'daki Spezet Makisinin dört pistolü vardı (ikisi çalışmıyordu); güneyde Marsilya'lı partizanlar 100 silâha sahip olmakla övünüyorlardı, Lyons'da ise 4 bin gönüllüden 150'sinin tabancası vardı. FFI Fransa'nın her yanında elinden geldiğince silâhlandı: "Douarnenez'deki köylüler silâhlarını ellerinden almak için, *à coups de sabots*, Almanların üzerine atlıyorlardı." Tuzaklar, Pétainci polis karakollarına akınlar, Alman nöbetçilerine saldırılar, zorlukla kazanılmış başarılar getiriyordu ama bu kesinlikle yeterli olmaktan uzaktı. Haziran ayında Ain'deki Maki silâh yokluğundan kendisine katılmak isteyen bin kişiyi geri çevirmek zorunda kaldı. Ve bunun her yerde böyle olması, saldırıya katılmak için sabırsızlanan gönüllüleri öfkelendirip hayal kırıklığına uğratıyordu.

Soruyorlardı: Nereye gidiyor bu silâhlar? Paraşütle indirilen çok sayıda silâh vardı: "Bunlar aslında belli alanlara akıyorlardı", diyor Tillon. Gerçek şuydu: "Londra'daki karargâh silâhları yalnızca, onları stoklayan kendi güvenilir adamlarına yolluyordu..." Neden ve hangi amaçla? Pétain'in Propaganda Bakanı Philippe Henriot 15 Şubat 1944'te Vichy radyosundan alaycı bir yanıt veriyordu: "İngilizler Darnand'ın silâh kaynağı haline gelmişlerdir"; Milio çok sayıda İngiliz Steni ile donatılıyordu ve radyo vericileri de, BCRA alıcı komitesi onları partizanlara vermediğinden, Naziler tarafından ele geçiriliyordu. Pek çok örnekten birinde, Nièvre bölgesinde otuz ton silâhın Nazilerin eline geçmesi bir FTP önderini şöyle kederlendiriyordu: "Şimdiye dek depolarımız düşmana malzeme sağladı..."

Bütün bunlar geriye doğru tâ "Ateşkes Ordusu"nun siyasî olarak kuşkulu buldukları yeraltı hareketiyle işbirliğini reddedişlerine dek gidiyordu. Aslında yukardakilerin tavrı, 1943

Şubat'ında "... eğer gerekirse Bolşeviklere karşı savaşmak için Almanlarla temas kurmaya hazırım", diyen General Frère'inkiyle aynıydı. Combat'tan Raymond Aubrac, "Kurtuluştan sonraki seferberlik için silahlarını elde tutmak isteyen" Vichyci subaylar tarafında reddedildi. "... Direniş hareketlerine ilişkin siyasal çekinceleri vardı."[13]

"Siyasal çekinceler", daha geniş bir direniş için, özellikle İngiliz ve Gaullist tarafın işbirliği eksikliğini büyük ölçüde açıklıyordu. "Amerikalılar" diyor Tillon, "Amerikalıların canını diğer herşey pahasına kurtarmayı hedefliyorlardı", kadrolarının ihtiyacı olandan çok fazla malzemeye sahiptiler ve hâlâ Vichy'ye karşı sevgi duyuyorlardı, fakat en azından de Gaulle'ün uşaklarının ya da BCRA'yla işbirliği içindeki İngilizlerin yaptığı gibi ayrı ayrı direniş güçleri arasında sistematik bir ayrımcılığa gitmediler.

Kuzey-batıda, "önderler" silâh ve malzemeyle tam olarak donanmışlardı, zaman zaman huzura alınıyor ve komutanlık veriliyorlar ya da FFI dışında bir güç oluşturuyorlardı; örneğin, başına bir milyon franklık ödül konan tek kollu, yılmaz Fransız subayı komutan Bourgoin vardı. (Bölgede olduğu duyulunca Gestapo aralarında yetmiş beş yaşında birinin de bulunduğu departmandaki, tüm tek kollu erkekleri tutukladı.) 1944 Haziran'ında Marbihan'a indiğinde, yanında, resmen İngiliz Generali MacLeod'un emrinde olan fakat aynı zamanda Bretanya'nın üç departmanındaki FFI üzerine Koenig'den emir alan 400 seçme Fransız paraşütçüsünden oluşan bir SAS birimi vardı: Çoğu Fransız 7 bin Makicinin Vannes'ın kuzeyindeki bir koruda toplanmasını, sınıflandırılmasını ve "doğru dürüst" düzenlenmesini emretti. Bu uzun süreç sırasında Almanlar hiç de tuhaf olmayan bir biçimde haber aldılar ve korunun civarına saldırdılar. "Şansımıza koruya sızamadılar", diye yazıyordu bir partizan, "zira hemen hemen hiç silâhımız yoktu ve karşı koyamazdık."[14]

13. Tillon, *a.g.e.*, s. 346-348.
14. *a.g.e.*, s. 385-387.

Kendi kendini atayan komutan 13 Haziran'da aynı hatayı tekrarlayarak 3 bin Makiciyi Saint Marcel'in hemen yakınında biraraya getirdi ve onları ağır bir Alman saldırısına maruz bıraktı. Düşman 560 adam kaybetti, fakat 150 FFI ve 50 paraşütçü öldürüldü ve ardından yerel halka karşı korkunç misillemelere girişildi. Buna benzer bir felâket de, bin 500 SS'in büyük bir makiye saldırıp köy halkını katlettiği Saffre'de (Loire-Inférieure) oldu. Anlaşılan Haute-Savoie'nin trajik derslerinden pek az şey öğrenilmişti, buna rağmen bir İngiliz gözlemci şunları kaydediyordu: "SAS'ın özellikle yarı silâhlı Maki'den oluşan büyük bir grubu bir araya getirmesi ölümcüldür; bölgeye, püskürtebileceğinden daha büyük güçler indirmek zorundadır..." *SOE in France*'da çıkan ve Bourgoin'ın "hemen dağılma emrini verdiği ve Bretanya'da önceden Montmouchet ve Vercors'daki kan banyolarının oluşmadığı"[15] şeklindeki yoruma rağmen, FFI önderi Morice'in rapor ettiği can kayıplarının ağır olduğuna kuşku yok.

SAS paraşütçüsü ve tarafsız bir tanık olan Albay Eon şu yorumda bulunuyordu: Bourgoin'ın "büyük ve görünür durumdaki Makisi yerel örgütün tamamen imhasına yol açtı ve bundan sonra Morbihan'daki işleri çok güçleştirdi. Paraşütle indirilen pek çok silâh ve malzeme düşmanın eline geçti." Dahası, FFI'ya engel olup Gaullist denetimli ayrı bir ordu oluşturmak için yapılan manevralar Nazilerin Lorient'da daha aylarca tutunabilmelerini mümkün kıldı.

Tillon, Londra'da "Direnişi en gerici Gaullistlerin eline düşürmek için komünist komplosu şeytanını kullanan BCRA'cılardan farklı olarak", FFI'yla sadakatle işbirliği yapan bazı subayların varlığını yadsımıyor. Partizanları takdir eden ve sonradan "FTP'nin büyük bölümü kararlı militanlardı, uğruna her tür fedakârlığı yapmaya hazır oldukları bir dava için herşeylerini adamışlardı", diye yazan Eon da böyleydi. Onların savaşçı ruhunun ve Nazilere olan nefretinin diğer birliklerdekinden çok daha belirgin olduğunu görüyordu.[16]

15. M.R.D. Foot, *S.O.E. Fransa'da* (Londra, 1966), s. 407-408.
16. Aron, *a.g.e.*, s. 97.

Müttefikler için Normandiya ve Bretanya yolunu temizlediklerinde Eisenhower da FTP ve FFI'yı "on beş tümene bedel" diye adlandırarak onları övdü ve sonradan yazılarında "Bretanya'yı düşürmek görevinde FFI'nın bize verdiği büyük destek" diye sözederek "SAS askerlerinden oluşan bir çekirdek etrafında Haziran'dan bu yana oluşturulmuş olan açık direniş güçlerini" övdü. "Zırhlı araçlarımız yanlarından geçerken onlara yer yer Almanların bulunduğu mevzileri temizleme ve Müttefiklerin haberleşme hatlarını açık tutma görevi verilmişti... Durmaksızın saldırı faaliyetleriyle, Almanları, liderlerinin güvenini ve askerlerin cesaretini yiyip bitiren korkunç bir tehlike ve nefret ortamıyla kuşatmaları daha az önemli değildir."[17]

Breton işçi ve köylülerini mevsimlik askerlere döndürmek sadece birkaç hafta almıştı. Önderleri Charles Tillon'un Gaullistlerin bu yurtseverlerin savaşçı erdemlerini tamamen kabul etme konusundaki gönülsüzlüklerine karşı sonradan sık sık belirttiği gibi, "Breton FFI, Paimpol bölgesini temizlediklerinde ve Menez-Hom'u aldıklarında, ağır silâhları kullanabilme yeteneğine hızla sahip olduklarını ve klasik savaşta profesyoneller kadar iyi olduklarını kanıtladılar."

General ve yüksek yerlerdeki taraftarları FFI'nın askerî yiğitliğinden etkilenmekten çok, Vannes'da Alman esirlerinin idamı, Rennes'de ve Nantes'da işbirlikçilerin cezalandırılması burada adalet FTP tarafından kabaca tüm Nazi yanlısı polis şeflerine karşı yerine getirildi- ve Dinan'da komünist bir Belediye Başkanı'nın halkın alkışlarıyla seçilmesi gibi kimi siyasal eylemlerinden rahatsız oluyorlardı. (Gaullist Robert Aron'un anlattığı, Almanlar ve Breton işbirlikçiler tarafından yapılan dehşete düşürücü vahşeti göz önüne alınca Breton Makicilerinin misillemelere girişmesi şaşırtıcı değildir; onlar "dayanmış olduklarından çok daha az zulüm yaptılar."[18])

17. Foot, *a.g.e.*, s. 408.
18. Aron, *a.g.e.*, s. 192-193.

Gaullistler gelecek rejimin ne pahasına olursa olsun önceden tasarladıkları çerçeve içinde olmasını garantilemek istiyorlardı. De Gaulle'ün ajanı Albay de Chevigné tarihçi Robert Aron'un deyimiyle, "Almanlar gittikten sonra devrimci bir karışıklık olmamasını gözetmek için" Müttefik kuvvetleriyle birlikte seyahat ediyordu. M. de Chevigné'ya bir sürü polis memuru, Senegalli askerlerden oluşan muhafız grubuyla Cezayir'den gelen yöneticiler ("Düzenin sağlanmasına yardımcı olmak için personel") ve şahsına bağlı bir askerî mahkeme eşlik ediyordu. Her köyde bu kervanın başı BCRA tarafından önceden atanmış olan belediye başkanını çağırarak ona yönetsel yetkiler veriyordu. Bunun yürürlüğe konup konmadığını gözetmek ve "FFI ve FTP'nin gerçekleştirdiği belirli suistimalleri önlemek için" bir polis müfettişi orada bırakılıyordu. Vichy'nin adamlarınca yapılan diğer belli "suistimallerin" kurtarıcılar tarafından görmezlikten gelinmesi "yöre sakinlerine garip gelmiş olmalıdır". M. Aron'dan, Müttefiklerin Bayeux'ye girdiği 8 Haziran'da, biliyoruz ki "Vichycilerden hiçbir direniş gelmedi... amaçları zaten Fransa'yı yeniden bir büyük devlet haline getirmek ve... Bayeux ya da Cherbourg'da (24 Haziran'da kurtarılmıştı) bir komünist darbesini önlemekti". Bayeux'de eski şehir konseyi toplandı ve Gaullist temsilci yeni bir *sous-préfet* atadı. Yenisinin üniforması olmadığından eski *sous-préfet*'den onunkini istedi. "Elbette", dedi Mareşalin adamı, "yalnız düğmeleri değiştirmeyi unutmayın, benimkiler *francisque* damgalıdır."[19]

Bu olay de Gaulle'ün sorununa dikkat çekiyor: Kendini yürekten, derinden adadığı eski düzeni nasıl geri getirecek ve aynı zamanda da radikal bir değişikliği uman ve bekleyen Fransız halkını nasıl tatmin edecektir? Bu soruna getirdiği uzun vadeli çözüm sonradan açığa çıktı. Kendi (ya da Pétain'in) adamlarını geçici mevkilere yerleştirmek için aldığı anlık önlemler direnişçi "kızılların" göreve gelmesini önledi; zaten çoğu da savaşla ve

19. *a.g.e.*, s. 84.

özgürlük getiriyor diye düşündükleri ordular için bir geçit açma işiyle fazlasıyla meşguldüler. Fakat Cezayir hükümetinin hiçbir demokratik işleyiş olmaksızın yöneticileri atamaya yetkili olduğu şeklindeki soğuk tavrı pek çok Fransızı şaşkına döndürmüştü. Aron bu tavrı şöyle açıklıyordu: Cezayir ve Vichy tarafından eşit ölçüde duyulan büyük korku, "kurtarılmış bölgelerde bir yönetim boşluğu doğmasıydı... Herhangi bir yanılgı, Fransa'nın bağımsızlığını tehlikeye sokacak bir biçimde Müttefikler ya da Komünist Partisi tarafından kullanabilirdi." M. Aron komünizm olasılığını ciddî görüyordu: "G-Günü Fransa'daki siyasal durum kötü tahminleri haklı çıkaracak cinstendi. İktidardaki hükümet tamamen çökmüştü..." Gaullizmin fazileti, "...gerçekten iktidara gelmeden evvel felâketin önlenmesi ya da en azından sınırlı bir çerçevede tutulması için gerekli kurumları en ince ayrıntısına dek planlamış olmasındandır."[20]

Gaullistlerin siyasî düşüncelerinin direnişi bölmek ve onun savaşçı ruhunu küllendirmek gibi talihsiz etkileri haydi haydi olabilirdi. Gerçekte FFI ve taraftarları Cezayir'in *attentisme*'inden etkilenmeyi reddettiler ve onların esasen PCF'nin Haziran 1944 tarihli demeciyle aynı olan çizgilerini sıkı sıkıya desteklediler: "Bugün, Fransa'da diğer tüm düşünceleri önemsiz kılan sorun yılmak bilmeden mücadele verilmesidir. Cezayir'deki CFLN'nin çok farklı şeylerle zihni meşgul etmesi ve şu anın en önemli zorunluluğu -savaşın sürdürülmesi- yerine kurtuluş sonrasının sorunları üzerinde yoğunlaşması rahatsız edicidir."[21] Bu demeç, 18 Temmuz günü, "*attentiste* propagandanın vaktinden evvel genel bir ayaklanmaya yol açmasından korkan pek çok FTP subay ve askerinin düşüncelerine" değinen FTP önderliğince tekrarlandı. Eyleme acilen ihtiyaç duyulduğu ve her gönüllünün savaşa çekilmesinin gerektiği bir zamanda savaş sonrası siyasetle ilgilenmek zaman kaybıydı. Askerî rütbeler meselesi de önemli değildi: "FFI'da

20. *a.g.e.*, s. 122.
21. *France nouvelle Haziran-Temmuz 1944*, s. 37.

örgütlü yurtseverlerle onun dışındakiler arasındaki farkı birincilerin biraz silâh ve deneyime sahip olması ve ikincilerinin silahının bulunmamasıdır... İnsan bu binlerce diğer yurtsevere neden silâh sağlanmadığını merak ediyor!... Askerî operasyon bahanesiyle gerilla eylemlerinin yüzüstü bırakılması bazen askerî düşüncelerden çok siyasal çıkarlara hizmet etmektedir. Bizim için önemli olan, düşmanı ezmek ve silâhlı mücadeledeye uygun işçi köylü yapılanmaları (***milices patriotiques***) yaratmak üzere gerilla eylemlerinin örgütlenmesidir."

Bu mesaj ülkenin her yanındaki direnişçilere ulaştı. Çelişkili emirlerden ötürü kafalarının karıştığı ve silâh yokluğundan dolayı morallerinin bozulduğu her yerde onlara zorlukları, eksiklikleri, misillemeleri göğüslemek için yeni bir cesaret verdi. Makideki işçi ve köylülerin özgürlük uğruna nihaî savaşlara tüm güçlerini seferber etmeleri için yalnızca kendilerine ihtiyaç duyulduğuna inanmaları gerekiyordu. Ve "siyasal düşüncelerin" direnişi böldüğü daha pek çok olay olmasına rağmen mücadelede birlik ağır basıyordu.

BÖLÜM XVII

1944 Yazı

Fransa Alevler İçinde

...Tous les bergers les marins et les mages
Les charretiers les savants les bouchers
Les jongleurs de mots les faiseurs d'images
Et le troupeau des femmes aux marchés

Les gens de négoce et ceux du trafie
Ceux qui font l'acier ceux qui font le drap
Les grimpeurs de poteaux télégraphiques
Et les mineurs noirs chacun l'entendra

Tous les Français ressemblent à Blondel
Quel que soit le nom dont nous l'appelions
La liberté comme un bruissement d'ailes
Répond au chant de Richard Coeur-de-Lion

Aragon, ***Les Yeux d'Elsa***

Bütün çobanlar, bilginler, kasaplar, fırıncılar,
Muhasebeciler, arabacılar, aydınlar,
Bütün kelime cambazları ve imaj yaratanlar
Ve kadınlar çevresindeki küçük dükkânların

Adamlar, gemi ve demiryollarındaki
Dokuyan ve kaynak yapan ve dümen çevirenler
Tacirler ve baca tamircileri
Ve kara madenciler-duymalı herkesler

Her isimden herkese Fransa'da
Ait olmalı bu yeni Blondel adı
Ve özgürlük, fısıldayan bir alev gibi
Karşılık vermeli Coeur-de-Lion'un şarkısına.

Kuzeybatıda FFI ile Wehrmacht arasındaki çarpışmalar şiddetlenirken, Fransa'nın geri kalanı da bir volkan krateri gibi, kâh orada kâh burada kaynıyor, köpürüyor ve yer yer şiddetli eylemler halinde patlak veriyordu. Haziran ve Temmuz aylarında çok daha şiddetli olmasına rağmen, FFI'nın kurulduğu 1944 baharının başından beri manzara böyleydi; o zamandan beri gruplar hızla daha iyi örgütlenmiş, daha fazla deney, eğitim görnüş önderler ve (yeterli olmamakla birlikte) İngiltere'nin indirdiği ya da teçhizat depolarına ve düşman birliklerine cesur darbeler vurarak daha fazla silâh edinmiş bulunuyordu. Halkın çoğunluğu şimdi açıkça anti-Alman ve zımnen de Vichy'ye karşıydı, ve (Mao Zedung'un ünlü deyimini kullanacak olursak) partizanlar halkın içinde suda balık gibi hareket ediyorlardı.

İnsan bir Fransa haritasına, bir de Michel'in *Histoire*'ı ya da Benouville'in *Sacrifice du Matin*'i gibi direnişin büyüsüne dair öykülere göz atacak olursa, 1940'tan beri ortaya çıkan olağanüstü değişiklikleri farkeder. O zamanlar tek örgütlü faaliyet küçük, ayrı ayrı anti-faşist grupları tarafından yürütülüyordu; bunların çoğu illegal PCF'nin (dağıtılmıştı ama hâlâ çok canlıydı) üyesi olup Bordeaux'da matbaalar kuruyor, orta Fransa'da sabotajlar yapıyor, parasızlık içinde ve çok az kitle desteğiyle Dijon, Lyons, Marsilya'da Vichy'ye ve Almanlara karşı OS (Organisations Spéciales) ve *Battalions de Jeunnesse*'i oluş-

turuyorlardı.1944'teyse direniş, sadece grupların etiketleriyle bölünen bir kitle hareketi haline gelmişti; şebekeleri -Combat, Libération, Franc-Tireur, SOE ve diğerleri- hemen her bölgeyi kapsıyor, komünistler de halk arasında her yerde birleşik mücadeleyi örgütlüyor ve uyguluyorlardı. G-Günü geldiğinde, hâlâ Nazilerin zaferine inanan ve Pétain'i bütün kalbiyle destekleyen gerçekten pek az kişi vardı- Vichy yönetimi içinde bile polis ve kamu görevlileri bağlı oldukları şeyi değiştirmek eğilimindeydiler ve her zaman güvenilir olmasalar da, geleceği düşünen itaatkâr memurlardan eskisine göre daha fazla bilgi, geçiş izni, yiyecek karnesi, şüpheliler için af elde eden direniş eylemcilerine fazlasıyla yarar sağlıyorlardı.

Döneklerin dışında yüzbinlerce Fransız yurtseveri, nefret ettikleri işgale karşı zımnen değil açıkça meydan okumaya katılmaktan çok memnun ve kurtuluş gerçek bir olasılık haline gelir gelmez siyaseti hiç olmazsa geçici olarak bir yana bırakarak Müttefiklere ve FFI'ya yardımdan çok daha fazlasına hazırdılar.

İnsan 1944'ten sağ kalanların kişisel tanıklıklarını okuyunca birleşik eylem için coşkunun nasıl da hâkim olduğunu hissediyor. Bu hedefe ulaşmak için harcanan çabaları anlatan düzinelerce öykü var. 5 Mart günü ayrı ayrı direniş örgütlerinden on beş üyenin ve Maki önderlerinin katıldığı Indre Departmanı Kurtuluş Komitesi toplantısının yapıldığı Chateauroux'dan bir öykü ise tipiktir. "MUR, AS, FTP, PCF, Radikal Parti, illegal sendikalar ve yerel halk temsil edildi. Bir Pazar sabahı başkan Dr. Roger Cazala'nın evinde yapılan toplantıda, birbirinin direniş örgütlerindeki faaliyetlerinden habersiz olan dostlar, şaşkınlık ve coşkuyla aynı harekete bağlı olduklarını, aynı amaçları taşıdıklarını keşfettiler...."[1] Daha sonra "Roger Cazala'nın (saygıdeğer bir yerel eczacı) tutuklanıp 30 Mayıs 1944'te sınırdışı edildiğini" okuyoruz.

Etrafta hâlâ casus ve hainler, çok sonraya dek öldürülmeyen Lacombe Lucienler vardı; ve sonunda hangi cezaya çarp-

1.Guégmen-Dreyfus, G., *Résistance Indre et Vallée du Cher*, Paris, 1970, Cilt 1, s.124.

tırılırlarsa çarptırılsınlar, bu, Gestapo'ya verdikleri insanları geri getiremezdi -Indre bölgesinde beş yüz kadar yurtsever Fransa'da tutuklandı ya da Almanya'ya gönderildi, çoğu da bir daha geri dönmedi. Bu trajediler Fransa'nın kurtuluş hareketini küllendirmiyor, belki de alevlendiriyordu.

Çıkarmalardan sonraki heyecanlı haftalar boyunca Fransa'nın kırlık bölgelerindeki halkın duyguları hakkında bir fikir vermek için, en iyisi, cepheden uzak ama yine de Müttefik orduları için çok önemli olan bölgelerdeki gerilla savaşına tanık olanların bir iki anlatımını aktarmak olacak. Bunlar değişik siyasî görüşlerden *résistants* arasındaki işbirliğinin nasıl sıkı bir hal aldığını ve Maki'ye nihayet ulaşmaya başlayan İngiliz paraşüt indirmeleri sayesinde artık kendilerinin de daha geniş bir savaşın bir parçası olduğunun ne kadar canlı bir biçimde kavrandığını gösteriyor; bunlar çoğu kez coşkulu bir argoyla tanımlanır (ve kolay kolay da çevrilemez).

Saint Gaultier, Indre'den bir Makici, Roland 2 bir "alıcı komite"yle ilk karşılaşmasından şöyle sözetmiş:

"İhtiyacımız olan silâhlar ancak gökyüzünden gelebilirdi ve ormandaki delikanlılar onları almak için ne kadar sürünmek gerekirse gereksin 'damlaları' sevinçle karşıladılar... Geceler boyu bize verilecek mesajı dinledik. Sonunda bir gece geliverdi! O gece olacağını duymak ne heyecanlıydı! Yanımızda Alex (İngiliz ajanı) vardı bu yüzden işimizin yolunda gideceğini biliyorduk. *Quand le patron vient tout va bien* (Patron yanına gelince işler iyi gider). Ve yanında biz olduğumuz için o da şanslıydı. Çok nazik bir iş değildi, ama yüreğimiz ağzımızda gittik...

"Uçağın gelişini duyar duymaz ona yol göstermek için ateşler yaktık. Uçak 200 metre yaklaştıktan sonra bütün ışıkları söndü. Sen oradasın, hazırsın, cennetten gelecek kudret helvasını bekliyorsun. Gökyüzünde paraşütlerin ucunda sallanan kontenyerleri görüyorsun; sonra onlar yere çarpınca madenî bir ses oldu. Her kontenyerde toplam silindir sayısını gösteren bir etiket vardı. Bütün gece sabaha dek arasan da her birini bulmak zorundaydın. Bazen uçak gelmezdi ve dört gece boş yere beklemek zorunda kalırdık, beşinci gecede gelirdi. Fakat biz

silâhları Boche'u püskürtmek için alıyorduk ve ne kadar bekleyip çabalasak da bu bize çok gelmiyordu."[2]

Bundan önce FTP kendi eylemleriyle sınırlıydı, zira silâh için onları hep reddetmiş olan yerel düzenli ordu alayına tehlikeli akınlar düzenlemesi gerekiyordu.

Paraşütle gelen malzemelerle birlikte partizanlar bir kat daha kahramanlaştılar.

Bunun bir örneği, 6 Haziran günü, Normandiya çıkarmaları haberinden esinlenerek Saint Amand komününü "kurtarışları"dır: Bu, biraz erken olmakla birlikte, ruh hallerini ve duruma olan tepkilerini gösteriyordu. Yerel düşman istihkâmını yoketme kararını alarak, küçük kasabanın *Mitice* karargâhına saldırıp tüm suçlayıcı evraka el koydular, Darnand'ın adamlarından çoğunu yaralayıp esir ettiler ve başkanın sekreterinin karısı Mme Bout de l'Ann'ı kaçırdılar. Bunu sertçe protesto eden kadın Makinin ormanda saklandığı yere götürüldü. Başarısıyla coşan FTP, Saint Amand'ın denetimini ele aldı, Mairie'yi, Sous-préfecture'ü ve Postaneyi işgal etti ve yaptığı miting çağrısına halkın hemen tümü katıldı ve direniş timleri kurmaya gönüllü oldu. Bize anlattığına göre, alayın ve diğer grupların elinde tutuğu silâhlar "komşu komünlerden kamyonlarla" gönderildi. "Savaşmak isteyen yüzlerce genç erkek çağrıya coşkuyla karşılık verdi ve hepsine silâh verildi. Gönüllülerin sayısı birinci gün 200, ertesi günse 600'dü!"

Milise zarar verilmesinden çılgına dönen Almanlar kasabanın üstüne alçaktan uçan gamalı haçla süslü uçaklar yollayarak misilleme yaptılar, ardından Orléans'dan tamamen savaş kıyafetine bürünmüş Nazi askerleri geldi: "Yüzleri karartılmıştı, miğferlerine dallar yapıştırılmıştı, genel bir terör uygulayacaklarını telkin ediyorlardı. Hareket eden her şeyi görür görmez ateş ediyorlardı..." On genç adamı kurşuna dizip sayısız dükkân ve evi ateşe verdikten ve gelişigüzel seçilmiş yüz erkek, kadın ve çocuğu idamla tehdit ettikten (nedense uygulamadılar) sonra Al-

2. *a.g.e.*, s. 94-95.

manlar üslerine döndüler. Bundan sonra Milis yönetimi ele aldı ve kasaba halkından 61 kişiyi tutuklayarak 54'ünü kaçırılan Mme Bouy de l'Ann'a karşılık rehine olarak Vichy'ye götürdü. Her iki taraftan rehinelerin değiş-tokuş edilmesi için görüşmeler başladı ve sonunda kadının kocasına Makiciler tarafından kendisine insanca muamele edildiğine dair yazdığı bir mektup sayesinde ve büyük ölçüde de Saint Amand'daki FFI şefinin hem kocasına hem de onu esir edenlere yaptığı baskı nedeniyle kadın geri verildi ve rehineler de serbest bırakıldı. Sekreterinin karısı serbest bırakılmasaydı, Darnand'ın tehdit ettiği gibi onların idamı için emir vereceğine kuşku yoktu.

Olay kapandı ve Saint Amand iki hafta dayanan Nazi gözetiminden sonunda kurtarıldı. Maki tarafından vaktinden evvel işgali kurtuluşla sonuçlanmamakla birlikte, aslında, çok sayıda Wehrmacht asker ve malzemesini durdurmayı başardı. "Almanlar Saint Amand'ı elde tutmak için, 300 silâhlı adamı bölgede bulundurmak ve kasabaya da paraşütle 800 adam indirmek zorunda kalarak", onbeş günden fazla bir süre bu kuvvetleri yerlerinden oynatmadılar" -Müttefiklerin ilerleme tarifesinde on beş gün, canalıcı bir süreydi. Yerel halk ve partizanlar kendileriyle gurur duyuyorlardı. Bunun bir kaçırmayla ve çok az can kaybıyla başarılması onların potansiyel gücünü ve pazarlık kuvvetini gösteriyordu. Buna rağmen Darnand'ın pençesinden ve Vichy zindanından gelen elli dört kurbanı karşılarken gözle görülür bir biçimde ferahlamışlardı.[3]

Fransa'nın her yanındaki rehine ve esirlerin serbest kalması FTP'nin gündeminde önemli bir yer tutuyordu. Fransız cezaevlerinde çok kötü koşullar altında yaşayan ve Almanya'ya ya da Polonya'ya gönderilmekle tehdit edilen resmen binlerce siyasî tutuklu ve Yahudi vardı. Savaş yılları boyunca sık sık yapılan tek tek kişileri kurtarma girişimleri nadiren başarıyla sonuçlanmıştı -her zaman Saint Armand örneğindeki gibi karmaşık olmasa da, hiçbir zaman kolay değildi ve genellikle aşırı

3. *a.g.e.*, s. 211-220.

derecede tehlikeliydi. Önderleri tutuklanan *réseaux* üyelerince pek çok kurtarma planı yapıldı fakat çoğu kez feci bir biçimde başarısızlığa uğradı (örneğin Yeo-Thomas'ın Brossolette'i Rennes cezaevinden, *Combat*'nın Berthy Albrecht'i Lyons'da Gestapo'dan kurtarma çabaları gibi).[4]

Buna rağmen, kararlılık ve şans eseri arada bir bireysel firarlar oluyordu ve ben de güneyin kırlık bölgelerindeki cesur partizanların başarılı kurtarışlarına ilişkin pek çok öykü dinlemişimdir. 1944 yılında Corrèze departmanındaki Maki yaşamına dair bir örnek olarak bunlardan hiç olmazsa birini yeniden anlatmaya değer buluyorum.

Bu departman FTP'nin kalesiydi ve çarpıcı bir direniş siciline sahipti. 1930'larda birçok komünist meclisin bulunduğu bu bölgenin (Préfet'in kayıtlarına göre 1938'de PCF'ye 15 bin oy çıkmıştı), anti-faşist belediye başkanı ve meclis üyeleri 1939'da Daladier tarafından temizlenmiş ve savaşın başında pek çok militan tutuklanıp sınırdışı edilmişti. 1943 yılında Almanya'dan kaçıp memleketi Tulle'ye dönen bir POW orayı şöyle tanımlıyordu: "Tanınmayacak hale gelmiş-düşman ökçeleri altında kapkara, ölü bir kasaba... binlerce kayıp-mahkûm; binlerce yeni insan -Hsace ve Loraine'den mülteciler ve Yahudiler; ve sık sık ormana ve ayrı ayrı çiftliklere uğrayan, pek görülmeyen ama çok sözü edilen genç insanlar- FTP önderliğindeki Corréze Makisi."[5] FTP örgütlenmesi olağanüstü, yerel halkla ilişkiler iyi, pusu ve sabotajları etkileyiciydi; tutuklamaların sayısı fazlaydı, ama büyüme hızı da yüksekti. Eluard'ın duygulu şiiri Avis'de yazdığı gibi mahkûm, "öcünü tek bir yoldaşın değil, milyonların, milyonların alacağını biliyordu"; 1942'de yazılan bu sözler iki yıl sonra daha da doğruydu. Görgü tanıklarının öykülerinin bir derlemesi niteliğindeki *Maquis de Corrèze*'e göre, 1944 ortalarında, "aralarında bir paraşüt operasyonu dönüşü tutuklanan üç FTP önderinin de bu-

4. De Bénouville, G., *Le Sacrifice du Matin*, s. 390.
5. *Maquis du Corrèze*, s. 198.

lunduğu birçok yurtsever Tulle zindanına kapatılmıştı. "Yerel yeraltı Askerî Komitesi, Naziler onları idam ya da sınırdışı etmeden -ki bu aktif partizanları bekleyen kesin sondu- önce kurtarılmaları kararı aldı. On beş gün boyunca yirmi dört Makiciden oluşan bir komanda grubu, cezaevinin planını incelemek ve görevlerini öğrenmek için gizlice toplandı. Teçhizat biraraya getirildi: ip merdivenler, tabancalar, bıçaklar, kurtarmadan sonra herkesi alıp götürecek kadar büyük bir yük arabası. Bir de cezaevinin bekçi köpeği havlamaya başladığında nasıl icabına bakılacağı sorunu vardı; biri ona bir elinde "biftek" diğerinde baltayla yaklaşmaya gönüllü oldu. Vichy aleyhtarı olduğu bilinen yerel bir polis memuru tutukluların hazırlanması için onlara bir mesaj götürmeye razı oldu.

Belirlenen gecede komandolar zindana girdiler ve damdan (merdivenleriyle çıkmışlardı) atlayarak muhafızları susturdular ve Vichy polis müfettişlerini "Silâhları bırakın! Biz 250 kişiyiz, bina mayınlandı ve ilk ateşte havaya uçacak..." diye bağırarak korkuttular. Muhafızların silâhlarına FTP cephaneliği için el konuldu ve polisler içeri kilitlendi, on dört *résistants* kurtarıldı (cinayet suçlularını zindanda bırakmayı kararlaştırmışlardı) ve esirler hasta, bitkin, bitlenmiş ama mutlu-yük arabasına dolup Enternasyonal ve Marseillaise söyleyerek dostların evlerine götürüldüler. Herşey pürüzsüz gitmişti: köpek havlamamış ve biftek verilerek ödüllendirilmişti;[6] muhafızlar partizanların kloroform uygulaması gereken durumlarda olduğundan daha uysaldılar.

Vichy polisi muhtemelen Maki'ye saygı duymaya başlıyor ve kazanan tarafa geçmeye çalışıyordu. Şeytanla (FTP) derin mavi deniz (hâlâ güçlü olan Alman efendileri) arasında hüzün verici bir biçimde parçalanıp duruyorlardı. O yaz çoğu direnişe engel olmaktansa yardım etti ve sonuç olarak kendileri de zarar gördü.

Ancak Fransa'nın birkaç bölgesinde -Kuzey Loire vadisi, Vercors, güney-batı ve orta bölge- olup bitenlere göz attık ve

6. *a.g.e.*, s. 245-250.

yaz boyunca gerilla savaşının sürdüğü diğer pek çok yöreden pek söz edemeyeceğiz. Okurlar, İngiliz ajanlarının öykülerinde ve Bibliyografya'da sıralananan Fransızca grup *témoignages* (tanıklıklarında) Savoy, Auvergne, Bordeaux, Prosence'daki direnişlere ilişkin canlı, ayrıntılı anlatımlar bulacaklardır. Doğuya doğru olan departmanlardaki manzara *SOE Fransa*'da adlı kitapta özenle tanımlanmaktadır.

"Doğu Fransa'nın her yanında pusular öyle sıktı ki, doğu cephesinden Ren'e bir haftada varan Alman 11. Panzer Tümeni, Ren'den Caen'e mücadele ede ede üç haftada ulaştı."[7] FTP'nin ülke çapındaki faaliyetleri genel olarak aynı modeli izliyordu: Arazinin yapısına, Alman ve Milis güçlerinin konumuna, eldeki silâhlara uygun olarak düşmana saldırı, sabotaj, pusu. Siyasî gruplar arasında farklılıklar doğuyordu, fakat bunlar, İngiliz ve BCRA ajanlarının Fransızların Nazilere karşı zaferi uğruna komünistler ve Gaullistler arasında fark gözetmeden AS ve FTP ile birlikte çalıştığı o ateşli yaz günlerinde büyük ölçüde azalıyorlardı.

Aslında bütün bunlar tek bir kısa bölümde yer almak için fazlasıyla geniş, fakat, direnişin, faaliyeti yerel özelliklerden etkilenmeksizin Fransa'nın her yanında aynı olduğundan biraz ayrıntılı bir biçimde sözü edilmesi gereken bir unsuru var ve bu belki de o can alıcı dönemde Müttefiklerin başarısı için en fazla önem oluşturan bir unsurdu. Bu "Résistance Fer", demiryolcuların savaşı idi. Bütün ülkeye eşit biçimde yayılan Fransız Demiryolları (SNCF) şebekesi sonunda Almanlar için bir ölüm ağı ve mallarının yokedildiği bir yer oldu (mallar tamamen Fransızlardan yağmalanıyor ve yurtseverlerin Reich'a gittiğini görmektense imha edildiğini görmeyi tercih ettikleri, Almanya yolcusu trenlere yükleniyordu).

Dört yıllık işgalin her aşamasında *cheminots*, demiryolcular, direnişin temel bir bölümünü oluşturmuşlardı. İllegal sendikaları ve siyasal örgütleri aracılığıyla birbiriyle teması sürekli

7. Foot. MRD, *SOE Fransa'da*, s. 411.

olarak korumayı başardılar ve FFI, SOE gerillaları ve yeraltı *réseaux* ve Gaullist gruplarıyla yakın işbirliği içinde çalıştılar. Onların yardımları sayesinde, iki bölge arasında özel kuryeler gidip geldi, yüzlerce esir kaçmayı başardı, düşman posta askerî nakliyeleri ve hareket halindeki malzeme hakkında Müttefiklere önemli bilgiler iletildi. Almanlara cephane ve silâh yetiştirilmesini engellediler, düşman posta hizmetlerini engellemek için paketleri açıp belgeleri aldılar, ekonomik programları not ettiler ve Nazi yalanlarına karşı oldukça nitelikli propagandacılar haline geldiler. Bildiriler ve yeraltı gazeteleri *La Vie ouvrière* aracılığıyla halka Almanya'ya tam olarak ne kadar yiyecek ve malzeme gönderildiğini anlattılar; onların raporları olmaksızın yağmanın ölçüsü bilinemezdi. İstasyon ve yan hatları geniş çapta hasara uğrattılar. Paris'te bulunan, eski bir Polanyalı Uluslararası Tugay mensubu olan Joseph Epstein'in yönetimindeki merkezî sabotaj servisinin (*Groupes de Sabotage et de Destruction*-GSD) talimatlarıyla, demiryolcular trenlerin çalışmasını durdurmak için çeşitli hilelere -yağ kutusuna kum ya da çelik talaşı atmak, vakumlu plastik fren tüplerini kesmek, vb.- başvurdular. Tren ve vagonlar basit bir etiket değişikliğiyle gitmeleri amaçlanandan çok farklı yerlere gönderiliyorlardı. Paris'teki bir silâh fabrikası, Lille gönderilmiş olan tank ve silâh parçalarının teslimini boş yere beklerdi, ya da bunun tersi olurdu; Marsilya'ya gitmek üzere yola çıkan askerler kendilerini Bordeaux'da bulur, ya da daha çok yolda bir yerlerde takılıp kalırlardı.[8]

Demiryolcuların en önemli işlevlerinden biri de lokomotiflerin ateşe verilmesi ve trenlerin raydan çıkarılmasıydı. Almanya'ya gönderilen gıda malzemeleriyle dolu trenler raydan çıkarıldığında değerli kumanyaları tekrar ele geçirmek ve yöre halkına dağıtmak üzere yerel Maki orada hazır bulunurdu. FTP ve *cheminots*'un çalışmaları etle tırnak gibiydi; birincisi ana hatlarda noktaları değiştirir ve kazalara neden olur, ikincisi de on-

8. Tollet, A., *La Classe Ouvrièredans la Résistance*, s. 178-179.

lara trenin nerede ve ne zaman bu işe uygun olduğunu ve saldırılıp saldırılmayacağını söylerdi; demiryolcular faaliyetlerinin hiçbir Fransız yolcuya zarar vermemesini dikkatle gözetirlerdi. Hatta SNCF işçileri de sabotaja yardımcı oluyorlardı.

Makinistler yokedilmeye mahkûm trenlerde yolculuk ederek canlarını tehlikeye atıyor, raydan çıkmadan önce son anda trenden atlıyorlardı; Nazilerin eline geçip öldürülmeyi de göze alıyorlardı; *Front national* üyesi Chateauroux istasyon şefi 1945 Nisan'ında Liberté okurlarına şunları anımsatıyordu: "Fransız demiryolu işçilerinin yurtseverlikleri için ödedikleri bedel korkunçtu: 17 bin 141 tutuklunun, 300'ü öldürüldü, 2 bin 102 kişi sınırdışı edildi, 800 kişi STO tarafından Almanya'ya gönderildi. İşte bu yüzden *cheminots* asla unutmayacak."[9]

Bu kitapta daha önce de sözettiğimiz gibi, savaş yılları boyunca raydan çıkarmalar ve düşman askeri taşıyan trenlere saldırılar sık olup kaybedilen vagon ve lokomotif sayısı 1943'te hızla yükselip 1944 Haziran-Temmuz'unda zirveye ulaştı. "Bütün Fransız demiryolu sistemi bu tahribattan öylesine hasar gördü ki, Almanlar ellerindeki toprakların çoğunda bu sistemi kullanmaktan fiilen vazgeçmek zorunda kaldılar", diye yazar Profesör Foot. Demiryollarını işlemez hale getiren "demiryolu personelinin sürekli olarak uyguladığı işbirliği yapmama tavrı ve iş yavaşlatmalarıydı, grevde olmasalar bile, bu, trenlerin işlemesi için gerekli olan karmaşanın ortadan kaldırılması işini olanaksız hale getiriyordu."[10] 6 Haziran'dan sonra tren ve lokomotifler her gün imha edildi ve demiryolcular değerli stokların, bir toprak setin altında ya da bir tünelin içinde duman ve toz bulutuna dönüştüğünü gördüklerinde *Pariser Zeitung*'un şu hükmünü anımsıyorlardı: "Her bir vagon, zafere doğru bir adım daha, 100 bin makineli tüfek mermisi, yüz kovan için çelik demektir."

9. *Liberté*, 28.4.1945.
10. Foot, *a.g.e.*, s. 411.

G-Günü'nden sonra, "***bataille du rail***" hemen bütün trenlerde görüldü ve binlerce Alman askerinin Müttefik ordularıyla savaşmak üzere kuzeye ulaşmasına engel oldu. General Koenig, gerilla savaşına olan bütün güvensizliğine rağmen, 19 Kasım 1944'te Paris'teki bir kitle mitinginde *cheminots*'a bol bol övgü yağdırdı: "Almanların, kurtarıcı ordulara karşı giriştiği savunma savaşlarındaki yenilgilerinin en belirgin nedenlerinden biri, siz demiryolcuların başarmış olduğu ulaşımın felce uğratılmasıdır."[11]

Koenig, Almanların yenilgisinin bir başka nedeninin ve demiryolcuların başarısının anahtarını temel eğilimleri -ideoloji de denebilir- olduğunu ekleyebilirdi. Başarıyı garantileyen onların sadık militanlığı ve fraksiyon çekişmelerinden bağımsız olarak işçilerle dayanışmalarıydı. *Bataille du rail*'de birlik bir gerçeklikti. O, başka bir savaşta -şimdi geleceğimiz Paris'in kurtuluşu savaşında- daha bir gerçeklikti.

11. Guéguen-Dreyfus, *a.g.e.* Cilt 2, s.47

BÖLÜM XVIII

1944 Temmuz

Paris Ayaklanıyor

En plein mois d'août notre payo aux barricades
Paris osant montrer ses yeux
Paris osant crier victoire
En plein mois d'août un lundi soir

Paul Eluard, ***Au Rendezvous allemand***

Ağustos ortasında yurdumuz barikatlarda,
Paris cesaret ediyor gözlerini açmaya
Paris cesaret ediyor zafer diye bağırmaya
Ağustos ortasında bir pazartesi gecesi

Denetimin bölünmüşlüğünden kaynaklanan sorunların olayların gidişini pek az etkilediği tek büyük şehir belki de Paris'ti. Uzun devrimci geleneğine uygun olarak başkent, yüksek yerlerde ne entrikalar dönerse dönsün, Parislilerin kendi kaderlerini kendilerinin tayin edeceğini dünyaya gösterecekti.

14 Temmuz 1944'te işgal kuvvetlerinin varlığına rağmen, Paris ulusal gününü dört yıldır ilk defa olarak gösterilerle kutladı. Özgürlüğün uzak olmadığı duygusu herkesi sarmıştı. Onbinlerce insan sokaklara döküldü ve saatlerce dönüp durdu. André Tollet'nin tahminlerine göre, terör, polis, Alman Ordusu, Darnand'ın Milisi ve Gestapo'ya rağmen Paris bölgesinde 100 bin gösterici vardı- "Bireyler değişti - Savaşa gidiyoruz." (Tollet, *La Classe Ouvrière dans le Résistance*, s.217) Hevesli müşterilere üç renkli rozetler ve küçük bayraklar satıldı ve rue de Belleville ile Place de la Republique'de halk mavi-beyaz-kırmızı bayraklar salladı. Polis kalabalığın üstüne yürüyüp bayrakları almak için boşuna uğraştı; aslında bu ruh durumunu gören pek çok jandarma çekildi, hattâ göstericilere katıldı.[1] Üç renkli bayrakların fabrikalara, elektrik direklerinin üzerine asıldığı ve iki gün boyunca kilise kulelerinde dalgalandığı görüldü.

Müttefik çıkarmalarının öngününden beri, Paris'te heyecan başlamıştı ve artık kurtuluşun yakın olduğunu hissettikçe daha

1. *Belgeler* (Özgün Fransız Enformasyon Servisi), Ekim 1944.

da büyüyordu. Ekonomik karışıklıkla birlikte, banliyölerde açlığa karşı kadın komiteleri ve gürültülü protestolar da dahil grev ve gösterilerle uğraşması gereken Nazilerin sorunu arttı.

FTP'nin emriyle sabotaj eylemleri kat kat arttı. Kendi raporlarından birkaç alıntı, şehrin etrafındaki demiryolu ve karayollarının nasıl felce uğratıldığını gösteriyor: 9 Haziran-Lonqueville-Paris ve Coulommière-Paris hatlarına sabotaj; Alman tanklarını taşıyan bir tren raydan çıkarıldı ve Persan yakınında 24 saat boyunca hareketsiz hale getirildi; 10 Haziran-Flambouin ve Montreau arasında raydan çıkarma, trafik 12 saat kesildi; Chambly'deki Alman deposunda iki vinç havaya uçuruldu; La Ferté Goucher'de 4 bin düşman askeri 3 gün durduruldu; FTP, aralarında Maison Rouge Tüneli'nin kesilmesinin de bulunduğu 47 sabotaj eylemi gerçekleştirdi.[2]

Resmi SNCF belgeleri demiryollarına yapılan 296 eylemin 1193 yolculuk saatinin kaybolmasına neden olduğundan sözeder.[3]

Aynı zamanda şehirde büyük bir hareket yayılıyordu ve Müttefikler batıdan Paris'i kurtarmaya niyetli olduklarını belirtecek bir şey söylemeksizin ilerlerken, şehir kendi kurtuluşunu örgütlemeye başladı. İllegal CGT'nin Paris Kurtuluş Komitesi (CLP) ile bağlantılı olarak yaptığı Almanlara karşı topyekûn savaş planları, her kesimdeki grevlerle ekonominin kesintiye uğratılmasını kapsıyordu. Başlıca sloganlar, "eylemi koordine edin" ve "ulusal ayaklanmaya hazırlanın"dı; yurtsever bir milisin kurulması ve ekonomik ve ayaklanma niteliğindeki grevlerin desteklenmesi çağrısında bulunuyorlardı. CLP bir yandan Fransız fabrikalarıyla kamu binalarını zarar görmekten korumaya çalışıp temel hizmetleri işler halde tutarken, bir yandan da ulaşım ve diğer hizmetleri engellemek suretiyle işçilerin savaş alanında yerlerini alabilmeleri için sebest kalmalarını sağlama zorunluluğunu vurguluyordu.

2. C. Tillon, *Les FTP*., s. 445.
3. A. Tollet, *La Classe ouvriére dans la Résistance*, s. 213.

3 Ağustos'ta demiryolcular greve gittiler ve üç gün sonra taleplerini sundular: Tutukluların serbest bırakılması, günde 500 gram ekmek, ücretlerde üç aylık avans. Bu taleplerin reddedilmesi şaşırtıcı değildi ve bir hafta sonra on yedi depo yüzde yüz grevdeydi. 14 Ağustos günü Naziler tarafından Villenneuve'de yakalanan yedi rehine ödün olarak serbest bırakıldı, fakat demiryolcular grevlerini sürdürdüler, durumlarını sağlamlaştırarak aralıksız bir biçimde sabotaj yaptılar. Sanayi alanındaki eylemlerin ve Alman misillemelerinin bütün yükünü demiryolcuların çektiğini gören Paris CGT, *cheminots*'u desteklemek için genel grev çağrısı yaptı. İlk greve çıkanlar 16 Ağustos'da postane işçileri ve 17'sinde de metro işçileri oldu. Haberleşme (PTT) işçileriyle birlikte, başlarında kırmızı-beyaz-mavi roblar giymiş üç kızın bulunduğu 4 bin kişilik bir güç Hotel de Ville'e yürüyerek "Du Pain!"(ekmek) diye haykırdı ve *Marseillaise*'i söyledi ve gösteriler yaptı.

18 Ağustos günü, posta hizmetleri, metro, demiryolları, mühendislik ve tekstil fabrikaları hemen tümüyle kapanmıştı. André Tollet ve CGT'den bir yoldaş, bisikletleriyle banliyölerde tur attılar ve tüm büyük fabrikaların, inşaat sitelerinin ve marketlerin grev içinde olduğunu gördüler. "Herkes" kafelerde ve "tam bir uyum içindeydi, Boches için çalıştığını ve bundan zevk aldığını söyleyen bir tek herif dışında. Onun Petit Montrouge mezarlığında kazıcı olduğu ortaya çıktı!" Buna rağmen diğer yerlerde bize, "çoğu kez şehrin cenaze işleri görevlilerinin greve katılamadıklarından dolayı duydukları hayal kırıklığı nedeniyle teselli edilmeleri gerektiği" anlatıldı.

Paris'in büyük mağazalarının personelinin tamamı dışarıdaydı -Aux Galèries Lafayette, Printemps ve Samaritaine mağazalarının yanısıra bankalar ve sigorta yazıhaneleri de kapalıydı. Grevlerin çoğunluğu FFI'ya yardıma gönüllüydü ve demiryolcularla inşaat işçileri Alman depolarından ve ulaşım merkezlerinden silâhların alınmasında önemli bir rol oynuyorlardı. Bir grup gönüllü Almanların denetimindeki La Pitié hastanesine baskın yaparak çok miktarda silâh ele geçirdi. Hastanedeki 250 hasta ve yaralı Alman, birkaç gün sonra Al-

manların elindeki pek çok Fransız yurtseverin canının kurtarılmasında rehine görevi gördü.[4]

10 Ağustos'ta *Front National*, FFI ve FTP ortak komutanlığının yayınladığı emre bölge çapında uyuldu:

"Paris'in FFI askerleri arasındaki şanlı çeteci ve partizanları SAVAŞA DOĞRU İLERİ!

1-Tüm ulaşım yollarını -tren, yol ve dar sokakları- kesin, pusu ve bubi tuzakları kurun, ağaçları kesin, tripwires'i gerin, çivileri dağıtın...

2-Düşman karargâhlarının önünü kesin, saldırın ve imha edin...

3-Bütün düşman kuvvetlerine saldırın, kaçakların silâhlarını alın, direniş mahallerini yokedin... kuşatın art arda saldırın... gerilla eylemlerini Müttefik askerlerininkiyle koordine edin.

4-Düşman için yararlı tüm fabrikaları durdurun; işçileri FTP'ya kaydolmaya çağırın... Savaş için disiplinli bir kitle ayaklanması örgütleyin; düşman ve hainlerin zulüm aygıtını ezin, Gestapo ajanlarını, casus ve muhbirleri, Darnand'ın *Milice*'ini, SS'i temizleyin..

Polise ve Felggenderme denetimine saldırın ve dağıtın. Yiyecek depolarının önünü kesin, malları ve insanları düşmanın sabotaj ve imha girişimlerine karşı koruyun...

Yurtsever milislerle birlikte, kurtuluş komitelerinin denetim ve yetkisi altında düşmanın kanunsuzluğuna karşı Fransız adaletinin kanununu oluşturun...

SİLAH BAŞINA -Paris'i, Fransa'nın en güzel günlerinde olduğu gibi, bir kez daha özgürlük yoluna sokun.

De Gaulle'ün '*Tous au Combat*' emrini ayaklanan Paris'in savaş çığlığı yapın!

Yaşasın FFI! Yaşasın Fransa! Yaşasın Müttefikler!"[5]

4. *a.g.e.*, s. 232-234.
5. R. Massiet (Dufresne) *Préparation de l'Insurrection et la Bataille de Paris* (Paris,1945), s. 64-65. Tillon *a.g.e.*, s. 453-454.

De Gaulle burada sözü geçen emri ayaklanma sorunu doğmadan önce vermişti. Artık yaptığı silâh başına çağrısının ne demek olduğunu bildiğinden ve Eisenhower'ın komutası altında bulunduğundan, ağız değiştirdi. 12 Ağustos'ta "Paris ve hâlâ işgal altında bulunan diğer büyük şehirlere" yalnızca şu sözlerle sesleniyordu: "Müttefikler gelince hemen ve disiplinli bir tarzda işe başlayın."[6] Fakat Cezayir'den gelen bu sözler, kaynayan Paris kazanında olup biten tarihî olaylar üzerinde hiçbir etki yapmayacaktı.

* * *

Müttefikler Almanları Fransa'dan atmak için yaptıkları planlarda Paris'e pek az önem veriyorlardı. Omar Bradley'in kaba bir açık sözlülükle ortaya koyduğu gibi, Amerikalılara göre "Paris, Avrupa'daki diğer her hedeften daha çekici bir tarzda el etmesine" rağmen, "şehir taktik açıdan önemsiz bir hale gelmişti. Geçmişindeki tüm şanlılığa rağmen, Paris, haritalarımızda Ren'e doğru ilerlerken yanından geçilecek bir mürekkep lekesinden öte bir şey ifade etmiyordu." Kurtarılmış bir Paris, orduların işe işini karmakarışık edecekti: "Lojistik olarak tarifsiz sorunlar doğurabilirdi, zira güzel dış cephesinin ardında 4 milyon aç Fransız yaşıyordu. Paris halkına yiyecek vermek, cephe için daha az benzin demekti."[7] ABD adamlarını doyurmak için Normandiya'nın süt ürünlerine ve buğday ambarlarına ihtiyaç duyuyordu ve Paris'in kurtarılmak için sadece Eylül sonuna dek beklemesi gerekirdi. O zaman Müttefikler Almanya'ya varmış olacak ve Paris'i kuşatarak şehirde yer yer kalan Almanları temizlemek üzere geri döneceklerdi. "Paris Sandviçi!", tıpkı Tillon'un hiddetle söylediği gibi, FFI kısa zamanda bunun, Paris'in Müttefik kuvvetlerinin saldırısına uğramış ve muhtemelen de Nazilerce darmadağın edilmiş bir savaş alanı olması anlamına geldiğini farketti.

6. *a.g.e.*, s. 455.
7. O. Bradley, *Bir Askerin Öyküsü* (ABD, 1951), s. 386.

Fransız direnişinin Almanların gidişini durdurmakta herhangi bir çıkarı yoktu ve eldeki her araçla, düşmanın yenilgisini hızlandırmak için işe koyuldu. Onun kanısına göre, Paris'teki durum ne olursa olsun, en iyi yol, başkenti, halkın, sokakların efendilerinin katılıp silâhların ve FFI'nın savaş potansiyelini büyük ölçüde arttıracağı dev bir tuzağa dönüştürmekti. Stulpnagel'in ardılı von Choltitz'in ne yapacağını kimse bilimiyordu - ayrıldığı her şehri yoketme emri verirdi, Varşova'da böyle yapıp 277 bin kişiyi "tasfiye etmişti" ve Rusya'da da bunu yapmaya çalışmıştı. Hitler'in 23 Ağustos'ta verdiği emirler şöyleydi: "Büyük Paris'in ve özellikle de 62 köprünün mümkün olduğu kadar tamamını imha edin... Alman askerlerine ateş açılırsa geniş çaplı ve sert misillemelere girişin. Alman kayıpları yüzde 30 bile olsa bu imhadan sonra Paris'i boşaltın." Paris von Choltitz tarafından ne boşaltıldı ne de imha edildi. Neden? Yalnız ve yalnız Paris onun Hitler'in emirlerini yerine getirmesine izin vermediği için.

Bu Nazi Generalin diğerlerinden hiç farkı yoktu ve kesinlikle hayırsever de değildi. Fakat 1944 Ağustos'unun olayları, uzun zamandan beri muteber olan Nazi yöntemlerinin uygulanmasını olanaksızlaştırdı ve kuşkusuz ayaklanmanın gücünden duyduğu korku nedeniyle Avrupa'nın en sevilen şehrini kurtararak, ilerleyen müttefiklerin desteğini kazanmak istedi. Bununla birlikte, emrindeki tüm askeri güce yerel direnişi ezme emrini verdi ve Almanlar da acı sona dek denetimi elde tutmak için ümitsiz bir çabayla cinayetler işleyip misillemelerde bulundular. 16 Ağustos'ta Müttefikler Akdeniz kıyısına çıktıklarında Bois de Boulogne'da 34 genç idam edildi, Frésnes ve diğer zindanlardaki tutuklular alelacele furgonlara doldurulup Almanya'ya götürüldü; çoğu son anda intikam alma duygusuyla kurşuna dizildi.

Oysa bunlar boşunaydı -Parislilerin ayaklanması ve zaferi, Ağustos'un üçüncü haftasında neredeyse bir *fait accompli* (emrivaki) idi. CGT'nin genel grev çağrısına gelen yanıt etkileyiciydi: Hemen tüm ulaşım ve posta görevlileri ile fabrika, hizmet ve büro işçileri grevdeydi ve Paris polisinin yüzde 99'u

silâhlarıyla birlikte *en bloc* (toplu halde) FFI'nın safına geçmişti. Şehir yavaş yavaş duruşa geçerken aynı zamanda sokaklardaki heyecan da hareketin doruğuna ulaşıyordu.

19 Ağustos günü FFI, Préfecture de Police'i ve Hôtel de Ville'i işgal ederek gamalı haçla bayrakları yırttı ve üç renkli bayrağı oraya dikti. Almanlar bu binalara saldırmak için tanklar getirdiler, fakat bütün gün kuşatma altında kalan işgalci partizanlar gecenin geç saatlerinden zaferle çıktılar. Pauthéon, Boulevard Saint-German ve Tuleries'deki meydan savaşlarının yanısıra banliyölerin her tarafında hafif çarpışmalar oluyordu. Geceleyin, FFI'nın çağrısı üzerine çoğu sokakta kaldırım taşlarından, devrilmiş araba ve otobüslerden, kum torbalarından, parmaklık ve eski mobilyalardan alelacele barikatlar yapıldı. Her yerde bayraklar görünüyordu, bulabilen her Fransız rozet ya da mavi, beyaz, kırmızı çiçekler takıyordu. Sinirli Alman grupları, ellerinde silâhlar, öfkeyle kafelerin teraslarını ya da bayrak asılı pencereleri tarıyorlardı. Paniğe kapılan bir grup SS tarafından açılan top ateşi Villemin hastanesinin ek binasını yıkarak çok sayıda can kaybına yol açtı. Genel olarak Alman piyadeleri ellerinde revolver ya da el bombaları olan partizanların tehdidiyle, isteksiz bir savunma gösterisinden sonra teslim oluyorlardı. Bunların silâhları alınıyor ve bazen tek tek kişilerin serbest bırakıldığı da oluyordu, buna rağmen büyük gruplar (bazen yaklaşık 100 kişi) ganimetlerine sevinen FFI tarafından gururla kuşatılıyor ve tutukevine gönderiliyordu.

19 Ağustos'ta gündüzleyin, kuvvetlerini teftişten dönen (ve Naziler tarafından tutuklanıp kurşuna dizilmekten kılpayı kurtulan) Komutan Dufresne caddelerde "şiddetli çatışmalar", pek çok belediye dairesine "sert saldırılar", iki yıl sonra aniden özgürlüğe kavuşan 3 bin Yahudi ve siyasî tutuklunun bulunduğu Drancy kampının kurtarılışını, FFI'nın *Paris-Soir* bürolarını ele geçirişini ve yeraltı basın ekiplerinin hemen buraya ve Almanlardan alınan daha birçok kamu binasına yerleştiğini gördü. "Ayaklanmanın bu ilk gününün gecesinde Alman askerleri beş merkeze yerleşmiş durumdalar: Gare du Nord ve Gare du l'Est, Magenta, République, Hôtel de Ville, Senal. Bunların dışardaki

devriyelerine FFI sürekli saldırılar düzenliyor... Akşam karanlığıyla birlikte 80 mahallenin 43'ü tam olarak denetimimiz altında ve FFI kolluklu devriyelerimiz ana caddelerin çoğunda sıralanmış durumda, sert çatışmalara giriyorlar..."[8] Durum Almanlar ve FFI'nın uğraştığı işbirlikçi dostları için korku vericiydi, örneğin meşhur Nazi yanlısı Préfet, Préfecture'ün işgalinden sonra bir partizan timi tarafından tutuklanmak ve sonra halk mahkemesince yargılanmak üzere polis karargâhına götürüldü. Daha sonra birkaç gün, faşistlerin postlarını kurtarmak için, FFI ve Almanlar arasında bir tür anlaşma sağlama ve Amerikalılar gelip komutayı alarak Paris'i, onu tehdit eden "ayaktakımı iktidarından" kurtarana dek nihaî hesaplaşmayı geciktirme amaçlı gayretli çabalarına tanık olunacaktı. Bu çılgınca ama boş çabalar üzerinda biraz duracağız.

* * *

19 Ağustos günü, kuşatma, grev ve karışıklık içindeki Paris dışardakilere kâbus gibi gelmiş olmalı. Gerçekteyse, bu tuhaf koşullar altında şehrin örgütlenmesi oldukça yetkindi. FFI kimsenin aç ya da tıbbî ilgiden uzak kalmamasını gözetiyor, halk sağlığı, elektrik ve hava gazıyla ilgileniyordu. Gıda arzı FTP'nin elinde, aylardır ulaşım ve *ravitaillement* (ikmal) hizmetleri sendikalarıyla işbirliği içinde bunu planlamakta olan Komutan Raynal'ın yönetimindeydi.

Buzdolabı ve stoklarıyla Paris'in en önemli mağazası olan Halles'ın Nazilerin imha listesinde olduğu biliniyordu. 19 Ağustos'ta FFI geniş binalara yerleşti ve ayın 20'sinde, pazar günü onları, Alman tanklarına karşı, birkaç tüfek ve bombayla silâhlanmış içteki partizan ve dışardaki gönüllülerce savunulan bir kaleye dönüştürdü. Çatışma pazar ve pazartesi bütün gün devam etti ve sonunda azimli savunucular, pek çok yiğit savaşçıyı kaybederek ama Halles'ı Paris'e kazandırarak Almanları püskürttüler.

8. Massiet, *a.g.e.*, s. 133.

21 Ağustos Pazartesi akşamı, merkezî mağazadan et dağıtılıyor ve tüfekli erlerin eşlik ettiği cesur şoförler Kızılhaç işaretli yük arabalarıyla Alman asker birimlerinin yanından geçerek şehrin her tarafındaki kasaplara mal götürüyorlardı. Önemli bir malzeme kaynağı Almanların Fontenoy'daki yiyecek depoları, Ecole Militaire ve diğerleriydi; FFI bunlara vahşice saldırıyor ve Wehrmacht da aynı sertlikle savunuyor, sonundaysa teslim olarak "her türden tonlarca gıda maddesiyle" dolu kilerlerinin kapılarını açıyorlardı. "...Bunlar sayılması olanaksız, ama akla gelebilecek her tür lezzetten, bizim unutmuş olduğumuz, düşmanınsa gasbedip Almanların tüketimi için stokladığı şeylerdi."[9]

Raynal'a Paris'in her yanından sürekli olarak yeni ganimet haberleri geliyordu: Almanya'ya giden un dolu bir tren St. Denis'de durduruldu; La Villette mezbahalarından ve Ivry, Vaugirard, Louis Blanc'dan et; Austerlitz doklarından ve Rue Petit malzeme depolarından çok miktarda yiyecek malzemesi. İki gün sonra tüm stoklar FFI'nın denetimindeydi. Ekmek arzı hâlâ azdı, bu yüzden uzaktaki değirmenlere yük arabaları gidiyor ve unla doldurulup sık sık dağınık ateş altında geri dönüyordu, tepelerine "*Ravitaillement*" yazılı diğerleri, silâhlı gönüllülerin koruması altında otuz mil uzaktan meyva ve sebze getirmeye gidiyorlardı. Bazıları durdurulup şoförleri tutuklanıyor; birkaçı hemen kurşuna diziliyor ve ötekiler elleri başlarının üzerinde saatlerce duvara dayalı durduruluyor, sonundaysa işler tersine döndüğünde kendi sonlarının ne olacağını kuşkusuz anlayan Alman askerleri tarafından serbest bırakılıyorlardı. Bu olaylara rağmen, akşama 60 ton malzeme getirilerek özellikle hastaneler ve savaşan birlikler arasında paylaştırılıyordu.

Birkaç gün içerisinde, Halles'da herşey normale döndü ve malzemeler gelmeye ve dağıtım işi düzenli bir biçimde ya-

9. *Cahiers Français* (Özgür Fransız Enformasyon Servisi), Ekim 1944, s. 43

pılmaya başlandı. Komutan Raynal karaborsaya yöneldi: Bir muhabire, "Bütün gücümle ve her alanda bununla mücadele edeceğim", diyordu. "Karaborsacıları soruşturmalarla ve esas olarak faaliyet gösterdikleri yollarda denetlemeler yaparak süçüstü yakalayacağız." FFI'nın karaborsacı ve Nazilerle aynı anda uğraşabildiği yerlerden biri Senato Sarayı idi; burası, 1940'dan beri, Luftwaffe, Batı Tümeni'nin şişkin yöneticisi Mareşal Sperrle tarafından kısmen işgal edilmişti. Mareşal ordugâhını çalıntı mobilya ve çok miktarda gıda malzemesiyle tıka basa doldurmuş ve dev buzdolapları, bir fırın ve dev bir buhar banyosu koydurmuştu. Senatoyu Sperrle kaçtıktan kısa süre sonra gezen *Libération* gazetesi muhabiri buranın lüks bir otel ve -patlayıcı madde ve derine kazılmış sert korunaklarıyla- istihkâm arası bir şeye dönüştürülmüş olduğunu gördü. Dinamit yığınlarının amacı, açık ki gerektiğinde Senatoyu havaya uçurmaktı.

Almanların Büyük Paris'teki askerî yönetim merkezi olan Chambre des Députes de yoğun bir biçimde tahkim edilmişti; odalarının çoğunun 21 Ağustos'ta FFI tarafından salimen teslim alınmasına rağmen, kütüphane 60 bin kadar kitabın yandığı bir yangından ağır zarar görmüştü. Her yerde cam kırıkları ve Concorde'un karşısındaki bir tüfek yuvasının parçalanmış kalıntıları vardı.

Bu az kötü sayılmazdı, ama Senato binasının durumu çok daha berbattı: Naziler alelacele çıkarken hükümet odalarının ve kilise kısmının her tarafında eski ateşli silâhların, cephane, miğfer ve üniformaların kutsallıktan uzak döküntülerini bırakmışlardı; havaya uçurulan kapı ve pencerelerden geriye bir harabe yığını kalmıştı. Fakat en büyük zararı veren, nizamî askerler ayrıldıktan sonra, SS olmuştu; bu vandallar istemedikleri herşeyi yokettiler ve arta kalanı da yağmaladılar. Resimler, saatler, camlı dolaplar ve değerli ciltler bir kamyon kevranında kaybolarak geriye mürekkep ve boyayla lekelenmiş, yırtık resim ve goblenlerden oluşan bir harabe bırakılmıştı. Muhabir "Avrupa'nın savunucuları girebilseler, Versaille, ya da Louvre'da neler olmuş olabileceğini dü-

şünerek titredi..."[10]

Şans eseri, Almanlar Louvre'un savunmasıyla uğraşmak için fazla meşguldüler. Enerjilerini Gare du l'Est ve çeşitli bulvarlardaki kalan mevzilerini savunmaya ve Préfecture binalarına tekrar saldırmaya adadılar. Fakat her yerde geri çekilmeye zorlanıyorlardı. 21 Ağustos gecesi Paris Komitesi halka bir çağrı yayınladı:

"PARİSLİLER! Ayaklanmanız, şimdiden pek çok kamu binasını kurtardı... ve ilk büyük zafer kazanılmış bulunuyor. Mücadele sürüyor ve düşman Paris bölgesinden atılana dek de sürmeli. Her zamankinden fazla, herkes savaşa! FFI'ya katılın. Tüm halk, düşmanın hareketlerini durdurmak için birleşmelidir. Ağaçları kesin, anti-tank hendekler kazın, barikatları yarın. Müttefikleri muzaffer bir halk karşılasın!"[11]

Halkı muzaffer görmek, sözde bağlılıklarına rağmen, ne Müttefiklerin, ne "tarafsızlar"ın ne de Fransız burjuvazisinin büyük bir bölümünün istediği bir şeydi. Devrim hayaleti onları her zaman olduğu gibi usandırıyordu ve silâhlı Paris hepsine 1848'i ve 1871'i anımsatıyordu.

10. *a.g.e.*, s. 44-45.
11. Massiet, *a.g.e.*, s. 252.

BÖLÜM XIX

1944 Ağustos

Paris Kurtarılıyor

Rien ne m'a fait jamais battre le coeur
Rien ne m'u fait ainsi rire et pleurer
Comme ce cri de mon peuple voinquer
Rien n'est si grand qu'un linceul déichire
Paris, Paris soi même libéré

Aragon, ***Paris***

Hiçbir şey çarptırmadı böyle kalbimi
Hiçbir şey böyle güldürüp ağlatmadı beni
Ve bu haykırış gelirken benim muzaffer halkımdan
Hiçbir şey büyük değil yırtılan bir kefenden
Paris, Paris, kendi kendini kurtaran

Ağustos ortalarında ayaklanmanın önemi bir bütün olarak ortaya çıkmaya başladığında, Müttefiklerin gelişine dek Paris'teki "düzenin" garantilenmesi amacıyla İsveç Konsolosu Nordling aracılığıyla yürütülen çılgınca bir siyasal ve diplomatik faaliyet başladı. Bu Gaullistlere pek uygundu ve aynı zamanda, (teslim olmak zorunda kaldıkları taktirde) kızgın direnişin kaba adaletini göze almaktansa düzenli bir ordunun generallerinden merhamet dilenmek Almanlar ve Pétainciler için son derece tercih edilir bir şeydi.

Bayeux ve Caen'de, Müttefiklerin peşinden gelen de Gaulle'ün temsilcilerinin yönetimi ele alması nispeten kolay olmuştu. Fakat Paris'teki durum çok farklıydı. Vichy, Londra, İsveç'in anti-komünistleri ile Wehrmacht etrafında kopmakta olan fırtınayı önlemek için ince entrikalara giriştiler.

Başta, Laval ve kafadarlarının Vichy rejiminin enkazından birşeyler kurtarma çabaları geliyordu; Başbakan Ağustos başında Abetz ve Taittinger'le (başkentte Nazi yönetimindeki Fransız işlerinden sorumluydu) görüşmek için alelacele Paris'e gitti. Biri, 8 Ağustos'ta Herriot'yu ev hapsinde bulunduğu Nancy'den getirip Fransız-Alman ilişkilerine Cumhuriyetçi bir saygınlık havası kazandırmayı akıl etti- fakat eski Cumhurbaşkanı oyuna katılmadı ve tekrar tutuklu olduğu yere götürüldü, Vichy'den büyük umutlarla getirilen Pétain'in aşçısı ise

boş fırının yanında boş yere bekliyordu.[1] Şahsen gelmesi engellenen Mareşalin gönderdiği temsilci, M. Kueger, Komutan Dufresne'den de Gaulle'ü karşılamak ve Mareşal için kurtarma operasyonu düzenlemek üzere Londra'ya uçmasına izin verilmesini rica etti. (Dufrense, "Bu insanların hayal gücünün ve siyasal sağduyularının zayıflığı inanılmaz boyutlardaydı" diyordu.) Bir diğer ziyaretçi ise de Gaulle'ün yolda olduğunu ve o zamana dek Fransa'nın egemenliği için kendisine güvenilebileceğini ilân etmek üzere Hôtel de Ville'e FFI'nın adamlarından oluşan bir şeref muhafiz grubunun verilmesini isteyen General Brécard'dı! (Dufresne'nin yorumu "Bu entrika, her devrimci durumda olduğu gibi herkesin kendi başının çaresine bakmak için nasıl uğraştığını gösteriyordu" biçimindeydi.)[2]

20 Ağustos sabahı, Taittinger acilen Dufresne'yi çağırttı ve onu "Ayaklanmayı kesin!" tavsiyesiyle karşıladı. "Bilmiş olun ki" dedi, "General von Choltitz Paris'i bombalamakla tehdit etti ve Almanlara karşı saldırılar sürdüğü taktirde de 20 bin SS eyleme geçecek..." Bunun Dufresne'yi etkilemediğini gören Taittinger, Kurtuluş Komitesi'yle birlikte çalışmaya hazır olduğunu ve Hotel de Ville'i onlara açacağını bildirdi; "kendisinin ve Şehir Meclisi'nin" Paris'e geldiğinde de Gaulle'ü karşılama kararı almış olduklarını da ekledi. FFI önderi, "soğuk ve hor gören bir tavırla böyle bir sorun olmadığını söyleyerek karşılık verdi. 'sizin eski işlevlerinizi CLP yerine getirecektir. Vichy'nin temsilcileri görevden uzaklaştırılmışlardır'."[3]

Hâlâ yatıştırma umutları taşıyan Taittinger meseleleri tartışmak üzere von Choltitz'e gitti. Choltitz, vahşi bir dürüstlükle, FFI kendisinin belirli caddelerdeki kilit noktalarına saldırdığı taktirde bütün mahalleyi ateşe vereceğini söyledi. Niyeti Müttefiklerin ilerlemesini durdurmaktı ve eğer seçimini

1. Tillon, *Les FTP*, s. 480.
2. Massiet, *Préparation Le l'Insurrection et la Betreille de Paris*, s. 126-127.
3. *a.g.e.*, s. 128.

imha yönünde yaparsa başkenti mayınlamayı planlıyordu. Fakat şehri tutucak daha üç tümeni vardı. Bunu gözönüne alarak Müttefiklerle "askerî şerefe" uygun bir anlaşma yapma garantisi talebinde bulundu. Ayrıca Nordling'le muhtemel bir esir değiş tokuşu konusunu da görüştü: Her Fransız siyasî tutuklusu için beş Alman askeri salıverilecekti. Kuşkusuz von Choltitz'in istediği halk ayaklanmasını felce uğratarak zaman kazanmaktı - sonradan Hitler'in emirlerini uygulamadığı için bir Alman askerî mahkemesine getirdiği gerekçe, ayaklanmanın vaad edilen takviyeler gelmeden "çok erken patlak vermesi"ydi.[4]

1949'da Le Monde'dan bir eleştirmen şunları yazıyordu. "Ayaklanma, Paris'i, Müttefik ve Alman planları uygulanmış olsaydı muhtemelen bunu izleyecek imhadan kurtardı."[5] Bazı Fransız politikacıların istediği gibi ayaklanmanın durdurulması Choltitz'i kurtaracak -ve tümenlerinin kaçmasını ya da savaşı sürdürmesini sağlayacaktı.

Bu sırada, 19 Ağustos günü, de Gaulle'ün temsilcisi J. Chaban-Delmas ile İsveç Konsolosu Nordling arasında yine ayaklanmanın frenlenmesini hedefleyen görüşmeler de sürüyordu. FFI önderliğini ele geçirip böylelikle onları dizginlemeyi uman Chaban henüz gelmişti. Diğer iki Gaullist, Le Trocquer ve Parodi CNR'nin birkaç üyesi, iki Alman subayı ve Nordling'le birlikte, FFI karargâhına "günlük emrin" gönderilmesi kararlaştırıldı: "Alman Komutanlığı Fransız askerlerinin işgali altındaki kamu binalarına saldırmamaya söz verdiğinden... Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümeti ve CNR sizden, Paris söz verildiği gibi tahliye edilene dek işgal kuvvetlerine karşı ateşkes uygulamanızı ister."

FFI ve dostları gözlerine inanamıyorlardı. Nasıl olur da de Gaulle bu tür görüşmelere ya da açıklamalara izin verirdi? Geldiğinde bunları kesinlikle tekzip edecekti! Ateşkes emri yalnız komünistleri değil savaşla ilgili herkesi şaşkına çevirdi; Dufresne

4. Tillon, *a.g.e.*, s. 473-474.
5. *Le Monde*, 29 Ağustos 1949.

"emir biz Paris'in dörtte üçüne hâkim durumdayken geldi" dedi ve onu ayaklanmanın yayılmasını önlemeye yönelik bir manevra olarak kabul etti. Komutan Villatte'ın yazdığına göre, "Düşmanın ekmeğine yağ sürmeden savaşmayı kesmek olanaksızdı... Bunu yapmaksa onların güçlerini yeniden toplamalarına fırsat verecekti."[6]

FFI tüm adamlarına Paris'te sürekli devriye gezme emri vererek ateşkes direktiflerine açıkça karşı çıktı. Şöyle bir uyarı da yapıldı: "Yurtsever hareketin zayıflamasına hizmet eden... herkes düşmana yardım ediyor sayılacak ve hain diye cezalandırılacaktır."[7] Ayaklanma ruhu şehrin her yerinde canlandırıldı, büyüdü ve yayıldı.

Buna rağmen, veya belki de bu yüzden ateşkes yapma çabaları iki kat arttı -hem de Choltitz'in "iyi niyeti"nin, adamlarının- FFI'nın henüz malzeme getirdiği Paris un değirmenlerini ateşe vermesiyle belli olmasına rağmen 20 Ağustos sabah saat 5'de Gaullist grup "onu, CLP'nin aşırı unsurlarından kurtarmak üzere" Hôtel de Ville'e yerleşti ve Taittinger'i tutukladı, sonra bütün günü boş görüşmelerle geçirdi -önce CNR, Abetz ve Nordling'in sözleriyle, FFI savaşmaya son verirse Nazilerin 4 bin 200 tutukluyu salıvereceğine ikna edildi; sonra Nordling ve dostlarının direnişi etkileyebileceğinden kuşku duyan Choltitz ile görüşüldü. Choltitz, "*Voyous*, teröristler ve komünistlerle görüşmeyeceğine" yemin etti ve aklına gelmişken de "tanklarının yakında Amerikalılarla birlikte SSCB'ye karşı gireceği ortak savaştan" söz etti.[8]

20 Ağustos günü Chaban-Delmas ile CNR'nin Yürütme Komitesi'nden 6 temsilci arasında yapılan toplantıda, COMAC Başkanı Villon ve André Tollet'nin sertçe karşı koymasına rağmen ateşkes lehine bir karar alındı. Sonuç olarak polise ateşkes ilân eden afişler asma emri verilerek şehrin merkezinin denetimi

6. Tillon, *a.g.e.*, s. 486-487.
7. Massiet, *a.g.e.*, s. 140-141.
8. Tillon, *a.g.e.*, s. 489.

içeri-dışarı engellenmeden giren askerleriyle Almanlara bırakılmış oldu. Tillon şöyle diyor: "Préfecture çevresinde sert çatışmalar şiddetlenirken, Alman araçlarının refakatinde Nordling tarafından gönderilen arabalar bağıra bağıra çatışmaya son verilmesi çağrısında bulundular ve ayaklanmacıların düşmanın oyununa geldiği her yerde öfke ve şaşkınlık yarattılar."

Dufresne ateşkese ilişkin gözlemlerini şöyle anlatıyor: "İlk duyurudan on beş dakika sonra üzerinde hafif makineli iki kişinin bulunduğu beyaz bayraklı bir Alman motorsikleti geldi. FFI geçmelerine izin verdi, fakat 20 yard ilerde Almanlar defalarca ateş ederek adamlarımızın üçünü öldürüp dördünü yaraladılar... Almanlar ateşkes emirlerinin yarattığı yılgınlıktan yararlanarak pek çok FFI tıbbî görevlisini tutukladılar. Hotel Continental'deki tutukluları kurşunladılar, Avenue Ledru-Rollin'den geçenleri taradılar, Saint-Quen Mairie'yi yeniden ele geçirmeye çalışarak 90 yurtseveri öldürdüler..." Bunlar düşmana ne kadar güvenilebileceğini gösteriyordu ve yer altında odaları olan bir mezarlığa yerleşmiş bulunan Rol Tanguy ve FFI Merkez Komitesi'nin "Kahramanların öcünü almak için... savaşın sonunu kendi eylemlerinizle hızlandırın" çağrısına bütün direniş koştu.

Bütün Paris halkını barikatlar kurmaya, yol ve mahallelerde ağaçları devirmeye çağıran bir afiş asıldı: "Bütün küçük sokaklar barikatlarla kesilmelidir. Ev ev, sokak sokak düşman saldırısına direnmek için örgütlenin ki Boche tecrit olsun ve misilleme yapamasın. HERKES BARİKATLARA!" Aslında resmî önderlik ateşkesi reddetmeden önce halkın örgütleri onu bir kenara atmıştı.

21 Ağustos'ta bütün CNR'nin biraraya geldiği toplantı fırtınalı geçti. Dışardan gelen silâh sesleri dramatik bir biçimde konuşmaları kesiyordu. Başkanlık eden Bidauld bir centilmenlik

9. *a.g.e.*, s. 492-494.
10. Dansette, *Historie de la Libération*, s. 363.

anlaşmasına varmayı ummuştu. Bozgun taraftarları Koenig'den alıntı yapıyorlardı: "Durum çok kritikti. Müttefikler en az bir haftadan önce gelemezlerdi." Gaullist Mutter "50 bin Paris'linin katledileceğini" söyleyince silâhların verilmemesinden kendileri sorumlu olan ötekiler, "Hiç silâh yok ki" dediler. "Almanlar şehri bombardıman etmek için emir almışlar." FFI karşılık olarak düşmanın moralinin bozuk olduğunu ve Nazilerin sadece canlarını kurtarmak istediklerini söyledi. Bir Fransız generalinin tamamen geri çekilme halinde olan bir düşmanla pazarlığa oturmasının sırası mıydı?

O zaman Chaban banliyölerde çatışmaların sürmesine izin vererek Paris'in içi için ateşkes önerdi fakat yenilgiye uğradı ve toplantı, Choltitz'in FFI'yı silâhsızlandırmasını, askerlerinin serbestçe Paris'ten çıkmasını ve Seine nehri üzerindeki köprüleri denetimi altına almasını sağlayacak bir plana muhalif olan CLP'yi destekledi.

21 Ağustos günü, daha sonra, Choltitz aynı ölçüde kabul edilemez olan yeni öneriler getirdi: Direniş savaşçıları kendilerini Paris'in orta kesimindeki yaklaşık bir mil karelik alanla sınırlayarak şehrin dışındaki yolları Almanların çekilmesine uygun hale getirmeliydiler. Choltitz'in sadece ateşkesçileri memnun etmek için, uğruna 9 ay daha savaşacağı Hitler'in emirlerine uymaksızın Paris'i sessiz sedasız terkedeceği düşüncesi herkese saçma geldi.

Öneri kesinlikle reddedildi. CNR'nin büyük çoğunluğu için, belirli politikacıların, dolambaçlı yollardan FFI'yı susturmak ve Gaullist *préfets* ve yöneticilerin iktidarı ele geçirmesini sağlamak amacıyla Nazi planlarına ortak olmaya çalıştıkları açıktı.

* * *

Bu sırada Paris'in her mahallesinde savaş şiddetleniyordu. 21 Ağustos Pazar günü boyunca çeteciler Place Saint-Michel'i Alman kamyonları ve bir tanka karşı savunarak bu araçları imha ettiler. İçinde tutukluların ve çok sayıda ganimet silâhın bulunduğu *Paris-Soir* büroları ve Rue de Grenelle'deki telefon

merkezi dahil pek çok önemli bina ele geçirildi; sert çarpışmalardan sonra 18. *Arrondissement*'da otuz üç ve 17'de yüz Alman teslim oldu. Birçok metro istasyonunda çatışma saatlerce sürdü. Akşamleyin Pantin, Lilas, Noisy ve daha birçok yerdeki belediye dairesi Fransızların elindeydi.

Paris yanan kamyonlar, ölü Naziler, duman, çığlıklar, haykırışlar ve makineli tüfek tarrakalarıyla doluydu. Halk yoksuldu -pek az kişi FFI tahsisatı ve grev ödentisinden fazla para kazanıyordu- ve yiyecek az, yaşamsa sinir bozucu ama canlandırıcıydı, yüzler yoğun bir coşku ve güvenle ışıldıyordu. CLP Komitesi herkesi tekrar silâh başına çağırdı: "Bütün Parislilerin basit ve kutsal görevi savaşmaktır!" Karşılık olarak akşam saat 6'da üç FTP müfrezesi Porte d'Orléans'daki bir Alman garajına koordineli bir saldırı başlattı, oradaki askerî araçları ele geçirdi ve 7:30'da düzenli bir şekilde geri çekildi. Geceleyin Paris'in 80 bölgesinin 61'i tamamen kurtarılmıştı. İki simgesel olayı aktarmaya değer buluyorum: PCF bürolarının Darnand'ın Milisi'nden alınması - Duclos ve Frachon 4 yıl aradan sonra tekrar buraya karargâh kurdular-[11]; ve o akşam pek çok direniş gazetesinin artık illegal değil açıkça çıkması (bazıları *Paris-Soir* bürolarında basıldı). *Combat, Franctireur* ve *Humanité* uzun zamandır bu alışkanlıkları yüzünden ölümle tehdit edilen, haber açlığı içindeki halk tarafından kapışıldı. Bütün gazetelerdeki mesaj aynıydı: Nihaî zafere kadar savaşa devam.[12]

22 Ağustos Salı, Almanların sıkıştırılma günü, barikatların günüydü. Bir muhabir anlatıyordu: "Erkekler, kadınlar ve çocuklar kaldırım taşlarını söküyor, kum torbalarını dolduruyor, engellerin üzerine büyük çivi ve parmaklıklar iliştiriyor, önlem olarak parçalanmış bir düşman arabasını ya da bir tankı bile ekliyorlar -gençler anti-tank siperler kazıyor, kadınlar yiyecek ve tıbbî malzeme getiriyor, herkes gülüyor ve *Marseillaise*'i ve devrimci şarkılar söylüyor... Valléry Radot ve diğer ünlü doktorların denetiminde bir Kızılhaç ekibi çalışıyor."

11. Tollet, *La Classe ouvriére dans la Résistance*, s. 266.
12. Massiet, *a.g.e.*, s. 161.

Yürürlükteki saldırıyı arttırmak için Paris'in yalnızca cephaneye ihtiyacı vardı. FFI'nın yeterince silâhı vardı ve mühendislik işçileri Issy'de bir atölyede pek çok Alman zırhlı arabasını tamir etmişlerdi. "27 Ağustos'ta 3 tümenlik Tiger ya da Panther tankımız olmalı." Ama cephane yok. Rol Londra'daki Geçici Hükümet'ten acil talep üstüne talepte bulundu: "Hemen tonlarca plastik, binlerce kapsül, tanksavar bomba yapmak için binlerce metre Bickford fitili istiyoruz. Tanksavar savaşta on bin kere on bin 'Gammon' el bombası belirleyici olacaktır." Rol ayın 24'ünde "istediklerimizin hiçbirine tatmin edici bir karşılık alamadık" diye yazıyordu.[13]

23 Ağustos günü Almanlar Paris'in merkezinde Ecole Militaire, Luxembourg ve Amirallik dahil yalnızca 9 mevziyi elde tutuyorlardı. FFI, Joliot-Curie'nin laboratuvarlarında yapılmış yangın şişeleriyle tankları avlıyordu. Her köşede göğüs göğüse çarpışmalar, el bombalı saldırılar, teslim olan korkuya kapılmış Almanlar vardı. Nazilerin ateşe verdiği Grand Palais'le St. Quen petrol depolarından alevler yükseliyordu. Paris hararetle savaşıyor ve sabırsızlıkla bekliyordu -Müttefikler ve vaad edilen malzemeler neredeydi?

22 Ağustos'ta Rol'un kişisel yaveri Gallois-Cocteau, ABD Komutanlığı'yla temas edip destek, özellikle de silâh istediğinde General Patton hâlâ "benim emirlerimin Paris'le ilgisi yok" diyordu. Gallois Bradley'e gitti, o da Eisenhower'a danıştı. Akşam 6:30'a dek Leclerc ikinci zırhlı tümeniyle Paris'e gitme emrini alamadı. Eisenhower, aylar sonra, ayaklanmanın bütün planlarını altüst ettiğini kabul ederek "şehrin içindeki Özgür Fransız kuvvetleri beni acele karar vermeye zorladı", diye yazıyordu.

Amerikan kararıyla yolu açılan de Gaulle Cezayir'de (Roma üstünden -burada Papa'yı ziyaret etti) Paris'in dış mahallelerine geldi. 23 Ağustos'ta Leclerc Argentan'dan ilerlerken, de Gaulle de Rambouillet Sarayı'nda gece yarısı devrimci Paris'in kaderini

13. Tillon, *a.g.e.*, s. 502.

tartışmak için ona gelen bir heyetle görüştü. Heyet, Gaullist Parodi ve St. Phalle -nüfuzlu bir işadamı ve Kızılhaç temsilcisi-, Nordling'in erkek kardeşi Rolf ve Hindiçini Bankası Genel Müdürü Jean Lavrent vardı- üst düzey kapitalistlerden oluşan bu garip kolleksiyonun Fransız halkı adına konuşmaya pek uygun olmadığı düşünülebilir. Onlarla birlikte bir IS ajanı ile Choltitz'in ADC'si (sonradan ikili ajan olduğu ortaya çıktı) Baron Poch Pastor da gelmişti. De Gaulle anılarında "o gece hepsi nizamî ABD askerlerinin hemen müdahale etmesini garanti altına almak için geldiler", diye yazıyordu.[14] Amansız bir mücadele içindeki direniş ne bu gizli toplantıdan ne de de Gaulle'ün sahneye çıktığından haberdardı. Üyeleri, endişeyle olayları kendi yararına dönüştürmeye çalışan bu ajan ve maliyeciler hakkında ne düşünebilirlerdi? Paris eski püskü tüfeklerle son savaşlarını yaparken Wehrmacht'la girilen görüşmeler yalnız ve yalnız 1870'de Paris Komünü'ne ihanet eden Versailles entrikalarını anımsatıyordu. Tarih, FTP önderinin, "Bu korku aristokrasisini kabul etmekle de Gaulle direnişi ebediyen kalbinden sildi" yorumunu ne yazık ki onaylamaktaydı.

* * *

Rombouillet toplantısı Paris halkını durdurmanın yol ve yöntemlerini tasarlarken, bu insanlar Paris'i kurtarıyorlardı. Batignolles istasyonunda, rue des Martyres'de, Place d'Italie ile rue de Tolbiac arasında, köprü başlarında -bugün buralarda düşmüş bir yurtseverin adını onurlandıran plaketler görürsünüz- savaşanların kafasında tek bir şey vardı: Almanları kovmak. 24 Ağustos'ta Alman tanklarının üslendiği FFI'ya ağır kayıplar verdirdiği Hôtel de Ville'de ve Luxembourg'da tehlike vardı. Kuzey banliyölerinden St. Mende'de önlerine Fransız tutuklular bağlanmış Nazi zırhlı araçlarından oluşan bir müfreze çıkmaya çalışıyordu ve özellikle Hitler'in 7'inci Ordusu'nun

14. De Gaulle, *Anılar: Kurtuluş*, s. 368-369.

Paris'ten çekilişini örtmek için toplandıkları Poissy bölgesinde Almanlar mevzilerini terketmeden önce çirkin olaylar oluyordu.

Fabian'ın 23 Ağustos'ta tamamlanan nihaî saldırı planları ayın 24'ünde hayata geçirildi. İçlerinde ümitsiz bir direnişten sonra 600 adamın bulunduğu, en önemli düşman mevzii, tahkim edilmiş Luxembourg'un imhası da vardı. Gün boyu savaşçılara cesaretlendirici bir mesaj ulaştı. Mesaj Leclerc'den geliyordu ve Notre-Dame'ın önünde bir uçaktan boşluğa bırakılan şu sözleri içeriyordu: "Tenez bon, nous arrivons" (Sıkı durun, biz geliyoruz); ve akşam 9'da da Çad Ordusu'nun öncü kesimi Porte d'Orléans'a vardı ve bir saat içinde muzaffer bir şekilde şehir merkezine doğru ilerliyordu.

Komutan Dufresne art arda patlama sesleri içinde akşam yemeğine otururken dışarda ani bir gürültü koptu ve bir havai fişek çağlayanı göğü aydınlattı. "Pencereye koştuk. Bu mümkün müydü?" diye yazıyordu Dufresne. Kısa sürede bunun yalnız mümkün değil, aynı zamanda gerçek olduğunu anladı. "Notre-Dame'ın ağır bas sesli çanı çalmaya başlayarak dolgun bir sesle geceye çağrısını iletiyor, buna kızaran göğü sallar gibi gelen dev bir şükürle başkentin bütün çanları cevap veriyordu. 'Les Français! Les Français! Onlar Hôtel Ville'de!..' Yanaklarımızdan yaşlar süzülüyor... Benim ordugâhta kalmam gerekiyor ve büromda, yalnız başıma, kurtuluşun, Paris'in barikatlarında yükselip bomba ve kurşun sesleriyle hâlâ yankılanan bu görkemli *Marseillaise*'ini titreyerek dinliyorum, her yerde, hâlâ orada, son darbelerini planlayan düşmana karşı, özgürlüğün gururlu simgesi üç renkli bayrak dalgalanıyor."[15]

Hepsi doğruydu; şan, teselli, coşku ve aynı zamanda da tuzağa kısırlmış, paniklemiş, yenik Nazilerin son siperde direnişi.

* * *

15. Massie, *a.g.e.*, s. 192.

25 Ağustos Cuma günü sabah saat 11.00'de von Choltitz FFI gözetiminde Préfecture'e getirildi ve Leclerc, COMAC'dan Valmiront ve Albay Roy-Tanguy tarafından teslim alındı. Orada direniş önderleri tarafından ("*Ces voyous*") aşağılanmasına kızgın, Alman garnizonunun koşulsuz teslim olduğuna dair bir kâğıt imzaladı. De Gaulle de bu işin yalnızca nizamî askerler tarafından halledilmemiş olmasından duyduğu can sıkıntısını dile getirdi. Fakat o bile onurun aslan payının direnişçi komutanlara düşmediğini zor ileri sürebilirdi.

Teslim kâğıdı imzalandığı sırada, Almanların Champ de Mars'ı elde tuttukları ve Ecole Militaire'e saldırıya geçildiği duyuruldu. 7. *arrandissement*'de ve Etoile'da çatışmalar bütün gün aralıklı olarak devam etti. Almanlar geri geldiği taktirde barikatların korunup takviye edilmesi yönünde emirler gönderildi. Fakat öğleden sonra Leclerc'in dört kolu Paris'e girmiş ve Place d'Etoille'da onunla birleşilerek burada, askerler, kalan son Alman mevzisi Hotel Majestic'e saldırmış ve işgalcilerini teslim olmaya zorunlu kılmış bulunuyordu. Sonunda, öğleden sonra saat 5.00'da her yerde beyaz bayraklar asılmıştı: Nazilerin yenilgisi tamamlanmıştı - Paris artık özgürdü.

Savaşın sonunda, Leclerc'in askerlerine katılan sevinçli FFI gönüllüleri o gün gelişigüzel giysilerine ve rütbe ve nişanlarının olmayışına bakılmaksızın Fransız Ordusu'nun esaslı bir parçası olarak kabul edildiler. Dufresne kendilerine şehrin kapılarında muhafızlık, kimlik kontrolu ve şüphelilerin tutuklanması gibi önemli ve sorumlu mevkiler verildiğini yazıyordu ve onlar da nerede insan gücüne ihtiyaç varsa orada Leclerc'in adamlarına destek oldular. "Böylece Fransa tarihindeki en güzel günlerden biri olan bu büyük gün, savaş alanında gönüllülerden oluşan bir halk ordusunun, illegalite içinde, kitle ayaklanması sayesinde kendisini çelikleştiren bir yurttaşlar ordusunun kurulmasına tanık oldu."

Albay Lize bir radyo yayınında şunları söylüyordu: "Yiğitlik ve cesaretinizin silâh eksikliğini telafi ettiği 6 günlük sert çatışmalarla tek başınıza siz başkenti tamamen kurtardınız... savaş devam ediyor. Artık Patton ve Leclerc'in görkemli zırhlı taburlarında piyade olarak hizmet etme onuruna sahipsiniz.

Seine FFI'sı ileri... Düşmana dört yıldır Fransa'nın kalbine tecavüz etme suçunun bedelini pahalıya ödetelim."[16]

Paris savaşı hemen hemen bitmişti. Çatışmaların son saatine ilişkin ayrıntılar çeşitli tarihlerde bulunabilir. Burada 26 Ağustos'ta, *Wehrmacht* kuzey banliyölerin bazılarını elde tutar ve çatışma merkezde dahi sürerken de Gaulle'ün şehre gelişinden söz etmek yeterli olacak. Almanlar ümitsizce direniyorlardı ve 26 Ağustos gecesi yapılan şiddetli bombardıman intikam almak için son girişimlerini ifade ediyordu. Tek başına Alman hastanelerine karşı misilleme tehdidi Paris'i geniş kapsamlı bombardımandan kurtarabilirdi. Bunun böyle olmasına rağmen, sert artçı eylemleri pusuya yatarak ateş etme ve el bombası atmalar hafta sonu boyunca sürdü. Bu hiçbir biçimde milyonlarca Paris'linin çılgınca bir sevinçle karşılamasını engellemedi; General ve CNR üyeleri Arc de Triomphe'dan Notre-Dame'a Paris'te ilerlerken, Parisliler bayrak ve çiçekler sallıyor, bağırıyor, şarkı söylüyor, gülüyor, ağlıyorlardı.

Pusuya yatıp damlardan ve hattâ katedralin içinden ateş edenler düzinelerce göstericiyi öldürdü ve yaraladı, fakat bu Generalin popülaritesini düşürmedi (aksine artırdı). Aşırı sol bile (Gaullizmin ne demek olduğunu, bir puta sahip olmanın tehlikelerini, işin içinde, onun isminin altındaki anti-demokratik işleyişleri kavrıyorlardı), o öğleden sonra, Fransa'yı bir an olsun birleştirebilecek bu şahsiyete minnettardı -pusudakileri umursamayan ve etrafına dikkatle bakan de Gaulle de bu rolü içtenlik ve onurla yerine getiriyor, önceleri ona güvenmemek için nedeni olan ve sonradan ona karşı çıkmak ve Direnişin ideallerini ihanete karşı savunmak zorunda kalacakların minnettarlığını kazanıyordu.

İnsanlar ancak heyecan ve coşku yatıştıktan sonra savaşın bitmediğini gördüler ve de Gaulle'ün onlar için düşündüğünü FFI'nın gerçekleştirdiğini anladılar: Gaullist bir orduda sınıflanıp, rütbe alıp, üniforma giyerek Fransa'nın doğusunda ve

16. *a.g.e.* s.205

Almanyadaki Müttefik çatışmalarında savaşmak; ve nihayet Almanya'nın yenilgisinden sonra "gayri nizamî askerler" diye damgalanıp sahneden silinmek.

Kurtuluş çok insanın yaşamına mal olmuştu. Almanlar 3 bin 200 ölü, 4 bin 911 yaralı verdiler ve 14 bin 800 kişi de esir edildi. Fransız Direnişi 2 bin 357 ölü ve yaralı verirken sivil halktan 2 bin 408 kişi öldü. Fransız halkı bu yüksek bedele rağmen sonuç için ödenmeye değer olduğunu çekinmeden söyleyecektir. Kendi elleriyle kurtulan Paris dünyanın özgürlük davasına olan katkısından dolayı gurur duyabilirdi. Artık yeni, cesur bir Fransa'nın kuruluşuna katkıda bulunmayı bekliyordu.

BÖLÜM XX

1944-1945

Zafer ve Sonrası

Ou sont les flammes et la sueur
Ou sont les larmes et le sang
Ou sont le regard et la voix
Ou est le cri de ralliement

Paul Eluard, ***Au Rendezvous allemand***

Nerede o alevler ve ter
Nerede o gözyaşları ve kan
Nerede o gözler ve sesler
Nerede o toplanma çığlığı?

Paris zincirlerini koparırken, Fransa'nın geri kalanı da kendini kurtarıyordu. Paris ayaklanması, 15 Ağustos'ta Müttefiklerin kuzeyde ilerleme ve Provence'a çıkarma haberleri, hem çılgınca kuzey doğuya doğru çekilmeye çalışan Almanların korkularını, hem de düşmana saldırısını Fransa'nın her yanında iki kat arttıran FFI'nın coşkusunu yükseltti. Her departmanda çatışma şiddetlendi.

Savoie'da, partizanlar, bölgeyi denetimleri altına alıp Isère, Drome ve Ardèche'deki Alman Ordusu'nun gerisini tehdit ederek Vercors katliamının intikamını alıyorlardı. Ağustos ortasında, ulaşım tamamen kesildi, orta Fransa'nın kanal sistemi kullanılmaz haldeydi, Route Napoléon'da partizanlar devriye geziyordu ve Marsilya'yla Lyons, Fransa'yla İtalya arasındaki köprüler havaya uçuruluyordu.

22 Ağustos'ta Valence ve Grenoble, ABD kuvvetleriyle birlikte savaşan FTP'nin eline geçmişti. 21 ve 28 Ağustos arasında Annemasse, Cluses ve Annecy, 25 Ağustos'ta da Lyons, Müttefik çizelgesinden haftalar önce kurtarıldı. FFI, 40 bin esir aldı ve hem İtalyan-Fransız hem İspanyol sınırında mevziler ele geçirdi. 27 Ağustos'da onlar Clermot-Ferrand'ı ve 28'inde de Soisson'u alırlarken, Almanlar da Marsilya'da Müttefik askerleri ve FTP'den oluşan ortak bir kuvvete teslim oldular.

21 Ağustos'ta Bordeaux, Gap ve Limoges da özgürdü. Batıdan Dijon'a varmaya çalışan Alman 1. Ordusu, 10 Eylül'de Is-

soudon'da umutsuz bir biçimde sıkıştırıldı ve güçlerinin ancak dörtte biri Dijon'a ulaşmayı başarabildi. General Elstler komutasındaki 20 bin kişi Issoudon'da kuşatılıp ele geçirildi; Tours'da 18 bin ve Autun'da 20 bin esir alındı.[1]

Naziler Maille, Indre et Loire gibi yolun iç kısımlarındaki köylerde misilleme yaparak 126 sivili öldürdüler. Fakat vahşetleri onları kurtarmadı. Ağustos sonunda 28 departmen tamamen kurtarılmıştı ve Almanların *Armée Secrete* gruplarına karşı yıl sonuna dek elde tuttukları Lorient ve Royan'da ve kuzey-batıda, Ardennes'de çatışmalar sürmesine rağmen iki hafta sonra Fransa'nın hemen hemen tamamı özgürdü.

* * *

Fransa'nın kırsal kesiminde G-Günü çıkarmalarını izleyen haftalar, savaşın en heyecanlı haftalarıydı. Fakat daha önceki aylar da askerî yönden olaylı olmuş ve düşmanlıklar gençlerin ve sivillerin canına mal olmuş ve büyük ölçüde malzeme eksikliği yaratmıştı.

Gördüğümüz gibi 1943'de Maki'nin başlangıcından beri, yurtsever köylüler insan güçlerini Almanya'nın almasına izin vermektense FFI'ya vermiş ve kaçak *réfractaires*'e yiyecek, giyecek, battaniye ve sığınak temin etmişlerdi. 1974'de, Dordogne bölgesine yaptığım bir gezi ve eski direnişçilerle yaptığım görüşmelerim hareketin on sekiz aylık işgal boyunca Nazilere ve kuklalarına karşı pasif direnişten aktif militanlık ve kendi kendini kurtarmaya doğru nasıl geliştiğine ilişkin canlı bir izlenim edinmemi sağladı.

St. Julien'deki Mairie köyünün dosyalarına bakmak, öğretici oldu. 1942'deki belediye başkanı açık ki, Vichy aleyhtarıydı, zira préfecture'den sayısız şikâyet vardı: STO duyuruları her zaman yeterince görünür bir biçimde teşhir edilmiyordu (17.12.1943) ve "Neden yiyecek komiteleri sayılmıyor?... Posta

1. Michel, *Histoire de la Résistance*, s. 117.

dönerken durumu düzeltmek için aldığınız önlemleri belirtir bir not gönderin!" (Yiyecek karneleri elbette Maki'ye veriliyordu, bu, bölgede yaygın bir uygulamaydı.) Başka bir notta "*Chantiers de la Jeunesse*'e katılma zorunluluğunu kaytaran gençlerle ilgili" bilgi isteniyor. 27.1.1943 tarihli bir form Alman Ordusu'nun adamları için kalacak yer istiyor: Köyde subaylar için hangi odalar, askerler için hangi ahır ve sundurmalar, atlar için hangi yerler uygun? (Bana o köyde kimsenin yatacak yer teklif etmediği söylendi.)

Ocak 1943 tarihli bir diğer yazışma Belediye Başkanına sekreteri M. Binet'nin "Outrages à la personne du chef de l'Etat" yüzünden dört ay hapse mahkûm edildiğini bildiriyor. Hiçbir yanıt alamayan Préfet sabırsızlıkla sekreterin görevden alındığına ilişkin resmî bir açıklama isteyen bir yazı yazıyor.

Arkadaşım Madame D., ona M. Binet'i anımsattığımda içini çekti. "Ah, ne iyi adamdı! Onlar nezih insanlara böyle davranırlardı!" Madame'in kocası Maki'nin aktif bir üyesiydi. Onun adını, kullanılabilir silâhlarını vermeyenler arasında buldum, köyden istenen silâh listesinde eski bir "Carbine à Piston" ve "Boite de Capsules" teslim ettiği yazılıydı. "Aucune bonne volenté" yorumu altında, Préfet silâhları almanın güçlüğünden yakınıyordu: "Belli insanların ilgisizliği, bizi onların iyi silâhlarını saklayarak onun yerine kullanılmayan ve tavan arasında ya da şöminenin üzerinde bulunan paslı eski bir çakar almazı teslim ettiklerini düşünmeye sevkediyor." Ona bu notu gösterdiğimde Madame içtenlikle güldü ve insanların silâhlarını G-Günü için elbette sakladıklarını söyledi.

Bir Maki ajanı olarak hareket etmiş olan kocasının pek çok macerası ve Vichy milisinden ve Almanlardan kıl payı kaçışları vardı. Bir keresinde bir görev sırasında bir Nazi arabası tarafından alınmış ve iki askerin arasında en yakın Gestapo bürosuna götürülürken arabadan atlayıp çalılarla kaplı bir uçurumdan yuvarlanarak kaçmıştı; Almanlar alttaki çalıları makineli tüfekle taramış ama onu vuramamışlardı, karısı ise bana sonradan oraya gittiğini ve boş kovanlarla sepeti tamamen doldurduğunu anlattı! Evlerin bazılarını yakan fakat köyde kimseyi

bulamayan, Oradour yolundaki bir *Das Reich* kolundan da kıl payı kaçmışlardı -bütün herkes uyarılmış ve ormana götürülmüştü.

G-Günü'nden sonra bütün bölge morali bozuk Almanlar ve coşkulu partizanlar arasındaki çatışmalardan karmakarışık oldu. Hemen her ailenin savaşa katılan bir üyesi vardı, çoğu kocasını ya da oğlunu kaybetti. Sarlet'daki La Boétie Yüksek Teknik Okulu yaz savaşlarında dokuz öğrencisi ya da eski öğrencisinin ardından yas tuttu. 1946'da onurlarına basılan bir broşür diğerlerinin yanısıra şu isimleri de anıyordu: "Deltreil, Jacques, 15 yaşında, örnek öğrenci, Almanlar tarafından ağır yaralandı ve 26 Haziran'da vahşice öldürüldü."[2] Ve "André Videau, altı yoldaşı ile birlikte alındı, işkence gördü ve FTP kampının yerini vermediği için öldürüldü."[3] Sarlat yüksek okulu 1944'de illegal faaliyetin yatağıydı, müdürün ofisi *Armée Secréte* için bir merkez ve işgal boyunca Yahudi mültecilerin sığınaydı. 6 Haziran'dan sonra yüksek okul kışla, sınıflardan biri FFI'ya yazılma yeri oldu. İki gün içinde 17 yaşındakilerden 1914-18 kıdemlilerine dek 800 gönüllü kaydoldu. La Boétie "Bir eğitim kurumundan ayaklanmanın komuta merkezine dönüştü", Laboratuvar ve teknik atölyeler, el bombası fabrikaları ve tamir atölyeleri oldu. Mutfaklar, yemekhane ve yerlerde yüzlerce kişiye yemek veren ordu kantinlerine dönüştürüldü. Sınıflar Maki'ye giysi ve postal sağlayan gardroplardı. Almanlar bütün bunları haber alarak okul dışı faaliyetleri ortaya çıkarmak üzere uçaklar gönderdiler. Kasabaya üç defa cezalandırma heyeti geldi, Yüksek Okulu arayarak pencere ve kapıları kırdı fakat hiçbir şey bulamadı. Gittiklerinde eski bir Eğitim Müfettişi olan "Maki'nin Préfet'sı" üzerinde terörist üniformasıyla personeli başarılı çalışmalarından dolayı kutlamak üzere ziyaret etti. "18 Temmuz'da bir düşman kolu geri döndü, doğruca okula giderek yağmaya girişti. Bu son oldu. Almanlar, Müttefiklerin

2. R. Terreno, *Collégiens et Maquisards* (Sarlat, 1945), s. 16.
3. *a.g.e.*, s. 107.

Normandiya'daki başarısı ile eş zamanlı genel ayaklanma karşısında çaresiz kaldıklarını kabul etmek zorunda kaldılar."[4] Zaferden sonra yüksek okulun önündeki meydana "Place de la Libération" adı verildi.[5]

* * *

Belvés, Dordogne'da tanıştığım bir direniş kahramanı olan André Marty, 1944 Ağustos'unda savaşın kendisi için bitmediğini açıkladı. 1942'de ona Chef de Secteur görevi verilmişti ve G-Günü için hazırlık olarak Gizli Ordu grupları oluşturmak için yorulmak bilmeden çalışmıştı. Tutuklanmaktan mucize kabilinden kurtuldu (evi *Milice* tarafından sürekli gözetleniyor ve aranıyordu) ve çıkarmaları küçük kasabasında törenlerle kutlamayı başardı; 6 Haziran için günlüğüne şunları kaydediyordu: "*Débarquement* A. S. Grooplarına silâh dağıtımı. Belirlenen mevkilerdeki mevzilerin alınması. Dördüncü Cumhuriyetin ilânı. Çanlar çalıyor. Kasaba Direniş Konseyi seçildi." Daha sonra yazılanlar grubun bunu izleyen faaliyetlerini anlatıyor:

"Belvés direnişi. Kantonda Vichy makamlarının yerini yeni belediye yetkilileri alırken, Belvés silâhlı direnişi bölümler ve savaş grupları halinde örgütlenmiş bir savaş birimi oluyor. Tıbben uygunluğa ve eldeki silâhlara göre seçilmiş 350 gönüllüden oluşuyor. Düşmanın 21, 22 ve 24 Haziran'da S. Dordogne'da uyguladığı korkunç baskı operasyonlarından ileri gelen belirli zorluklara rağmen, birlik ve inancını koruyor. Ancak şimdi Komutanlık Cartelade korusunda mevzilenmiş durumda ve Belvés ile telefonla temas kuruyor...

4. *a.g.e.*, s. 98-108.
5. André Marty, *Report*, Belvés, Ağustos 1974.

"16 Temmuz 1944'de Sömürge Ordusu subaylarıyla Senegalli askerleri de içine alan Marsavin grubu kuruluyor. Grubumuz üniformalı ve silâhlı ve "*grend grand allure*" (fevkalâde görünüyor). Bin kişilik Driant seyyar bölüğüne katılan grup 22 Ağustos'ta yola çıkıyor ve Garonne vadisinin her tarafını dolaşıyor. "Burada coşkulu kasaba ve şehir sakinleri kurtarıcıların davranışlarından ve disiplininden büyük ölçüde etkilendiler. Langon'da iki gündür şiddetle direnen düşmanla karşılaşılıyor. Bölük geri çekilen düşmanı Bordeaux'a kadar izleyerek son Alman askerlerini şehrin dışına sürüyor. Kuzey-batıya doğru aceleyle ve düzensiz bir biçimde gidiyorlar."[6]

Marsavin grubu *Battalion* Marsouin olur ve Almanlardan ele geçirilen ağır silâhlarla bazı Wehrmacht askerlerinin siper kazıp mevzilendiği bir kıyı kalesinden La Pointe de Grave kuşatmasına başlar. Orada iki buçuk ay kalırlar ve "kötü havaya, düşük ısıya, az miktarda teçhizata, ağır silâhlara sahip düşman karşısında gıda yetersizliğine, ayakkabı, sıcak tutacak giysi ve battaniye eksikliğine rağmen moral hâlâ mükemmel..." Fakat 8 Aralık'ta askerlerin bitkinliği gözönüne alınarak taburun nöbeti devralınıyor ve tabur Bordeaux'ya gidiyor. Düzenli ordu askerleri eve gönderiliyor ve gönüllülere istedikleri taktirde düzenli orduya katılma anlaşması öneriliyor." Tabur 1 Kasım günü askerî bir kararla dağıtılacak fakat M. Marty 1 Ocak 1945'e dek evine gidemeyecekti. Gönüllülerden 200 kişi 3. Sömürge Piyade Alayına katılarak Almanlara karşı savaşın hâlâ şiddetlenmekte olduğu Alsace cephesine gönderildi. "Sömürge Hizmetine giren diğer 250 ila 300'ü Uzak Doğu'ya gitti ve Hindiçin'de savaştıktan sonra Dien Bien Phu yenilgisinin ardından geri döndü."[7]

Kurtuluş sonrasına ait bu örnek FFI'nın önemli bir bölümüne ne olduğunu göstermesi açısından tipiktir. De Gaulle, "gayri nizamî" ve en politik partizanları silâhsızlandırmayı ve

6. *a.g.e.*
7. Tillon, *Les FTP*, s. 341.

daha az tartışmacı ama yurtsever FFI gönüllüleri düzenli yapılara katmayı zekice başarmıştı. Bu, aksi taktirde gericileri (Vichy'ci ya da Gaullist) yetkili makamlardan temizlemeye gidebilecek enerji için bir emniyet subobu görevi gördü. O dönemde, Generalin destekleyemeyeceği çarpışmalar partizanlar tarafından yapılan hızlı mahkeme ve idamlar, solcu önderleri denetim mevkilerine yerleştirme çabaları oluyordu. Gerçekte kurtuluştan önce idam edilen hain ya da şüpheli Nazi yanlılarının sayısı 5 bin 234'ü buluyordu. Kurtuluş sırasında 3 bin 114'ü sonradan yetkili mahkemelerce yapılan yargılamalar sonunda bin 325 idam yapıldı -hükümet rakamlarına göre toplamı 4 bin 439'du: Bu önemli bir sayı olmasına (ve bazı tarihçilerin gerçekte daha fazla olduğunu söylemesine rağmen), Norveç, Hollanda ve Belçika'daki işbirlikçilerden alınandan çok daha az korkunç bir intikamdı.

Savaşın sürdürülmesi ve ordu sorununa dönecek olursak: 1944 Eylül ortalarında dört yıldır ilk defa siyasal denetim sorunu ortaya çıktı. Direniş hareketi Nazilerin nihaî yenilgisine katılarak Fransa'nın prestijini arttırma konusunda birleşmişti ve General Leclerc'den Maurice Thores'e (hâlâ Moskova'daydı) dek önderler darbe yiyen ama henüz bozguna uğramamış olan Nazilere karşı ulusal mücadelenin sürdürülmesi konusunda çağrıda bulundular. Almanya, Polonya, Bulgaristan, Yunanistan ve Macaristan'da hâlâ savaşıyordu. Thorez'e göre Fransa'nın birinci görevi kendi ulusal ordusuna katkıda bulunarak savaşın kazanılmasına yardımcı olmak, ikincisi ise ekonomiyi yeniden kurmak, Direnişin reform programını hayata geçirmek, "Vichyizmi" yıkmak ve SSCB ile ittifakını güçlendirmekti. Yaz sonunda 500 bine varan gönüllü -de Gaulle'ün silâhsızlandırdığı Makiciler- akınının da gösterdiği gibi, Fransız halkının da istediği kesinlikle buydu. FFI askerî otoriteyi kabul etmeye razı oldu. Fakat tamamen lağvedilmelerine izin vermeyi reddetti ve art arda protestolarından sonra de Gaulle onları dağıtan emrini geri almak zorunda kaldı. Albay Fabian yönetimindeki 2 bin 500 kişilik bir gönüllü kuvvet Alsace cephesine gitti, fakat FFI'nın büyük

kısmı Seine departmanlarındaki kamplara gönderildi, burada Tillon, "gençlerin moralini bozup önderlerini elimine ederek direnişin ruhunu kırmak için yukardan gelen bir çaba" gözlemledi.[8] Ekim ayında ordu subaylarının etrafını kuşatan ve gönüllüleri cepheye kabul eden 25 Eylül tarihli kararnameye rağmen komutan generaller tarafından reddedilen müstakbel acemi binlerce asker arasında acı bir hoşnutsuzluk vardı.

* * *

Aynı zamanda, Fransa'nın yeniden inşasına ilişkin sorunların da çözülmesi gerekiyordu. Halkın büyük çoğunluğu Fransa'nın özgürlük ve bağımsızlığını sağlamayı ve demokrasi ve yurttaş haklarını garantilemeyi hedefleyen CNR programını destekliyordu. 1944 Mart'ında CNR tarafından yazılan direniş programının ana hatları aşağıdaki gibiydi:

1. Kurtuluştan sonra *(a)* ulusun siyasal ve ekonomik bağımsızlığını korumak ve Fransa'nın gücünü, Fransa'nın büyüklüğünü ve evrensel misyonunu yeniden oluşturmak için de Gaulle tarafından kurulan Cumhuriyet Geçici Hükümetini kurmak; *(b)* mülklerine el koyup onları kamu yaşamına ilişkin haklardan yoksun bırakarak hainlerle karaborsacıların cezalandırılmasını sağlamak; *(c)* savaş kârları ve işgal sırasında halk ve ulus zararına edinilen kârlar üzerine ilerici bir vergi koymak; *(d)* genel oy hakkı, basın özgürlüğü ve yurttaşlara hak eşitliği temin etmek üzere Birlik.

2. Ekonomik reformlar ekonominin yönetiminin büyük sınaî ve malî tekellerin elinden alınması ve ekonominin genel çıkarlarına göre rasyonal bir biçimde örgütlenmesini kapsayacaktır. Toplumsal reformlar: Çalışma ve dinlenme hakkı, ücretlerin her işçiye

8. Novick, *Vichy'ye Karşı Direniş*, s. 199-200.

güvence ve iyi bir yaşam sağlayacak şekilde yeniden ayarlanması, bir bağımsız sendika hareketi, bir sosyal güvenlik sistemi, emekli aylığı sistemi, eğitim ve sömürge yönetiminde reformlar, savaş zararlarının tazmini ve faşist terör kurbanları için aylık.

Manifesto şöyle sona eriyordu: "Böylelikle, geçici Vichy rejimini silip süpürecek ve demokratik ve halk kurumlarına teslim oluştan önceki yozlaşmış ve hainice faaliyet nedeniyle yitirdikleri gücü geri verecek yeni bir Cumhuriyet kurulmuş olacaktır..."[9]

Ne yazık ki, programın hayata geçirilmesi için bir önkoşul olan birlik tâ baştan de Gaulle'ün kişisel hırsı ve büyük burjuvazinin desteğiyle savaş öncesi Fransız Devletini yeniden kurma kararlılığıyla tehdit ediliyordu. "General Cumhuriyeti ilân etmeyi reddetti ve işler yatışır yatışmaz CNR'ye karşı horgören bir tavır takındı", diyor Tillon.

De Gaulle ise, "CNR'nin, almış olduğum kararı (milisin lağvedilmesi) yeniden gözden geçirmem için ittifakla yapmış oldukları baskılara, ancak kesin bir red yanıtı ile karşılık verebilirdim", diye yazar.

Ulusal Meclisi (tek başına!) kurarken General onu mümkün olduğunca temsilî bir hale getirmeye çalışıyordu: "Böyle bir yapıya hareket kapasitesi vermedim değil. Meclislere, hoş konuşmalara rağmen hareket korkusunun hükmettiğinin pekâlâ farkındayım. Ayrıca direnişçileri şimdiden bölen rekabetlerden haberdardım, bundan dolayı milletvekillerinin kararlı bir politikayı etkin bir biçimde destekleyeceğini hiç de beklemiyordum. Fakat Fransız halkına ilham verecek bir düzelme düşüncesini destekleyeceklerini gerçekten umuyordum. Her halûkârda, kaynayan kanlarına bir sus payı önermenin akıllıca olacağını düşündüm."[10]

Meclisin hükümetteki rolünün sınırlılığından şikâyet etmek için, Direnişi temsilen gelen bir heyete, de Gaulle şu karşılığı verdi: "Sorduğunuz sorular, size yapılan açıklamalar, dile ge-

9. De Gaulle, *Anılar: Kurtuluş*, s. 93-95.
10. *a.g.e.*, s. 106.
11. *PCF dans la Résistance*, s. 333

tirdiğiniz görüşlerle hükümetin eylemlerine bağlısınız... Fransa Direnişten daha büyüktür. Görevimi bir bütün olarak Fransa adına yerine getiriyorum. Gelecek genel seçimlere dek, ulusun kaderinden sadece ulusa karşı sorumluyum."[11]

9 Eylül 1944'te ulusal birliğin ortaya çıkmasıyla Geçici Hükümet tanındı; PCF'nin direnişteki ve de Gaulle tarafından kendi planları için paravana olarak kullanılan CNR programının oluşturulmasındaki aslan payına rağmen komünistlere iki önemsiz mevki verildi.[12] General, hazırlıklarını çok dikkatli bir biçimde yapmıştı ve ayaklanmaya dalmış komünistler ve solcu direnişçiler, Almanlarla savaşmakla, gelecekteki durum için politik manevralarla uğraşmak için fazla meşguldüler. Böylelikle de Gaulle, kendisinin Paris'e gelişine dek kesinlikle direniş hareketinde olan inisiyatifi ele geçirebildi. Şimdi kendini Fransa'daki istikrar ve ekonomik düzelme için tek umut olarak lanse ediyordu.

Uyanık ve ileri görüşlü olan General durumu zekice ve kendi düşüncesine göre kuşkusuz, Fransa'nın çıkarlarına ama kendi sınıf ve inançlarının Fransa'sı göre idare ediyordu. Halkın uzun vadeli çıkarları, köklü değişikliklerden kaçınarak ve yasa ve düzeni sağlayarak, yalnızca temel reformlar açısından düşünülüyordu.

Generalin Anıları'nda "Düzen" başlıklı öğretici bir bölüm vardır: "Artık, kurtarılmış Fransa üzerinde değişiklik rüzgârları esiyordu, fakat düzenin yürürlüğe sokulması gerekliydi, yoksa herşey kaybedilecekti." Sonra de Gaulle sıkıntıları ve yiyecek eksikliğini anlatır: "Verilen resmî tayının hepsi hepsi günde 1200 kaloriydi. . şehirlerde... yün, pamuk, ısıtma yoktu... pek az deri vardı... dört milyon genç insan seferberlikte ya da esir, nüfusun dörtte biri memleketi terketmeye zorunlu kalmış durumda ya da harabe veya kulübelerde sığınmış durumda yaşıyor." Politikası "çalışmanın tekrar başlaması ve yıkıcılığın başarılı olamaması için ve o zamana kadar hiçbir şeyin otoritemi

12. De Gaulle, *a.g.e.*, s. 15-20.
13. *a.g.e.*, s. 100-101.

bozmasına izin vermeksizin, hazırlanmak, adaleti yeniden kurmak... baskı mekanizmasının partizanların elinden alınması... ülkeyi ekonomik ve malî dengeye doğru götürmek... aşırı ayaklanmaları önlemek."[13]

General daha sonra "Komünizm düşüncesi kitlelerin coşku ve umutlarına kendini sundu", diye yazar. "Geçmişin yapısından kaçınmalarını yoksulluk kızıştırıyor, direniş yoğunlaştırıyor ve kurtuluş da yüceltiyordu. O halde bu 'Parti' için olağanüstü bir fırsattı... Komünist Partisi, ülkenin denetimini Direniş Konseyi, komiteler ya da milislerle ele geçirmese de bunun için her fırsata sahipti -tabiî de Gaulle- inisiyatif alıp birkaç reform uygulamadıkça... işçilerden destek alıp ekonomik düzelmeyi yeni bir temelde sağlamadıkça." İşte bunu yapmaya girişti.

İşçi devrimi hayaleti aklından hiç çıkmayan de Gaulle, işçilerin programının önemli bir bölümünü benimsedi. Enerji kaynakları millileştirildi; kömür, elektrik ve havagazı hükümet denetimi altına alındı, yakıt ve petrol endüstrisini düzenlemek için bir petrol bürosu kuruldu, büyük ölçüde CNR beratından esinlenen bir sosyal güvenlik programı çıkarıldı. De Gaulle "Hükümetin daha ileri gitmesinin gerici bağlantıları tarafından engellendiğini" iddia eden komünistlerin, önlemlerini yetersiz bulduğunu fakat gerçek bir muhalefet sergilemediğini yazar. "Partinin iktidarı tamamen ele geçirmeyi hedeflediğini biliyordum", der, de Gaulle, "fakat Fransız Komünist Prtisinin Direnişteki rolü, işçiler üzerinde sahip olduğu etki, kamuoyunun, onun ulusa dönmesini arzulaması beni, Parti'ye düzelme görevleri arasında yer vermeye zorunlu kıldı. Ağır vagonu çekmeye, bata çıka, ısırarak, kaldırarak ama şaftlar arasında epey rahatsızlık çekerek... yardım edecekti. Dizginleri tutmak benim işimdi... Fransız halkının güveni bana bunu yapma gücünü veriyordu."[14] Aslında gücü büyük ölçüde Müt-

14. Tillon, *a.g.e.*, s. 382, s. 393-600.
15. *a.g.e.*, s. 27.

tefik ordularından ve Batı tekelci sermayesinin sağladığı paralardan alıyordu.[15]

Gaullizmin ülkenin her tarafında denetime sahip olduğundan emin olmak için General 1944 Kasım'ında "sorunlu" bölgelere bir turne yaptı, anlatımı, karşılaştığı koşullar ve işleri düzeltmek için aldığı önlemler hakkında iyice fikir vermektedir. İki tanesi dışında tüm köprülerin imha edildiği, istasyonların çalışmadığı ve fabrikaların tamamen tahrip olduğu Lyon'da "şehir sakinlerinin çoğunun ulusal yaşamı yıkmak gibi bir niyetlerinin olmadığını" ve "görkemli ama kötü tanımlanmış bazı değişiklikler yerine düzenin gerçekleşmesini... umduklarını" gördü.[16] Marsilya'da, "ortam uğursuzdu" -"Almanların tahribatı, Müttefik bombardımanı, yıkılmış liman... büyük çabalarla ve çok kötü beslenen halk hep yoksullukla savaşıyordu". "Komünistler ortak bir diktatörlük kurmuşlardı." Bazı FFI birimleri Alsace'daki savaşa gönderilmelerini istediler, "gizli bir yılgınlık içindeki" diğerleri ise orada kalmak istedi. De Gaulle Generale derhal "birincilerin istediklerini yapmasını ve ikincileri dağıtmasını" emretti ve "Savaş Bakanı'na Cezayir'den Marsilya'ya işleri kolaylaştıracak bir alay göndermesi talimatını verdi." (De Gaulle'ün kozu elbette düzenli ordu ve savaş makinesinin onun denetimi altında bulunmasıydı: "*La raison du plus fort est toujours la meilleure.*" /"İlave güç bahanesi her zaman daha iyidir.")

Sonra Toulon'a gitti, "buradaki viran tophane, Quai Cronstadt, tamamen yıkılmış komşu bölgeler ve yollardaki batık gemi enkazlarından oluşan manzarayı hiçbir şey geçemezdi", fakat Özgür Fransız Deniz Filosu'nu görünce ve tayfaların alkışlarıyla teselli buldu. Toulouse'a geldiğinde "gözle görülür bir biçimde huzursuz bir şehir" buldu, burada Haute Geronne Makisinin önderi yönetimi ele almış ve silâhlı birimlerin önderleri Sovyet gibi bir şey oluşturarak kendi adamlarıyla temizliğe girişmişler, *gendarmerie* ve *garde mobile* ise tutuklanmıştı. General hemen

16. De Gaulle, *a.g.e.*, s. 20.

"*gendarmerie*'yi kışlada tutan emri kaldırdı ve bu cesur adamları görevlerine iade etti". Asker kesimi yönetmek üzere Fas'tan General Collet'yi atadı ve İspanyol Makici "birliğinin" İspanya'dan dönmesini önlemek için Birinci Ordu'nun büyükçe bir birimini Tarbes ve Perpignan'a göndertti. Fransız partizanlarından, Rus ve İspanyollardan oluşan karmaşık bir demet olan Toulouse yurtsever milisini teftiş etti ve çılgınca alkışlandı. "Bunun... kamu düzenini sağlama konusundaki eksikliklerimizi telafi edeceğinden tamamen emin değildim. En azından azınlığın diktatörlüğünü ya da genel anarşiyi önleyebilmemizi sağlayacağını umuyordum." Bu, biyograficisinin, de Gaulle'ün taşra gezilerinin, mümkün olduğu takdirde Direniş ya da Makiden doğan otoriteyi sıfıra indirmeyi amaçladığı şeklindeki görüşünü kesinlikle doğruluyor.

17 Eylül günü Bordeaux'da durum gergindi. "Hâlâ yakınlarda yerleşik durumda bulunan Almanlar önemli bir malzeme stoğuna sahip olduğundan ve FFI ne örgütlü ne de silâhlı olduğundan, Bordeaux özgür oluşundan duyduğu coşkuyu, bu durumun sona ermesi korkusuyla dengeliyordu...

Silâhlı gruplar faaliyet gösteriyor ve resmî makamlara itaat etmeyi reddediyorlardı." De Gaulle kendini "diğer yerlerde olduğu gibi bu makamları güçlendirmeye" verdi. "...inatçı görünen kimi önderlere hemen iki seçenekten birini seçmelerini, ya mıntıkomutanı Albayın emirlerine uymalarını ya da hapisaneye girmelerini söyledim. Hepsi birincisini tercih etti." (Yine *force majevre**)

Marsovin grubu kuşkusuz Generalin Bordeaux yakınında teftiş ettiği "binlerce teçhizatı yetersiz ama istekli adam" arasındaydı ve General onları "ağır silâhlardan, toplardan, zırhlı birlik ve uçaklardan tamamen yoksun... Gironde, Vienne, Dordogne departmanlarından sızdırılmış Makide biraraya getirilmiş partizanlar" diye tanımlıyordu. Bölgede farklı fraksiyonların yönetim iddiasında bulunmasından ileri gelen "sık karışıklık" de

* Karşı konulmaz kuvvet - *ç.n.*

Gaulle tarafından, yine yerel halkın başına denetleyici olarak Albaylarından birini koymasıyla çözüldü.

Orléans'da gezerken de Gaulle, "katliamdan geçirilmiş şehrin harabelerinden titreyerek geçti... Garonne sakinlerinden çok farklı olarak Loire halkı oldukça ılımlı gözüküyordu. Makiciler düzenin garantisi görevi görüyorlardı."

General Patton'ın askerleri tarafından henüz kurtarılan Nancy'de "yasa ve düzenin ihlali tehlikesi yoktu... ikibin Makici bu harap bölgenin Fransa'ya -kendisinin bizi temin ettiği gibi de Gaulle'ün şahsında-" sadakatine tanıklık ediyordu.

Kasım başında de Gaulle Alp departmanlarına bir turne düzenledi, "burada yiyecek sağlamanın çok güç oluşuna, Alp Makicilerinin düşmana karşı eylemlerinden ileri gelen sorunlara ve adaleti tek başlarına dağıtmak isteyen gizli savaşçıların yol açtığı olaylara rağmen, yaşam normal seyrinde dönüyordu".

"Coşkuyla taşan" Ambérieu, Annecy, Albertville ve Chambéry, "bana Savoylu sadakatinin ölçüsünü gösterdiler." Grenoble'da-ki karşılama "tarifsiz"di.

Bütün bunlar Generali şu sonuca vardırdı:

"Ulus, o andaki karışıklığın, ben orada olup onun merkezi ve klavuzu görevini görmedikçe, kendisini anarşi ve sonunda diktatörlükle tehdit ettiğini görüyordu."

O, tıpkı dün işgalciyi kovmak için yaptığı gibi, "bugün de, yıkıcılıktan kurtulmak için kendini de Gaulle'ün emrine teslim ediyordu. Bu nedenle, kendimi kurtarılmış Fransızlar tarafından görevlendirilmiş saydım... Halkın sesiyle selâmlanan bu duruma asla karşı konmadı..."

Yönetim, hâkimler ve eğitim yetkilileri, Devlet Konseyi, Hesap Dairesi, Din Adamları hepsi resmen saygı gösterdiler. Vichy'nin eski destekçileri teslim oldu. Almanya'daki Pétain sessiz kaldı ve ona yorulmadan hizmet etmiş olan memurlar, diplomatlar, askerî erkan ve gazeteciler şimdi artık hükümete hürmette kusur etmiyor ve haklı bulduklarını söylüyorlardı. M.

Albert Lebrun koroya Üçüncü Cumhuriyetin mahzun hayaletinin onayını da kattı.

Bu saygınlığın desteğiyle, de Gaulle rahatça solla uğraşabileceğini ve uzun vadedeki amacı Fransa'nın burjuva kurumlarının pekiştirilmesi ve -işçi sınıfına belli ödünler verilerek- kapitalizmin restorasyonu olan sınırlı programını ileriye götürebileceğini hissediyordu.

BÖLÜM XXI

Sonuç

L'aube tissée de fils limpides
Les innocents ont reparu
Légers d'air pur bloncs de colère
Forts de leur droit impérissable
Forts d'une terre sans défauts...

Paul Eluard, ***Au Rendezvous allemand***

Şafak parlak ipliklerle örülü
Masumlar yine gözüktü
Işıldıyorlar saflıkla,öfkeden bembeyaz
Gücüyle ölümsüz cesaretlerinin,
Temizlenen bir ülkenin gücü...

General de Gaulle'ün iyi oturtulmuş planlarına ve her fırsatta ve Fransız toplumunun büyük bölümünü kuşkusuz etkileyen her propaganda aracıyla şahsiyetinin ulusal kurtarıcı olarak lanse edilmesine rağmen, sol ve çok sayıda Cumhuriyetçi, Fransa'yı ona tamamen teslim etmeye hiç de gönüllü değildi. Elinde önemli kartlar -yerel hükümetin adamlarının atanması ve ordunun tamamen anti-demokratik yollarla denetim altına alınması- olduğu doğruydu. FFI'nın dağıtılması, direnişe ağır bir darbe olmuştu ve CNR programının hayata geçebilmesi için garanti olabilecek halk ordusunun artık elde olmaması anlamına geliyordu. Bununla birlikte 1944 sonbaharında hâlâ büyük ölçüde sağlam olan direniş hareketi, General'e kesin bir karşılık vererek programının uygulanması ve yeni gerçekten demokratik bir Fransa'nın kurulması için birlik çağrısında bulundu.

Solda ilk ve en acil görev olarak anti-Hitler savaşın kazanılması görülüyordu. Maurice Thorez Kasım'da Moskova'dan döndüğünde (gelişini de Gaulle'ün istememesi geciktirmişti), Vel d'Hiv'de Almanya'da Ruslara ve Müttefiklere karşı hâlâ savaşan Nazileri yenmek için birlik ve eylem ve ulusal yeniden inşa için büyük çapta ortak bir çaba çağrısında bulunduğunda heyacanla alkışlandı. Fransa'da iktidarın sol tarafından ele geçirilmesi tartışması; sosyalizme ancak Komünist Parti önderliğinde gerçekten anti-faşist ve birleşik bir cephe tarafından ulaşabileceğine inanılıyordu; doğuştan gelen za-

yıflıklarıyla Front Populaire gibi durumun 1944'tekiyle karşılaştırılamayacağı savunuluyordu; o zaman merkez partiler ve sosyalistler ilerlemeyi frenlemek için hareket etmişti ve PCF de hükümette değildi -bundan sonra, komünist bakanlar ve çok güçlenmiş bir parti vardı; şimdi PCF 500 bin üyeye ve halkın geniş bir kesiminin güvenine sahipti ve 1944 sonbaharındaki yerel seçimlerde bir uzun vadeli değişiklik programıyla, oyların dörtte birini almıştı. PCF, programını uygulamak için pek çok güçlü örgütün desteğine sahipti: örneğin ilerleme için heybetli bir güç olan CGT, 100 bin yazar, öğretmen ve üniversiteliyi içinde barındıran, solcu aydınları birleştirmek için kurulmuş *Mouvement des Intellectuels*; hepsi eski "direnişçi", ikinci başkanları da komünist milletvekili Waldeck-Rochet olan 4000 tarım işçisinin komiteleri (CGA).

Anti-faşistlerin çoğunluğu, parlementer araçlarla, de Gaulle'ün önderliğini kabul ederek ve direniş programını uygulatmak için halk güçlerine dayanarak "güçlü ve demokratik bir Fransa'yı" kurma gereği konusunda Thorez'le aynı fikirdeydiler. Kurtuluştan sonraki ilk aylarda, yeniden kurulan Meclis yiğit direnişçilerle doluyken demokratik değişiklikler gerçekten yasa ve kararnamelerle yapılabilirmiş gibi görünüyordu. Fakat SFIO (Sosyalistler) ve radikal gruplar kısa zamanda ciddî bir ekonomik ve sosyal değişime karşı çıkan burjuva tavırlarına geri döndüler ve - Halk Cephesi günlerinde olduğu gibi kesin reformların uygulanmasında onların desteğine güvenilemeyeceği ortaya çıktı. Sağda da, en önemlisi, içlerinde bazı eski Pétaincilerin de bulunduğu ve açık açık gerici bir program öne süren de Gaulle'ün partisi MRP olan gruplaşmalar oldu. Thorez uyarıyordu: "Hareket ve grupların çoğalmakta olduğunu görüyoruz. Sınırlamalar ve bölünmeler birlik umutlarını ortadan kaldırır ve partimizin çıkarlarına zarar verir."[1] Roma Katolik Kilisesinin iman sahiplerine komünist denetimine girmemelerini tembih etmesi, Katolik işçileri CGT dı-

1. *Le PCF dans la Re'sistance*, s. 335-336.

şında Hıristiyan sendikalarına katılmalarını telkin etmesini görmek rahatsız ediciydi.

Komünistlerin kurtuluştan sonraki hükümette görev almalarına (gerçekten, 1946'dan sonra yedi bakanlık) ve direniş gruplarının Meclis'te haklı olarak temsil edilmelerine rağmen, daha önce gördüğümüz gibi, de Gaulle onlara danışmaya ilişkin bir rolden daha fazlasını vermemeye kararlıydı. Vichy rejiminin çöküşünden sonra iktidarın muhtelemen PCF (bu onda -eğer temelsizse -sabit bir fikirdi) hattâ CNR tarafından alınmasını önlemek için yaptığı planlarda, General yönetsel görevin her alanda Pétaincilerden Gaullistlere devrini çok önceden ayarlamıştı (Cezayir'deki 10 Ocak, 21 Nisan ve 3 Haziran tarihli kararnameler); ayrıca adamlarının Paris'teki devlet hizmetini denetlemelerini de sağlamıştı, böylelikle komünist bakanlar "tantot, ouvert, tantot larvé, par les hommes de la bourgoisie (burjuvazinin temsilcileri tarafından kâh açık kâh üstü örtülü bir biçimde) sabote edildiler. "Birçok Vichy kalıntısı paçalarını kurtarmayı başararak sanaî ve tarımsal üretimi olumsuz bir biçimde etkiledi. Asalak servisler mantar gibi bitti; askerî aygıt büyük çapta ve gereğinden fazla büyütüldü", diye yakınıyordu *bureau d'Economie notionale*'da bürokrasiye karşı mücadele eden François Billoux.[2]

Komünist önderler ve direniş temsilcileri bu hastalıklara çare bulmak için çetin bir mücadele verdiler, ama gerçekte hükümete katılmış olmalarına rağmen, oradaki mevkileri gerekli kapsamlı ekonomik değişiklikleri sonuna dek götürecek kadar güçlü değildi. Sosyal refah, sağlık ve eğitimde atılan önemli adımlar kesinlikle onların baskısından ileri geliyordu. Sanayinin yeniden örgütlenmesini önerdiler ve geniş çaplı millileştirme önlemlerinin -Air France, Renault, madenler, havagazı v.s - alınmasına yardımcı oldular. Fakat pek çok şey kâğıt üzerinde kaldı; PCF'nin etkin protestolarına rağmen, devlet denetimine alınması gereken, yaşamsal öneme sahip olanlar, özel mülkiyete

2. F. Billoux, *Quand nous etions Ministres* (Paris, 1972), s. 69.

bırakıldı; büyük bankalar, ağır sanayi, kimyasal maddeler ve dokumacılık da bunlar arasındaydı.

PCF, "millileştirmelerin sadece kısmî oluşuna ve tröstlerin geçek gücüne pek dokunmayışına" üzüntülerini bildirdi.[3] Aynı zamanda "millileştirmenin, ancak sosyalist bir devlet tarafından uygulandığı taktirde sosyalist bir önlem olduğunu" ve Nazilerden ve faşist Vicyh rejiminden temizlenmesine rağmen Fransa'nın sosyalizme varmaktan hâlâ çok uzak olduğunu kabul etmek gerektiğini kavradı. Onca umuda rağmen sosyal devrimin gündemde olmaması acı ve kabullenmesi zor bir gerçekti. De Gaulle'ün stratejik önlemleri ve Müttefiklerin Fransız kapitalizmine zımnî desteği sayesinde halkın iktidarı alması tasarlanmadı. Tasarlanmış olsaydı bile, iki milyon Amerikan ve İngiliz askeri seslenseler duyacak mesafedeydi ve onların tavrı da ancak, 1944 Aralık'ında İngiliz tanklarının halk ordusunu ezerek gericiliği geri getirdiği Yunanistan'da Churcill'in emri altındaki adamlarınkine benzerdi.

Sovyetler Birliği'ni Batı'nın nüfuz alanına sokmayacak olan Stalin'den de yardım beklemezdi. (Yunanistan'ın bile onun Churcill'le yaptığı anlaşmaya feda edilmesi gerekmişti.)[4]

Özellikle orta ve güney Fransa'nın kasaba ve köylerinde, direnişe sadakat ve bağlılıktan ilham alan pek çok Fransız yurtseveri, darmadağın olmuş yaşamlarına yeniden başlar ve mücadelelerinin idealleri toplumda hiçbir somut ilerleme bırakmadan sönüp giderken davalarına ihanet edildiğini hissediyorlardı ve hâlâ da öyle hissediyorlar. Gelecekteki adelete olan güvenleri ve daha iyi bir yaşam umutları çok mu aşırıydı, her şey daha başka olabilir miydi, olamaz mıydı, bunlar başka bir kitabın konusu. Burada sadece denebilir ki, eğer Fransız halk kitleleri Gaullist menkıbeyle yanlış yönlendirilmeseydi; direnişin iradesi kabul ettirilebilirdi. Ama böyle olmayacaktı.

3. E. Fajon, *Cahiers du communisme*, Şubat 1945, aktaran J. Ellenestein, *Dela Guerre a la Libération*, s. 106.
4. Churchill, *İkinci Dünya Savaşı*, Cilt 6, s. 198.

1944 Ağustos'undan sonra, silâhlı halkın dramatik görüşünden korkuya kapılan burjuvazi saflarını sıklaştırdı ve de Gaulle'ün önderliğinde kapitalizme dönüş için hevesle işe koyuldu.

Bir kere daha üste çıkan hâkim sınıf işçilere birkaç ödün verirken, komünist ve direnişçi düşüncelerin hiç yerinin olmadığı bir programla, anti-sovyetizm, reformizm ve yeni sömürgeci yayılmacılığa dayalı bir politika üzerinde yoğunlaştı. Meclis'teki PCF ve solcu temsilciler azaldı, komünist bakanlar görevden alındı ve Fransa, banka ve sanayiciler egemenliğine geri döndü. Fransız ekonomisinin yapısı zarar görmesine rağmen savaştan esasen etkilenmemişti ve bugün ülkenin büyük bölümüne damgasını vuran yüzeysel zenginlik, tekelci sermayenin bombalanmış kasaba ve köylerin harabeleri üzerinde hayata geçirmeyi başardığı teknolojik değişikliklere dayanmaktadır.

Aragon, Lurçat, Eluard ve Fransız halkının çoğunluğunun görmeyi umduğu sosyalist devlet hâlâ uzaktır ve şimdiye dek de direnişin düşüncelerinin pek azı uygulamaya konulmuştur.

Fakat bütün şanı, fedakârlık ve mücadelesiyle Direnişin sadece eski rejimin restorasyonu ve olumlu kazanımlar olmaksızın sona erdiğini öne sürmek yanıltıcı ve olumsuz olacaktır. Fransız halkı Nazi işgalciyle savaşıp onu yenerken ve Vichy gericiliğini teşhir edip yenilgiye uğratırken yepyeni bir ulusal bilinç kazandı ve birleşik ve kararlı olduğunda kendi gücünü unutamamacasına tanıdı. İşçi sınıfı ve müttefikleri yeni bir Fransa yaratmak için yalnızca savaş dönemi Direnişinin ilkelerini uygulamaları gerektiğini kavradılar. Birleşik anti-faşist mücadelenin o korkunç yıllarında edinilen dersler ulusun bilincine gömülmeyecek ve gelecekte fırsat doğduğunda yanılgıya yol açmaksızın hizmet edecek kadar etkileyiciydi.

Bir grup yurtsever, savaş dönemi anılarını anlatan *Maquis de Corrèze* adlı kitapta kurtuluşun otuzuncu yıldönümü için şunları yazıyorlardı: "Direnişteki insanların demokratik iktidar arzusu, kurtuluştan hemen sonra hayata geçirmek istediğimiz

5. *Maquis de Corrèze* (Paris, 1970), s. 619.

CNR programında somutlaşıyordu. Biz kurtarıcılar bu umuttan, şehitlerimizin umudundan asla vazgeçmeyeceğiz. Onlar savaşta karla kaplı yaylalarda, koyaklarda, ormanlarda, yollarda, işkencecilerin zindanlarında, şehir caddelerinde ya da Egleton'un kuzeyindeki kırlarda çiçeğe duran süpürge otlarının kızıl alevinde şehit düştüler. Hepsi, hem Fransızlar hem de yabancılar, FTP'nin kardeşlik ordusunda somutlaştığını gördükleri halk iktidarı için savaşıp öldüler... Bu hem iman sahiplerinin hem dinî inancı olmayanların, hem ölenlerin hem kalanların idealiydi. Olup biten herşeye rağmen ve olup biten herşeyden ötürü yüreklerimizde ve halkımızın bilincinde derin kökler salmıştır. Çocuklarımızla ve çocuklarımızın çocuklarıyla onu gerçeğe dönüştüreceğiz.

1933-1944

Olayların Takvimi

1970'de Ivry Anılar Cildinde yayınlanmıştır

1933

30 Ocak	Hitler Hindenburg tarafından Reich Şansölyeliğine atandı.
31 Ocak	Daladier bakanlığı kuruyor.
1 Şubat	Hitler Reichstag'ı feshediyor. Alman KP genel grev çağrısı yapıyor.
27 Şubat	Naziler Reichstag'ı yakıyor ve komünistlere ve demokratlara karşı baskılara başlıyor.
5 Mart	Komünist Enternasyonel faşizme karşı mücadele mücadele çağrısında bulunuyor. PCF (Fransa Komünist Partisi) birleşik cepheye çağırıyor.
9 Mart	Dimitrov Reichstag'ı yakmakla suçlanıyor.
9 Nisan	Bagnolet'te 60.000 işçi faşizme karşı gösteri yapıyor.
7 Haziran	4 kuvvetten oluşan pakt faşist güçlere karşı açık çek veriyor.
20 Ağustos	Savaşa ve faşizme karşı dünya hareketinin oluşumu.
21 Eylül	Dimitrov davasının açılışı.
23 Aralık	Dimitrov beraat ediyor.

1934

6 Şubat	Faşist dernekler, istifa eden Daladier hükümetine karşı Place de la Concorde'da ayaklanıyor.
9 Şubat	Doğu Paris'in her yanında 50.000 işçinin gösterisi. Pek çok tutuklama. Faşistleri yatıştırmak için Doumergue hükümetinin kuruluşu.
12 Şubat	150.000 işçinin genel grevi.
17 Şubat	200.000 kişi 9 Şubat kurbanlarının cenazesine katılıyor.
19 Şubat	İspanya'da Fransa'yla dayanışmak için genel grev.
5 Mart	Rivet, Langevin ve Emile Alain'in önderliğinde Comité de vigilance des intellectuels'in kuruluşu.
20 Mayıs	30.000 Parisli Ernst Thaelmann'ın serbest bırakılması için gösteri yapıyor.

23 Haziran	Eylem birliği için PCF'nin Ivry'deki ulusal konferansı.
27 Temmuz	PCF ile Sosyalistler arasındaki birleşik cephe anlaşması imzalanıyor.
18 Eylül	SSCB Milletler Cemiyeti'ne katılıyor.
8 Ekim	Thorez birleşik cephe çağrısı yapıyor.
8 Kasım	Flandin hükümeti kuruluyor.

1935

7 Ocak	Laval ve Mussolini Roma'da anlaşma imzalıyorlar.
6 Şubat	Faşist dernekler Notre-Dame'da anma töreni düzenliyorlar.
10 Şubat	100.000 kişi 9 Şubat 1934'ün anısına gösteride.
2 Mayıs	Fransız-Sovyet anlaşması imzalanıyor.
19 Mayıs	200.000 kişi Père Lachaise'deki komünü anma mitinginde.
6 Haziran	Laval'in Ulusal Birlik Bakanlığı.
29 Haziran	Front Populaire'in ilk büyük mitingi, Mutualité.
14 Temmuz	500.000 kişi FP gösterisinde.
28 Ağustos	PCF faşizme karşı ortak eylem çağrısında bulunuyor.
3 Ekim	Mussolini Etyopya'ya saldırıyor.
5 Ekim	PCF Birleşik Cepheyi kurmak için sosyalist ve radikal partilere yaklaşıyor.
27 Ekim	Radikal kongre kabul ediliyor.
6 Aralık	Fransız parlementosu faşist derneklerin kapatılmasını oyluyor.

1936

7 Mart	Rhineland'ın yeniden askerileştirilmesi.
28 Nisan	Seçimlerde FP zaferi.
1 Mayıs	Fransa'nın her yanında kitle gösterileri.
11 Mayıs	Fabrikalar işgal ediliyor. Grevler Mayıs ve Haziran boyunca devam ediyor.

4 Haziran	Léon Blum yönetimindeki FP hükümeti kuruluyor.
7 Haziran	*Accords Matignon*: Sendikaların özgürlüğüne saygı gösteriliyor. Ücret ve maaşlara zam.
11 Haziran	Chambre'da çoğunluk oyuyla toplu sözleşme, ücretli izin ve haftada 40 saat mesai.
18 Haziran	Faşist derneklerin, Croix de Feu'nun, Jeunesses Patriotiques'in Solidarité Française v.b.nin kapatılması.
14 Temmuz	Bir milyon gösterici Bastille'de.
18 Temmuz	Franco İspanyol Cumhuriyeti'ne savaş başlatıyor.
20 Temmuz	Madrid FP Hükümetinden yardım istiyor. Blum yardım etmemeye karar veriyor.
8 Ağustos	Fransız Hükümeti İspanya'ya savaş malzemesi göndermeyi reddediyor.
9 Ağustos	Paris'in her yanında İspanyol yanlısı gösteriler -St. Cloaud'da 40.000 kişi.
29 Eylül	Frank'ın devalüe edilmesi.
Kasım	Uluslararası Tugay İspanya'ya gitmek üzere yola çıkıyor.
25 Kasım	Almanya ve Japonya anti-komünist pakt imzalıyor.
Aralık	Blum, SSCB ile Almanya'ya karşı antifaşist ittifak görüşmelerini ağırlaştırıyor.

1937

13 Şubat	Blum "durgunluk" duyurusunda bulunuyor. İşverenlerin isteğiyle ekonomik ve sosyal önlemleri askıya alıyor.
21 Haziran	Blum istifa ediyor. Yerine Sosyalist Parti tarafından desteklenen Chautemps geçiyor.
30 Haziran	Frank'ın yeniden devalüe edilişi.
6 Kasım	İtalya Anti-Komintern pakta katılıyor.
25 Aralık	25 Aralık PFC'nin 11. Kongresi. FP programını yeniden onaylıyor.

1938

14 Ocak	Chautemps anti-PCF önlemler sonrası istifa ediyor.
18 Ocak	Chautemps sosyalistlerin desteği olmaksızın geri dönüyor.
12 Mart	Alman askerleri Avusturya'ya giriyor. (*Anschluss*)
13 Mart	İkinci Blum hükümeti, 10 Nisan'da Daladier onun yerine geçiyor.
29 Eylül	29 Eylül Münih Anlaşması, Çekler yalnız bırakılıyor.
5 Ekim	73 PFC milletvekili Münih'e karşı oy kullanıyor.
14 Ekim	Daladier hükümeti, *décrets-lois* pek çok FP kararnamesi ve haftada 40 saatlik iş gününü iptal ediyor.
30 Kasım	24 saatlik genel grev. Polis baskısı.
Aralık	Bonnet-Ribbentrop Fransız-Alman Paktını imzalıyor.

1939

6 Eylül	Hitler Polonya'ya saldırıyor. Savaş ilân ediliyor. Solun ezilmesi.
30 Kasım	SSCB-Fin savaşı.

1940

20 Ocak	Komünist milletvekilleri kanun yoluyla haklarından yoksun bırakılıyor.
20 Mart	44 PCF milletvekilinin mahkemesi. Finlandiya'daki savaşın sonu.
20 Mart	Daladier istifa ediyor, yerini Reynaud hükümeti alıyor.
10 Nisan	Komünistler için ölüm cezasını ilân eden yasa yayınlanıyor.
10 Mayıs	Almanların Belçika'yı işgali. Fransa içlerine ilerleyiş.
28 Mayıs	Dunkirk. 6 milyon sivil mülteci.

3 Haziran	Küçük gruplar direniyor.
6 Haziran	PCF G. Politzer aracılığıyla hükümete Paris'in savunulmasını örgütleme çağrısında bulunuyor.
10 Haziran	İtalya Fransa'ya savaş ilân ediyor.
14 Haziran	Alman Ordusu Paris'e giriyor.
16 Haziran	Reynaud istifa ediyor, teslimiyet yanlıları hükümete el koyuyor.
18 Haziran	De Gaulle'ün Londra'da yaptığı çağrı.
19-21 Haziran	Askerler bazı yerlerde -Saumur, Loire, v.b.- savaşı sürdürüyor.
22 Haziran	Rethondes'da ateşkes imzalanıyor.
2 Temmuz	Pétain, Vichy hükümetini kuruyor.
Temmuz	Broşür basıp dağıtan 9 yeraltı örgütü ortadan kaldırıldı, 90 militan tutuklandı.
10 Temmuz	Thorez ve Duclos'nun direniş çağrısı. Vichy ile Almanlar arasında anlaşmalar: Muhaliflerin tutuklanması, baskı önlemleri.
1 Ağustos	*La Vie Ouvrière* fabrikalarda *Comités Populaires* kurarak kampanya başlatıyor.
9 Ağustos	Alman ve Fransız sanayicileri (Kuhlmann, I.G.Farben, Reanult, Schneider) Almanya için üretim konusunda anlaşıyorlar.
14 Ağustos	Royan kasabası 1 Alman denizcisinin öldürülmesinden sonra 3 milyon frank para cezasına çarptırılıyor. Thorez'in *Appel*'i her iki bölgede dağıtılıyor. *Humanité* ayda 10 sayı halinde 140.000 tane basılıyor. Jeunesse *L'Avant-garde*'ı çıkarıyor. Yazın B. Paris Fed. Kom. sekreteri Jean Baillet'ye, yenilgi sırasında terkedilen silâhların toplanmasını örgütleyerek, L'Aube gibi birçok departmana talimatlar iletme yetkisi veriliyor. Eylem grupları sabotajlar yürütüyor, telgraf kablolarını kesiyor, araçları yakıyor.
16 Ağustos	General Delestraint'in Appel'i. *Vie Ouvrière* çıkıyor. Büyük kapitalistler ekonomik konseyler kuruyor.
10 Eylül	Almanların "İletişim araçlarına zarar verilmesi"ni yasaklayarak ölüm cezası ve-

rileceği uyarısı. Paris bölgesinde 600.000 işsiz. Günde 350 gr. ekmek ve et vesikaya bağlanıyor.(Haftada 350 gr.)

Eylül-Ekim PCF *Les Batallions de la Jeunesse* ile OS'yi kuruyor. Vichy, Fransız kültürüne karşı kampanya açıyor. Anti-Yahudi Yasası geçiyor. *L'Oeuvre* (18 Ekim'de) yeraltı basınını yayan pek çok militana yasal soruşturma açıldığını bildiriyor. Paris polisi, Temmuz'dan itibaren 871 kişinin tutuklandığını ve 35 matbaanın kapatıldığını duyuruyor.

9 Kasım Sorbonne'da öğrencilerin "*Libérez Langevin*" gösterisi.

11 Kasım Champs Elysées'de öğrenci gösterisi.

Aralık Paris'te Jacques Bonsergent'ın idam edildiğini ilân eden afiş.

1941

14 Mayıs Paris'te ilk kitlesel Yahudi tutuklaması.

15 Mayıs PCF'nin ulusal birlik cephesi çağrısı.

26 Mayıs Kuzey Fransa'da PCF'nin örgütlendiği ve istemlerin kabul edildiği 9 Haziran'a dek süren madenci grevi (100.000 kişi grevde, 472.000 işgünü ve 500.000 ton kömür kaybı).

2 Haziran Vichy rejimi, Yahudilerle ilgili yeni yasasını ilan ediyor.

21 Haziran Hitler SSCB'ye saldırıyor.

29 Haziran Paris'te üç avukat tutuklanıyor.

7 Temmuz *Legion de Volontaires Française contre le Bolchévisme*'nin kuruluşunun onaylanması.

21 Temmuz L'Aube'da 72 tutuklama.

23 Temmuz Beauvais'de 27 kişi kurşuna diziliyor.

14 Ağustos Pétain'in özel mahkemeleri kuruluyor. Atlantik Anlaşması imzalanıyor.

23 Ağustos Albay Fabien bir Alman subayını vuruyor. Misillemeler. Rehinelerin kurşuna dizildiği duyuruluyor.

Eylül	FTP gazetesi *"France d'Abord"* çıkıyor. Leningrad kuşatmasının başlangıcı.
16 Eylül	Keitel, öldürülen 1 Alman'a karşı 100-500 komünistin kurşuna dizileceğini ilan ediyor.
19 Eylül	*Vie Ouvrière*, Rus cephesi için tank vb. üreten fabrikalarda sabotaj çağrısında bulunuyor.
22 Eylül	Gabriel Peri ömür boyu ağır iş cezasına mahkûm ediliyor.
23 Eylül	De Gaulle, Londra'da Özgür Fransızlar Komitesi'ni kuruyor. Voog, Adolphe Guyot ve Jean Catelas'ın idamı.
26 Eylül	Sovyet Hükümeti de De Gaulle'ün komitesini tanıyor.
9 Ekim	Dietrich Rusya'nın artık askerî bir güç sayılmadığını bildiriyor.
20-22 Ekim	Yurtseverler, Nantes ve Bordeaux'da Alman subaylarını öldürüyor.
22 Ekim	Chateaubriant'da 27 kişi kurşuna diziliyor. 21 kişi Nantes'de, 50 kişi Bordeaux'da kurşuna diziliyor. Pétain radyodan şöyle diyor: "Silahlarımızı bıraktık, Almanları arkadan vurmak için onları, tekrar almaya hiç hakkımız yok."
23 Ekim	Beş şehidin anısına Fransa'nın her yanında beş dakikalık grev.
25 Kasım	Anti-Komintern Pakt yenileniyor.
26 Kasım	Büyük Britanya, de Gaulle'ü Özgür Fransız Hükümeti olarak tanıyor.
27 Kasım	Grev nedeniyle Paris'e 1 milyon frank para cezası veriliyor.
5-7 Aralık	Sovyet saldırısı. Almanlar Moskova'dan 200 km. geri çekiliyor. Paris'te başka Alman subaylarının öldürülmesini, misillemeler ve 1615 tutuklama izliyor.
8 Aralık	Japonlar Pearl Harbour'a saldırıyor, Siam ve Borneo'ya çıkarma yapıyor.
14 Aralık	Yahudilerin sınırdışı edilmesi. Paris'te 100 rehine idam ediliyor.
15 Aralık	Péri Mont Valérien'de, Lucien Sampaix Caen'de idam ediliyor.

1942

Ocak	Montceau-les-Mines maden işçilerinin 12 günlük grevi, 100.000 ton kayıp. Alman denizaltı saldırısı.
6 Şubat	Sète'de açlık isyanları.
13 Şubat	Tours'da 20, Paris'te 32, diğer yerlerde 45 kişi idam ediliyor.
25 Şubat	Alman 16. Ordusu Staraia-Roussa'da kuşatılıyor.
28 Şubat	ABD, de Gaulle'ün Ulusal Komitesini tanıyor.
3 Mart	KHK'nin Billancourt'daki Renault'yu bombalaması.
7 Mart	Demiryolu İşçileri Genel Sekreteri Pierre Semard'ın idamı.
10 Mart	Paris'te 20 rehine idam ediliyor.
27 Mart	İlk büyük Yahudi konvoyu kamplara gönderiliyor.
27-28 Mart	İngilizler St. Nazaire'i bombalayarak denizaltıları etkisiz hale getiriyor. Sauckel ZO'da çalışma komiserliğine atanıyor.
14 Nisan	35 kişi Pas-de-Calais'de idam ediliyor. (19 Şubat'ta açılan) Riom Mahkemesinin askıya alınması.
19 Nisan	Rouen'da 32 kişi idam ediliyor.
20 Nisan	Laval'in (18 Nisan'da silâhlı kuvvetler başkumandanı Darlan'la birlikte hükümet kurdu) "Bir Alman zaferini arzu ediyorum" şeklinde konuşması. Rennes de Doriot'ya saldırı. Paris te 15 rehine kurşuna diziliyor, gece 11'den sonra sokağa çıkma yasağı.
1 Mayıs	Müttefikler Almanya'yı bombalıyor. Fransa'da FTP korumasında pek çok gösteri.
5 Mayıs	Heydrich (*SS Şefi*) Paris'e geliyor, Oberg SS buraya polis müdürü olarak atanıyor. Darquier de Pellepoix'ya Yahudi Sorgulama Genel Komiseri görevi veriliyor.
6 Mayıs	Lyons'da 40 kişi idam ediliyor.
10 Mayıs	Churchill bombalamaların İkinci Cephe'ye eş olduğunu belirtiyor.

12 Mayıs	Rouen'da 20 kişi idam ediliyor. Rus saldırısı, Harkov.
16 Mayıs	Paris'te 71 FTP'li tutuklanıyor.
19-23 Mayıs	Paris'te 5, Clairvaux'da 11 kişi kurşuna diziliyor.
27 Mayıs	Heydrich Prag'da öldürülüyor (10 Haziran Lidice misillemesi). Libya'da Rommel, Bir-Hakeim'de Koening saldırısı.
28 Mayıs	Onnaing'de vagonlarca buğday kalabalık tarafından boşaltılıyor.
29 Mayıs	Almanların, Yahudilerin sarı yıldız takmasına ilişkin kararnamesi.
30 Mayıs	Felix Cadras, J. Decour, G. Politzer, J. Solomon idam ediliyor.
31 Mayıs	Paris'te bildiriler dağıtılıyor. Ev kadınları dükkânları yağmalıyor.
1 Haziran	19 komünistin Compiègne kampından firarı. Eichmann, Hitler'in Avrupa için "nihai çözümü"nü açıklıyor.
22 Haziran	Laval "relève"i ilân ediyor.
27 Haziran	Churchill ve Roosevelt henüz İkinci Cephe'ye hayır diyor. "Rue de Seine olayı"ndan sonra 5 kişi idama mahkûm ediliyor.
3 Temmuz	Yurtseverler Bonneuil fabrikalarını ateşe veriyorlar.
13 Temmuz	De Gaulle'ün komitesi *France Combatante* oluyor. Lyons, Toulouse, Marsilya'da gösteriler.
15 Temmuz	Lille'de 5 idam.
16 Temmuz	Paris bölgesinde 22 bin Yahudi tutuklanıyor, sonradan Vel d'Hiv'den Auschwitz'e gönderiliyor.
20 Temmuz	Nancy'de 15 kişi idama mahkûm edili-yor.
29 Temmuz	Almanya'nın ABD Hava Kuvvetleri'nce ilk kez bombalanması. Fransız ve Alman polisi arasında "uyum sağlayan" anlaşma imzalandı. "Brigades Spéciales", komünistleri yakalamak için Gestapo'yla birlikte çalışıyor.

30 Temmuz	Sınırdışı edilen 200 kişinin gönderilmesine karşı Gare d'Orléans'da gösteri.
1 Ağustos	Fransa'da 200 rehine kurşuna diziliyor. *Nacht und Nebel* kararnamesi uyarınca 104 yurtsever Almanya'da bilinmeyen yerlere gönderiliyor.
8 Ağustos	Laval Almanya'ya 350.000 Fransız işçisi sözü veriyor. Mussolini Korsika ve Tunus'u istiyor.
11 Ağustos	Hepsi Ivry'li 93 "terörist"in idamı.
15 Ağustos	Paris bulvarlarında, Clamart, Ivry ve Chelles'de Alman subaylarına saldırılıyor.
20 Ağustos	Almanlar Volga'ya ulaştıktan sonra Stalingrad'a saldırıyor.
21-27 Ağustos	Rusların Polonya ve Doğu Prusya'yı bombardımanı.
28 Ağustos	Leningrad'da Rus saldırısı.
31 Ağustos	El Alameyn'de Rommel saldırısı durduruluyor.
1 Eylül	Fransız piskoposları Yahudilere yapılan zulmü protesto ediyor.
4 Eylül	Tüm Fransızlar için STO Yasası. Stalingrad Savaşı başlıyor.
19 Eylül	Paris'te 116 idam.
20 Eylül	Paris'te Valmy'nin 150. yıldönümü için (PCF çağrısıyla) gösteri. Yurtseverlerin Rex Sineması ve Marbeuf Metrosu saldırılarının ardından cezalar. Sinemalar, spor olayları vb. yasaklanıyor. Öğleden sonra saat 3'den sonra sokağa çıkma yasağı.
25 Eylül	Calais FTP önderi C. Lebarge idam ediliyor.
30 Eylül	Alman Askerî Mahkemesi 21 FTP'liye ölüm cezası veriyor.
5 Ekim	PCF EC üyesi Pierre Rébière'in Issy'de idam edilmesi.
17 Ekim	Almanya'ya gönderilmelere karşı gösterilerin ardından Lyons, Marsilya vs.de kurşuna dizmeler.
30 Ekim	Savoy'da demiryolu grevleri.
1 Kasım	El Alameyn'de Alman-İtalyan cephesi...

8 Kasım	Kuzey Afrika'ya Müttefik çıkarmaları. Pétain direniş emri veriyor.
11 Kasım	Almanlar Fransa'nın güney bölgesini (ZS) işgal ediyor.
12 Kasım	Mısır tamamen kurtarılıyor. İngilizler Libya sınırını geçiyorlar.
19-23 Kasım	Stalingrad'da Sovyet karşı saldırısı. Von Paulus kuşatılıyor.
27 Kasım	Toulon'da Alman işgali, Donanma batıyor.
24 Aralık	Rennes'de 24 idam. Darlan'ın öldürülmesinden sonra Kuzey Afrika'da Giraud iktidara geliyor.
25 Aralık	Von Manstein'ın karşı saldırısı Stalingrad'da kırılıyor.
31 Aralık	FTP bildirisi, demiryollarına yaklaşık 300 operasyon yapıldığını ve 750 subay ve Alman Ordusu'nun diğer üyelerinin öldürüldüğünü, 1780'inin yaralandığını, 42 malzeme mavnasının batırıldığını ilân etti.

1943

Ocak	Kızıl Ordu'nun Stalingrad'a nihaî saldırısı.
11 Ocak	Fernand Grenier PCF'yi temsil etmek üzere Londra'ya gidiyor.
24 Ocak	Danièlle Casanova ve M.C. Vaillant-Couturier, ilk kadın kafilesiyle Romainville kalesinden Auschwitz'e gidiyorlar.
28 Ocak	Hitler 15 ila 65 yaş arasındaki tüm erkekleri ve 14 ila 45 yaş arasındaki tüm kadınları seferber ediyor.
29 Ocak	FTP Chagny'de Doğu Cephesi'ne giden Alman askerleriyle dolu bir trenin raydan çıkarıldığını ilân etti. 250 ölü, pek çok kişi yaralı.
2 Şubat	Stalingrad'da nihaî zafer.
5 Şubat	Cezayir cezaevinde tutuklu bulunan PCF milletvekilleri serbest bırakılıyor, *Appel*'de "S'unir, S'armer, Sebarrtre" çağrısı yapıyorlar.
25 Şubat	Hitler'in konuşması: "Almanya seferber olacak ve diğer ulusların güçlerini kullanacaktır."

11 Mart	Paris'te yurtseverler Boulevard Souchet ve Odéon'da Wehrmacht'a saldırıyor.
10 Nisan	FTP, 1 Ocak'la 31 Mart tarihleri arasında düşmana karşı 1500 eylem yapıldığını kaydediyor. 158 raydan çıkarma, malzeme ve asker dolu 180 lokomotif ve 1200 vagonun imhası, 110 lokomotif, 3 köprü, 14 mavna, 8 kanal havuzuna sabotaj, 800 Wehrmacht ölü ya da yaralı.
11 Nisan	Laval ve Sauckel POW'ları "özgür işçilere" dönüştürüyor. 1943 Ocak ayından beri Laval yedi sınıfı seferber etti, 250 bin işçiyi sınırdışı etti, 250 bin mahkûmu fabrika işçisine (sözde "özgür") dönüştürdü.
2 Mayıs	Georges Wodli Struthof kampında asılıyor.
10 Mayıs	Daniélle Casanova Auschwitz'de ölüyor.
12 Mayıs	Tunus'ta Alman-İtalyan direnişi sona eriyor.
15 Mayıs	Fransa'da Conseil National de la Résistance (CNR) kuruluyor.
3 Haziran	Cezayir'de Comité Française de Libération Nationale (CFLN) kuruluyor.
4 Haziran	Churchill, de Gaulle ve Giraud'la görüşüyor.
6 Haziran	Gestapo tarafından Bertie Albrecht'in kafasının kesilmesi.
21 Haziran	Jean Moulin (CNR başkanı) tutuklanıyor.
5-19 Temmuz	Bielgorod, Kursk-Orel'de Alman saldırısı. "Normandie" filosu savaşta etkin.
10 Temmuz	Sicilya'ya çıkarmalar. Paris'te Almanlara FTP saldırıları.
25 Temmuz	Mussolini istifa ediyor ve tutuklanıyor. Badoglio kabinesi.
31 Temmuz	CFLN yeniden örgütleniyor: De Gaulle Başkan, Giraud Başkumandan.
Ağustos	Alman Doğu Cephesi kırılıyor.
23 Ağustos	Kızıl Ordu Harkov'u alıyor.
26 Ağustos	SSCB, CFLN'yi tanıyor.
3 Eylül	Sicilya'ya Müttefik çıkarmaları.
8 Eylül	İtalya teslim oluyor. Salerno'ya Müttefik çıkarması.
13-17 Eylül	Fransız askerlerinin Giraud yönetiminde partizanlara katılmak üzere Korsika'ya varışı.

20 Eylül Akdeniz kıyısında zone interdite.
29 Eylül Sauckel'in Fransa'daki temsilcisi Ritter. FTP tarafından öldürülüyor.
30 Eylül Fransa'nın işgal masrafı: 321 milyar frank.
3 Ekim Korsika'nın kurtuluşu.
8 Ekim Orléans'da 17 yurtsever idam ediliyor.
10 Ekim Katkasya kurtarıldı.
13 Ekim İtalya Almanya'ya savaş ilân ediyor.
16 Ekim Nord ve Pas-de-Lalais'de madencilerin (30.000 kişi) grevi.
24 Ekim Grenoble'da 4 genç FTP'li öldürülüyor.
9 Kasım Giraud çekiliyor, de Gaulle Cezayir'de CFLN Başkanı.
25 Kasım Clermont-Ferrand'daki Strasbourg Üniversitesi personeli ve öğrencilerinin tutuklanıp sınırdışı edilmesi.
28 Kasım Tahran toplantısı (Churchill, Roosevelt, Stalin).
5 Aralık Alman karargâhına saldırıdan (10 ölü, 50 yaralı) sonra Grenoble'da 50 tutuklama, 50 kişi sınırdışı, öğleden sonra saat 3'ten itibaren sokağa çıkma yasağı.
20 Aralık Annecy'de tutuklamalar ve sokağa çıkma yasağı, Alman subayı yurtseverler tarafından öldürülüyor. İşgal masrafı şimdi 350 milyar.
24 Aralık General Eisenhower Normandiya'ya çıkarma için Müttefik Kuvvetler Komutanlığı'na atanıyor (Üstün).

1944

20 Ocak "Terörist" faaliyetlere karşı askerî mahkeme yasasının ilânı.
26 Ocak 400 öğrenci Sorbonne Kimya Tiyatrosu'nda gösteri yapıyor.
1 Şubat Haute Savoie direniş örgütüne karşı Vichy polisince baskı operasyonları başlatılıyor.
18 Şubat Paris'te 23 FTP'li ölüme mahkûm ediliyor (ve 21'inde kurşuna diziliyor).
23 Şubat Marsilya'da kimya öğrencileri gösteri yapıyor.

2 Mart	Nimes'de 17 "réfractaires"in idamı.
15 Mart	CNR Programının ilânı.
20 Mart	Pucheu (Pétain'in bakanı) Cezayir'de vuruluyor. Danışma Meclisi kurtuluştan sonra Fransa için planı oyluyor.
22 Mart	Pierre Brosselotte'in Gestapo'dan kaçarken öldürülmesi.
25 Mart	Glières yaylasında 20 bin Alman ve Milis, 460 yurtsevere saldırıyor.
26 Mart	Dordogne'da Alman askerlerinin yoğun baskısı.
30 Mart	İşgal masrafı şimdi 381 milyar frank.
1 Nisan	Lille yakınındaki Ascq sakinlerinden 86'sı, Alman askerî treni raydan çıkarıldıktan sonra SS tarafından katlediliyor.
3-14 Nisan	Grenier ve Billaux bakan olarak CFLN'ye giriyor. Giraud, de Gaulle tarafından bir kenara itiliyor.
11-15 Nisan	Odessa Kızıl Ordu tarafından geri alınıyor. Jakov Galiçya'ya giriyor.
9 Mayıs	Kızıl Ordu Sivastopol'u kurtarıyor.
1 Haziran	KHK ve BDHK'nin köprü ve istihkâmları bombalaması.
3 Haziran	Cezayir'deki CFLN Fransa Cumhuriyeti'nin Geçici Hükümeti (GPRF) oluyor.
4 Haziran	Roma, Fransız kuvvetlerinin de içinde bulunduğu Müttefikler tarafından alınıyor.
5 Haziran	Kurtarılmış bölgelerin yönetimi üzerine Churchill-Eisenhower konferansı.
6 Haziran	Normandiya'ya Müttefik çıkarmaları. Özellikle düşman tarafından kullanılan demiryollarında FFI faaliyeti. FFI bek çok departmanı ateşe veriyor. Normandiya kasabaları BDHK tarafından bombalanıyor.
8 Haziran	Almanlar FFI'nın kurtardığı Tulle'u yeniden alıyor. 99 rehine sokaklarda asılıyor. İlk kurtarılan kasaba, Bayeux.
10 Haziran	Oradour-sur-Glone'de 700 kişinin (250'si çocuk) SS *Das Reich* tümeninin 2. alayının 3. bölüğü tarafından katledilmesi.
12 Haziran	Kuzey bölgesinde telekomünikasyon kesiliyor.

13 Haziran	Almanlar Vercors'a saldırıyı sürdürüyor. Direniş örgütleri Cezayir'den silâh gelmesini boş yere bekliyor. De Gaulle, Grenier tarafından istenen uçakları göndermeyi reddediyor.
15-30 Haziran	FFI'nın Almanlara karşı yoğunlaşan savaşı, ülkenin büyük bölümünün, özellikle direnişçilerin Müttefiklerin ilerlemesine yardımcı olduğu Brittany'nin kurtarılması. Almanların ve Milisin "cezalandırma kolları"nın artan baskısı.
20 Haziran	Telekomünikasyonun ZS (güney) bölgesinde kesilmesi.
25 Haziran	General Koening FFI Başkumandanlığı'na atanıyor.
27 Haziran	Almanların üslendiği Cherbourg'un kuşatılması.
Temmuz	Alman toplama kamplarında toplu imhalar. İşgal masrafları şimdi 409 milyar frank.
14 Temmuz	Fransa'nın her yanında büyük gösteriler. Paris'te 45.000, banliyölerde daha binlerce kişi. Fabrikalarda iş bırakılıyor.
27 Temmuz	Lyons'da 5 rehinenin idamı, cesetler sokakta gösteriliyor.
6-10 Ağustos	St. Brieuc, Quimper vs.'nin FFI tarafından kurtarılması. Müttefik tankları Manş'a ulaşıyor. Demiryolu grevi, son savaş için işaret.
11 Ağustos	FFI, Aurillac, Nantes, Angers'i kurtarıyor.
15 Ağustos	Müttefikler, De Lattre de Tossigny ile birlikte Provence'a çıkıyorlar.
16 Ağustos	Paris, Bois de Boulougne'da 34 partizan idam ediliyor.
19 Ağustos	Paris ve Marsilya'da ayaklanmanın başlaması. FFI Préfecture ve Hôtel de Ville'i işgal ediyor. FFI, Perpignon, Agen, Castres, Foix, Le Puy'u kurtarıyor.
19 Ağustos-12 Eylül	Alman bölüklerinin güney batı ve orta bölgeden çekilişi. Tours'da 18 bin, Issoudun'da 20 bin, Autun'da 20 bin esir.
20 Ağustos	Müttefikler Nantes'da Seine'i geçiyorlar. Montauban, Toulouse, Saint-Girons, Vichy'nin kurtarılışı. Lyons yakınında St. Genis-Laval'da 100 kişinin katledilmesi.

21 Ağustos — L'Humanité, 1939'dan beri ilk legal sayısını çıkarıyor. Bordeaux, Gap, Limoges kurtarılıyor. Maile'de (Indre et Loire) 126 kişinin SS tarafından katledilmesi.

22 Ağustos — Alman tanklarının Paris Préfecture ve Hôtel de Ville'de sonuçsuz girişimi. Pantheon, Boulevard Saint-Germain, Tuileries, Batignolles civarında çarpışmalar. Bildiri, 14 departmanın FFI tarafından kurtarıldığını bildiriyor

23 Ağustos — Paris'te sokak çatışmaları yoğunlaşıyor. Müttefikler Marsilya'ya ulaşıyor.

24 Ağustos — FFI Nîmes ve Villeurbanne'da. Leclerc tümeni akşam 9.30'da Paris'e giriyor.

25 Ağustos — Paris'te son çarpışmalar ve Almanların von Choltitz tarafından (Gare Montparnasse'da) Rol Tanguy ve Leclerc'e teslim olması.

26 Ağustos — Almanlar Paris'i bombalıyor. Pek çok ölü.

27 Ağustos — FFI Clermont-Ferrand'ı alıyor. Almanlar Toulon'da teslim oluyor.

28 Ağustos — FFI Amerikalıların gelişinden önce Soissons'u alıyor. Almanlar Marsilya'da teslim oluyor. FFI'yı dağıtmak isteyen de Gaulle, direniş hareketinin kitlesel protestolarından sonra düşüncesini değiştirmek zorunda kalıyor.

1 Eylül — Kızıl Ordu Bükreş'e giriyor.

3 Eylül — Pek çok militan Albay Fabian önderliğinde cepheye gitmek üzere yola çıkıyor.

5 Eylül — Almanlar Yunanistan ve Ege Adaları'nı boşaltıyor.

6 Eylül — Doubs'da çarpışma. Kızıl Ordu Bulgaristan'a giriyor.

7 Eylül — Poitiers'in kurtarılışı. Goebbels savaş çabasının yoğunlaştırılmasını istiyor. Kızıl Ordu Romanya sınırında, Tuna'da.

8 Eylül — Güney-batı ve orta Fransa'daki Alman bölükleri Loire boyunca çekilerek yeniden Lorraine'deki Wehrmacht'a katılmaya çalışıyor.

9 Eylül	Patton'un Metz ve Thionville arasındaki atağı.
13 Eylül	Müttefik bölükleri Trêves'e doğru Almanya'ya giriyor.
14 Eylül	ABD Ordusu Almanya'ya giriyor. Leclerc'le De Lattre, Chantillon-sur-Seine'de buluşuyorlar.
17 Eylül	Kızıl Ordu Sofya'da (Bulgaristan).
23 Eylül	FFI Yasası'nın Journal Officiel'de (Resmi gazete, ç.n.) yayınlanması.
26-27 Eylül	Fransız Bakanlar Kurulu sanayi, millileştirme ve işbirlikçilerin temizlenmesi üzerine kararlar çıkarıyor.
13 Ekim	Atina, Yunan yurtseverleri tarafından kurtarılıyor.
16 Ekim	Belgrad'ın kurtarılışı; 4 Kasım, Budapeşte.
23 Ekim	Geçici Hükümet Müttefiklerce tanınıyor.
28 Ekim	Fransa'da ordu ve polis dışında silâhlı hareketlerin dağıtılması.
8 Kasım	Comp. Républicaine de Securité'nin (CRS) kuruluşu.
13-23 Aralık	Kuzeydeki ve Pas-de-Calais'deki madenlerle Renault fabrikalarının millileştirilmesi.
10 Aralık	Fransız-Sovyet ittifak ve karşılıklı yardım anlaşmasının imzalanması.
30 Aralık	Albay Fabian, Komutan Dax ve Yüzbaşı Lebon'un Ren cephesinde ölümü.

Seçme Bibliyografya

Direniş Üzerine (Yerel ve Özel Kaynaklar)

Bellanger, R., *Dordogne en armes (Silahlı Dordogne)*, Périgueux, 1946.

Bonte, F., *Le Chemin de l'Honneur (Onur Yolu)*, Editions Sociales, Paris, 1970.

Chapsal, J., *La Vie politique en France (Fransa'da Siyasal Yaşam)*, Paris.

Delanoue, P., *Les Enseignants (Öğretmenler)*, E. S. Paris, 1973.

Ellenstein, J., *De la Guerre à la Libération (Kurtuluş Savaşı Üstüne)*, Paris, 1970.

Gosset, A., *Caen pendant la Bataille (Savaş Sırasında Caen)*, Caen, 1946.

Grenier, Ferrand, *C'était ainsi (İşte Böyle)*, E. S.,Paris 1970.

Ceux de Chateaubriand (Chateaubriand'lar), E.S., Paris, 1942.

Guéguen-Dreyfus, G., *Résistance Indre et Vallée du Cher (Indre ve Cher Vadisinde Direniş)*, E.S., Paris 1972.

Ivry; fidèle à la Classe ouvrière (İşçi Sınıfına Sadık Ivry), Ivry, 1970.

Maquis de Corrèze (Corrze Makileri), E. S., Paris, 1971.

Massiet, R. (Dufresne), *La Préparation de l'Insurrection et la Bataille de Paris (Ayaklanma Hazırlığı ve Paris Savaşı)*, Paris, 1945.

Moine, André, *Déportation et Résistance, Afrique du nord (Kuzey Afrika'da Sürgün ve Direniş)* , E.S., Paris 1969.

Moulin, Laure, *Jean Moulin*, Paris, 1969.

Ouzoulias, A., *Les Batallions de la Jeunesse (Gençlik Taburu)*, E.S., Paris, 1969.

PCF, *Le Parti Communiste Français dans la Résistance (Direniş Sırasında Fransız Komünist Partisi)*, E.S., Paris, 1967.

Oradour-sur-Glane, Vision d'épouvante (Oradour-sur-Glane, Dehşet Bakışı), Limoges, 1970.
Pestourié, Roger, *La Résistance c'était cela aussi (Olduğu Gibi Direniş),* E.S., Paris, 1969.
Terreno, R., *Collégiens et Maquisards (Kolejliler ve Makiciler),* Sarlat, 1946.
Tillon, Charles, *Les FTP (FTP'liler),* Paris, 1962, Juilliard.
Tollet, André, *La Classe ouvière dans la Résistance (Direniş sırasında İşçi Sınıfı),* E.S., Paris, 1969.
Willard, Germaine, *De Munich à Vichy (Münih'ten Vişi'ye),* E.S. Paris, 1969.

Anılar, Biyografi, Tarih

Arron, Robert, *De Gaulle before Paris (De Gaulle Paris Önlerinde),* çev. Londra, 1962.
Baudouin, Paul, *Neuf Mois au gouvernement (Hükümete Dokuz Sözcük),* Paris, 1948.
Bidault, Georges, *Resistance (Direniş),* çev. Londra, 1967.
Bloch, Mare, *Strange Defeat (Tuhaf Yenilgi),* çev. Londra, 1949.
Bourdet, Claude, *L'aventure incertaine (Şüpheli Yenilgi),* Paris, 1975.
Bradley, Omar, *A soldier's Story (Bir Askerin Öyküsü),* New York, 1951.
Churchill, Winston, *The Second World War(İkinci Dünya Savaşı),* (5 Cilt), Reprint Society, Londra, 1954.
Collins, L., *Is Paris burning (Paris Yanıyor mu?),* Penguin, 1966.
D'Astier, E., *Seven Times Seven Days (Yedi Kere Yedi Gün,* çev. Londra,1946.
Esquier, G., *8 Novembre 1942 (8 Kasım 1942),* Paris, 1946.
Foot, M.R.D., *SOE in France (SOE Fransa'da,* Londra, 1966.

Gallo, Max, *Spain under Franco (Franco Yönetiminde İspanya)*, çev. Londra 1944.
Gaulle, Charles de, *Memoirs (Anılar)*, çev. Londra 1955.
Hawes, S. and White, Yeniden baskı, *Resistance in Europe (Avrupa'da Direniş)*, Londra, 1975.
Malraux, André, *Anti-mémoires (Karşı-Anılar)*, Paris 1970.
Maurois, André, *Call No Man Happy (Kimseye Mutlu Demeyin)*, çev. Londra, 1944.
Michel, Henri, *Histoire de la Résistance (Direniş Tarihi)*, Paris, 1952.
Vichy Année 40 (1940 Yılında Vichy), Paris, 1966.
The Shadow War (Gölge Savaş), çev. Londra, 1970.
Novick, Peter, *The resistance against Vichy (Vichy'ye Karşı Direniş)*, Londra, 1968.
Paxton, Robert, *Vichy Franca (Vichy Fransası)*, Londra, 1970.
Pelling, Henry, *Britain and the Second World War (Britanya ve İkinci Dünya Savaşı)*, Londra, 1970.
Pritt, D. N., *The Fall of the French Republic (Fransa Cumhuriyeti'nin Düşüşü)*, Londra, 1941.
Reynaud, Paul, *La France sauvé l'Europe (Avrupa'yı Kurtaran Fransa)*, Paris, 1947.
Sérigny, A.de, *L'Enigme d'Alger (Cezayir Bilmecesi)*, Paris, 1947.
Simone, André, *J'accuse (İtham Ediyorum)*, Londra, 1942.
Stewart, Frida, *Dawn Escape (Şafakta Kaçış)*, Londra, 1943.
Teissier, Ducros, Janet, *Divided Loyalties (Bölünmüş Bağlılıklar)*, Londra, 1966.
Tournoux, J. R., *Pétain and de Gaulle (Pétain ve de Gaulle)*, çev. Londra, 1966.

Warner, G., *Pierre Laval,* Londra, 1972.
Werth, Alexander, *The Destiny of France (Fransa'nın Kaderi),* Londra, 1938.
The Last Days of Paris (Paris'in Son Günleri), Londra, 1940.
Weygand, General, *Memoirs (Anılar),* Paris, 1955.
Willard, Germaine, *De la guerre à la Libération (Kurtuluş savaşı Üstüne),* Paris, 1971.
Zilliacus, K., *Why we are losing the Peace (Barışı Neden Kaybediyoruz,* Londra, 1939.

İngiliz (SOE) ve Fransız (BCRA) Ajanlarınca Yazılmış ya da Onlara Dair Kitaplar

Benouville, G. de, *Le Sacrifice du Matin (Sabahın Kurban Edilmesi),* Paris, 1947.
Braddon, Russell, *Nancy Wake,* Londra, 1956.
Buckmaster, M., *They Fought Alone (Tek Başlarına Savaştılar),* Londra, 1958.
Cookridge, E.H., *They came from the Sky (Gökyüzünden Geldiler),* Londra, 1965.
Fourcade, Madeleine, *Noah's Ark (Nuhun Gemisi),* çev. Londra, 1973.
Miller, G., *Maquis (Makiler),* Londra, 1945.
Horned Pigeon (Boynuzlu Güvercin), 1946.
Maulin, Laure, *Jean Maulin,* Paris, 1969.
Rémy, *Une Affaire de Trahison (Bir İhanet Davası),* Paris, 1947.
Sherwood, R.E., *The White House Papers of Harry Hopkins (Harry Hopkins'in Beyaz Saray Anıları),* ABD, 1949.
Sveet-Escott, Bickham, *Baker Street Irregular (Baker Caddesi Karışık),* 1965.
Weil-Curiel, *Eclipse en France (Fransa'da Çöküş),* Paris, 1946.

Xavier, *Memoirs of an Agent (Bir Ajanın Anıları,* Londra, 1970.

Direnişte Şiir ve Edebiyat

Aragon, Louis, *Les Yeux d'Elsa (Elsa'nın Gözleri)*, 1943.
Le Crêve coeur (Yürek Yarası), Paris, 1944.
La Diane française (Fransız Kalk Borusu), 1945.
Le Musée Grévin(Grévin Müzesi), 1946.
Matisse, a novel (Matisse, bir roman), çev. Londra, 1973.
Servitude et Grandeur des Français (Fransızların Kölelik ve Büyüklüğü), 1946.
De Beauvoir, Simone, *La Force de l'Age (Çağın Gücü)*, Paris, 1960.
Eluard, Paul, *Poèsie,* Paris, 1945.
Au Rendezvous allemand (Alman Randevusu), 1945.
Lurçat, Jean, *La Tapisserie française (Fransız Halıcılığı)*, Paris 1950.
Mauriac, François, Le *Cahier noir (Kara Defter)*, Paris, 1945.
Parrot, Louis, *L'Intelligence en guerre (Savaş İçinde Aydınlar)*, Paris, 1947.
Penrose, Roland, *In the Service of the Peopie (Halkın Hizmetinde)*, Londra, 1945.
Sartre, Jean Paul, *The Age of Reason (Akıl Çağı)*, Penguin, 1961.
Vailland, Roger, *Drôle de Jeu (Tuhaf Oyun)*, Paris, 1948.
Vercors, *Le Silence de la Mer (Denizin Susuşu)*, Londra, 1943.

Dergi ve Basılmamış Materyaller

La Lettre de la France Libre, 1942-44.
Documents, France Libre Service, 1943-44.
İllegal Basın, özellikle *l'Humanite, Combat, Libération, Vie Ouvriène*
France nouvelle
Bulletin du Musée l'Homme
Maquis report, Belvés, 1944.
Police Report, Paris, 1938-39.

"Savaştan nefret eden bu yürek,
Gör nasıl da çarpıyor
Döğüşmek ve savaşmak için!
Ve nasıl da çınlatıyor kulakları
Onun beyindeki vuruşu.
Nasıl olur da yayılmaz bu ses
Kentte ve kırda
İsyana ve savaşa çağıran
Bir çanın sesi gibi"

Pierre Andier

YAŞAM VE ANILAR

belge yayınları

ISBN 975-344-215-7

9 789753 442152